

På sporet af Landsbyrum

Atlas over fælles rum i 'mellemlandet'

Olsen, Tina Vestermann; Lanng, Ditte Bendix; Holst Laursen, Lea; Mataj, Eldjona

DOI (link to publication from Publisher):
[10.54337/aau537331750](https://doi.org/10.54337/aau537331750)

Creative Commons License
Ikke-specificeret

Publication date:
2023

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):

Olsen, T. V., Lanng, D. B., Holst Laursen, L., & Mataj, E. (2023). *På sporet af Landsbyrum: Atlas over fælles rum i 'mellemlandet'*. Department of Architecture, Design & Media Technology, Aalborg University.
<https://doi.org/10.54337/aau537331750>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Pilotprojekt

På Sporet af Landsbyrum

Atlas over fælles rum i 'mellemlandet'

Hej Landsby

Rapporten her er en opsamlende formidling af resultaterne af pilotprojektet, På Sporet af Landsbyrum, udarbejdet af forskere fra forskningsgruppen 'Urban Design - Transformation & Mobilitet' ved Aalborg Universitet, i perioden september 2021 - februar 2023. Projektet er finansieret af Landdistriktspuljen og Aalborg Universitet.

To følgegrupper har været engageret i arbejdet; en lokal følgegruppe med repræsentanter fra Vesthimmerland, Skive og Morsø Kommuner, samt Pro-Vins, og en faglig følgegruppe bestående af selvstændig arkitekt og tidligere professor ved Aalborg Universitet Gitte Marling samt selvstændig arkitekt og tidligere lektor ved Arkitektskolen Jens Christian Pasgaard. Projektet blev afrundet ultimo januar 2023 ved et afsluttende webinar og offentliggørelse af denne rapport, som indeholder hovedresultater (del I), empirisk baseret Atlas over Landsbyrum (del II), og Kompas med anvendt litteratur (del III).

Titel:

På Sporet af Landsbyrum

- Atlas over fælles rum i 'mellemlandet'

Redaktion: Tina Vestermann Olsen og Ditte Bendix Lannig

Forfattere: Tina Vestermann Olsen og Ditte Bendix Lannig

Øvrige bidragende forfattere:

- Del II: Eldjona Mataj
- Del III: Lea Holst Laursen (AAU) og Charlotte Amalie Frejlev

Øvrige bidragydere Gitte Marling og Jens Christian Pasgaard.

ISBN: 978-87-85000-01-9

DOI: 10.54337/aau537331750

Udgivet: Institut for Arkitektur og Medieteknologi, Aalborg Universitet

Udgivelse: Juni 2023.

2. udgave.

Layout: Tina Vestermann Olsen, Ditte Bendix Lannig og Caroline Berner Nordfalk (efter forlæg fra Anne Sofie Elgaard Sørensen)

Projektet er finansieret af Landdistriktspuljen samt Aalborg Universitet, ved Institut for Arkitektur, Design og Medieteknologi.

INDHOLD

INTRODUKTION: PÅ SPORET AF LANDSBYRUM	5
MOTIVATION OG FORMÅL	7
RESULTATER - HELT KORT	9
METODE OG INDHOLD	13

DEL I: KONKLUSIONER	15
TENTATIV TYPOLOGI FOR LANDSBYRUM	16
1. VARIATION OG INDLEJRING: Introduktion til landsbyrummene	18
1.1. 74 landsbyrum i syv landsbyer	18
1.2. De syv landsbyer	28
1.3 Territoriet	34
1.4 Konklusion	38
2. MØNSTRE: Tværgående landsbyrumlige kendetegn	40
2.1 Fysisk-funktionelle analyser	40
2.2 Supplerende socio-rumlig analyse	56
2.3 Konklusion	62
3. PERSPEKTIV: "Mellem bålhytte og operahus"	66
3.1. Landsbyrum og den strategiske planlægning af landsbyer	66
3.2. Landsbyrummenes vilkår og roller	68
3.3. Kontur af en fremtidig forskningsdagsorden	70

DEL II: ATLAS OVER LANDSBYRUM	73
TRE LANDSBYER OG SEKS LANDSBYRUM	75
01 DURUP	76
02 SPARKÆR	97
03 VILS	116
ØVRIGE LANDSBYRUM I FIRE LANDSBYER	136
04 GEDSTED	138
05 HAVBRO	148
06 HVAM	159
07 VINDBLÆS	168
TERRITORIET//MELLEMLANDET	179

DEL III: KOMPAS - LITTERATURGENNEMGANG	195
3.1 STRATEGISK PLANLÆGNING I DET DANSKE LANDDISKTRIKT	196
3.2 FÆLLES RUM PÅ LANDET - LANDSBYRUM	206

LITTERATURLISTE	216
------------------------	------------

ILLUSTRATIONSKREDITERING	222
---------------------------------	------------

INTRODUKTION: PÅ SPORET AF LANDSBYRUM

MOTIVATION OG FORMÅL

RESULTATER - HELT KORT

METODE OG INDHOLD

“...discussion of public space is almost exclusively trained on urban contexts: ‘rare are analyses that take rural space... as public’”
(Potter 2020)

Fig. 0.1: Fotos fra besøg i landsbyerne.

”Forud for den strategiske planlægning vil det være nødvendigt at kortlægge, vurdere og klassificere kommunens landsbyer med afsæt i de lokale forhold, så der er et solidt afsæt for at kunne diskutere landsbyernes forskellige udviklingsmuligheder”
(Bolig og Planstyrelsen 2021, s. 12)

MOTIVATION OG FORMÅL

Med pilotprojektet er vi gået på opdagelse efter offentligt tilgængelige, fælles rum i danske landsbyer. Vi har kaldt disse rum **'landsbyrum'** (**landsby-rum / lands-byrum**). Det sætter fokus på de fysiske, helt almindelige landsbyrum, såsom den lillebitte, flint anlagte park på kanten af landsbyen med udsigt til landskabet, den nærværd funktionstømte hovedgade, skolegården omkring skolecentret i landsbyens periferi og den rumlige grænsezone i vindfanget til den lokale købmand. Det gør det i landsbyer med 200-1000 indbyggere, som ofte ligger relativt langt fra større byer, og også langt fra markante turistområder.

I landsbyerne leves hverdagslivet. Men mange danske landsbyer er ramt af stilstand eller tilbagegang, og der er et betydeligt strukturelt og økonomisk pres på livet på landet. Ligeledes er der konkret et pres for, at kommuner arbejder strategisk med planlægningen af den enkelte landsby med udgangspunkt i lokale forhold, med den nye 'Lov om strategisk planlægning for landsbyer' (Bolig og Planstyrelsen 2021). I denne kontekst er pilotprojektet blevet til ud fra en nysgerrighed for de konkrete fysiske, fælles rum, der antageligvis danner en del af hverdagslivsarenaen i landsbyerne, og som nødvendigvis må virke under og i landsbyernes aktuelle rammebetingelser.

Pilotprojektet har følgelig til formål at skabe en dokumenteret indsigt i landsbyrummenes specifikke fysiske-rumlige forhold. Det kortlægger, hvilke fælles rum, der findes i landsbyerne og deres fysiske-rumlige kendetegn, for bedre at forstå, hvilke roller landsbyrummene spiller for hverdagslivet i landsbyerne – om og hvordan landsbyrummene er vigtige livsrum. Vi er på sporet af, hvilke fysiske-funktionelle kendetegn landsbyrummene har, hvilke roller de spiller for hverdagslivet i landsbyerne, og hvordan vi kan forstå landsbyrummene i et strategisk udviklingsperspektiv.

Landsbyrummene har ofte været en slags upåagtet geografi - ikke genstand for hverken et forskningsfagligt eller professionelt blik eller en tydelig udviklingsdagsorden. Imidlertid bor 19 procent af den danske befolkning – ca. 1,1 mio. mennesker - i det åbne land og i landsbyer med op til 1.000 indbyggere (Bolig- og Planstyrelsen, 2021); det svarer til ca. 900 landsbyer (SDU 2021). Til den fysiske virkelighed bag disse tal kan vi med rette spørge: *hvad er landsbyrummenes karakteristika; er de vigtige for hverdagslivet i landsbyerne; og hvad bør vi holde os for øje, når fremtiden i landsbyerne er på spil?* De, der arbejder professionelt eller forskningsfagligt med landsbyerne, har nok en viden om de rumlige vilkår for landsbylivet, men når det gælder de fælles rum, er den er sjældent udtalt og dokumenteret. Og byrumsforskningen har en udtalt og dokumenteret viden om rum i urbane kontekster, men ikke om rum i landsby-kontekster.

Landsbyrummene generes og virker imidlertid under særlige socioøkonomiske vilkår og aktuelle forandringsmekanismer, og som landsbyernes offentlige rum er de dermed en politisk arena og ressource, hvis formål og karakter er til diskussion. Særligt nu, hvor den aktuelle lovgivning om strategisk planlægning lægger op til en diskussion af landsbyernes fremtid ud fra begrebet levedygtighed, er det relevant at stille skarpt på landsbyrummenes karakter, rolle og værdi. Pilotprojektet peger på landsbyrummet som et relevant fysisk og socio-rumligt genstandsfelt, når kommunerne skal arbejde med at forstå deres landsbyer. Landsbyrummene findes, og de bliver rent faktisk flere, og selv om de fleste ikke er de livlige mødesteder, som vi kender fra større byer, så har de måske relevante roller at spille i landsbyerne på deres egne præmisser.

Landsbyernes fremtid er retteligt til debat i en tid, hvor samfundsforandringer kræver svar på tiltale; og her er robusthed og kvalitet i landsbymiljøer, der skrumper eller står stille, et vigtigt opmærksomhedspunkt. Ikke mindst ser vi i den nære fremtid ind i beslutningsprocesser, som også bør rumme seriøse svar på klima- og biodiversitetskrisen, og i den forbindelse er landdistriktets potentielle rolle i de nødvendige omstillinger fortsat et åbent spørgsmål. Man kunne forestille sig scenarier, hvor landsbyrummene i begge henseender bliver en vigtig ressource - som væsentlige identitetsbærere for lokale fællesskaber, af landsbyens historie og tilknytning til landskabet, og som arenaer for en fortsat nødvendig transformation.

Der ligger altså her en samlet interesse for landsbyrummenes fysik og betingelser. Det er byrummene i det rurale Danmark, der sættes under lup, herunder en åben nysgerrighed på, hvad der fysisk-funktionelt og socialt er på færde, når vi kommer ud af den tætte by, når 'pauserne' i bygningsmassen er rigelige, og hvad der socioøkonomisk er på færde, når der er stilstand eller pres for afvikling og ikke udvikling.

Pilotprojektet tegner dermed en horisont og skaber et grundlag for en socio-rumlig forståelse af landsbyrummene samt en forståelse for dem i en større socioøkonomisk sammenhæng. Dets resultater peger ind i byrumsforskningen og i landdistriktsforskningen samt i væsentlige temaer af strategisk relevans for landdistrikterne, herunder det gode hverdagsliv på landet samt politiske og planfaglige dispositioner for strategisk landsbyudvikling.

Fig. 0.2: Viftediagrammer fra tre landsbyer med udpegning af landsbyrum.

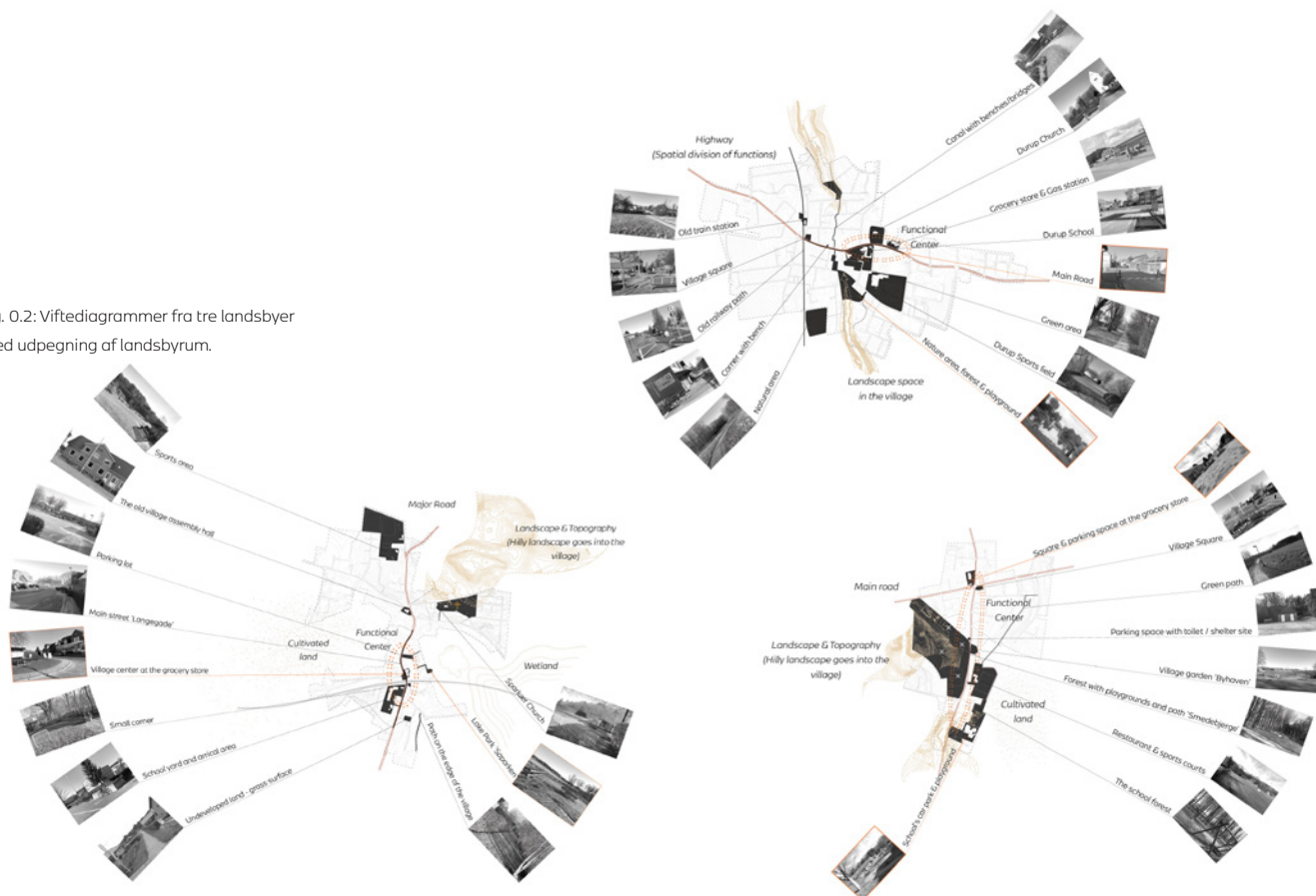

Fig. 0.3: Matrice med samlet overblik over de identificerede landsbyrum.

RESULTATER - HELT KORT

Det har ledt frem til tre forskningsspørgsmål, der samlet set sigter på at bidrage til vores forståelse, sprog og forestillingsevne for landsbyrummene:

Første forskningsspørgsmål har en beskrivende karakter:

■ **Hvilke er de fælles rum i landsbyerne?**

Vores besvarelse hviler på indsigt i 74 landsbyrum i syv landsbyer, og er en ideografisk fremstilling af landsbyrummene med fokus på det partikulære, nuancerne og variationen i materialet.

Undersøgelsen har vist, at landsbyrummene udviser stor variation både når det handler om beliggenhed i landsbyerne og om funktion, morfologi, liv og lokal betydning. Undersøgelsen har også vist, at landsbyrummene er indlejret i deres kontekst – både i forhold til de landskabelige forhold, som landsbyen og det større territorie rummer, og i forhold til det bymønster, som landsbyerne er en del af, og dermed de funktioner, der findes lokalt.

Andet forskningsspørgsmål har en mere analyserende karakter:

■ **Hvad er landsbyrummenes fysiske og funktionelle egenskaber?**

Her svarer vi med en overvejende nomotetisk fremstilling af landsbyrummene med fokus på at identificere signifikante træk på tværs af puljen af landsbyrum.

Landsbyrummene indgår i et luftigt, mellemrumligt landsbyvæv. Vi klassificerer rummene funktionelt og morfologisk. Mange af dem har karakter af fritidsrum eller -landskaber, eller de er tilknyttet landsbyens kerneinstitutioner som skole eller kirke samt handel. Mens fritidslandskaberne ofte er åbne, udflydende og grønne, er handelsrummene ofte omkransede med tydeligere kanter og fast, grå belægning. Der er ofte en stærk relation mellem landsbyrummenes placering og karakter og landsbyens og landskabets morfologi og historie. I dag knytter landsbyrummene sig altså særligt til funktionelle og infrastrukturelle tyngdepunkter i landsbyen eller til landskabet omkring den. Vi diskuterer, hvordan den funktionelle fiksering rummer en vis sårbarhed – når funktioner udspilles, står landsbyrummene nogle gange udtømte tilbage. Vi diskuterer også, at den landskabelige tilknytning synes mere robust, vedvarende og tilpasningsdygtig. Gennem en supplerende socio-rumlige analyse peger pilotprojektet på, at landsbyrummene bærer på en vis betydning som livsrum, herunder som en ramme for et socialt hverdagsliv i landsbyen, eller som steder hvor man kan trække sig tilbage. Vi diskuterer også det pres og de udfordringer for landsbyrummenes virke og lokale betydning, som undersøgelserne har peget på.

Tredje forskningsspørgsmål diskuterer landsbyrummene i et strategisk udviklingsperspektiv:

■ **Hvad er relevante udviklingsperspektiver for landsbyrummene?**

Vores besvarelse perspektiverer pilotprojektets læring om landsbyrum i en diskussion af plan- og udviklingsfaglige forhold og muligheder, som er på spil i de små danske landsbyer.

Det nye lovpligtige krav for kommunernes strategiske planlægning for landsbyer (2021) skaber behov for en drøftelse af relevante metoder og redskaber i den lokale planlægningsproces. Pilotprojektet tilbyder metodiske håndtag og indholdsmæssige opmærksomhedspunkter for denne opgave, herunder det multiskalære greb, der muliggør en forståelse af sammenhængene i de ud- og afviklings-dynamikker, der findes mellem det regionale perspektiv og landsbyens og landsbyrummets perspektiv samt et kritisk blik på den værdisætning af landsbyerne, der finder sted med diskursen om 'levedygtighed'.

Vi diskuterer landsbyrummenes vilkår og roller i lyset af disse aktuelle dynamikker. Landsbyrum understøtter et ofte mere upåagtet og stille hverdagsliv uden den 'kritiske masse' vi kender fra større byer, og nogle landsbyrum er stærkt knyttet til de lokale civilsamfund. Med presset på landdistrikterne synes der at blive mere rum, men mindre program, og lokale såvel som kommunale kræfter søger ihærdigt at give mening til rummene. Mange landsbyrums betydning for landsbyen synes dog at være uafklarede, og det landsbyrumlige vævs fremtidige rolle bør dermed være til kritisk diskussion. Vi diskuterer, om landsbyrummene har nogle relevante dynamiske og fleksible egenskaber, der kan understøtte behov for udvikling og omstilling fremadrettet, og vi foreslår en tentativ typologi for landsbyrum, som søger at syntetisere pilotprojektets læring og pege på det konkrete arbejde med landsbyrummenes værdi og fremtid (se side 16-17).

Sidst opridser vi syv forslag til fremtidig forskning.

■ **Tentativ typologi for landsbyrum:** På tværs af de tre forskningsspørgsmål foreslår vi en tentativ typologi for landsbyrum, som syntetiserer pilotprojektets viden om landsbyrummenes konkrete fysiske, funktionelle og socio-rumlige kendetegn med deres vilkår og fremtidige roller. Formålet er at nærme sig en oversigtlig og operationel typologi, som eksempelvis kan anvendes i kommunernes konkrete arbejde med landsbyrummenes værdi og fremtid.

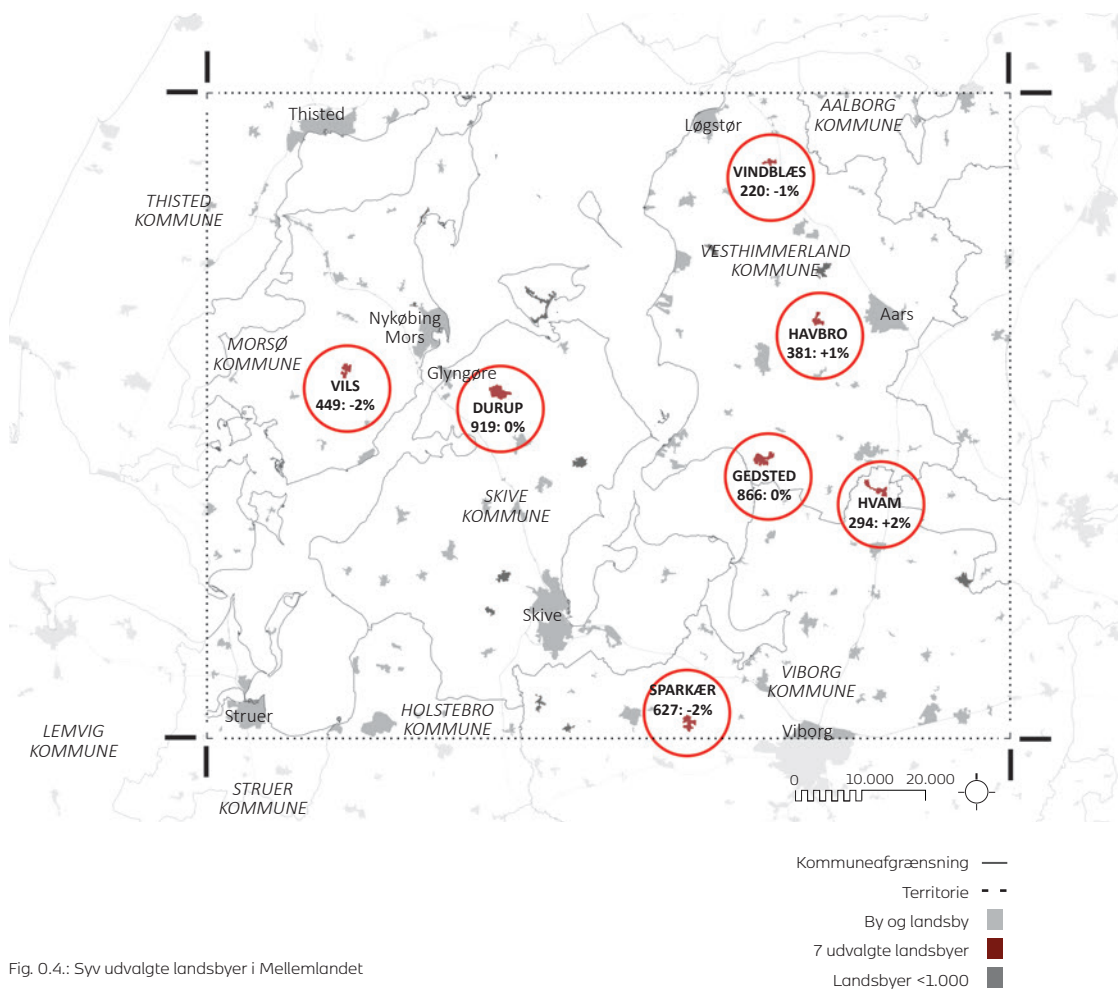
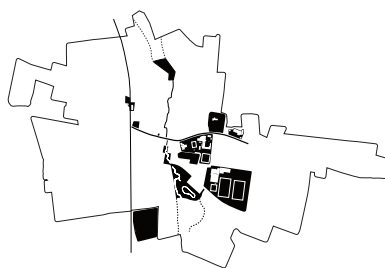

Fig. 0.4.: Syv udvalgte landsbyer i Mellemlandet

Durup

Sparkær

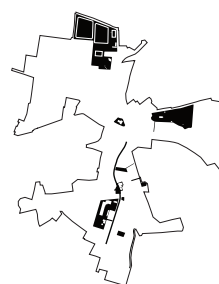
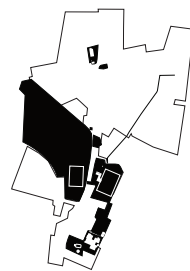
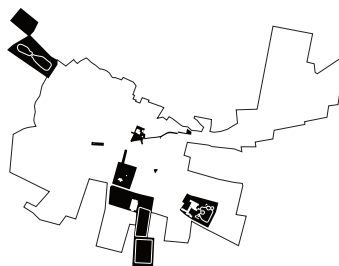

Fig. 0.5: To ud af syv udvalgte landsbyer i Mellemlandet

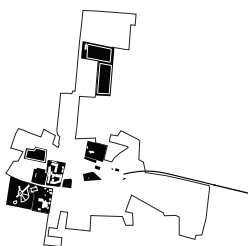
Vils

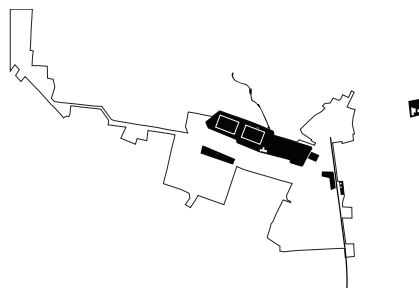
Gedsted

Havbro

Hvam

Vindblæs

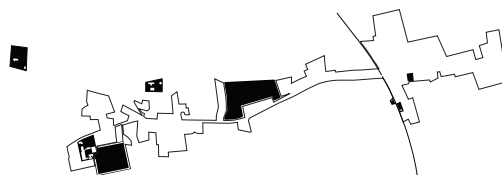

Fig. 0.6: Fem ud af syv udvalgte landsbyer i Mellemlandet

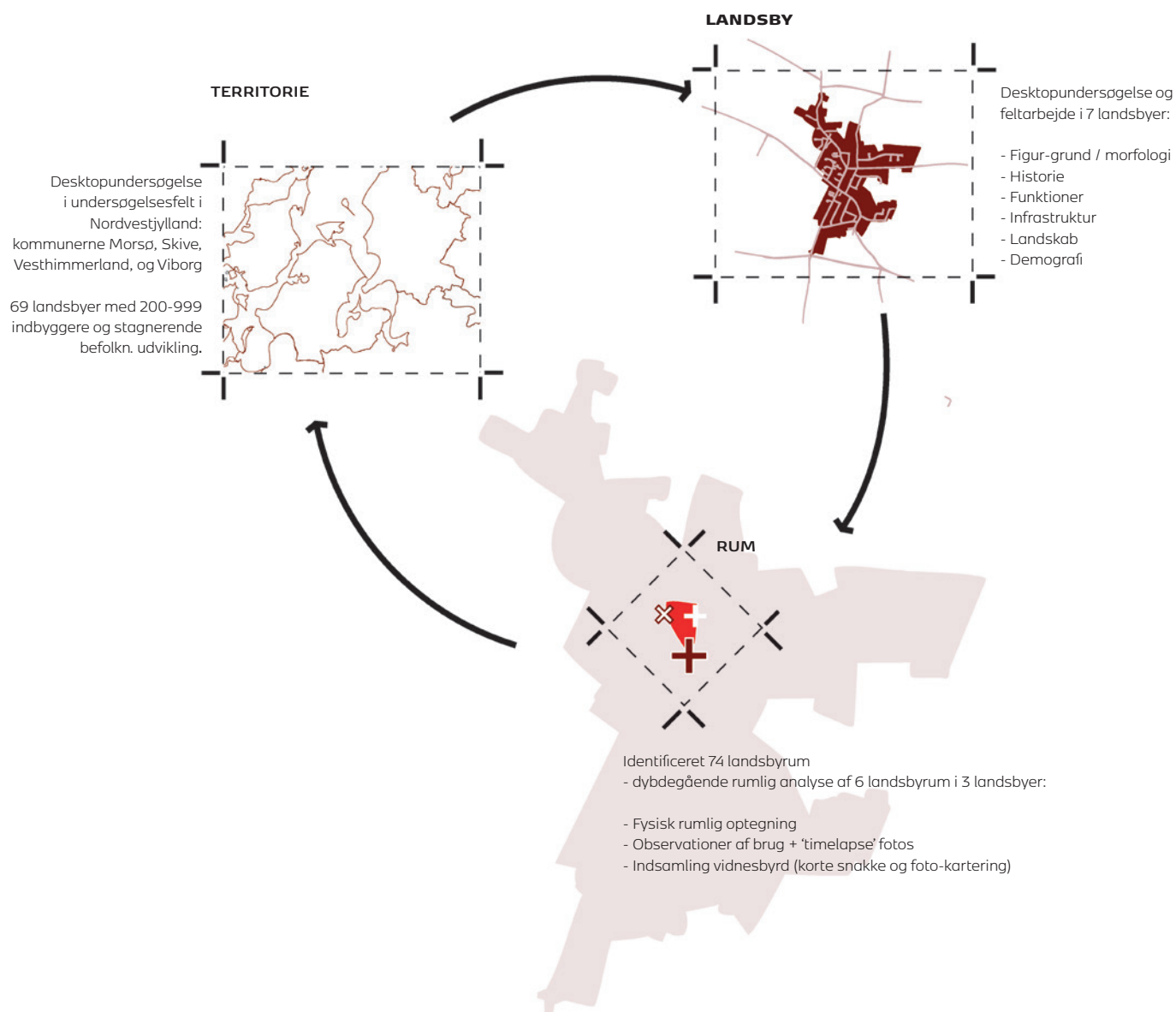

Fig. 0.7: Eksplorativt og iterativt arbejde på tværs af skala - i hhv. mellemlandet - landsbyen og landsbyrummene

METODE OG INDHOLD

Pilotprojektet har anvendt en åben og eksplorativ tilgang til at søge at forstå andre typer byrum – landsbyrummene – på deres egne præmisser. Med den ambition har det været vigtigt ikke at pejle efter forudbestemte tunge udviklingsdiskurser, der ville presse pilotprojektet mod at foreslå bestemte interventioner eller greb til planlægningen. Metode og proces har derfor sigtet på at give mulighed for at se åbent og analytisk på sammenvævningen af lokale og regionale forhold, hverdagsliv og lokale rum i landdistriktet. Centralt for arbejdet har været at samle pilotprojektets empiriske viden i et Atlas over Landsbyrum, der systematisk beskriver og dokumenterer en række landsbyrum og landsbyrumlige sammenhænge og danner et selvstændigt projekt-resultat. I vores analyse syntetiserer vi den empiriske viden fra alle de 74 landsbyrum i syv landsbyer, og vi sætter den i relation til aktuelle faglige diskurser og diskussioner.

Pilotprojektet rummer dermed empiriske undersøgelser, litteraturstudier, analysearbejde samt formidling. I denne rapport er arbejdet struktureret i tre dele: (I) Konklusioner, (II) Atlas over Landsbyrum, og (III) Kompas med litteraturstudier. Projektets konklusioner er samlet først i rapporten (I). I tekst og udvalgte illustrationer syntetiserer vi materialet i et forslag til en tentativ typologi for landsbyrum samt i svar på hvert af de tre forskningsspørgsmål.

Pilotprojektets kortlægning og analyse af landsbyrum er samlet i atlasset (II). Atlasset er primært grafisk og viser landsbyrummenes fysiske og funktionelle kendetegn, såsom morfologi, materialitet, funktioner samt rummenes opkoblinger til landsbyens og områdets signifikante træk, fx bebyggelser, infrastrukturer, landskab, historie og bymønstre. Dertil rummer atlasset observationer af det hverdagsliv, der leves i nogle af de identificerede rum.

De empiriske undersøgelser er foretaget i syv landsbyer, i størrelsen 200-1000 indbyggere, beliggende i et undersøgelsesfelt i Nord- og Midtjylland. Det har her været ambitionen at udforske landsbyrummene, ikke hver for sig som isoleret form og funktion, men som indlejret del af landsbyerne og af undersøgelsesfeltet. Den ambition fordrer en multiskalær tilgang, som vi har struktureret omkring tre skala-niveauer: landsbyrummets skala, landsbyens skala, og undersøgelsesfeltets skala. Arbejdet med at kortlægge og analysere landsbyrummene har trinvis og iterativt behandlet disse skalaer, så krydsperspektiver og nye spørgsmål og indsigter har kunnet finde vej til materialet. Undersøgelsesfeltet som helhed er kortlagt via desktopstudier. Tilsammen er der 53 landsbyer i feltet i størrelsesordenen 200-1.000 indbyggere. Af disse har vi udvalgt syv landsbyer til både desktopanalyser og feltarbejde på baggrund af befolkningstilvækst (mellem -2 og +2%), tilstedeværelsen af en eller flere ankerfunktioner (skole eller dagligvarebutik), samt ud fra geografisk spredning. Blandt disse syv landsbyer er seks landsbyrum i tre landsbyer undersøgt grundigere ved yderligere feltarbejde, samt optegning af landsbyrum.

Projektets litteraturstudier er samlet i kompasset (III). Kompasset rummer en kortfattet redegørelse for den eksisterende forskning, som pilotprojektet har anvendt. Det kombinerer flere fagfelter i to hovedafsnit: et om strategisk udvikling af landsbyer og landsbyrum i det danske landdistrikt, og et om byrumsteori.

DEL I: KONKLUSIONER

TENTATIV TYPOLOGI FOR LANDSBYRUM

1. VARIATION OG INDLEJRING: Introduktion til landsbyrummene

- 1.1. 74 landsbyrum i syv landsbyer
- 1.2. De syv landsbyer
- 1.3 Territoriet
- 1.4 Konklusion

2. MØNSTRE: Tværgående landsbyrumlige kendetegn

- 2.1 Fysisk-funktionelle analyser
- 2.2 Supplerende socio-rumlig analyse
- 2.3 Konklusion

3. PERSPEKTIV: "Mellem bålhytte og operahus"

- 3.1. Landsbyrum og den strategiske planlægning af landsbyer
- 3.2. Landsbyrummenes vilkår og roller
- 3.3. Kontur af en fremtidig forskningsdagsorden

TENTATIV TYPOLOGI FOR LANDSBYRUM

På baggrund af projektets samlede arbejde foreslår vi her en tentativ typologi for landsbyrum.

Typologien syntetiserer vores viden om landsbyrummenes konkrete fysiske, funktionelle og socio-rumlige kendetegn med deres vilkår og fremtidige roller. Formålet er at nærme sig en operationel typologi, som eksempelvis kan anvendes i kommunernes konkrete arbejde med landsbyrummenes værdi og fremtid.

Typologien er tentativ, fordi den bygger på pilotprojektets begrænsede empiriske materiale og på de analyser og diskussioner, det har været muligt at foretage inden for dets ramme. En videre kvalificering kan eksempelvis ske i fokuseret dialog med kommunerne, ligesom yderligere empirisk arbejde er relevant (se også afsnit 3 om en fremtidig forskningsdagsorden).

Konturerne af 6 relevante typer af landsbyrum:

- de landsbyrum, der knytter sig til centrale funktioner i landsbyen: skolen, købmanden eller kirken.

Kendetegn: koblet til landsbyens fælles nøglefunktioner, kan aktuelt vedligeholdes og driftes, ofte et stærkt lokalt ejerskab, med en stærk aktør, bruges af kritisk masse.

Styrker: værdifulde lokalt som funktionelt og socialt tyngdepunkt i landsbyens luftige rumlige væv.

Svagheder: sårbare overfor strukturelt og økonomisk pres, hvis funktionen lukker ned, kan rummets rolle udspilles.

FUNKTIONSPUNKTER

FRITIDSLANDSKABER

- de landsbyrumlige arealer, som er arenaer for fritidslivet: åbent tilgængelige skolegårde eller idrætsanlæg.

Kendetegn: ofte koblet til skole og idrætsanlæg, programmeret med flere funktioner for øje, kan aktuelt vedligeholdes og driftes, ofte kommunalt ejerskab.

Styrker: vigtige som sociale miljøer for det fælles hverdagsliv i landsbyerne.

Svagheder: sårbare overfor strukturelt og økonomisk pres, ofte designet med begrænset målgruppe for øje og med tilknytning til funktioner, der kan udspilles, det kan være uklart hvor tilgængeligt rummet er for brugerne.

Fig. 1.1: Diagrammer og fotos der illustrerer den tentative typologi for landsbyrum

- langstrakte forløb med kantbebyggelse, der danner adgang til og rumlig rygrad i landsbyerne.

Kendetegn: vejforløb gennem landsbyerne, evt. opdelt med vejbane, fortov og nogle steder cykelsti, nogle forløb defineres af klar kantbebyggelse, evt. i to etager med (tidligere) mulighed for erhverv i stueetagen, ofte kommunalt ejerskab.

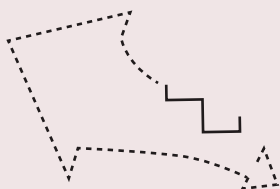
Styrker: sammenbindende rumligt væv, der giver adgang ud i landsbyen; især hovedgader er markante identitets-strukturer i landsbyerne, der bærer på fortællinger om anvendelse og liv.

Svagheder: især hovedgaderne er sårbare overfor strukturelt og økonomisk pres, tydeligt kodede handels- og mobilitetsrum eksponerer funktionstab og afvikling, og tomme ejendomme efterlades til skue.

HOVEDGADERNE/VEJFORLØBENE

LANDSKABSRUM

- de landsbyrum, der knytter sig til landskabelige strukturer, som løber igennem eller på kanten af landsbyerne: landsbyskoven, grønne rum omkring vandløb, mv.

Kendetegn: ofte store eller langstrakte rum, med megen beplantning og evt. ofte kommunalt ejerskab.

Styrker: tilbyder rekreation, adgang til natur og sammenhæng til det åbne land, robuste og dynamiske ift. mulig udvidelse, understøtter biodiversitet.

Svagheder: kan have svagt ejerskab, store rum at drifte, kan evt. bidrage til en opløsning af landsbyen som samlet bebyggelse og skabe utrygge barrierer og afstand mellem funktioner.

- de grønne lommer er ofte mindre og mere plejede end landskabsrummene: findes fx på hjørner i kryds eller ved overskudsrum i byen.

Kendetegn: ofte tiloversblevne rum i byen uden specifik funktion, kan være opstået, fordi funktioner er forsvundet, ofte små, evt. blot en græsplæne, findes spredt rundt i landsbyerne, både centralt og perifert.

Styrker: bidrager til pauser i landsbyerne, med relativt stor åbenhed for brug, uden kraftig funktionel prægning, kan evt. omdannes på sigt og indgå i større sammenhængende landskabelige strukturer.

Svagheder: kan have svagt ejerskab, og de kan bidrage til oplevelse af en forsvundet eller funktionstomt landsby.

GRØNNE LOMMER

STIERNE

- landsbyrum, der skaber mulighed for bevægelse rundt i og ud af landsbyen til fods og på cykel: banestier (nedlagte jernbaner) eller andre stier.

Kendetegn: findes både på kanten af og på tværs af landsbyerne, kan koble eksempelvis landskabsstrukturer, nøglefunktioner og boligbebyggelse sammen, banestier skaber fysisk sammenhæng ud i landskabet og til andre steder, ofte kommunalt ejede og driftede.

Styrker: faciliterer hverdagsbevægelser og rekreative aktiviteter, bidrager til tilgængelighed og bæredygtig mobilitet.

Svagheder: brugsomfang er ikke kendt, evt. ressourcer til drift og (vinter-)vedligehold.

1. VARIATION OG INDLEJRING: Introduktion til landsbyrummene

Hvilke er de fælles rum i landsbyerne?

I dette afsnit præsenterer vi projektets materiale i oversigtligt format. Hele materialet kan ses i Landbyrum-atlasen.

Materialet har vist, at landsbyrummene udviser stor variation med mange stedsspecifikke nuancer. Afsnittet giver derfor en introduktion til, hvilke landsbyrum, studiet har fundet, med respekt for den variation. Materialet har også vist, at landsbyrummene er indlejret i deres kontekst – både i forhold til de landskabelige forhold, som landsbyen og det større territorie rummer, og i forhold til det bymønster, som landsbyerne er en del af, og dermed de funktioner, der findes lokalt og de hverdagsliv, der leves her. Afsnittet giver en oversigt over studiets analyser af landsbyerne og territoriet.

Vi vil først kort beskrive variationen i hele puljen af landsbyrum i syv landsbyer, som studiet har identificeret. Dernæst dykker vi ned i seks udvalgte landsbyrum for at udfolde deres egenart. Derpå bevæger vi os op til landsbyens nære skala med en analytisk karakteristik af de syv landsbyer, og så videre op til territoriets større skala med en analyse af karakteristika for landsbyrummenes relation hertil. Afsnittet afsluttes med en konklusion, der opsummerer otte beskrivende punkter om landsbyrummene.

1.1. 74 LANDSBYRUM I SYV LANDSBYER

Studiet har identificeret 74 offentligt tilgængelige, udendørs, fælles landsbyrum i de syv undersøgte landsbyer (Durup, Sparkær, Vils, Gedsted, Havbro, Hvam og Vindblæs). Alle rummene kan ses i Landsbyrum-atlasen, hvor de er beskrevet i kontekst af hver enkelt landsby, og de kan ses på den samlede oversigt på figur 1.2.

Vi har fundet en stor variation i landsbyrummene. De spænder fra den lille, fint anlagte park i udkanten af landsbyen med udsigt over landskabet, til bænken på hjørnet, der er placeret præcis, hvor solens stråler falder, men omfatter også den næsten funktionelt tomme hovedgade og skolegården omkring skolen i landsbyens udkant, samt pladsen foran den lokale købmand.

Funktionelt spænder rummene dermed også vidt. Offentligt tilgængelige legepladser ved institutioner, stiforbindelser ud mod landskabet, parkrum og landsbyskove, gaderum samt adgangsrum og forpladser til butikker og service.

Nogle af disse rum faciliterer formelle og uformelle hverdagspraksisser og kan med deres brugsrytmer fungere som knudepunkter i landsbyboernes hverdag, mens andre er stille rum, uden meget aktivitet, hvor mening og lokal tilknytning nogle gange kan opstå på andre måder (se afsnit 2.2 om pilotprojektets supplerende socio-rumlige analyse).

Nogle landsbyrum er væsentlige fysiske strukturer i sig selv; de kan være store og strække sig på tværs af landsbyens længde, mens andre indgår i landsbyens væv på mere flydende måder, og måske muliggør bevægelser rundt i og ud af landsbyen. Nogle landsbyrum kan beskrives som afgrænsede rum - men ofte er deres kanter bløde og porøse, og de forbinder med andre landsbyrum. I nogle af de største landsbyer, der har haft en historisk vigtig rolle i området, kan der være en vis bebyggelsestæthed, og især langs hovedgaderne kan landsbyrum have karakter af en punkteret 'pause' i bebyggelsen - i lighed med den rumlige karakter af mange byrum, som 'rum mellem husene' (Carmona 2015; Nielsen 2001).

I mange landsbyer fungerer dominerende og markante landskabstræk som strukturerende element og attraktion i mange af landsbyrummene, ligesom også infrastruktur og funktionelle lokale ankerpunkter strukturerer landsbyrummenes form, funktion, virke og placering.

Materialet i Landsbyrum-atlasset viser således, at variationen gør sig gældende ved forhold af både fysisk-rumlig, funktionel og socio-rumlig karakter. Med andre ord kommer landsbyrummenes variation både til udtryk i, hvordan de ligger, og hvordan de ser ud, hvordan de er programmeret, og i hvordan de tages i brug og er en del af hverdagslivet. Den store variation, vi har fundet i landsbyrummene, ses også i urbane kontekster og er sådan set ikke overraskende; byrumslitteraturen karakteriserer en pluralitet af byrum, som eksempelvis har forskellige funktionelle og morfologiske karaktertræk (Carmona 2015, 2010a, 2010b; se også afsnit 2).

I resten af dette afsnit, samt i afsnit 2: Mønstre, vil vi udfolde den viden om landsbyrummenes placeringer, funktioner, former, indlejringer i landsby, landskab og bymønster samt liv og betydninger, som pilotprojektet har tilvejebragt.

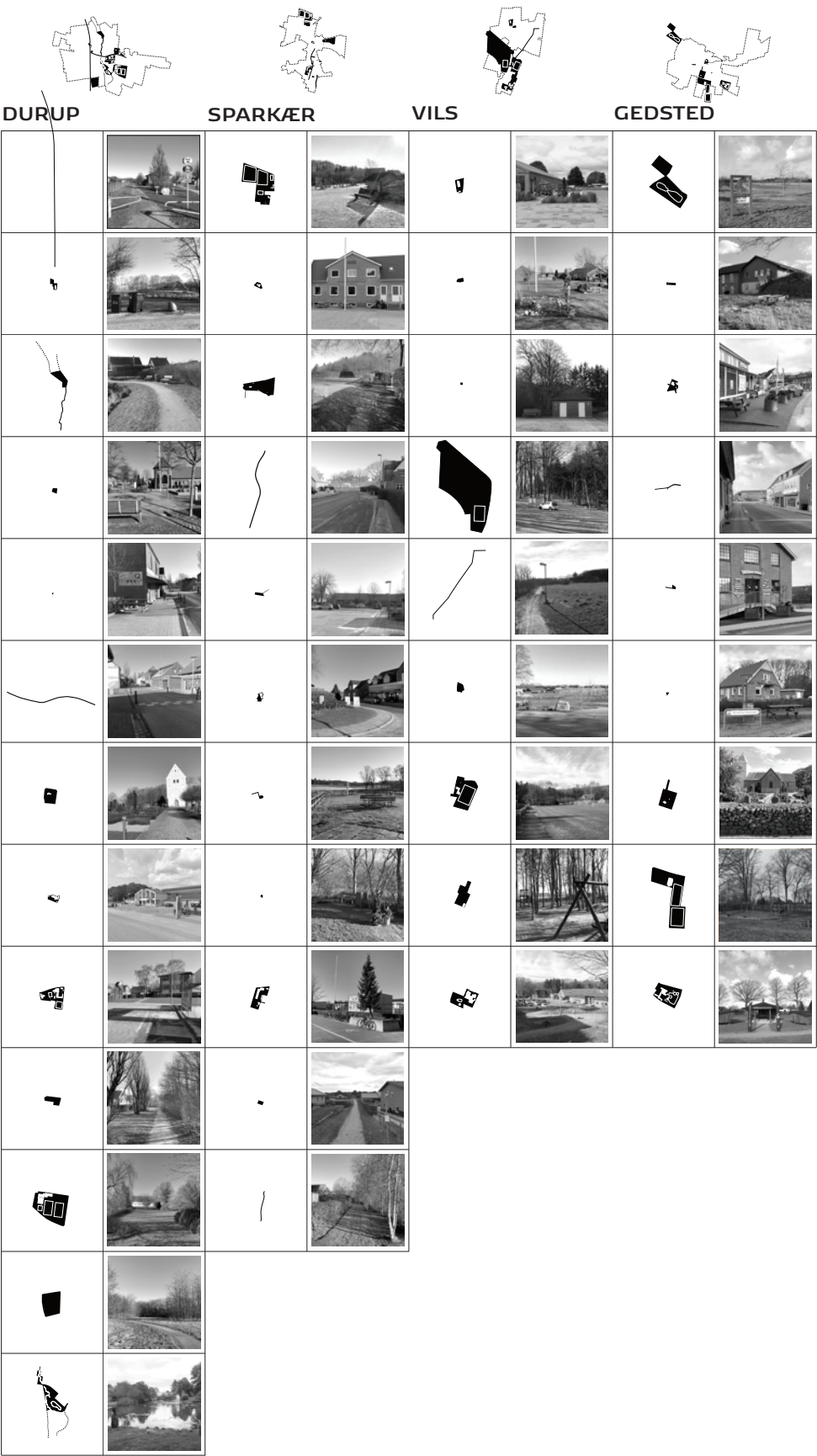
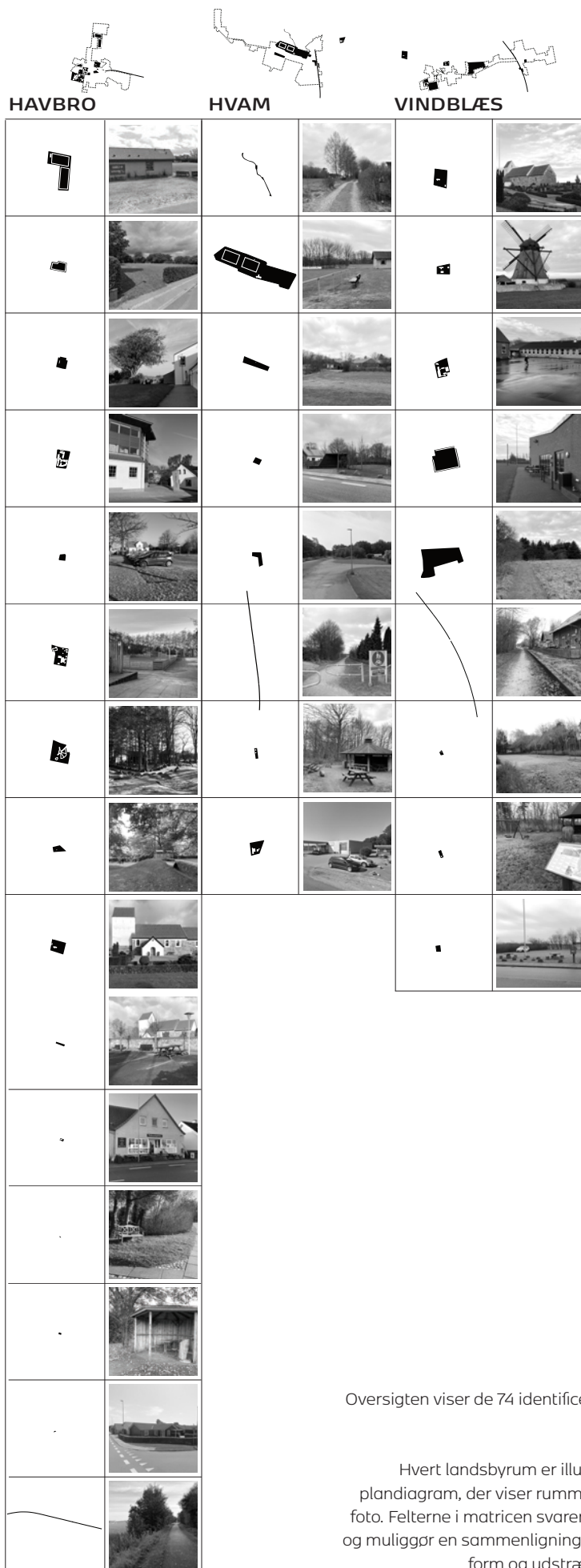

Fig. 1.2: Samlet oversigt over de identificerede landsbyrum

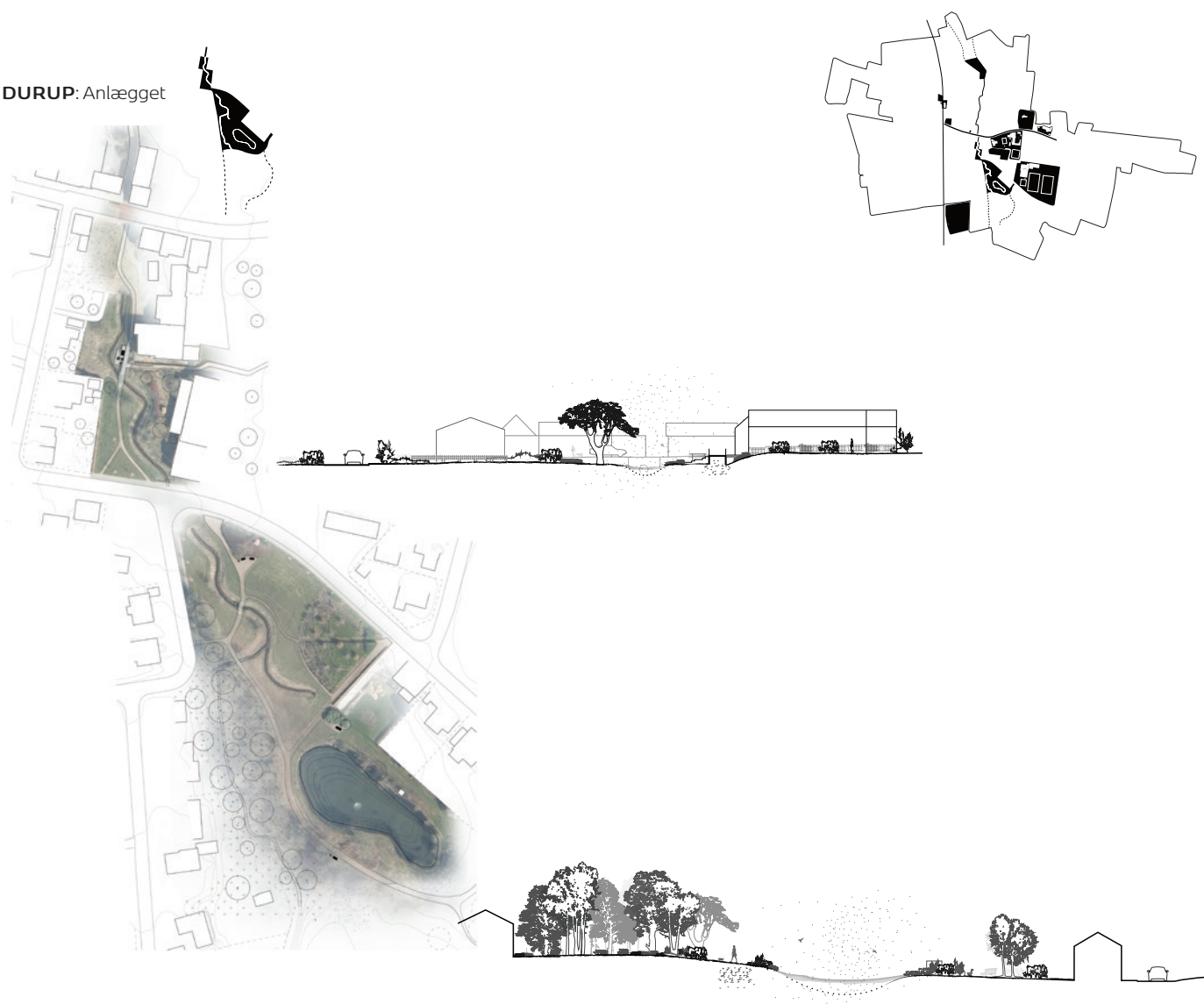
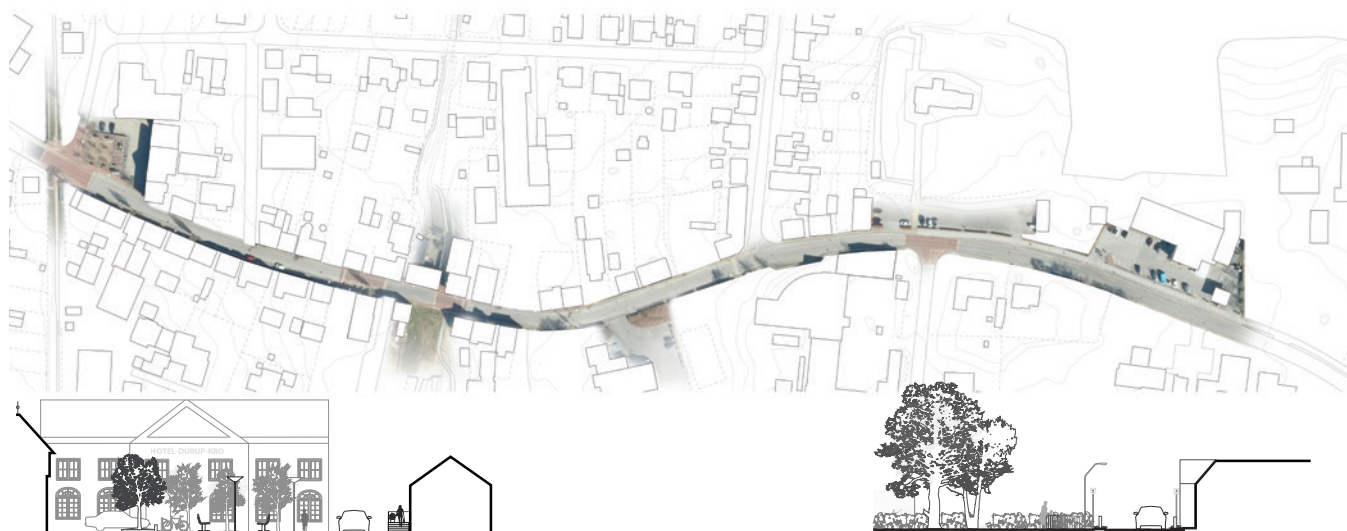
DURUP: Anlægget**DURUP: Hovedgaden**

Fig. 1.3: Analyserede landsbyrum i Durup (ej i skala, se Atlas)

1.1.1 Landsbyrummenes egenart: seks udvalgte landsbyrum i tre landsbyer

Landsbyrum-atlasset har særligt fokus på landsbyrummenes fysiske rumlige og funktionelle forhold. Her vil vi opsummere variationer indenfor de seks udvalgte landsbyrum (figur 1.3-1.5).

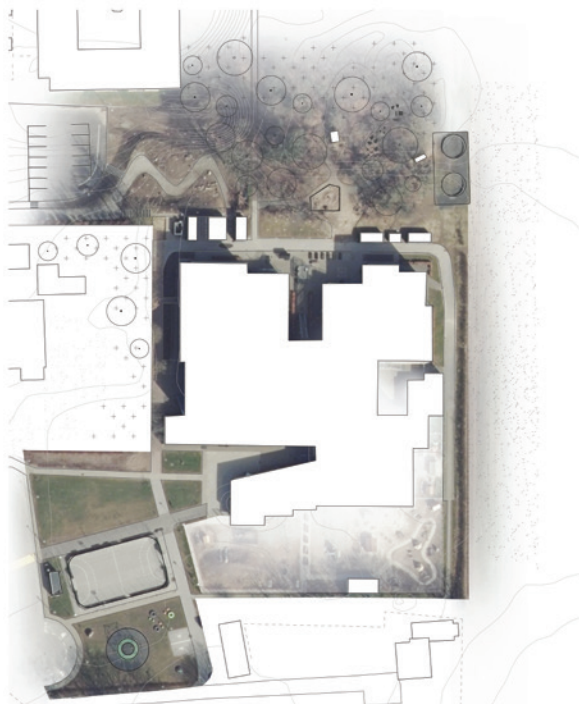
Analyserne af de funktionelle og morfologiske forhold er i projektet suppleret af nogle iagttagelser af livet i seks udvalgte rum. Selvom iagttagelserne langt fra giver et fyldestgørende billede af, hvordan landsbyrummene bruges og endnu mindre, hvordan de opleves, giver det nogle fingerpeg om den markante spændvidde, der er i aktivitetsniveau og anvendelsesformer i rummene. Disse indgår også på figur 1.6.

Funktion

- I Durup er Anlægget programmeret til rekreation, bevægelse, måske endog promenade, og til leg og ophold, mens Hovedgadens rum engang blev anlagt som butiksstrøg, men i dag er det i overvejende grad kun færdselsfunktionen der er tilbage.
- I Sparkær foran købmanden skabes et landsbyrum, der både faciliterer mødet og pausen i samspil med og på trods af trafikudviklingen i vejkrydset. En ganske anderledes situation finder vi i Søparken. Her er programmeringen ikke hybrid men snarere mono-funktionel; her er der skabt plads til pause og refleksion på en mindre 'landskabshylde' på bagsiden af landsbyen ud mod det åbne landskab.
- I Vils er området ved skolen et markant landsbyrum - det som i folkemunde kaldes for 'Skoleskoven'. Her omkranser skolegårdsarealerne den nyetablerede skolebygning, hvilket vender det traditionelle skolegårdsmotiv på vrangen. Ved det nordlige vejkryds ligger Købmanden med stor p-plads og torv foran. Det er et sted for dagligdagshandel og spontane møder skabt af indkøbsmuligheden.

Morfologi

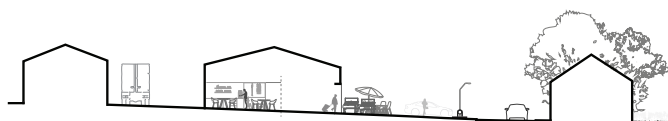
- I Durup finder vi langstrakte landsbyrum. Her forløber hovedgaden i et øst-vestgående forløb med busstoppesteder, torv, kro, skole, kirke og dagligvarebutik i umiddelbar tilknytning hertil. Flere mindre rumligheder, såsom torvet og parkeringspladserne foran kirke og dagligvarebutikken, skaber mindre udposninger på det lange gadeforløb. Samtidig krydses hovedgaden flere steder af langstrakte rekreative forbindelser, der knytter an til blandt andet det grønne park-anlæg, der med en funktionel tilknytning til det tidligere rådhus nu ligger stille hen. Anlægget er del af et større landskabstræk i Durup og flyder ud i både skov mod syd og åbne vidder mod nord.
- I Sparkær er de udvalgte landsbyrum mindre og i høj grad koblede til henholdsvis købmandens centrale placering på hovedvejen samt i Søparken ved landsbyens mose-landskab. Landsbycentret ved købmanden er afgrænset af bygninger og (grønne) hegn, men strækker sig også ud langs vejene. Også Søparkens lille felt er tydeligt afgrænset til flere sider med grønne kanter, men åbner sig op mod øst ud i landskabet.
- I Vils er Skoleskoven i store træk direkte overlappende med den grønne kile, der forbinder villaer til hovedgade og videre mod fritidslandskabernes boldbaner. På denne måde er rummet samtidigt udflydende og afgrænset, da det til andre sider har en klar funktionel afgrænsning - og direkte visuel kontakt - til det omkringliggende dyrkningslandskab. En mere oversigtbar og sluttet rumlighed findes foran den lokale købmand, hvor p-plads og torv mødes med købmandens lange facade som kant og ankerpunkt.

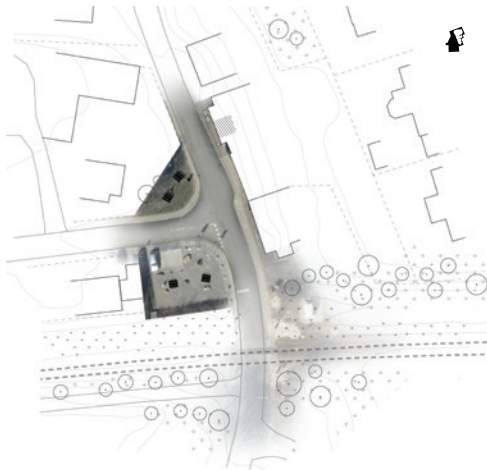
VILS: Skoleskoven ved Sydmors Skole og Børnehus

Inventar og materialer

- I Durup er Anlægget stærkt bearbejdet landskabsarkitektonisk som et parkrum med promenade, rododendron-buske, store træer, åbne plæner og sø med springvand. Der er mange virkemidler, og rummet er programmeret med arealer og faciliteter til ophold, leg, bevægelse og recreation. Hovedgaden er også stærkt bearbejdet, især i den vestlige del, hvor der er fortove på begge sider af den smalle kørebane, slanke gadetræer, små lysmaster, bænke, helleanlæg, nogle med rød belægning og en sirlig linje af natursten mellem asfalt og betonfliser. På Torvet i den vestligste ende er der en overflod af inventar, noget indlagt i en stram komposition med et tilnærmelsesvist kvadratisk plateau, mens andet tilsyneladende er kommet til efterfølgende.
- I Sparkær består landsbyrummet af det asfaltbelagte vejareal, fortov og hjørner med græs eller grus. Købmandens markise, hylder og stabler af varer fylder godt, ligesom hjørnet med den lokale info-tavle, to bordebænkesæt og sirlige blomsterkrukker. Søparken er et lille, indhegnet og klippet græsareal, adskilt fra mosen, hvor græsserne står højere og søen ligger. En smal flisebelagt sti fører hertil, hvor der er bordebænkesæt, en skraldespand og en redningskrans.
- I Vils er 'Skoleskoven' mestendels grøn og består af store felter med plæner, legeområder og -redskaber, bænke, boldbaner samt blandede buske og større træer i et tæt område, der strækker sig mod nord. Området bindes sammen af stier med hård belægning. P-plads og torv ved købmanden er nyanlagte, og mens p-pladsen er en enkelt asfaltflade, er torvet indrettet med flere siddepladser, rumopdelende bede og træer, en stor skulptur og markant flisebelægning, der skiller sig ud fra omgivelserne.

VILS: Torv og parkeringsplads ved købmanden

SPARKÆR: Landsbycenter ved købmanden

SPARKÆR: Søgården

Anvendelse

- I Durup er Anlægget meget sparsomt befærderet. Vi møder kun enkelte mennesker her. En fodgænger på tur, nogle med barnevogn og unge, der holder pause på bænken i udkanten af legepladsen. Hovedgaden er heller ikke præget af megen aktivitet, bortset fra gennemkørende biler, de fleste i relativt lavt tempo. I den vestlige ende ved Torvet kommer nogle få fodgængere, cyklister og et par buspassagerer, der står af og på, mens der mod øst ved skolen og butikken er mere aktivitet: her færdes skolebørn på gaden til fods eller på cykel om eftermiddagen, og handlende ankommer i bil til brugsen.
- Ved landsbycentret ved købmanden i Sparkær færdes en del forbi langs hovedgaden i lavt tempo, i bil, til fods eller på cykel, eller de holder ind i vejkanterne eller på hjørnet. Mange hilser på hinanden og får sig en snak, særligt i eller lige ved købmandsbutikkens døråbning samt på det grønne solbeskinnede hjørne overfor. En ganske anderledes situation finder vi i Søgården, som er et stille sted. Der kommer kun en enkelt anden, mens vi er der.
- De fleste mennesker, som vi observerer i 'Skoleskoven' i Vils, er børn og nogle voksne. Børnene bevæger sig alle steder rundt om bygningerne og ind i skovområdet, mens noget aktivitet foregår til og fra p-plads/busholdeplads vest for skolen. Der er anvendelsesmæssige tyngdepunkter ved boldbane og markante legeområder. Ved købmanden ankommer langt de fleste i bil til p-pladsen, hvorfra de færdes til fods ind i butikken. Der er mange voksne med indkøbsposer og også nogle børn. Enkelte ankommer til fods eller på cykel hen over torvet. En del stopper kortvarigt op i eller ved indgangen til butikken eller ved bilerne på p-pladsen og falder i snak.

Metode-note: vores viden om anvendelse er baseret på observationer i afgrænsede tidsrum i de pågældende landsbyrum på en hverdag mellem kl. 10 og kl. 16. Her har vi observeret bevægelsesmønstre, antal mennesker, situationer og aktiviteter.

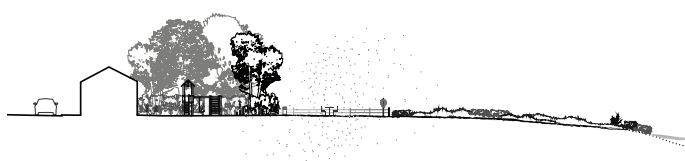

Fig. 1.5: Analyserede landsbyrum i Sparkær (ej i skala, se Atlas).

SPARKÆR: Søparken

SPARKÆR: Landsbycenter ved købmanden

DURUP: Hovedgaden

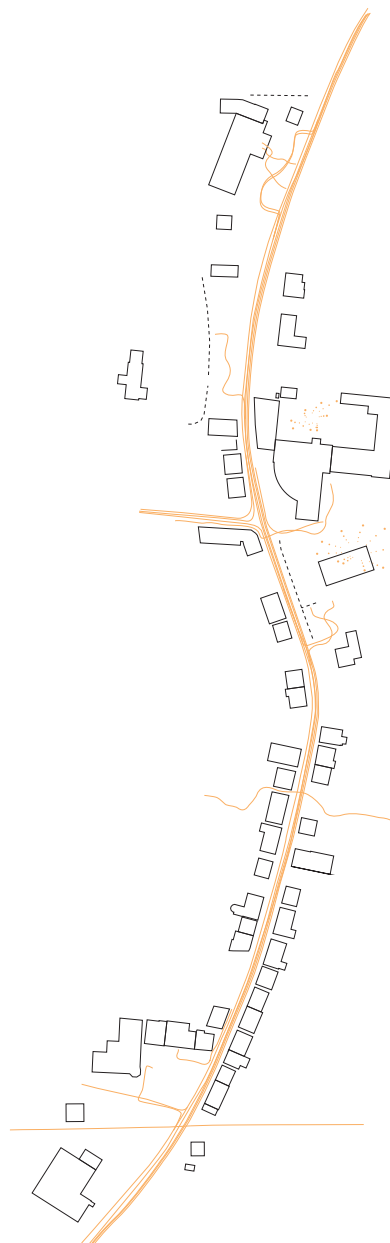
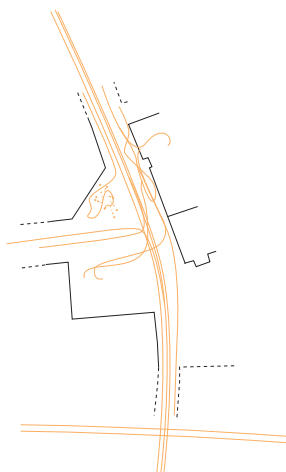
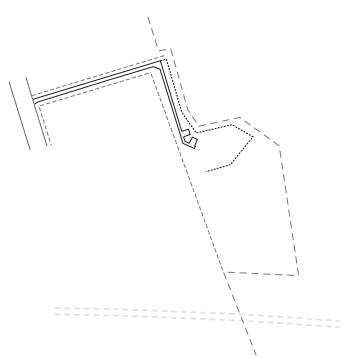

Fig. 1.6: Flowdiagrammer og fotos fra de seks analyserede landsbyrum.

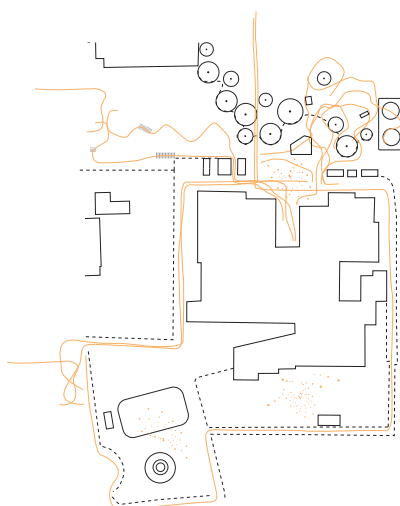
DURUP: Anlægget

VILS: Skoleskoven ved Sydmors Skole og Børnehus

VILS: Torv og parkeringsplads ved købmanden

1.2. DE SYV LANDSBYER

Pilotprojektets materiale peger på en karakteristik af undersøgelsens syv landsbyer som funktionsfortætninger, der primært består af boligområder. Nogle landsbyer har en skole og idrætsfaciliteter, nogle har øvrige lokale fælles funktioner, som kirke og forsamlingshus. Nogle landsbyer er lykkedes med at beholde eller genetablere en mindre dagligvarebutik, og i nogle landsbyer, der tidligere har haft karakter mere i retning af en egentlig by med mange byfunktioner og fx en togstation, ser vi et mønster, hvor byen i dag er vendt på vrangen: den tidligere bymidte eller hovedgade er mindre aktiv, og som i en donut-struktur ligger de mest attraktive boliger i randen af landsbyen ud mod det omgivende landskab.

Det er i en sådan kontekst, at de fælles landsbyrum – som vi vil se senere – mestendels findes i tilknytning til netop landskabet, idrætsfaciliteter, skole, og nogle gange i særlig grad butikken, som også kan være blevet flyttet ud af landsbycentret til en bil-tilgængelig placering ved vejkanterne i kanten af byen. Kikker man hen over de 74 identificerede landsbyrum i de syv landsbyer ses der da også en relativt stor placeringsmæssig spredning af landsbyrummene i landsbyerne (figur 1.7). Der er rum, der ligger helt centralt i landsbyen, andre i periferien, atter andre midt i mellem. Og i den samme landsby er der ofte rum i både nord, syd, øst og vest – der hvor der har ligget – eller stadig ligger – stærke funktioner, eller der hvor landsby og landskab kobles.

1.2.1 Fakta om landsbyerne

I undersøgelsesfeltet findes i alt 53 landsbyer med 200 – 1000 indbyggere. Heraf er syv landsbyer udvalgt til projektets analyser på baggrund af befolkningstal, befolkningsudvikling, tilstedeværelsen af kernefunktioner som skole eller dagligvarebutik, samt geografisk spredning i territoriet.

Befolkningstal: De udvalgte landsbyer har alle et aktuelt befolkningstal på mellem 200 og 1000 indbyggere, og de fordeler sig nogenlunde jævnt indenfor dette spænd. Dette udvælgelseskriterie er medtaget for at fokusere på landsbyrum i de helt små landsbyer, som også er genstand for den strategiske landsbyplanlægning. Indenfor denne kategori er der markante lokale forhold og forskelle; eksempelvis er de største landsbyer med op mod 1000 indbyggere (Durup og Gedsted) både funktionelt og strukturelt helt forskellige fra den mindste med 220 indbyggere (Vindblæs).

Befolkningsudvikling: De udvalgte landsbyer har alle en befolkningsudvikling på mellem -2% og +2% i perioden 2016-2021. Dvs. at der groft sagt er tale om landsbyer i stilstand, i et territorie, hvor en overordnet gennemsnitlige befolkningsudvikling for alle landsbyer under 1.000 indbyggere er -3%. Dette udvælgelseskriterie er medtaget for at fokusere på landsbyer, hvor landsbyrummene antageligvis ikke i overvejende grad er præget af hverken udvikling eller afvikling. Formodningen er, at hverdagslivet leves nogenlunde stabilt her, og at landsbyrummene danner fysisk ramme for det. Som vi vil se senere, er der dog markante specifikke forhold og forskelle, der gør sig gældende i den enkelte landsby og landsbyrum; landsbyernes udviklingsspor og -pres kan i en del tilfælde aflæses tydeligt i landsbyrummene.

Kernefunktioner: De udvalgte landsbyer har alle mindst en kernefunktion – en skole eller en dagligvarebutik. Dette udvælgelseskriterie er medtaget for at fokusere på landsbyer, hvor landsbyrummene antageligvis indgår i et lokalsamfund, der har fælles ankerfunktioner at samles om, og som ikke alene fungerer som boligområder. Også her ser vi markante specifikke forhold og forskelle mellem landsbyerne. Mens alle lægger sig ind i et bymønster, hvor arbejdspladser, uddannelse, en del handel og kulturliv skal findes i de større hoved- og servicebyer, tenderer nogle til at have en egentlig forstadskarakter, mens andre i højere grad fungerer som enheder med mere markant lokal styrke.

Geografisk spredning: De udvalgte landsbyer er fordelt geografisk i territoriet, så de ligger i fire kommuner: Morsø, Skive, Vesthimmerland og Viborg. Dette udvælgelseskriterie er medtaget for at fokusere på landsbyer med forskelligt kommunalt tilhørsforhold og med forskellige placeringer i de regionale bymønstre.

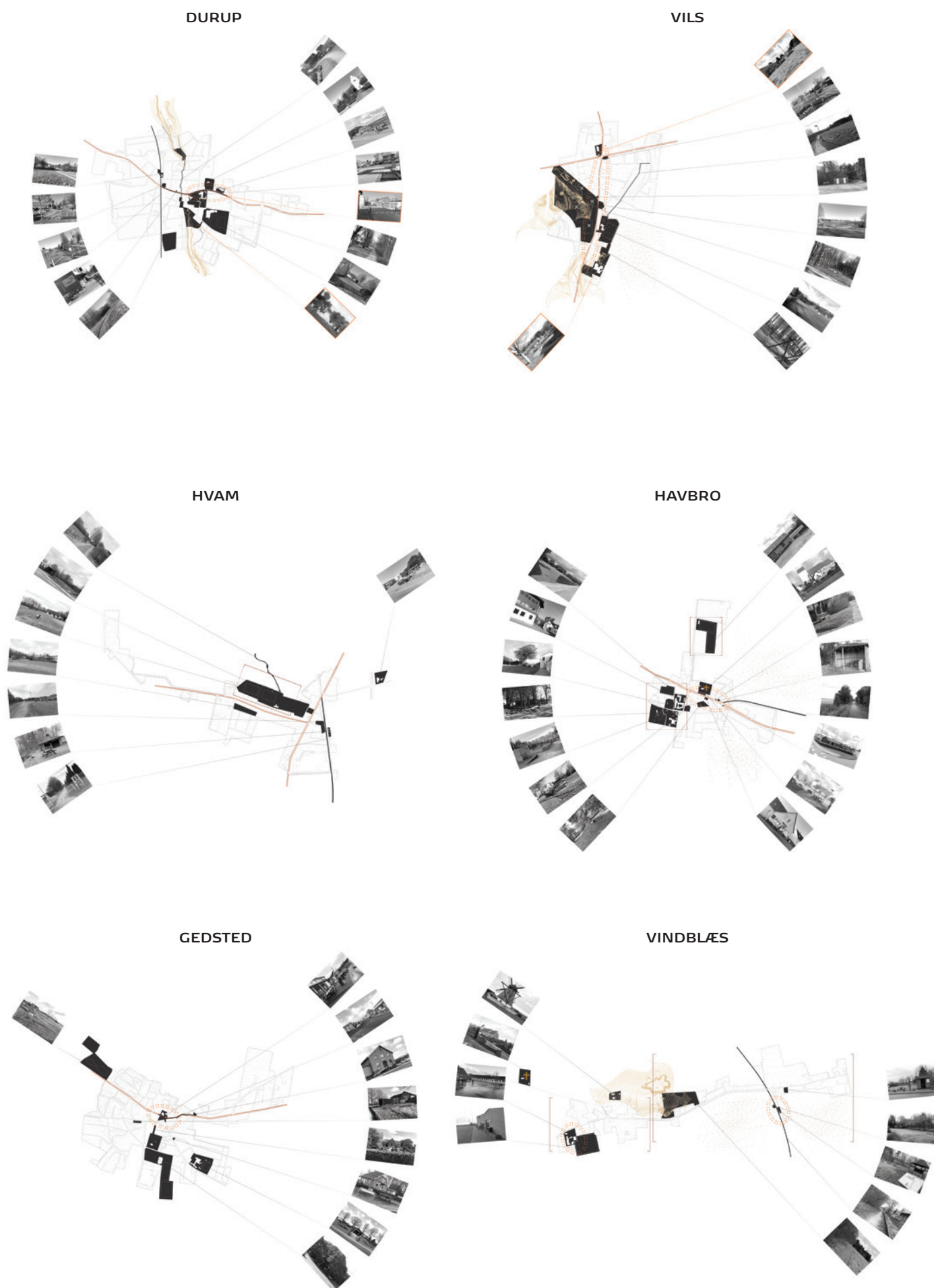

Fig. 1.7: Viftediagrammer med udpegning af landsbyrum for alle syv landsbyer (se Atlas for større versioner).

1.2.2 Landsbyernes funktioner, morfologi, landskab og udviklingshistorie

I atlasset analyserer vi, hvordan en række forhold i landsbyerne er med til at danne vilkårene for landsbyrummene. Vi viser bl.a., hvordan hvert landsbyrum lægger sig ind i den pågældende landsby, i relation til funktioner, landskab, og morfologi, samt hvordan landsbyen har udviklet sig frem til i dag. Landsbyrummene påvirkes af disse forhold og udviklingsspor - af landsbyens udvikling og afvikling. Opståede landsbyrum ved nyetablerede landsby-tyngdepunkter såsom skolecenter, dagligvareforretning eller banespor, der efter nedlæggelsen er omdannet til rekreative stier, samt huller i landsbyens morfologi (nedrevne huse) på den tidligere aktive hovedgade, er tydelige eksempler på landsbyrumlige manifestationer af forandringer i landsbyens vilkår og udviklings- og afviklingsprocesser.

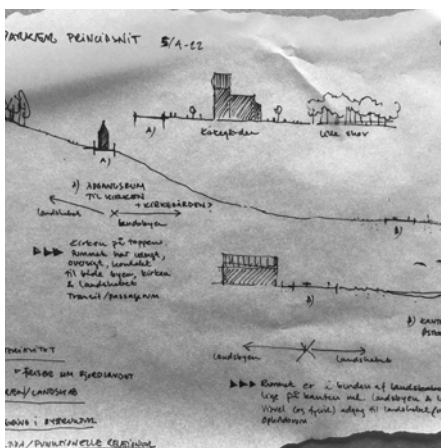
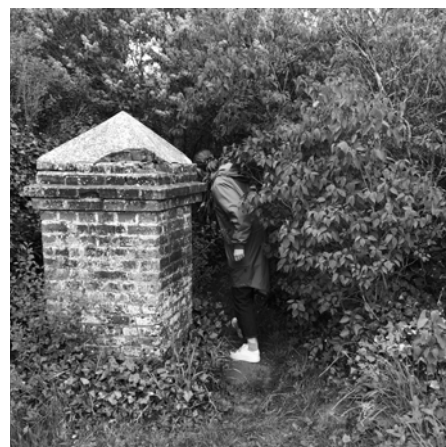
Her vil vi kortfattet karakterisere landsbyerne for at give et overblik over forholdene.

Alle syv landsbyer har en kirke samt nogle servicefunktioner i dag. Der er ofte idrætsfaciliteter med store udendørs arealer, ligesom der i flere landsbyer er en mindre skole, undtagelsesvist et større skole-center der dækker et omfattende opland. Nogle landsbyer har en del detailhandel, i form af lokale købmandsbutikker, som findes i de fleste landsbyer, og nogle steder er der også fx en bager og et pizzeria. Der kan også være noget industri, som produktion, autoophug o.l. Flere landsbyer har tidligere haft markant flere arbejdspladser og servicefunktioner end i dag, hvor ingen af landsbyerne tilnærmelsesvist er selvkørende ift. arbejdsplads-udbud. I de fleste landsbyer ser det dog ud til, at børn til en vis grad kan leve deres hverdagsliv lokalt med institutions- og skoletilbud, idrætsfaciliteter og relativt rige muligheder for udendørs aktiviteter.

Landsbyerne har ofte en kerne ved et vejkrøds eller ved den tidligere bane, hvor de er opstået, eller hvorfra landsbyudviklingen har taget fart fra en lille gruppe gårde mod en egentlig landsby med fælles funktioner. Udenom ligger boligområder, der dominerer alle landsbyernes arealanvendelse. I de fleste landsbyer ligger der altså ældre bebyggelse, evt. gårde inde i landsbyen, eller i de største landsbyer en bymæssig bebyggelse med markeret gadeforløb og pladsdannelser, og i de fleste landsbyer ligger der relativt nyere boliger i udstykninger ud mod det omgivende åbne land. I nogle tilfælde er der boligudstyknings til salg, hvoraf flere har været det længe. Flere af landsbyerne er tidligere stationsbyer, hvor både banesporet og stationsbygningen er blevet tilovers. I dag er banestierne markante træk i disse landsbyer.

Flere landsbyer har større eller mindre grønne områder anlagt inde i landsbyen, og har også forbindelse ud til naturområder i kanten af landsbyen. Alle landsbyer er omgivet af omfattende opdyrket jord, og i varierende grad af skov og vådområder, som har været med til at forme landsbyerne. I nogle landsbyer er landskabstrækkene meget synlige i fx åforløb gennem byen, eller markante terrænforskelle. Ingen af landsbyerne har naturkvaliteter, der skiller sig markant ud.

Alle landsbyerne har et luftigt præg, med generelt god plads rundt om bebyggelsen, der i overvejende grad er i én etage. Der er dog store variationer i bebyggelsesmønstret, der kan veksle mellem ældre gårde skulder ved skulder eller med haver omkring, en tæt bymæssig gade med fleretages sammenhængende kantbebyggelse, i markant kontrast til det luftige præg, til et parcelhusområde, som vi kender det fra større byers forstæder.

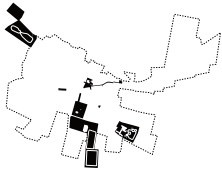
alle byens og spejls og giver et
 aktivt sted for landsbyens lokalliv. Her
 købmand, og hovedgaden bugter sig lige
 relativt veldefinerede rum mødes og
 omme: forætalet langs købmands
 f et lidt bredere fortov, delvist over
 øblevet med hylder og stables af varer;
 øblevet med den lokale info-tavle,
 lomsterkvækker; den lille P-plads o
 jerne, hvor et skilt og vægur viser, d
 dmt baneovergangen med signaler o
 toget mellem Skive og Viborg susser ig
 snart (i december 2022) vil der igen va

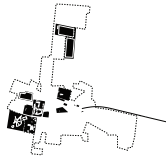
Fig. 1.8: Fotokollage med indtryk fra feltarbejdet i landsbyerne.

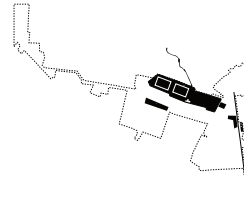
Fig. 1.9: Matrice med landsbykort for landsbyerne (se Atlas for større versioner).

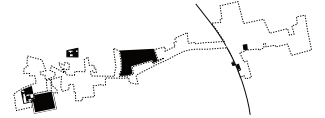
GEDSTED

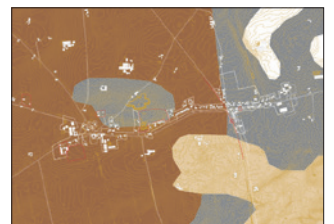
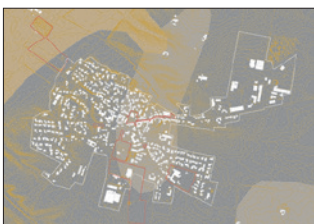
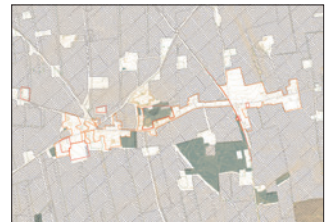
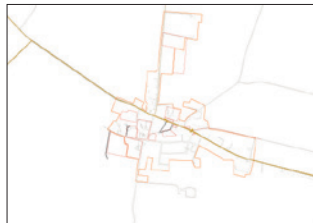
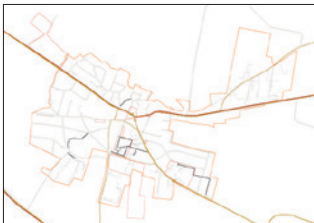
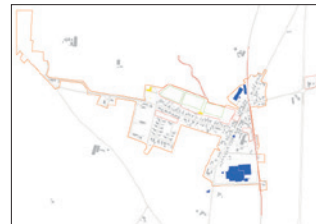
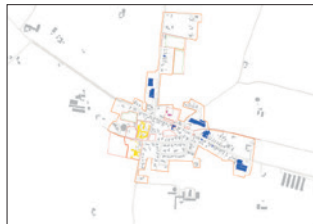
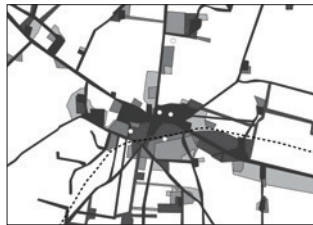
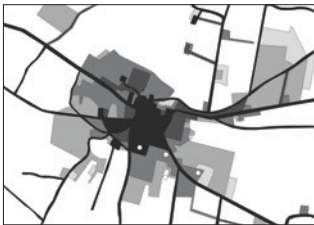
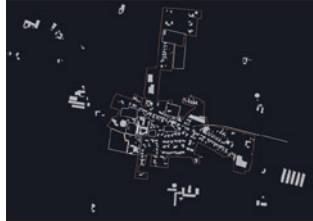
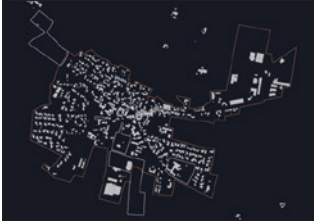
HAVBRO

HVAM

VINDBLÆS

1.3 TERRITORIET

De syv landsbyer ligger i det udvalgte undersøgelsesområde, beliggende ved Limfjorden. Det dækker de nordvestdanske kommuner Morsø, Skive og Vesthimmerland samt dele af Viborg, Holstebro og Struer kommuner. Territoriet befinder sig mere end 60 minutters kørsel fra Aalborg og Aarhus og ligger dermed udenfor de større vækstregioner i både Nord- og Østjylland. Langt den største by inden for området er Viborg (sydøst i området, 41.079 indbyggere). Dernæst kommer Skive, som er halvt så stor (syd i territoriet, 20.401 indbyggere). Andre byer er Struer, Nykøbing Mors og Aars, alle med under 10.000 indbyggere. De tre centrale kommuner har en negativ befolkningstilvækst og et samlet indbyggertal i landdistriktet på ca. 28.600 indbyggere.

1.3.1 "Mellemlandet"

Når vi sætter fokus på nutidige væsentlige udviklingsdiskurser, kan territoriet betragtes som et 'mellemland'. Med betegnelsen 'mellemlandet' søger vi at beskrive undersøgelsesfeltet gennem dets relation til væsentlige udviklingsdiskurser. Enkelt sat op kan udviklingsdagsordenen indeles i to: by- og befolkningstilvækst i kombination med erhvervsudvikling i og omkring de største byer, samt steds- og destinationsudvikling i landdistrikterne med fokus på turisme- og oplevelseserhverv og/eller med udgangspunkt i kultur- og naturlandskabets særegenhed.

Med udgangspunkt i det centrale og nordlige Jylland er Aarhus og den Østjyske Millionby det væsentligste vækstområde. I forhold til undersøgelsesfeltet er det kun Viborg Kommune, som indgår i dette netværk, hvor et af hovedkriterierne er, at man skal kunne nå arbejdspladser i regionen indenfor 60 minutters kørsel. Fra selve Viborg er der lige over en times kørsel til Aarhus udenfor myldretid. Ligeledes er størstedelen af undersøgelsesfeltet i betydelig pendlerafstand fra Aalborg, da hovedparten er mere end en times kørselsafstand udenfor myldretid.

Endvidere er befolkningsudviklingen definerende for dette "mellemland": Vækst eller mangel på samme ses ofte som et afgørende parameter i at definere, hvilke kommuner og områder som er attraktive og hvilke som ikke er. 'Mellemlandet' er hverken et område med udprægede udviklings- eller afviklingstendenser.

I forhold til den anden type udviklingsdiskurs er Vestkysten det nærmeste sammenhængende område med en væsentlig turisme- og destinationsudvikling. Her samarbejder de 11 kommuner og tre regioner om en samlet udviklingsplan.

Territoriet falder i forhold til begge disse udviklingsdiskurser groft set 'mellem to stole'. Da det sammenhængende område hverken er oplagt som bosætningsområde for pendlere til de største byer i området eller på nuværende tidspunkt som turistdestination, er det således afhængigt af den interne erhvervsudvikling og sammenhængskraft, altså hverdagslivet i området.

Der er tale om et landdistrikt, der er presset på flere fronter (Udvalget for Levedygtige Landsbyer 2018, Indenrigs- og Boligministeriet 2021). Den demografiske sammensætning ændrer sig. Her bor flere ældre og færre yngre mennesker. Her er sjældent tale om en befolkningstilvækst, men snarere stagnation eller afvikling. Her er ikke tryk på erhvervsudvikling; her afvikles og centreres omkring enkelte ankerfunktioner. En dræning af funktioner og ændringer i landbrugserhvervet skaber overskydende bygningsmasse og ændrede brugsmønstre for indbyggerne, der i højere grad må orientere sig i regionale bynetværk.

Set i lyset af ovenstående kan vi konstatere, at landdistriktet er presset på flere fronter af strukturel og økonomisk karakter. Dette må anskues som gældende vilkår for mellemlandets landsbyer og landsbyrum. Nyere forskning påpeger dog også (Realдания 2018; Sørensen 2021), at livskvaliteten på landet er højere end det danske gennemsnit.

1.3.2 Bymønstre og infrastruktur

Relationerne til regionens bymønstre og de deraf afledte koblinger til betydningsbærende funktioner ift. arbejdspladser, uddannelse og kultur samt tilkobling til infrastrukturelle netværk er afgørende for de enkelte landsbyer og for landsbyrummene, herunder de funktioner og det liv, der forhen, nu og i fremtiden findes i disse rum. Der er altså en multiskalær indvirkning på tværs af territorie, landsby og landsbyrum, med påvirkninger af landskab, historie og aktuelle socio-økonomiske forhold, som har betydning for dispositioner indenfor den strategiske planlægning, som er vigtig for forståelsen af landsbyrum.

På baggrund af projektets kortlægninger gennemgår vi på figur 1.10 i tekstform de udvalgte landsbyers roller i bymønstret. Vurderingen er, at landsbyerne i dag primært fungerer som bosætningsmiljøer for de større omkringliggende bymæssigheder, ofte med lokal skole og daginstitution, enkelte indkøbsmuligheder og fritidsfaciliteter. Landsbyrummene er altså indlejret i landsbyer, hvor man bor med få aktive lokale kernefunktioner og hvor hverdagslivet til dels leves regionalt.

Figur 1.10 viser, at ingen af de udvalgte landsbyer befinder sig indenfor 5 minutters kørsel fra hhv. områdets hoved- eller handelsbyer eller de større servicebyer (kategorier fra Hjortkær og Realdania 2020). Dog findes Hvam, Vils og Havbro indenfor 10 minutters kørsel fra hoved- og større servicebyer. Gedsted og Durup befinder sig indenfor nær rækkevidde af de mindre servicebyer, mens Vils i sig selv kan kategoriseres som sådan. De landsbyer som befinder sig længst væk; på kanten eller ydersiden af 10 minutters kørselsgrænsen er Vindblæs og Sparkær, mens også Gedsted ligger eks. 10 min udenfor og mellem de større servicebyer Farsø og Møldrup.

Der er ikke mange hovedveje, og der er kun ved territoriets yderste østlige grænse en motorvej (de danske motorveje har haft betydelig indflydelse på lokaliseringsmønstrene for bygder og virksomheder, se fx Nielsen et. al 2019). De to hovedveje i området stammer fra motorvejen: rute 13 og rute 29. I dag har territoriet dårlig jernbanedækning, og kun to jernbanelinjer krydser den ydre kant af territoriet; Langå-Struer Jernbane (øst-vest) i den sydlige del mellem Viborg, Skive og Struer og Thisted Jernbane (nord-syd) på kanten af territoriets vestlige grænse mellem Struer og Thisted. Der er dog et mere fintmasket busnet, og alle de udvalgte landsbyer er i dag busbetjent.

En vigtig diskussion i forhold til landsbyer og landdistrikter er relationen mellem det rurale og det urbane (se Kompas). Der argumenteres for, at en klar opdeling mellem land og by ikke (længere) er en realitet, og at urbane og rurale livsstile smelter sammen i en form for hybridtilstand, hvor en landlig livsstil kan være meget lig den, man har i byerne. Folk i landdistrikterne lever i stigende grad et byliv livsstilsmæssigt, hvor de pendler til arbejde og stiller krav om kulturelle arrangementer, velfungerende serviceinfrastruktur og rekreative aktiviteter (Tietjen og Jørgensen 2019).

1.3.3 Landskab

På figur 1.10 gennemgår vi i tekstform de lokale landskabsforhold i og omkring de udvalgte landsbyer. Disse er meget forskellige, men har generelt set stor betydning for landsbyernes form og karakter; nogle har en markant topografi og skovbevoksning, andre gennembrydes af et åløb, og mange omkranses af opdyrket jord. Det er tydeligt, at landsbyrummene har en stærk relation til ikke blot landsbyens, men også det større landskabs morfologi og historie, som er med til at danne de fysisk-rumlige vilkår, som sætter rammen om placering og karakter af landsbyrum.

Landsbyens relation til landskabet er et centralt motiv i forskning, der fokuserer på landdistriktets bebyggelsers historie og fremtidige udvikling (Porsmose 2008; Stahlschmidt 2001, Indenrigs- og Boligministeriet 2021, Andersson, 1988). Landskabet har været direkte definerende for, hvordan arealer er blevet anvendt, hvordan der kunne og kan dyrkes og også for landsbyernes placering og orientering i landskabet. Det har lagt kimen til forståelsen af landsbytypologier som eksempelvis 'vejbyen' og 'fortebyen' (Porsmose 2008).

Figur 1.10 viser også territoriets landskabsstrukturer. Nærheden til vand spiller en afgørende rolle for at definere landskabets karakteristika – dets opståen og forandring over tid. Limfjorden er et væsentligt og snørklet landskabselement, langs hvis kanter bebyggelse er opstået. Også andre landskabsformer udgør en betydelig del af arealet; disse omfatter hede såvel som vådområder – et nutidigt aftryk af Littorinahavet, dannet af istidens smeltevand. Disse arealanvendelser er et produkt af landskabets naturlige processer kombineret med kulturel påvirkning over tid. Langt størstedelen af territoriet er landbrugsjord, der udnytter de gunstige betingelser for afgrøder i morænejorden skabt efter sidste istid. Landet på morænebakkerne er ret fladt bortset fra i kanterne, hvor det møder områderne med tidligere havbund (Littorina-overfladen) som kystlinjerne og mod syd, hvor landskabet omkring Viborg markerer grænsen mellem morænen og smeltevandslandskabet. Her er det mere bakket og med flere træer.

Kortlægningerne af hele territoriet fremgår af Atlaset, side 178 og frem. Kortlægningerne i territoriets skala viser på flere måder at landsbyernes nuværende kvaliteter, egenart og strukturelle karakter er uadskillelige fra den store skalas landskabelige forhold. Relationerne til regionens bymønstre og de deraf afledte koblinger til betydningsbærende funktioner ift. kultur, uddannelse, erhvervs- og jobmuligheder samt tilkobling til infrastrukturelle netværk har stor betydning for de enkelte landsbyers nuværende og fremtidige rolle. Den multiskalære læsning af hvordan landsbyerne er indlejret geografisk er derfor interessant i læsningen af den enkelte landsby – og dens potentielle landsbyrum. Herunder redegøres kort for de udvalgte landsbyers indlejring i den territorielle skala.

Bymønstre kategorier jævnfør Realdania 2021:

- Hovedby (mere end 20.000 indbyggere)
- Handelsby (mellem 7.5000 og 20.000 indbyggere)
- Større serviceby (0.-9. kl. + indkøb)
- Mindre serviceby inkl. skole (0.-6., 7.-9., 9.-10. eller specialskele + indkøb)
- Mindre serviceby (indkøb)
- Landsbyer

GEDSTED

Mange af Gedsteds landsbyrum knytter sig til landsbyens centrale gader og det centralt (og lavt) beliggende landsbycentrum, der hvor Vesterbro, Torvegade, Søndergade og Østergade mødes. Herudover knytter landsbyrummene an til landsbyens hovedfunktioner; så som kirke, skole og hal.

Tæt ved Lovns bredning ud til Limfjorden ligger Gedsted som en mindre serviceby med både skole og indkøbsmuligheder – en af de landsbyer i puljen der ligger længst væk fra de større byer med Farsø og Møldrup nærmest ved. Gedsted indeholder et mindre aktivt erhvervsområde, og indeholder ligeledes en stærk håndværkerhistorie. Tæt ved Lovns bredning og de beskyttede naturområder der, lægger Gedsted sig ind i et bevaringsværdigt landskab og større strukturer der strækker sig fra Limfjorden og ind i landet – eksempelvis ved Lerkensfeld Å der knytter sig Simested Å omkring Aalestrup. Gedsted ligger direkte på rute 561, der forbinder til Hobro mod øst men ligeledes tæt på det nord-sydgående forløb langs med Limfjorden.

DURUP

Durups landsbyrum er forskelligartede og lægger sig ind i landsbyens struktur både i tilknytning til vejforløb, grønne landskabsforbindelser og kobler sig til tidligere og nuværende lokale nøglefunktioner: hotel/kro og center, skolen, idrætsfaciliteter, kirken og brugsen.

Durup er beliggende imellem flere mindre servicebyer på strækningen mellem Skive og Nykøbing Mors. Landsbyen indeholder selv både skole og indkøbsmuligheder mens hovedbyerne omkring byder på kultur-, erhvervs- og jobmuligheder. Den grønne kile og det beskyttede vandløb der krydser landsbyen i et nord-sydligt rettet forløb, har sit udspring ved den nordlige Grynderup Sø og byder på flere forbindelser for gående og cyklister. Den sydlige del af søen består af flere beskyttede naturtyper. Durup ligger centralt i et mindre vejnetværk, der forbinder flere landsbyer med hinanden, men er ikke selv direkte koblet til en hovedvej. Landsbyen indeholder dog flere busstoppesteder, der leder videre ud i bynetværket.

SPARKÆR

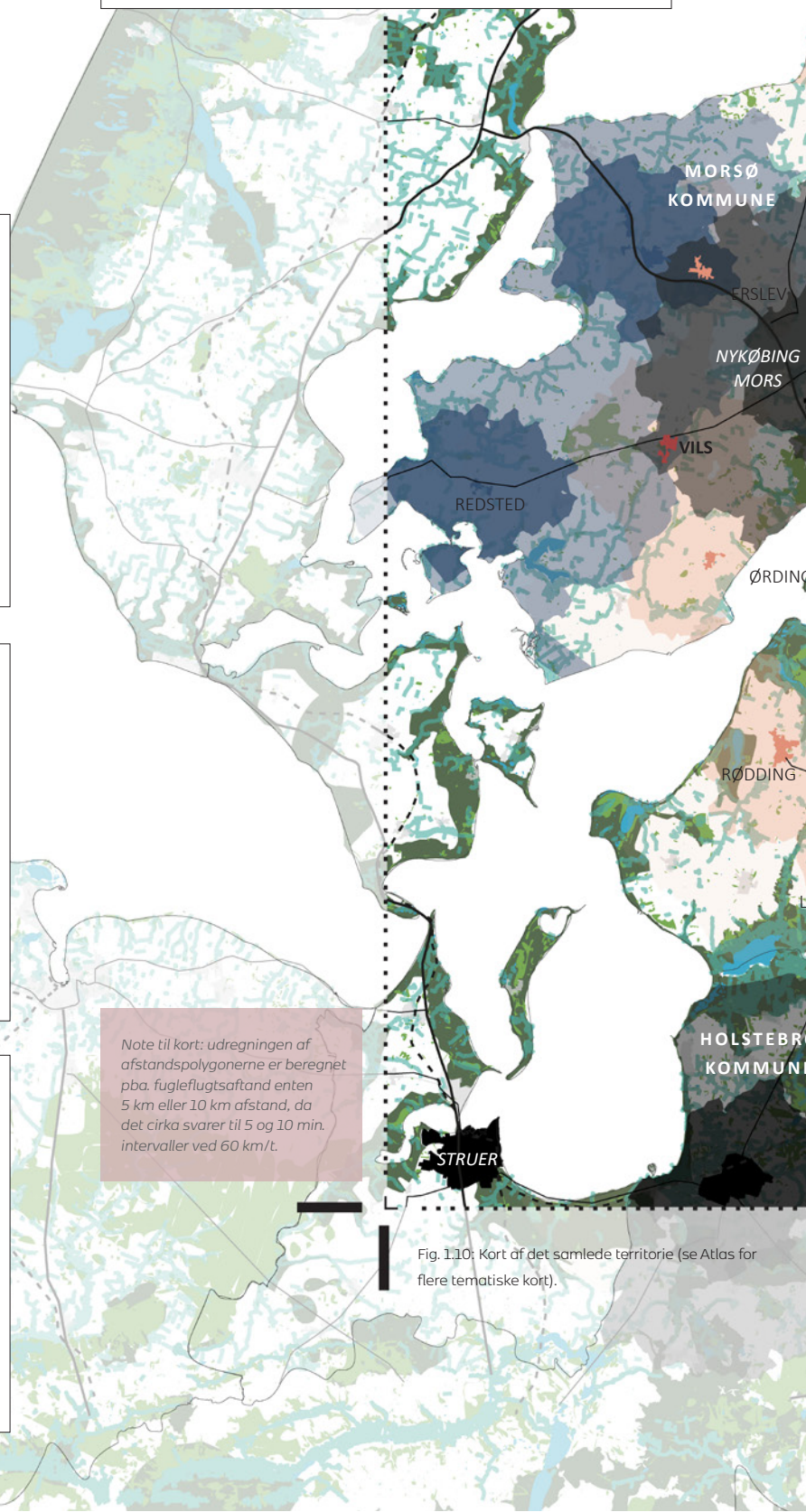
Sparkærs landsbyrum knytter sig til hhv. grønne strukturer skabt af topografi og funktionelle fix-punkter placeret hovedsageligt langs med hovedgaden. Landsbyens indlejring i landskabet har dermed en tydelig konsekvens for landsbyrummenes placering.

I Viborg Kommune ligger Sparkær indenfor blot 15 minutters afstand fra hovedbyen, og landsbyen har selv både skole og en indkøbsmulighed. Landsbyen fungerer primært som bosætningsmiljø for de større omkringliggende byer, der også tilbyder kultur-, erhvervs- og jobmuligheder. Landsbyen ligger lavt i landskabet, hvor to grønne kiler udspringer fra Limfjordlandskabet og både Jordbro og Fiskbæk Å mødes. Her findes flere omkringliggende naturinteresser og også to helt nære signifikante vådområder med betydning for landsbyens struktur. Landsbyen har med nyåbnet trinbræt koblet sig endnu mere til både Viborg og Skive, ligesom også lokale buslinjer og det centrale vejnet fører ind til de større byer.

VILS

Vils Landsbyrum inkluderer en mindre koncentration af koblede rum ved servicefunktioner og detailhandel ved det centrale vejkryds mens andre landsbyrum binder an til de markante landskabstræk - inklusiv også landsbyens kanter. Endelig er der også en koncentration af fælles rum omkring skolen og børnehuset i syd.

Med sin beliggenhed på Mors ligger Vils nærmest Nykøbing Mors og Thisted og med blot 10 min. til den større serviceby Redsted. Med Sydmons skole og børnehus betjenes det større opland af landsbyer. Landsbyen byder også på en købmand med et nyligt etableret landsbyrum i tilknytning. Landsbyen indeholder et større skovmotiv og en grøn rekreativ friluftskile, der binder an til skolens og institutionernes udearealer. De nære omkringliggende landskaber byder på Sindbjerg plantage, mens den nationalt betydningsfulde Thy nationalpark ved Vestkysten inklusive de omkringliggende friluftssamfund Agger, Hurup og Vestervig ligger indenfor 30 minutters kørsel. Landsbyen ligger direkte langs med Næssundvej, Hovedvej 545 der fører direkte mod Thy.

Note til kort: udregningen af afstandspolygonerne er beregnet p.b. fugleflugsafstand enten 5 km eller 10 km afstand, da det cirka svarer til 5 og 10 min. intervaller ved 60 km/t.

Fig. 1.10: Kort af det samlede territorie (se Atlas for flere tematiske kort).

VINDBLÆS

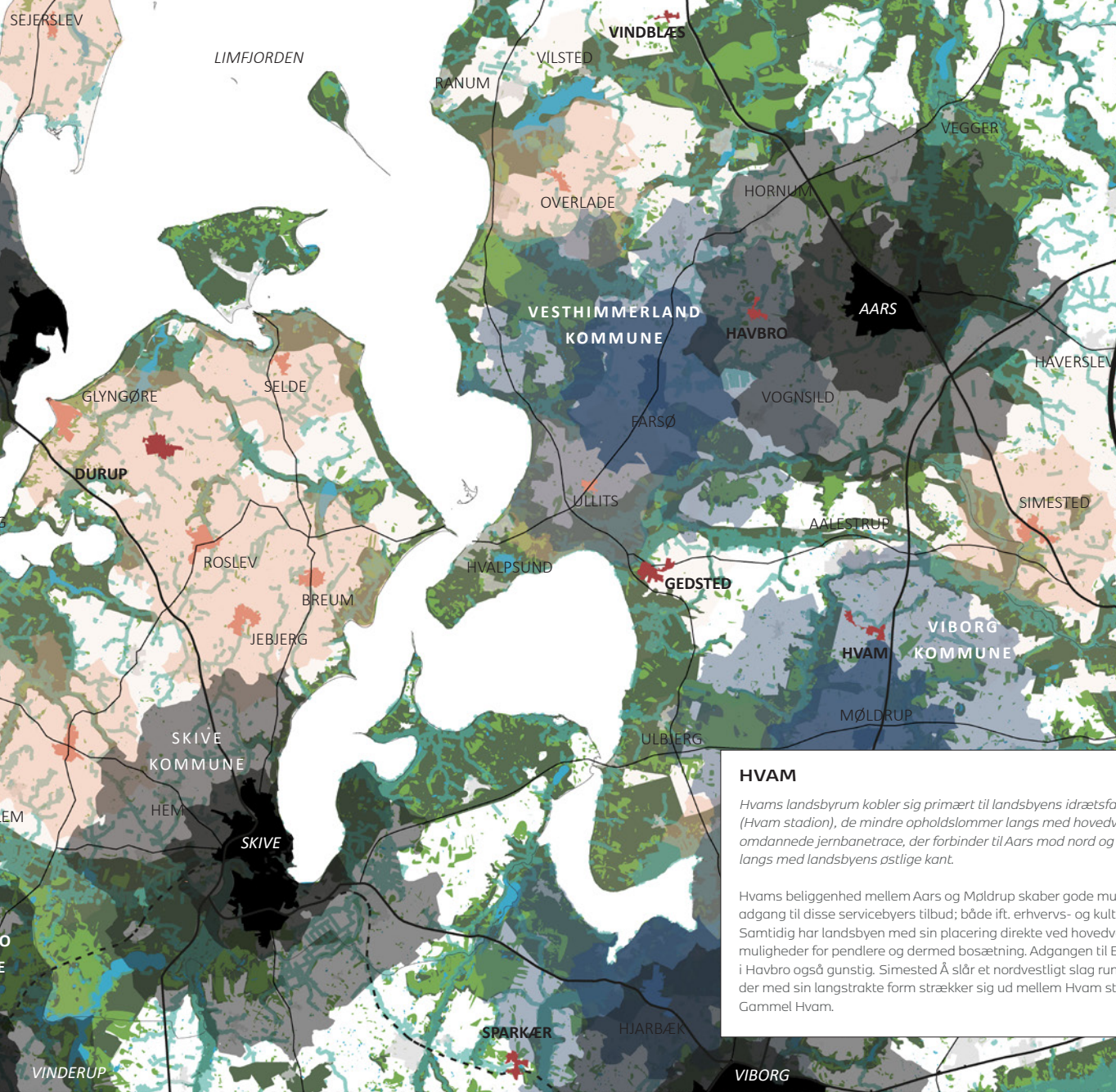
De kortlagte landsbyrum knytter sig til henholdsvis den nye eller ældre del af Vindblæs. De historiske spor ved den tidligere stationsbygning, skinnerne samt kirken og Møllen er fortidens fokuspunkter, mens skolen og de omkringliggende boldbaner mod vest på kanten af landsbyen repræsenterer mere nutidigt opståede landsbyrum med en rekreativ og fritidskarakter.

Vindblæs befinder sig i territoriets nordligste del tæt ved Løgstør samt Aggersundbroen mod nord og Thy, Vilsted, Ranum og landskabet omkring Vilsted sø og Bjørnsholm Å. Placeringen direkte ved hovedvej 29 giver ligeledes optimale muligheder for pendling til de større servicebyer. Vindblæs' langstrakte morfologi, der kobler både den nye og den gamle del sammen, strækker sig i en primært øst-vest gående retning ad Vilstedvej. Landskabeligt ligger Vindblæs på den nordlige kant af større områder med både økologiske forbindelser og bevaringsværdige landskaber.

HAVBRO

Landsbyrummene knytter sig i høj grad an til landsbyens efterskole, friskole og institutioner ved kanterne til landskabet ligesom kirkens centrale placering på hovedgaden skaber et fortætningspunkt. Herudover har også jernbanens tidligere forløb gennem landsbyen og dens senere omdannelse skabt en koncentration af centrumnære landsbyrum.

Havbro befinder sig midt mellem Farsø og Aars med skole, pasningstilbud, kirke og kiosk. Særligt uddannelsesmiljøet i landsbyen er væsentligt og har en afsmittende effekt på landsbyrummenes rolle. Et aktivt dyrkningslandskab omkranser landsbyen, der med sin beliggenhed tæt ved hovedvejen imellem Farsø og Aars som mod øst binder an til E45, ligger favorabelt med adgang til den østjyske mobilitetskorrider.

HVAM

Hvams landsbyrum kobler sig primært til landsbyens idrætsfaciliteter (Hvam stadion), de mindre opholdslommer langs med hovedvejen samt den omdannede jernbanetrace, der forbinder til Aars mod nord og Møldrup i syd, langs med landsbyens østlige kant.

Hvams beliggenhed mellem Aars og Møldrup skaber gode muligheder for adgang til disse servicebyers tilbud; både ift. erhvervs- og kulturmuligheder. Samtidig har landsbyen med sin placering direkte ved hovedvej 13 gode muligheder for pendlere og dermed bosætning. Adgangen til E45 er ligesom i Havbro også gunstig. Simsted Å slår et nordvestligt slag rundt om Hvam, der med sin langstrakte form strækker sig ud mellem Hvam stationsby og Gammel Hvam.

Signaturforklaring

— Kommuner	■ Udvalgte landsbyer	■ 5 min. kørsel fra hovedby	■ Sø
- - - Territoriet	■ Hovedby (fra 4.000 til 20.000 indbyggere)	■ 10 min. kørsel fra hovedby	■ Skov
— Sekundærvej	■ Større serviceby	■ 5 min. fra større serviceby	■ Vandløb
— Hovedvej	■ Mindre serviceby	■ 10 min. fra større serviceby	■ Bevaringsværdige landskaber
— Motorvej (E45)	■ Landsby	■ 5 min. fra mindre serviceby	
- - - Jernbane		■ 10 min. fra mindre serviceby	

1:250.000

1.4 KONKLUSION

Materialet har vist, at landsbyrummene udviser stor variation både når det handler om beliggenhed i landsbyerne – i midten, på kanten, koblet til landsbyens struktur, og om funktion, morfologi, liv og lokal betydning.

Materialet har også vist, at landsbyrummene er indlejret i deres kontekst – både i forhold til de landskabelige forhold som landsbyen og det større territorie rummer, og i forhold til det bymønster som landsbyerne er en del af, og dermed de funktioner, der findes lokalt.

Her opsummerer vi den indledende undersøgelse af landsbyrummene i otte punkter.

■ Landsbyrummenes variation

Landsbyrummene har stor variation hvad angår beliggenhed, funktion, morfologi, liv og lokal betydning.

1. Landsbyrum kan være små **fortættede knudepunkter** i landsbyen, hvor man mødes i forbindelse med dagligdagens gøremål...
2. ...men de kan også være store **åbne og udflydende** rum, der fx griber ud i landskabet og muliggør fritidsaktiviteter eller stille rekreation.
3. Hvert landsbyrum har sin **egenart** med stedsspecifikke karaktertræk: indlejring i landsbyens struktur, landskab og hverdagsliv...
4. ...men de udviser en relativt stor **ensartethed**, når det gælder materialitet og inventar.

■ Landsbyrummenes indlejring i landsby og territorie

Der er en stærk kontekst-relation mellem landsbyrummenes beliggenhed og karakter, og landsbyens, landskabets og territoriets funktioner, morfologi, bymønster og udviklingshistorie.

5. Landsbyrummene er ofte formet med områdets **varierede topografi, arealanvendelse og landskab**: Limfjorden, landbrug, skov, hede og vandløb.
6. Landsbyrummene er indlejret i et '**mellemland**' mellem udviklingsdiskurser og med generel befolkningstilbagegang.
7. Landsbyrummene ligger i 'mellemlandets' landsbyer, der primært fungerer som **bosætningsmiljøer** for områdets hoved- og servicebyer...
8. ...og disse landsbyer har **få aktive lokale kernefunktioner**, fx købmand, skole og idrætsfaciliteter.

Fig. 1.11: Stiforløb i Havbro

2. MØNSTRE: Tværgående landsbyrumlige kendetegn

Hvad er landsbyrummenes fysiske og funktionelle egenskaber?

I det foregående afsnit så vi, at puljen af identificerede landsbyrum rummer en stor variation, at det enkelte rum har sine stedsspecifikke karaktertræk, og at rummene er indlejret i deres kontekst på specifikke måder - både på landsbyens nære skala og på territoriets større skala. I dette afsnit bygger vi ovenpå den viden om landsbyrum ved at uddybe analysen af landsbyrummene med fokus på at identificere tværgående landsbyrumlige kendetegn.

Kortlægningen og analysen af landsbyernes fælles landsbyrum har sat fokus på de fysisk-rumlige og funktionelle egenskaber for de 74 identificerede rum, og i dette afsnit vil vi først kikke samlet på disse egenskaber i hele puljen af 74 landsbyrum for at nærme os en forståelse for mønstre i de landsbyrumlige kendetegn. I forlængelse heraf vil vi kikke på, hvordan vi kan forstå de fysisk-rumlige egenskaber ved at aflæse landskab, historie og landsbystruktur/morfologi i den enkelte geografi. Afsnittet indeholder også en supplerende socio-rumlige analyse som hviler på de iagttagelser af liv og betydning, som vi har gjort i projektet. Det afsluttes med en konklusion, der opsummerer pilotprojektets viden om landsbyrummenes kendetegn.

2.1 FYSISK-FUNKTIONELLE ANALYSER

2.1.1 Funktionelle mønstre

I denne analyse af funktionelle mønstre i puljen af landsbyrum identificerer vi fem fremtrædende funktionelle kategorier: Landsbyrummene er især tilknyttet lokale institutioner som skole, idrætsklub og kirker (ca. 1/3 af rummene) eller er rekreative landskabelige rum (ca. 1/4 af rummene). Rum i tilknytning til infrastruktur er også relativt mange (ca. 1/5), mens rum i tilknytning til handel og service synes vigtige som knudepunkter i landsbylivet, men ikke er store i antal i landsbyerne (ca. 1/10 af rummene). Dertil kommer et mindre antal uprogrammerede rum (ca. 1/20), som for en dels vedkommende knytter sig nært til landsbyernes udviklingskarakteristika.

På tværs af disse fem funktionelle kategorier er der nogle overlap med, men også væsentlige forskelle fra, byrum i urbane og periurbane kontekster, hvor især de klassiske byrum ofte knyttes til følgende overordnede funktionelle formål: mødested, markedsplads og trafikrum (Gemzøe og Gehl, 2000). Disse tre formål er til stede i landsbyrumlige varianter, men fremfor agora-lignende pladser med repræsentationel betydning (fx i tilknytning til traditionelle borgerlige funktioner eller virksomheder) og cafe-liv, livlige handelsområder og mobilitetsknudepunkter, ser vi lokale fritidslandskaber, forplads til købmanden og den lokale hovedgade.

LANDSBYRUM I TILKNYTNING TIL INSTITUTIONER	<p>Omfatter skolegårde, idrætspladser, legepladser ved institutioner og kirkegårde.</p> <p>Der er mange og relativt store rumligheder i tilknytning til landsbyernes institutioner, især i de landsbyer, der har skole og/eller idrætsfaciliteter. Landsbyrummene i tilknytning til skoler er som oftest grønne og består for en stor del af klippede plæner, men også af mere blandet vegetation, programmeret med fx en legeplads i et skovlignende område ved siden af trimmede boldbaner. Rummene omkring skolerne er en slags åben skolegård på vrangen, der er offentligt tilgængelig og kan benyttes som rekreative fritidslandskaber uden for skolens åbningstid. Der er derfor en betydelig dobbeltfunktionalitet i disse rum, der er med til at danne et rekreativt programmeret, grønt landsby-væv - ofte med stiforbindelser eller andre rumlige koblinger rundt i landsbyen.</p>
REKREATIVE LANDSBYRUM	<p>Omfatter parker, offentlige haver og andre rekreativt programmerede grønne arealer som fx hundeskov. Rummene er landskabelige men har ellers meget forskellig karakter, størrelse og program: Et ligner en bypark fra en større by, der har dannet område omkring en tidligere kommunal hovedbygning og er programmeret til promenade, ophold, æstetisk fremvisning og leg. Et andet er et tæt, snoet forløb mellem boligmatrikler langs en å med enkelte bænke undervejs. Et tredje er en stor landsbyskov med shelters, legeplads, motionsredskaber og -stier. Et fjerde er en velpasset byhave med krydderurtebede, legeredskaber, bålhytte og udsigt til landsbyens Skt. Hans-eng. Og endelig et femte eksempel: en lille grøn udsigtshylde, hvorfra en visuel forbindelse ud i landskabet kan nydes.</p>
LANDSBYRUM I TILKNYTNING TIL INFRASTRUKTUR	<p>Omfatter gaderum i relativt tæt bebyggelse (ala det klassiske gade-byrum, men ikke landsbyens vejrum i øvrigt), stier, inkl. fx grønne banestier, som der findes i flere landsbyer med nedlagte stationer, og parkeringsarealer, undtagen når disse fungerer som ankomstrum til butikker og servicefunktioner. Der findes en del grå infrastrukturelle rum - gader og parkeringsarealer - med hård belægning, mens de fleste stiforbindelser er grønne med fx grus.</p>
LANDSBYRUM I TILKNYTNING TIL HANDEL OG SERVICE	<p>Omfatter adgangsrum og forpladser til butikker, service, forsamlingshuse mv. I nogle tilfælde er forpladsen/adgangsrummet også et parkeringsareal. Der er relativt få og små rum i denne kategori i landsbyerne, som i de fleste tilfælde har en enkelt købmand, og i nogle tilfælde ganske få andre handels- og servicefunktioner som et pizzeria, en frisør eller en bager. De er ofte sammensatte rumligheder, der danner eller indgår i et lille, men betydningsfuldt funktionelt tyngdepunkt i landsbyen, og de er mestendels grå rum med hård belægning.</p>
UPROGRAMMEREDE LANDSBYRUM	<p>Omfatter arealer, såsom ubebyggede, men tilgængelige grunde, der fx ligger som plæner, mellemrum mellem fx vejarealer og boliger eller huller efter nedrevne huse. En del af rummene i denne funktionelle kategori knytter sig til landsbyernes udviklingskarakteristika ved at manifestere fx en stilstand i tilflytning (at grunde ikke sælges og bebygges) eller en tilbagegang (at forladte huse nedrives). Rummene er grønne, og der spores generelt et omhyggeligt vedligehold med klippede plæner. Der er ganske få rum i denne kategori, men det kan skyldes, at hverken feltarbejdet eller desktopstudiet systematisk har søgt efter disse rum, som i nogle tilfælde gemmer sig i et boligkvarter eller langt fra landsbyens tyngdepunkter.</p>

Tabel 1.0: Funktionel klassificering af landsbyrummene

Sammenligning med storby-rummenes funktioner

I sit arbejde med en typologisering af byrum, med baggrund i et studie i storbyen London, identificerer Professor of Planning and Urban Design Matthew Carmona (2015) otte funktionelle kategorier: community spaces, corporate spaces, domestic spaces, civic spaces, consumption spaces, service spaces, transit spaces og undefined spaces. I landsbyerne med 200-1000 indbyggere har vi bevæget os meget langt uden for de tætte bykerner, som har dannet kontekst for den ovenstående byrumsforskning, og i det følgende vil vi kikke på, hvorvidt landsbyrummene stemmer overens med Carmonas urbane funktionelle klassificering. Vi vil se, at der er nogle overlap mellem de funktionelle kategorier i landsbyerne og i storbyen; det gælder især rum med en 'community'-funktion samt service- og transit-rum. Vi vil også se, at der er tydelige forskelle mellem rummenes funktionelle kategorier i landsbyerne og i storbyen; det gælder især fraværet af corporate, domestic og civic spaces i landsbyerne.

I den tværgående analyse af de 74 landsbyrum i dette studie er der altså ikke entydig overensstemmelse med Carmonas urbane kategorier. Mens mange landsbyrum dog kan siges at have en 'community'-funktion - som fx rum i tilknytning til skoler og idrætsfaciliteter (se specificering i tabel xx), er der kun ganske få 'consumption spaces' knyttet til detailhandel. Af de 74 landsbyrum er der ingen fælles 'corporate spaces' i tilknytning til virksomheder, eller fælles 'domestic spaces' i tilknytning til boliger. Der kan identificeres et enkelt 'civic space', hvis man inkluderer en nu nedlukket prominent offentlig funktion, hvor landsbyrummet stadig står. Der er rum, der falder ind under Carmonas kategori 'service spaces' og 'transit spaces', nemlig parkeringspladser og adgangsarealer. Også i kategorien 'undefined spaces', der er rum uden en dominerende eller tydelig funktion, findes der i landsbyerne uprogrammerede rum. Det er ubebyggede, men tilgængelige grunde, der fx ligger som plæner, mellemrum mellem fx vejarealer og boliger eller huller efter nedrevne huse - som en rumlig manifestation af nogle landsbyers udviklingsvilkår.

Ligesom i Carmonas materiale, kan vi også i landsbyerne se, at rummene i tilknytning til handel kan flyde indendørs, og dermed udfordre forståelsen af byrummet som det udendørs altid offentlige tilgængelige rum. Se mere i afsnit 2.2.2. Carmonas kategorier dækker ikke arealer i tilknytning til kirker, som i dette studie er identificeret som flere landsbyrum. Derudover dækker Carmonas kategorier ikke rekreative funktioner og rum i tilknytning til forskellige fritidsfaciliteter, som er meget fremtrædende i landsbyerne.

Grønne og grå landsbyrum

I Carmonas byrumsanalyse fremgår det, at de fleste storbyrum er hårdt belagte. Det er helt ulig landsbyrummene, som i overvejende grad er grønne og landskabelige med beplantning. På figur 1.12 viser vi, at størstedelen af landsbyrummene i dette studie er grønne på overfladen. Disse omfatter dels de rekreative rum, men også rum i tilknytning til institutioner, stiforbindelser og nogle af de uprogrammerede rum. Landsbyrum med grå overflade er rum i tilknytning til handel og service samt nogle infrastrukturelle rum.

Denne skelnen i belægningsforholdene beskæftiger man sig med i en rumlig typologisering for 'urban open space' (Stanley et al., 2012). I tillæg til andre urbane rum, der ligner Carmonas, inkluderer den følgende kategorier: Rekreative rum, fx stadion, strande, sportsfaciliteter og legepladser, hvoraf de sidste to er hyppige i landsbyerne. Parker og haver, fx byparker, institutionelle haver og kirkegårde; hvoraf især kirkegårde ses i landbyrum-materialet, men også rum som fx skoleskov kan ligne denne. Og sidst, madproduktion, fx plantager, bylandbrug, græsningsarealer og urbane haver, som kun i yderst begrænset omfang ses i landsbyrummene, men funktionen titter dog frem som fx krydderurtebede i landsbyens fælles park.

Med en sådan overvægt af grønne landsbyrum, er det nærliggende at kikke nærmere på naturindholdet. I pilotprojektet har vi fået nogle glimt af dette. Materialet viser, at i mange landsbyrum er beplantning og grønne underlag yderst kultiverede, med klippede plæner og sirlige blomsterkummer, som landsbypedeller sørger for at holde i orden. Der er dog også mindre bearbejdede grønne elementer, der fylder meget, fx grønne hegn ved idrætsarealer og stiforbindelser samt egentlige skovstykker. Og der er enkelte tegn på et aktivt valg eller vidnesbyrd om, at et fokus på biodiversitet og en anden tilgang til det grønne indfinder sig nogle steder: I Anlægget i Durup står bækkens bredder uklippede med høje græsser - i kontrast til den meget pågående orden på dette sted i øvrigt, og ved det nye Torv i Vils drøfter man lokalt, om bede og vejhjørner kan være mere vilde, selvplejende og attraktive for insekter.

Sammenligning med rum i den åbne by

Tilbage i 2001 satte professor Tom Nielsen den moderne bys overskudsbyrum under lup (Nielsen, 2001). Med afhandlingen 'Formløs' satte han fokus på de overskudsrum, der faldt uden for kendte for-forståelser. Senere har han udfoldet en række byrumstyper - 'fremmede og overskydende byrum', som overskrider de klassiske byrum i blandt andet form, funktion og kontekst (Nielsen, 2008). I dette arbejde er der en interesse for at kikke forbi dikotomier mellem bycenter og -periferi - og deri overskride en tabsfortælling om, at fattigere former for byrum erstatter bykernernes klassiske byrum (se også Carmona 2010a, 2010b, 2015). I stedet går han på opdagelse efter (nye typer) byrum eller rumlige konfigurationer i et omfattende og forskelligartet urbant felt. Vi ser en lignende tilgang i Hajer & Reijndorps (2001) arbejde med 'new public domains', der går uden om en fortælling om tab af mening, form og funktion i de gamle byrum i de historiske byformer og i stedet går på opdagelse efter fælles rum i et territorie karakteriseret af mobilitet, masseforbrug og masserecreation, hvor de argumenterer for at mødesteder med interaktion og udveksling faktisk findes.

Dette arbejde kikker altså på andre former for bebyggede miljøer end Carmonas London-studie gør, og det udvider yderligere spændet af rum-typer fra Carmonas kategorier. Nielsen skriver blandt andet om 'åbninger i den åbne by', som omfatter rum ved fx indkøbscentre, sportshaller og institutioner, parkeringspladser og ubebyggede arealer ved og omkring moderne boligbebyggelser, herunder åbne skolegårde, små torve ved butikcentre, bynære skove og strandområder. I landsby-kontekst kan vi særligt genkende, at der skabes rum omkring de funktionelle ankre, der er (tilbage) i landsbyen: ved købmanden, ved idrætsfaciliteter og institutioner, herunder de åbne skolegårde, der ses flere steder i de syv landsbyer, ligesom også landsbynære skovarealer og hundeskov findes.

Nielsen fremhæver også 'mobilitetsrum', såsom rastepladser, bus- og togstationer, tankstationer, og gang- og cykelstisystemer i den åbne by. I landsbyerne findes der ikke aktuelt rastepladser eller stationer, men landsbyrumlige varianter af mobilitetsrummene er fx arealet ved det genåbnede trinbræt i Sparkær, et mobilitetsknudepunkt for busforbindelser mv. findes ved skolen i Vils, ligesom busstoppesteder er en funktion, der indgår i nogle af de andre landsbyrum. Stiforbindelser er en del af landsbyrummene, som særligt ved de nedlagte jernbaner er et markant element i landsbyerne.

Nielsen arbejder også med 'overskudslandskaber' - arealer, der er 'fanget' af byens udvikling, arealer ved og omkring infrastrukturelle anlæg, tomme horisontale flader som ubrugte eller forladte parkeringspladser, opmarcharealer osv. De uprogrammerede rum, vi ser i landsbyerne, kan i nogle tilfælde henføres til den kategori - det som Carmona benævnte 'undefined spaces'.

Nielsen inddrager yderligere to kategorier. Først 'byrum i det åbne landskab', som interessant omfatter bl.a. lommer i grænsefladerne mellem produktions- og rekreationslandskab samt lokale mødesteder i småbyer. Begge disse relativt lidt beskrevne typer byrum har relevans for en forståelse af landsbyrum: I landsbyerne finder vi rumligheder på grænsen mellem landbrugsarealer, åbne og rekreative landskaber og landsbyens boliger og andre funktioner flere steder.

Sidst er der 'midlertidige byrum', som af Nielsen beskrives som tidsmæssigt og rumligt afgrænsede byrum, der ofte er tematiserede og som kan opstå i alle de andre byrumstyper, der ligger åbne og fleksible og venter på at næste begivenhed skal slå sig ned. I Landsbyrum-atlasset er der ikke fundet mange landsbyrum-pendanter til den kategori, men muligvis kan nogle af de rekreative rum, der ved særlige lejligheder omdannes til pladsen for lokal Skt. Hans-fest eller lignende, funktionelt have en sådan midlertidig karakter.

På baggrund af disse ligheder og uligheder med funktions-klassificeringer, fra forskning i bykontekst og med iagttagelse af områder uden for bymæssige fortætninger, har den tværgående analyse af de 74 landsbyrum resulteret i identifikationen af de fem fremtrædende funktionelle kategorier, som beskrives i tabel 1.0. Landsbyrummene er her inddelt efter deres dominerende funktion, da nogle rum kan kategoriseres i mere end en type. De er også kategoriseret som enten grønne eller grå, dvs. med overvejende beplantning og permeabel belægning eller med overvejende hård, ikke-permeabel belægning (se Stanley et al. 2012, Wandl et al. 2017).

DURUP

SPARKÆR

VILS

RUM i tilknytning til INSTITUTIONER

- skolegårde, idrætspladser, legepladser, kirkegårde.

Ca. 1/3 af de 74 landsbyrum.

REKREATIVE RUM

- parker, off. haver, hundeskov, grønne hjørner.

Ca. 1/4 af de 74 landsbyrum.

RUM i tilknytning til INFRASTRUKTUR

- gader, stier (inkl. grønne stier), parkeringsarealer (undtagen ved butikker, service).

Ca. 1/5 af de 74 landsbyrum.

RUM i tilknytning til HANDEL og SERVICE

- adgangsarealer og forpladser til butikker, service, forsamlingshuse.

Ca. 1/10 af de 74 landsbyrum (svarende til eet landsbyrum per landsby).

UPROGRAMMEREDE RUM

- huller i landsbyens morfologi, overskudsarealer.

Ca. 1/20 af de 74 landsbyrum.

Der er ganske få rum i denne kategori, men det kan skyldes, at hverken feltarbejdet eller desktopstudiet systematisk har søgt efter disse rum, som i nogle tilfælde gemmer sig i et boligkvarter eller langt fra landsbyens tyngdepunkter.

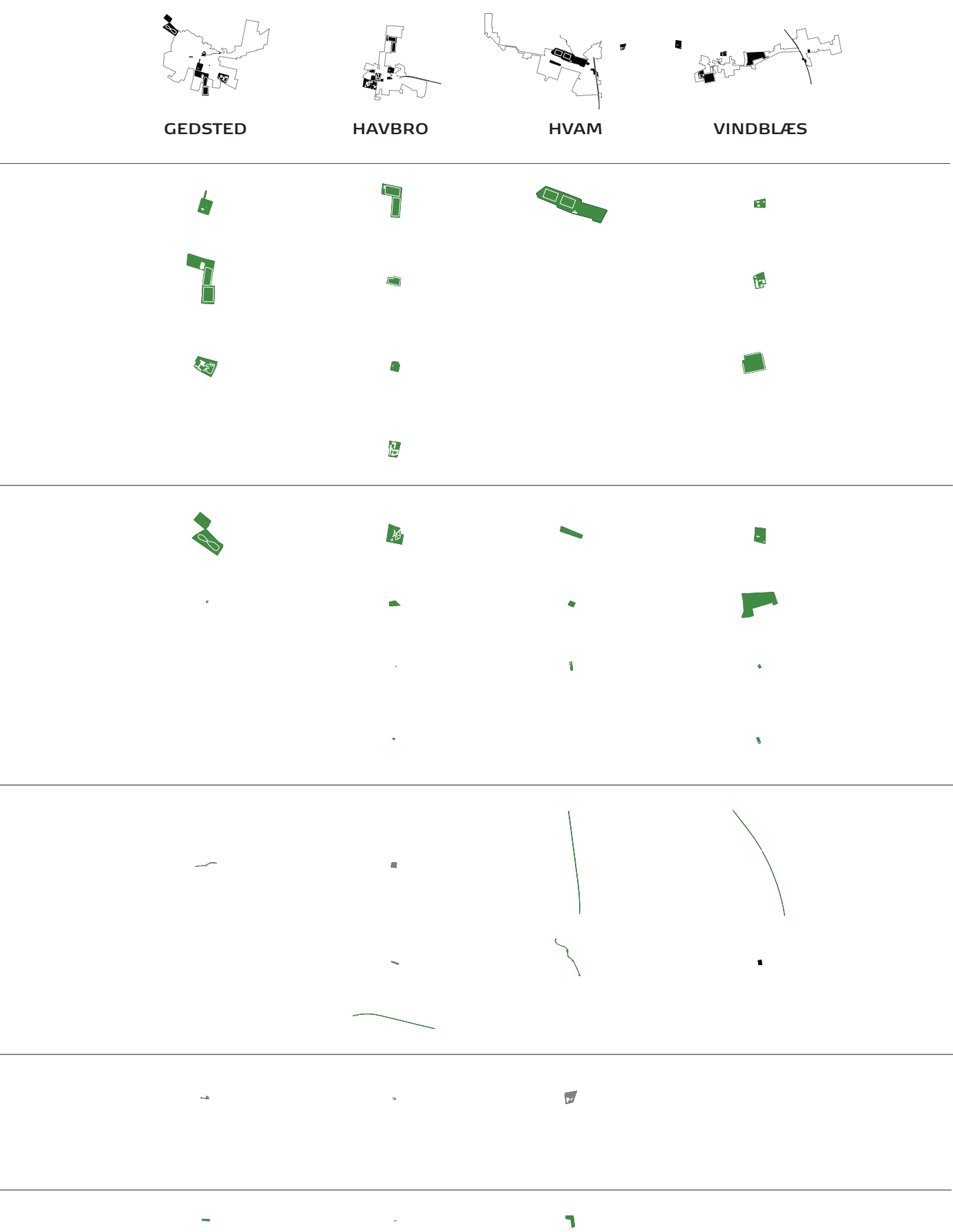

Fig. 1.12: Matrice med oversigt over landsbyrum, inddelt p.b. fladens karakter (grøn eller grå)

2.1.2 Funktionel tilknytning: landsbyrummenes sårbare funktionelle fiksering

I afsnittet om funktionelle mønstre ovenfor så vi, at landsbyrum ofte ligger ved de funktionelle ankre, der er (tilbage) i landsbyen: ved idrætsfaciliteter, skoler og kirker, ved købmanden, samt ved infrastrukturelle tyngdepunkter. Mange landsbyrum ligger også i tilknytning til landskabet - det kikker vi nærmere på i næste afsnit. I dette afsnit vil vi kikke på relationen mellem de mest betydningsfulde fælles landsbyfunktioner og landsbyrummene. Vi vil analysere de historiske forbindelser mellem landsbyrummene og de funktioner, som har været bærende i landsbyens udvikling. I dag ser vi, at mange landsbyrum stadig er fikseret til kernefunktionerne, også selvom funktionerne nu er væk eller markant forandrede. Det skaber en sårbarhed i disse landsbyrum, hvis lokale virke og betydning trues af de strukturelle pres på landdistrikterne.

Historiske forbindelser og funktionelle udviklingsspor

Ofte kan der spores historiske forbindelser mellem landsbyrummene og de funktioner, som har været bærende i landsbyens udvikling. Særligt tydeligt er det for de tidligere stationsbyer (fx Durup, Vindblæs og Havbro) (Groth & Fertner 2013), hvor især banestierne nu fungerer som landsbyrum (nogle steder er også den gamle stationsbygning omgivende rum identificeret som et fælles landsbyrum).

Også andre tidligere funktioner, som ikke længere har samme aktualitet, som da rummene blev anlagt, kan spores i atlaset, ikke mindst i Durup, der som tidligere kommunesæde har Anlægget, som en - for landsbyens størrelse og karakter i dag - uforholdsmæssigt stor og urban park foran den nu tomme, store og prominente kommunale administrationsbygning. Både i Durup og Gedsted ser vi også, at de relativt tætte gaderum, der er identificeret som landsbyrum, er anlagt i tilknytning til funktioner, der ikke længere i væsentligt omfang er til stede; her har der været butikker og servicefunktioner i stueetagerne, men den tidligere handelsgade er nu for en stor del funktionelt udtømt, mens rummet står tilbage.

Andre og nyere funktionelle udviklingsspor ses også i placering og karakter af landsbyrummene. Vi vil her eksemplificere dette via nogle af de udvalgte landsbyrum, som vi præsenterede i afsnit 1.1.2. I Durup, hvor butikkerne i hovedgaden ikke længere er, er der i stedet en dagligvarebutik i byens udkant med et tilknyttet landsbyrum - et asfaltbelagt ankomstareal med parkering. I flere landsbyer er skolerne funktionelle ankre, der over årene er forandret fra en lille lokal landsbyskole til større institutioner, der ikke blot betjener denne landsby men et større opland. Rundt om og i tilknytning til skolerne er der identificeret landsbyrum, som også kan fungere som fritidslandskaber for landsbyen uden for skoletid. Mest markant er dette nok i Vils, hvor skolen er et egentligt skolecenter for hele Sydmons, der også indeholder børneinstitutioner. Med placeringen af skolen netop her er der skabt et funktionelt og meget aktivt tyngdepunkt i det sydlige Vils med adskillige fælles landsbyrum og faciliteter omkring, heri et mobilitetsknudepunkt i tillæg til det gamle tyngdepunkt ved korsvejen i nord, hvor købmanden og enkelte andre

butikker ligger. I Sparkær ser vi også et eksempel på den funktionelle fiksering i vej- og bane-krydset, hvor den genåbnede købmand ligger (figur 1.13). Det er et aktivt landsbyrum for landsbyens lokale liv, præget af både forbigående og handlende ved købmanden. I slutningen af 2022 genåbnede trinbrættet til togforbindelsen med en yderligere nøglefunktion føjet til rumligheden her. Imidlertid kan man også forestille sig, at en modsat proces kunne gøre sig gældende her eller lignende steder: at den lokale købmand ikke bestod og at trinbrættet forblev lukket, med det mulige resultat, at landsbyrummets virke og betydning uden disse lokale nøglefunktioner ville reduceres kraftigt til et gennemfartssted.

Funktionel fiksering

Vi ser altså, at en del af landsbyrummene har tendens til at fikser sig til landsbyens fælles kernefunktioner i den forstand, at de er opstået i synergi med dem, og deres (oprindelige) virke er afhængigt af dem. Som vi kan se af eksemplerne lige ovenfor, undergår en del af disse kernefunktioner dog markante forandringer. De har vist sig at være skrøbelige i og med at funktionerne i dag ofte er væk eller ændrede. Funktionernes skrøbelighed hænger sammen med både markedsvilkår og planlægningsrelaterede beslutninger af strukturel karakter, fx at den lokale handel er flyttet væk, at landbruget er samlet i stordrifter og arbejdspladser er afviklet, samt at den lokale skole kan være blevet lukket. Vi kan muligvis forvente, at den funktionelle og strukturelle pres på landsbyerne fortsætter, med forandringer i og muligvis til stadighed færre funktionelle punkter, som landsbyrummene kan fikser sig til.

Carmona (2010b) understreger, at karakteren af det nutidige offentlige rum altid er direkte påvirket af den komplekse socio-økonomiske kontekst, som de genereres i og virker under. Han oprider, hvordan nogle byer er genstand for udvikling, investeringsiver og kamp om pladsen. Sådanne steder er byrum, ofte også præget af forandringer: nye funktioner tager over, andre grupper indtager rummet, ligesom der er specifikke trusler for byrummene som offentlige rum, fx kommodificering. Andre steder præges af et udtalt fravær på udviklingsdiskurs og fortætning af interesser, ofte med det resultat at byrum præges af forladthed og forsømmelse.

Som beskrevet i afsnit 1.2 er landsbyerne i dette studie under indflydelse af et fravær af strukturelle og økonomiske udviklingsdiskurser; her er ganske få af de traditionelt stærke fællesfunktioner tilbage, og landsbybeboernes konkrete hverdagsliv leves i regionale bymønstre med mange og væsentlige aktiviteter andre steder end i landsbyen (og ikke blot fysisk, men også virtuelt). De ydre betingelser for en udtalt sårbarhed i de funktionelt fikserede landsbyrum er derfor til stede. På trods af dette, viser det faktiske billede i dette studie dog en nuanceret tilstand, når det gælder landsbyrummenes forladthed og forsømmelse; den er til stede, men vi ser eksempler på hvordan man lokalt arbejder hårdt på at modgå den tilstand - det vender vi tilbage til i afsnit 2.2.

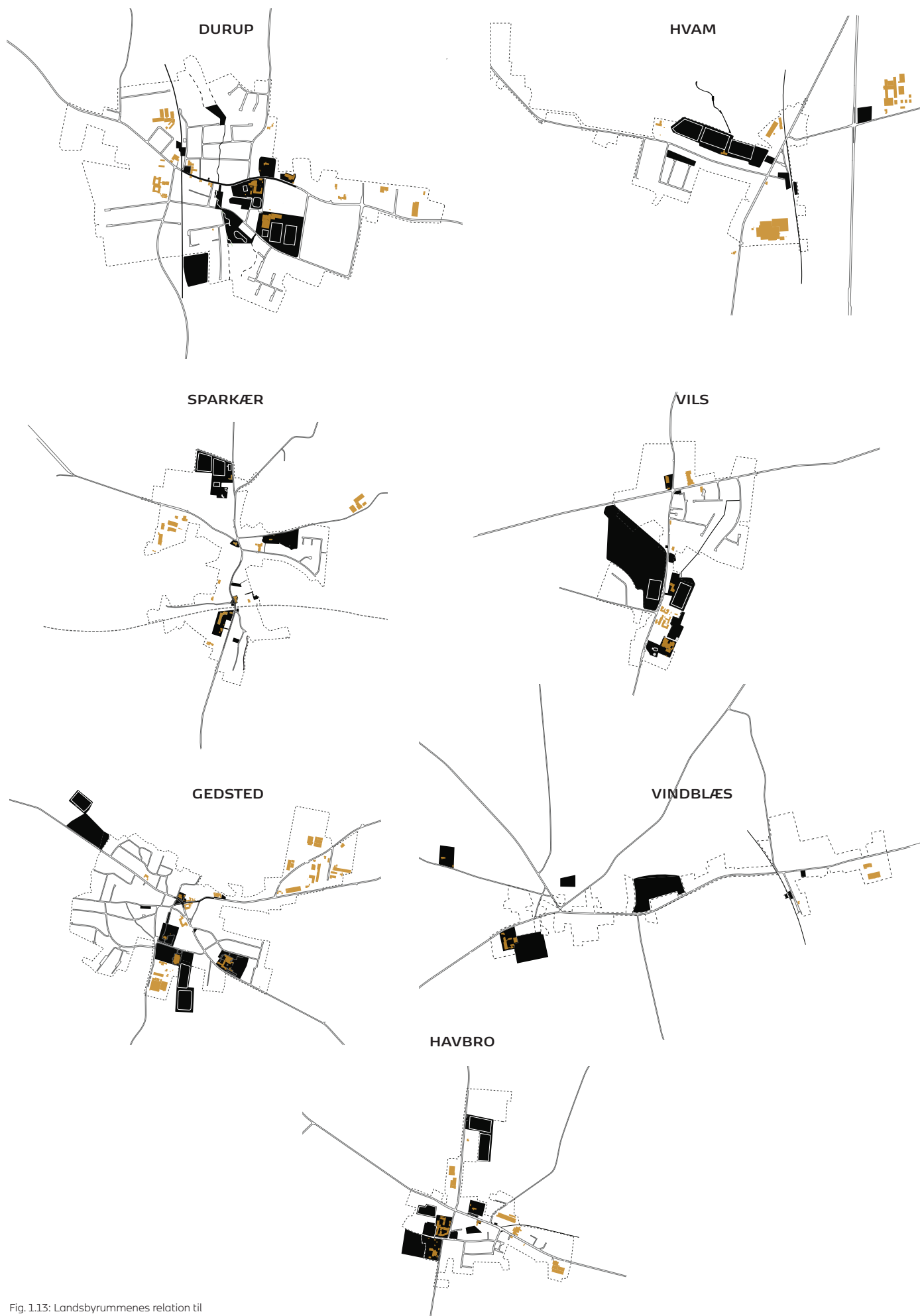

Fig. 1.13: Landsbyrummenes relation til centrale funktioner i landsbyerne.

2.1.3 Landskabstilknytning: landsbyrummenes stærke forbindelse til landskabet

Ovenfor har vi analyseret, hvordan mange landsbyrum fikserer sig til landsbyens (tilbageværende) nøglefunktioner. Et andet gennemgående træk gør sig imidlertid også gældende i en stor del af landsbyrummene: at deres placering og karakter har nær tilknytning til landskabet i og omkring landsbyen. I dette afsnit vil vi kikke på relationen mellem landskabet og landsbyrummene. Vi vil fremhæve væsentlige landskabstræk og landskabelig signifikans med betydning for landsbyernes og landsbyrummenes karakter, og vi vil analysere den anvendelses- og oplevelsesmæssige relation til landskabet, som landsbyrummene muliggør.

Med denne analyse af tilknytning mellem landsbyrum og de rurale landskaber fremhæver vi dermed de historisk og morfologisk dybe strukturer og de aktuelle kulturelle anvendelser, der har betydning for landsbyrummene. Dette gør sig gældende historisk og i dag, og rummer muligvis også et potentiale for landsbyrummene i fremtiden.

Væsentlige landskabstræk og landskabelig signifikans

I nogle landsbyer ser vi, at landsbyens morfologi og struktur er dybt påvirket af de dominerende landskabstræk. Det gælder fx i Sparkær, som vi kort vil vende tilbage til her. Landsbyen er præget af bakkelandskabet og moseområderne (figur 1.14). Vest og øst for landsbyen klemmer de lavtliggende moseområder 'Sparkjær Mose' og 'Østermose' landsbyen i midten til en smal række huse langs Langgade. De større skovområder kommer tæt på landsbyen på alle sider, og især den bakkede kile med kirken fremstår som et fremherskende landskabstræk. På denne måde er landsbyen tydeligt markeret og struktureret af sit terræn med relativt store højdeforskelle (en 'terrænlansby', Porsmose 2008). I en overlejrning af landskabsstruktur og de identificerede landsbyrum skiller det sig ud, at ud over det udvalgte landsbyrum, Spøparken (se afsnit 1.1.2), får andre rum - fx sportspladsen og kirkegården - identitet og specificitet som indlejrede dele af historiske landskabstræk, som har væsentlig betydning for landsbystrukturen.

Der er naturligvis også andre væsentlige landskabstræk end topografien alene, som landsbyrummene har en tilknytning til. Det er fx Durup Bæk, som løber lavt i landskabet og danner en spinkel rygrad for det store parkrum i Durup, Anlægget, som med vandløbet kobles sammen med det snirklede rumlige forløb gennem boligområdet nordpå (anlagt som del af det blå bånd i Durup områdefornyelse, SBS Byfornyelse & Skive Kommune, 2009). I Vils er højdedraget med skoven mod vest et meget signifikant landskabstræk og et landsbyrum i egen ret, mens engen og markerne flader mere ud mod øst, hvor der ligger flere landsbyrum 'på kanten' i grænsefladen mellem landsby og åbent land.

Andersson (1988) reflekterer over de forhold, der gør sig gældende for, at bygninger 'ligger smukt i landskabet', heri om en 'landskabelig signifikans' relateret til stærke landskabelige bindinger: mellem en bygning, dens funktion og dens placering i landskabet og dermed dens kontakt med omgivelserne. Med inspiration fra Andersson kan der være tale om en landsbyrummenes landskabelige signifikans.

Landsbyernes kirker er måske det mest iøjnefaldende sted at kikke hen. I tilknytning til kirkerne har vi identificeret en række landsbyrum, der dækker ankomstarealer og kirkegårde og i nogle tilfælde tilstødende landskabelige rum. Nogle kirker, fx i Vindblæs og Sparkær, har meget synlige placeringer i eller lige uden for landsbyen, på højdedrag i områdets topografi. Det stemmer overens med Anderssons overvejelser om, at man med placering af kirkens anlæg i landskabet har haft til intention at vise sine hensigter om troen og tiendet ved at 'ligge højt'. Andre kirker ligger 'midt i' landsbyen, og de tilhørende relativt store landsbyrum danner ofte en rumlig forbindelse mellem landsbyens vejstruktur og tættere bebyggelse og det omgivende åbne land. Også andre former for landskabelig signifikans gør sig imidlertid gældende; landsbyrummene binder sig til landskabet både gennem oplevelser og anvendelser af det, og gennem den udbredte tilstedeværelse af grøn og åben landskabelig rumlighed i landsbyerne.

Bevæge sig ud i eller kikke på landskabet

Som nævnt ovenfor ligger en del af landsbyrummene fysisk på kanten af landsbyen, hvor der er en direkte relation til det omgivende landskab, der i mange tilfælde er landbrugsland og i andre tilfælde forskellige naturtyper som skov eller mose. Nogle af disse rum er egentlige stiforbindelser, der muliggør, at man kan bevæge sig ud i landskabet - oftest ad relativt lige strækninger uden stor topografisk forskel (det var der hvor togbanen lå), og som dermed giver adgang til ruter midt gennem den omfattende landbrugsjord, der ofte er relativt utilgængelig. I nogle tilfælde er der med stiforbindelserne tale om et link til et regionalt eller endda nationalt rutenetværk, fx banestierne (nedlagte jernbaner), der løber gennem flere af landsbyerne i atlaset og kan være del af lange cykelruter. I andre tilfælde er stierne en intern lokal forbindelse, der løber på kanten af landskabet, bag om vejforbindelserne og derved er med til at danne fodgængervenlige ruter rundt i landsbyen. I ingen af landsbyerne har vi identificeret egentlige netværk af sammenhængende interne stier - der er i højere grad tale om strækninger, der forbinder to delområder eller bevæger sig mellem boligparceller og den åbne mark. Udover stiforbindelser er mindre skovområder og andre rekreative grønne rum som fx hundeskov også medtaget i landsbyrummene. Disse ligger på kanten af landsbyen og danner ofte egentlige større og tilgængelige landskabsrum, programmeret med rekreative funktioner.

Den fysiske forbindelse ud i landskabet suppleres af andre landsbyrum, der kan beskrives som udsigts-rum, hvorfra man har visuel kontakt til landskabet. Mens nogle af disse rum synes anlagt med den visuelle landskabsforbindelse for øje - og med en nøje placering, der giver udsigt, har andre meget tydeligt en anden primær karakter (fx p-plads ved busstop i Vindblæs samt ankomstområdet ved den gamle foderstof i Gedsted), men er samtidig med til at perforere landsbyens kant af private rum og give tillokkende udsigter over landskabet.

Fig. 1.14: Landsbyrummenes (rød outline) relation til grønne strukturer i landsbyerne.

En vedvarende og robust forbindelse mellem landskab og landsbyrum?

I et dialektisk forhold til den funktionelt fastlagte koncentration af landsbyrum, som vi analyserede ovenfor, fremstår disse landskabelige tilknytninger med en anden karakter. Landskabet spiller en helt særlig rolle for landsbyrummenes placering og karakter i kraft af territoriets forandringer og anvendelse gennem de seneste par hundrede år, men også i forhold til den lange glaciære tid, som har skabt landskabsformationer og jordbundsforhold, som også i dag har stor betydning for arealanvendelse, landskabets karakter og naturindhold og de oplevede og anvendte kvaliteter af landskabet i og i nærheden af landsbyerne.

I pilotprojektet har vi fået glimt af, hvad naturindholdet i landsbyrummene er. I mange landsbyrum er beplantning og grønne underlag yderst kultiverede, med klippede plæner og sirlige blomsterkummer, som landsbypedeller sørger for at holde i orden. Der er dog også mindre bearbejdede grønne og blå elementer, der fylder rigtigt meget, fx grønne hegn ved idrætsarealer, moser og åforløb, stiforbindelser samt egentlige skovstykker. Og der er enkelte tegn på et aktivt valg eller vidnesbyrd om, at et fokus på biodiversitet og en anden tilgang til det naturen i landsbyrummene indfinder sig nogle steder.

Fortsat at tilknytte sig landskabets kraft som rumlig struktur og ressource synes en latent mulighed i mange landsbyer. Landskabet rummer ikke kun muligheder for rekreative aktiviteter og fritidsaktiviteter, men er også tydeligt til stede i landsbyerne, hvor det konkret former det fælles rumlige væv samt bidrager med iboende historisk og identitetsskabende betydning.

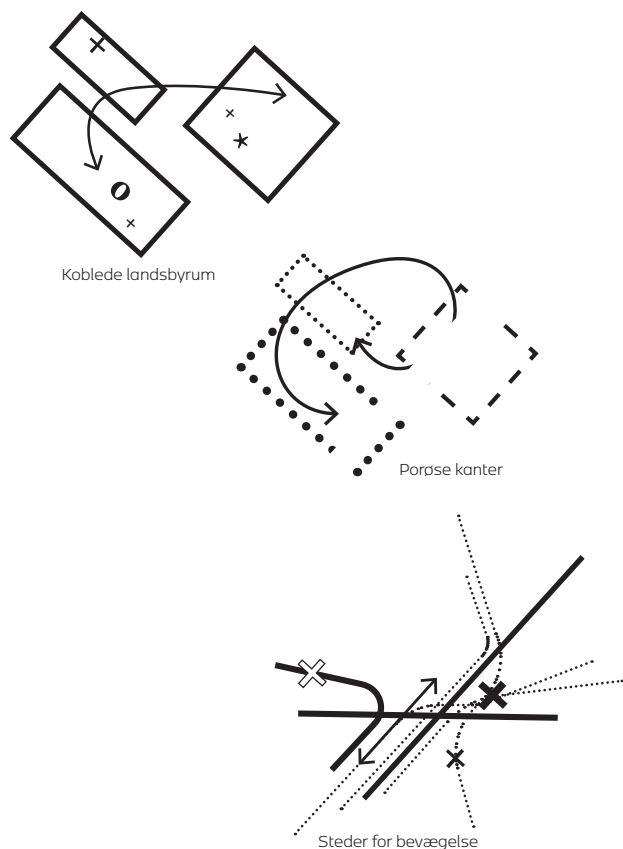
Som sådan kan landskabet potentielt byde på et andet, mere robust og dybt integreret potentiale til at bevare og omforme landsbyen, end de funktionelt faste rum. Landskaber eksisterer som vidtstrakte, og - tør vi håbe - langtidsholdbare strukturer, der har kapacitet til at bestå som strukturerende og værdifulde elementer i en del af landsbyerne. Landskabet kan strække sig ud, selvom funktioner må trække sig tilbage, men det kan også skubbes længere væk, når f.eks. nyt boligbyggeri placerer sig tættere på de attraktive, lokale, rekreative funktioner. Landskabet påvirker også landsbyens rumlige konfiguration med en landskabelig luftighed mellem byggede strukturer og en spredning af landsbyrum. Dette er en væsentligt anderledes logik end den, der tilbydes af landsbyrum fikseret af funktioner med den iboende skrøbelighed beskrevet ovenfor. Landsbyrummenes landskabelige tilknytning indebærer dermed muligvis en mere vedvarende og tilpasningsdygtig relation end den funktionelle, og vil til stadighed være i stand til at præge og tilbyde identitet til landsbyen.

Fig. 1.15: Fotokollage med indtryk fra Søparken i Sparkær.

2.1.4 Morfologiske mønstre, inventar og materialet

I denne analyse af morfologiske mønstre i puljen af landsbyrum identificerer vi to fremtrædende morfologiske træk, der samler iagttagelser af landsbyrummene. Når man kikker på form og kanter i landsbyrummene, står to modsatrettede morfologiske træk frem: en åben rumlig karakter og en omkranset rumlig karakter. Den åbne, luftige karakter er dominerende i puljen af landsbyrum, men mange landsbyrum har begge træk, med fx en skarp kant mod en bygning og et grønt hegn, men udflydende diffus rumlighed i øvrigt. Også materialitet og inventar har en vigtig indvirkning. Nogle landsbyrum kan fx være bearbejdede med tydeligt afgrænsede belægningsflader eller en komposition af beplantning og inventar, der samler og afgrænser rummet, andre er måske mindre bearbejdede men kan fx have et tyngdepunkt skabt af placeringen af en bænk på hjørnet i solen, mens atter andre ikke har hverken samlende greb eller rummer punktvisse fortætninger af inventar og materialitet, der har en styrende virkning på rummet. Dertil kommer andre væsentlige morfologiske træk, der særligt ses i sammensætninger af flere landsbyrum: at mange landsbyrum er koblede sammen med andre landsbyrum, ofte i amorfe og udflydende former, at kanterne relativt ofte består af plantehegn, og at der er en del rum, der morfologisk kan beskrives som overgange mellem fx ude og inde og mellem vej og butik.

Sammenligning med storby-rummenes morfologi

Der er nogle overlap med byrum i urbane kontekster; især de omkransede landsbyrum kan have ligheder med byrum i tætte byområder, mens de åbne landsbyrum især relaterer sig til den åbne by med nogle 'formløse' træk (som beskrevet af Nielsen, 2001 – se afsnit 2.1.1).

”Byens fysiognomi tegnes lige så meget af fraværet af bygninger som af de solitære monumenter. Mellemrummet er et af bybygningens vigtigste elementer, bevidst anvendt kan det artikulere den diffuse masse.” (Andersson 1988, s. 27)

I landsbyerne er vi en kontekst, der morfologisk adskiller sig væsentligt fra den by. Andersson beskriver i citatet. Landsbyerne består oftest af mere mellemrum end bebyggelse, og der er meget kort afstand til landsbyens kant og dermed det åbne land. De mellemrum, der er identificeret i Landsbyrum-atlasset har dermed ikke samme morfologiske betydning som pauser i en tæt bebyggelse, men udviser andre morfologiske træk, der dog alligevel – ligesom byens rum – kan fungere som strukturerende punkter i landsby-strukturen. I netværkene af mellemrum mellem husene er landsbyrummene ofte karakteriseret ved amorfe former, og i nogen grad bløde, udflydende rumlige kanter og overgange mellem koblede rum. Nogle landsbyrum er langstrakte, andre har en afklaret, tilnærmelsesvis kvadratisk form, atter andre slynger sig blødt med landskab og plantebælter. Landsbyrummene har endvidere forskellig størrelse, fra små mellemrum og smalle stier til torvedannelser i landsbyskala og til store landskabsrum.

Ligesom det gjaldt de funktionelle klassificeringer, rummer litteraturen også flere forskellige morfologiske klassificeringer af byens rum. En ofte refereret klassificering er Zuckers (1959), der beskrives som en efterfølger af Sittes morfologiske typer (1889), der rummer fem former for pladser – alle formmæssigt artikuleret som markante mellemrum i den tætte historiske by: closed, dominated, nuclear, grouped og amorphous.

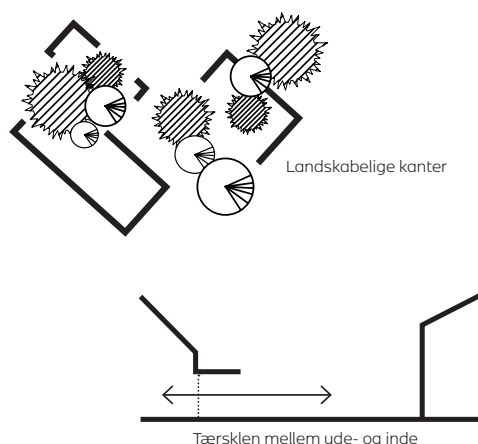

Fig. 1.16: Nogle af landsbyrummenes særlige træk

ÅBEN RUMLIG KARAKTER	<p>Beskriver den åbne, luftige karakter, som mange landsbyrum har. De fremstår ofte i højere grad som intensiteter, i et åbent landsbyrumligt væv end egentlige definerede rum. Det opleves som at de flyder ud i omgivelserne, i mange retninger, med diffuse kanter og uden afgørende samlende former eller materialitet.</p> <p>Der kan fx være tale om de åbne skolegårde, som spreder sig ud rundt om, og mellem, skolebygninger, som et forbindende væv, med interne stier, delområder med forskellige programmer og belægninger, og mange typer kanter. Både i Durup og i Vils finder vi eksempler, hvor bygningskroppe, veje eller p-pladser, plantehegn eller markante materialeskift nogle steder afgrænser rummet, mens det mange andre steder åbner sig udad og fx flyder sammen med mere diffuse grønne mellemrum.</p> <p>Også andre typer landsbyrum har en åben karakter, fx landsbycentret ved købmanden i Sparkær, som ligger i et lille T-kryds med skarp kant mod købmandsbutikkens facade, hvorfra det flyder på tværs af vejen, griber hjørnerne og folder sig ud hen ad vejene, mod jernbanen og klynger af beplantning.</p>
OMKRANSET RUMLIG KARAKTER	<p>Beskriver landsbyrum med en relativt klar rumlig afgrænsning, der dermed fremstår som omkransede og veldefinerede i deres form og udstrækning.</p> <p>Den rumlige grænse kan bestå af bygningsmasse, som vi kender det fra urbane kontekster, og ser det i de relativt få plads-, torve- og gaderum i Landsbyrum-atlasset, fx Torvet og hovedgaden i Durup, som naturligvis adskiller sig betydeligt i form: det sluttede nærvæd kvadratiske torv og det langstrakte gaderum.</p> <p>Grænsen kan også bestå af beplantning og hegn, som er hyppige rumdannende elementer i landsbyerne, bl.a. på kirkegårde, ved idrætsanlæg, samt de større landskabsrum, som fx landsbyskoven i Vils, der med sin tætte og markante skovbevoksning i sig selv er et meget stort rumligt element med en tydelig kant. Et grænsetilfælde mellem de to med en anden og særlig bygnings- og beplantningsmæssig omslutning er det gemte landsbyrum i Havbro (hvor der engang var togstation!), hvor de omliggende boliggrunde med huse og haver med hække tydeligt afgrænser rummet.</p> <p>I Vils ved købmanden ser vi et eksempel på indretning og især belægning som tydeligt rumdannende element; torvet er indrettet med flere siddepladser, rumopdelende bede og træer, en stor skulptur og markant flisebelægning, der skiller sig ud fra omgivelserne.</p>
<p>Andre væsentlige morfologiske træk:</p> <p>KOBLINGER AMORFE RUM BLØDE, PORØSE KANTER OVERGANGE</p>	<p>KOBLINGER: omfatter landsbyrum, der er en del af rumlige sammensætninger med andre landsbyrum. Igen ser vi en variation i form og størrelse, i landsbyernes ofte luftige bebyggelsesstruktur, hvor en rumlighed flyder over i en anden uden afslutning og griber åbent fat i omgivelserne.</p> <p>Eksempelvis er der de to små rektangulære rumlige lommer (tæt ved den tidligere station), som kobler på banestien i Vindblæs. Også de større rumligheder omkring skolen i Vils kobles sammen og ligger i umiddelbar forlængelse af idrætsarealerne (og faktisk videre mod nord til byhaven) - forbundet af en sti. I Sparkærs bycenter har vi identificeret et samlet landsbyrum, som reelt består af flere små rumligheder, som sammenkobles omkring vejens T-kryds, og som i den større skala bliver et rumligt knudepunkt langs hovedgaden ved banens overskæring og den lokale købmand.</p> <p>AMORFE RUM er landsbyrum, der ofte også er koblede, men i endnu højere grad på amorf vis snørkler sig igennem den bebyggede struktur.</p> <p>Det ses fx i Durup, hvor vandløbet snørklet følges – til tider i en snæver rumlig afgrænsning med markeret kant til begge sider, og til tider bredt og udflydende, fra nord til syd, inden landsbyrummet åbner sig i en parkflade foran det tidligere rådhus.</p> <p>BLØDE; PORØSE KANTER: Landsbyrummene har ofte en høj grad af bløde kanter, der skabes af højere eller lavere, mere eller mindre skarp, beplantning. Og de har ofte en høj grad af kant-porøsitet.</p> <p>Grænser og tærskler til andre rum eller andre dele af landsbyen er ofte udflydende eller perforerede, med det resultat at landsbyens rumlige væv visuelt kan opleves som en punkteret men flydende sammenhæng, selvom de lange kikker på tværs af kanter og bl.a. ud i det åbne omkringliggende landskab ikke nødvendigvis betyder, at man kan færdes der.</p> <p>OVERGANGE: De porøse kanter og koblede rum viser sig også i, at klare overgange og en kategorisk morfologisk skelnen mellem det ene og det andet rum i en del tilfælde er svær at drage. Her spiller materialer og inventar ofte en vigtig rolle i markeringen af overgange og rumlige afgrænsninger.</p> <p>Det gælder fx i Vils, hvor ankomstareolet mellem vejen og butikken i sig selv fungerer som et stort udflydende overgangsrum, og hvor belægningskift mellem torvet og p-pladsen samt inventar og købmandens opstillede varer er de egentlige grænsedragende elementer, der formidler overgangen mellem disse rum.</p> <p>I landsbyernes dagligvarebutikker opstår der også en anden markant overgang – mellem ude og inde. På tværs af den sideordnede situation med indendørs indkøb, vindfanget og fortovet eller p-pladsen udenfor, opstår der hverdagslige lokale møder mellem mennesker.</p>

Tabel 1.1: Fremtrædende morfologiske træk i landsbyrummene.

Med inspiration fra Zucker undersøger vi her, hvorvidt landsbyrumlige elementer har tråde til disse kategorier: Enkelte landsbyrum er omkranset af bygningsmasse, der klart afgrænser dem. Enkelte steder i de største landsbyer, der har en byrolle-historie, der har muliggjort en tæthed af bebyggelser og en (nu punkteret) mangfoldighed af byfunktioner, ser vi landsbyrum, der nærmer sig en karakter af en 'pausering' i landsbybebyggelsen, som Andersson beskriver virkningen af nogle byrum i 'bylandskaber'. Det er især langs de to hovedgader i Gedsted og Durup med relativt tæt kantbebyggelse, hvor bytorvene danner sådanne pauser i landsbystrukturen. I begge tilfælde er hovedgadens bredde og torvets størrelse tilpasset landsbybebyggelsens skala, om end især Torvet i Durup i dag fremstår uforholdsmæssigt stort i relation til de ganske få aktive funktioner der.

Flere andre landsbyrum er omkransede, men ikke af bygninger, snarere af beplantning og hegn, der fungerer som mere eller mindre tydelige rumlige kanter, og som i landsbyerne ofte er væsentlige rumdannende elementer. Kun få landsbyrum domineres af fysiske tyngdepunkter i markant skala. Fx ser vi ikke et stort markant træ midt i et landsbyrum, som det kan samles om. I en landsbyrumlig form kan man måske tale om indgangen til købmandsbutikken som et dominerende tyngdepunkt for rummets orientering eller udsigten til landskabet som samme.

En del landsbyrum har en kerne for en mere udstrakt, udflydende form, og mange har en amorf karakter, med en sammensat form, men med mere diffuse kanter end man oftest vil se i tætbym. Og endelig ser vi grupper af rum, der i ofte amorfe koblinger og forskelligartede kanter sammensætter et varieret landsbyrum-væv, med flydende overgange fra rum til rum, hvilket adskiller sig væsentligt fra Zuckers grupperede pladsrum, der folder sig ud og ind i en nøje tilrettelagt byplan.

Carmona (2015) inddrager i sin typologisering også en klassificering på fysisk form, som rummer seks kategorier: piazzas, courtyards, incidental spaces, garden squares, forecourts og other spaces. Udover de to torvedannelser i Gedsted og Durup, som ligner en provinsby-version af den klassiske bys piazza, er der i landsbyrummene især tråde til følgende kategorier: Incidental spaces, som beskrives som ofte små, uformelle mellemrum. I landsbyerne vil de ofte være grønne og have amorfe former og utydelige grænser til andre rum og funktioner. Forecourts, der af Carmona beskrives som overgange mellem gadens offentlige rum og det private eller semi-private rum inden i bygninger. I landsbyerne ser vi ankomstarealer og overgangsrum udenfor dagligvarebutikker og nogle service-funktioner, oftest i form af pragmatisk udlagte, rektangulære parkeringsarealer og/eller mindre rumlige zoner helt tæt ved indgangen. Sidst ser vi også et eksempel, der ligner en egentlig afgrænset og velfriseret bypark, Anlægget i Durup, men som også er del af et større landskabstræk i Durup og flyder ud i både skov mod syd og åbne vidder mod nord.

Et luftigt mellemrumligt væv

Variationen i landsbyrummenes fysisk-rumlige karakter gør sig altså gældende på en række forhold, herunder størrelse, form, kanter, overflader og materialitet og inventar. Rummene kan både fungere som strukturerende punkter i landsbyens væv eller medskabere af grænser mellem landsby og landskab, og de kan være mere udflydende og amorfe.

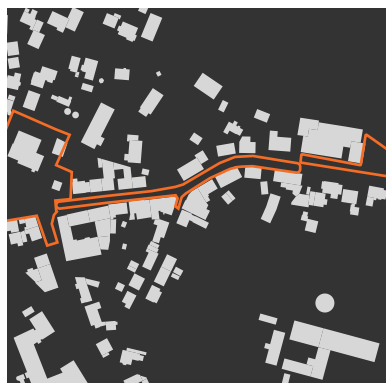
I en overordnet karakteristik, hvor vi for et øjeblik zoomer ud fra det enkelte rum og kikker på helheden af rum i en landsby, fremstår mange af landsbyerne med et luftigt og landskabeligt udtryk, som adskiller sig væsentligt fra større byer. Vi kan kalde dette for landsbyernes fælles rumlige væv – forstået som den oplevede sammenhæng af rumlige forløb, udposninger og koncentrationer med mere eller mindre klare kanter, som man kan færdes i – men også medtaget den landsbyrumlige fornemmelse af lange kik ud og rundt, forårsaget af perforerede og bløde kanter af lave bygninger og af spredt bygningsmasse. I mange landsbyer har en stor del af dette rumlige væv en grøn og åben landskabelighed, dog afbrudt af andre, mere hårde og afgrænsede rum. Alt i alt kan den mest gennemgående oplevelse af landsbyernes rumlighed beskrives som et luftigt og mellemrumligt væv; heri lægger det enkelte landsbyrum sig ind, med sine egne karakteristika.

Denne lille analyse af landsbyrum i et luftigt og landskabeligt mellemrumligt væv har potentiale til at blive uddybet og kvalificeret betydeligt. I dette pilotprojekt har indgangsvinklen været en byrumsfaglig læsning af landsbyrummene, som ikke i væsentlig grad har foretaget en landskabelig læsning af rummene.

På baggrund af disse ligheder og uligheder med morfologiske klassificeringer i tæt bykontekst og i den åbne by, har den tværgående analyse af landsbyrummene resulteret i identifikationen af de fremtrædende morfologiske træk, som beskrives i tabel 1.1 og vises på figur 1.17.

OMKRANSEDE

- af bebyggelse

Torv og hovedgade, Gedsted

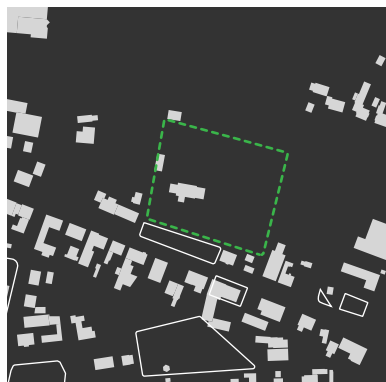

Hovedgade og torv, Durup

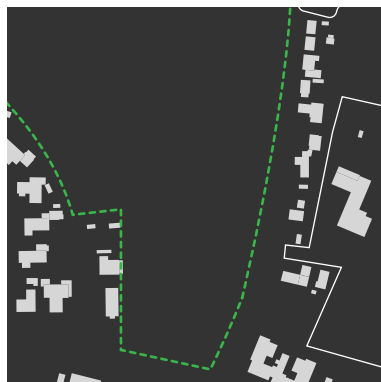

Det gemte rum, Havbro

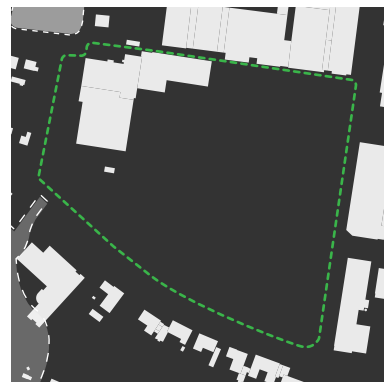
- af beplantning og hegn

Kirkegård, Havbro

Landsbyrskov, Vils

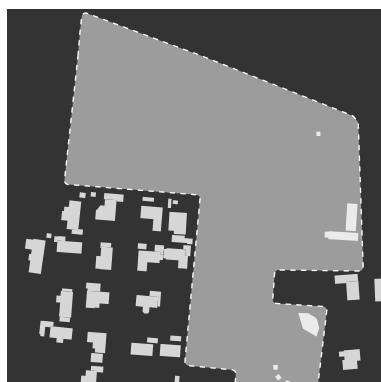

Idrætsbaner, Durup

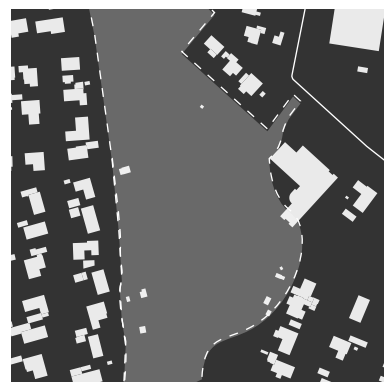
AMORFE

Skolegård, Durup

Idrætsbaner, Sparkær

Anlægget, Durup

KOBLEDE

Banesti, legeplads og p-plads, Vindblæs

Skolegård, skoleskov og idrætsbaner, Vils

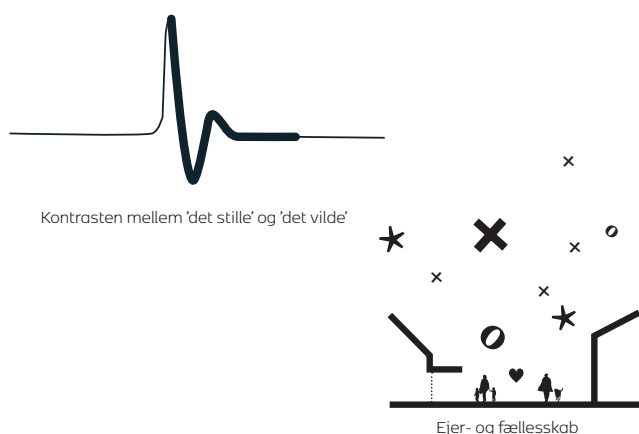
Bycenter og hovedgade, Sparkær

Fig. 1.17: Illustration af de morfologiske træk i enkelte landsbyrum.

2.2 SUPPLERENDE SOCIO-RUMLIG ANALYSE

Det er en del af projektets ambition at nærme os en forståelse af, hvilke roller landsbyrummene spiller for hverdagslivet i landsbyerne. Det er centralt her at bemærke, at pilotprojektets socio-rumlige analyser er begrænsede; de omfatter umiddelbare indtryk fra de korte besøg i alle 74 landsbyrum i de syv landsbyer, samt - for de seks udvalgte rum i Durup, Sparkær og Vils - begrænsede men systematiske observationer af anvendelse, flowmønstre, registrering af spor efter brug samt indsamling af enkelte lokale vidnesbyrd. Med begrænsningerne i mente, peger materialet trods alt på, at landsbyrummene på forskellig vis indlejrer sig i landsbyens hverdagsliv og rytmer. Her vil vi undersøge, hvad projektets materiale viser om livet i landsbyrummene, og hvorvidt de er betydningsfulde livsrum, der understøtter hverdagslivet på landet.

Forskning, der arbejder med at forstå typer af byrum forsøger ofte at håndtere en skelnen og samtidig en overlejrethed mellem rummenes fysiske form og deres sociale rolle og betydning; byrum forstås som fysisk-rumlige enheder, der samtidigt og relationelt konstitueres gennem dynamiske sociale praksisser, som udfolder sig over tid (Nielsen 2001 og 2008; Mantey & Kepkovicz 2018, Stanley et. al 2012; Carmona 2015). På tilsvarende vis har vi i dette studie lært landsbyrummene at kende som andet og mere end fysiske rum. De rummer en flerhed af indtryk, som ved deres umiddelbarhed og sanselige karakter ikke kan reduceres til en kategori, et kort eller et diagram. Det har vi set i afsnit 1.1.2, som i sin præsentation af seks udvalgte landsbyrums egenart også rummer eksempler på landsbyrumlige situationer, der er vidnesbyrd om livet i landsbyrummene og deres sociale betydninger (Simonsen 2005, Massey 2005).

2.2.1 Liv i landsbyrummene?

Studiet peger på, at livet i landsbyens rumlige væv generelt er beskedent. Men det ses alligevel, at landsbyrummene i høj grad er indlejrede i beboernes dagligdag. Det er mest et stille, relativt undseligt hverdagsliv, der udspilles her, med hverdagsgøremål og gåture i lavt tempo. Ikke mange færdes ad gangen og ikke mange dvæler længe. Nogle steder er aktivitetsniveauet næsten umærkeligt, andre steder er det en lind, men beskedent strøm af mennesker, der mødes ved købmanden og får sig en snak i vindfanget.

Vores besøg i landsbyerne og landsbyrummene peger imidlertid også på, at kontrasten mellem det stille og det relativt travle rum er markant. Dette gælder fra rum til rum, og også inden for det enkelte landsbyrum - fra tidspunkt til tidspunkt. I nogle rum med stærke hverdagsfunktioner skaber eksempelvis besøg hos den lokale købmand eller komme-og-gå-situationer ved skole eller institution anvendelsesintense perioder i løbet af dagen. Som resultat forvandles relativt stille landsbyrum i perioder til aktive koncentrationspunkter - mættede af møder mellem mennesker. I andre rum har vi ikke i observationsperioden (hverdag mellem kl. 10 og 17 i foråret 2022) fundet megen menneskelig aktivitet - i enkelte tilfælde ingen aktivitet overhovedet. Det gælder især nogle af de landskabstilknyttede rum, der dog måske finder anvendelse på andre tidspunkter af dagen, ugen og året - fx til (stiltfærdige) rekreative aktiviteter eller ved landsbyens Skt. Hansfest.

Nogle landsbyrum er mobilitetsrum, hvor der foregår en relativt konstant strøm af færdsel, især bilkørsel. Men - hvis fx hovedgaden samtidig er præget af tomme butiksvinduer, og der kun er ganske få der færdes til fods og på cykel - kan den trods nogen biltrafik alligevel opleves som et overvejende inaktivt rum, som man har en fornemmelse af at vindheksen snart triller igennem. Mange mobilitetsrum har en ikke-konstant rytme, eksempelvis den nyligt anlagte cykelrute i eget trace i Vils, der som 'sikker skolevej' tilbyder et alternativ til færdsel af trafikerede vejforløb, hvor også oplandets skolebørn ankommer via skolebus.

I tillæg til observationerne af anvendelser og flow, er landsbyrummenes (halv-)fyldte skraldespande og andre spor efter brug samt overleverede historier fra landsbyrummenes brugere vidnesbyrd om anvendelser, der udspænder livet i landsbyrummene til en mangfoldighed af situationer - fra det spontane møde ved bænken, til de unges weekend-møder, til det planlagte besøg organiseret af det lokale foreningsliv, til de tilbagevendende begivenheder, der følger årets gang.

Fig. 1.18: Nogle af landsbyrummenes særlige træk

Vi finder også, at vores tilstedeværelse i landsbyrummene med det samme bemærkes som noget ud over det sædvanlige. Vi opsøges ved købmanden eller hen over hegnet med undrende blikke og nysgerrige spørgsmål. Det vidner om en fælles forståelse af normalen; man kender de som færdes her og man kender til stedets lokale rutiner.

Observationerne peger på, at det i udpræget grad er lokalt liv, der leves i landsbyrummene. Mens den nutidige storby rum nogle gange karakteriseres som overvejende 'dystemiske', hvor det er et fællesskab af fremmede, der samles i en relativt upersonlig og abstrakt relation (Carmona 2010b) med den socio-rumlige kompression af diversitet som storbyen også prises for (Nielsen, 2008), kan landsbyrummene måske snarere karakteriseres som 'proxemiske': det er rum, hvor man kender (til) hinanden, og som man indtager og tilegner sig i sit nære hverdagsliv.

2.2.2 Betydningsfulde livsrum?

“men pigen der møde skal sin ven,
ved nok hvor hun skal hen.
Ved landsbyens gadekær
der mødes han og hun,
hun byder sin hjertenskær
sin friske røde mund,
i aftenens stille fred
man arm i arm dem ser,
ungdom og kærlighed,
ved landsbyens gadekær”

(Ved Landsbyens Gadekær, tekst af Andreas Arffmann, bl.a. sunget af Keld & The Donkeys)

Vi har ikke i pilotprojektet fundet den romantiske fortælling om gadekæret som betydningsfuldt livsrum for unge mennesker, som Keld and the Donkeys sang om. Men nutidens landsbyrum ser alligevel ud til – på anden vis – at bære på betydning for landsbylivet og for de måder, man lever sit liv på landet i dag.

Byrum i større bydannelser tillægges ofte flere vigtige ideal-betydninger for socialt, politisk og fysisk velfungerende byer og områder. Eksempelvis som sociale arenaer, hvor informalitet, kontakt og udveksling mellem mennesker finder sted, som rum for en offentlig sfære, hvor demokratisk fællesskab kan trives, som socio-rumlige tætheder, der samtidig er fysiske, strukturerende pauser i den tætte by, og kan give adgang til åbne og grønne rum for fysisk og mental sundhed, som værktøjer i en global og lokal bykonkurrence,

som katalysatorer for byudvikling i kraft af deres traditionelle funktioner som en kilde til faciliteter og produkter og som det sammenbindende væv rundt i byen og mellem byens private rum og funktioner (Jacobs 1961, Whyte 1980, Gehl 1971, Gehl og Gemzøe 2000, Carmona 2015, Juul & Frost Arkitekter, 2008, 2009, Nielsen 2019, Kiib og Marling 2015).

Nogle af vilkårene for de urbane rums betydninger er anderledes i landsbyerne. I landsbyerne er der ikke mange mennesker, og de, der er der, kender oftest (til) hinanden. Her er ikke samme behov for en pauser som i en tæt bebyggelse; det luftige mellemrumlige væv er gennemgående, og åbne landskaber ligger lige for døren. I landsbyerne er der, ulig i større byer, ikke et generelt pres for udvikling, og heller ikke stærke kommercielle eller offentlige interesser, som driver fællesskaberne og er med til at tilbyde muligheder for at mødes i byrummene. Alligevel har landsbyrummene ganske givet en rolle at spille.

Nedenfor vil vi fremhæve seks socio-rumlige pointer, som pilotprojektets materiale peger på, og som er tegn på, at landsbyrummene flere steder er dybt indlejrede hos landsbyboere og en væsentlig del af deres hverdagsliv. De fire første trækker tråd til byrumslitteraturens interesse for, hvordan brugere engagerer sig i byrum gennem begreberne places of retreat, everyday spaces, social environments og negative spaces (Carmona 2010b); Litteraturen definerer også en femte kategori: Places of meaning, som er forskellig fra person til person og som indfanger særlige associationer og betydninger, som man knytter til bestemte rum – både negative og positive. Pilotprojektets materiale rummer ikke systematisk indsigt i sådanne perceptioner. Den femte trækker tråd til et velkendt emne i landdistrikter, nemlig vigtigheden af lokalt engagement og ressource (Sørensen 2021, Johansen et. al. 2023). Den sjette og sidste adresserer de steder, hvor vi har observeret, at landsbyrummenes fysik er i direkte ubalance med deres aktuelle rolle som livsrum.

NOGLE LANDSBYRUM FUNGERER SOM HVERDAGSLIVETS MØDESTEDER

Det omfatter landsbyrum, der som en del af det fælles landsbyrumlige væv fungerer som dagligdagens mødesteder. Mest fremtrædende som mødesteder er de rum, der ligger i tilknytning til de lokale dagligvarebutikker, hvor også infrastrukturen fører mange gennem og til. Men det gælder også flere af de funktionelt fikserede landsbyrum, hvor anvendelsen naturligt faciliterer sociale sammenpresninger. Det er landsbyrum, som relativt mange mennesker bruger som en naturlig og nødvendig del af hverdagslivets gøremål, og hvor man mødes i forbindelse med de gøremål.

Af de udvalgte landsbyrum fungerer torv og p-plads ved købmanden i Vils samt landsbycentret ved købmanden i Sparkær i udpræget grad som hverdagslivets mødesteder. I Vils ligger landsbyrummet ved det nordlige vejkræds, og det er bearbejdet arkitektonisk som et samlet rumligt og funktionelt tyngdepunkt, særligt det rektangulære torv med ny belægning, inventar, beplantning og skulptur er markant (se figur 2.61 og 2.62 s. 119-120). Vores iagttagelser peger imidlertid på, at det ikke er på torvet, men på p-pladsen og ved butikkens indgang, at møderne mellem mennesker primært finder sted. I Sparkær har vi ganske anden fysisk-rumlig situation. Købmanden ligger helt ud til hovedgaden, hvor man kommer forbi i lavt tempo, og rummet og aktiviteten er spredt ud fra købmandens frontparti til flere hjørner, hvor der på et er blevet plads til beplantning og bænke, og på et andet p-pladser (se figur 2.61, s. 119). Der er altså på disse to mødesteder en fælles ankerfunktion, men meget forskelligartet rumlig situation og bearbejdning.

I Durup har Hovedgaden og Torvet nok engang også virket som mødesteder, men i dag er funktioner og liv meget sparsom. Både Hovedgaden og Torvet er indrettet med bymæssige udtryk, og særligt Torvet fremstår med en pågående arkitektonisk bearbejdning og meget inventar (se figur 2.11 og 2.12 s. 82), som ikke matches af faktisk anvendelse og byliv.

I både Vils og Sparkær opstår der ved indgangen til købmanden en situation, hvor det udendørs rum flyder ind i butikkens indendørs rum. Vi observerer en del mennesker dvæle på tærsklen mellem ude og inde, mens aspekter af hverdagslivet koordineres. I Vils er der ved købmanden endda et egentligt tilgængeligt fællesrum, hvor man - dog inden for åbningstid - kan tage et hvil, drikke en kop kaffe eller læse, uden i øvrigt at have ærinde i butikken. Mødestedet ligger her i et rumligt grænsetilfælde mellem ude og inde. Flere forskere påpeger, at netop grænserne mellem offentlige og private rum opløses i praksis (Mantey, 2017; Mantey og Kępkowicz 2018; 2020; Varna og Tiesdal, 2013). I stedet for rene kategorier af formelt offentligt og privat ejerforhold, sættes forskellige grader af offentlighed, som sigter på at beskrive folks tilknytning til og oplevelse af rummets åbenhed. Ejerforhold har ikke været en eksplicit del af pilotprojektets kortlægning, ligesom vi ikke har tilstrækkelig indsigt i brugernes tilknytning til rummene til at kunne gå dybere ind i dette. I landsbyerne har vi dog fået enkelte glimt af andre vigtige fælles rum: i flere tilfælde får vi klare meldinger fra landsbyboere om, at det er i hallen eller i forsamlingshuset (snarere end i de udendørs landsbyrum). I litteraturen kendes dette fænomen som 'third places'; de semi-offentlige mødesteder og sociale rum, som kan være indendørs og kan være privatejede (Carmona, 2010b). Vindfanget ved købmanden skaber en situation, der ligner et sådant væsentligt tredje sted i landsbyerne.

■ NOGLE LANDSBYRUM FUNGERER SOM STEDER, MAN KAN TRÆKKE SIG TILBAGE TIL

Det omfatter landsbyrum, der tilbyder en mulighed for mennesker for at være alene med deres tanker eller for at socialisere i små grupper (Carmona 2010b, s. 167). Disse landsbyrum har ikke nødvendigvis en egentlig funktion, men er i stedet rum for stille, langsomme, enkle oplevelser. Der er ofte tale om landskabsrum med forskellig grad af arkitektonisk bearbejdning af landskab, rum og virkemidler, der måske blot rummer en velplaceret siddeplads, hvor en fortrolig samtale kan finde sted, eller hvor det mest er naturen, der kan mærkes (se Lund, 2013; Fischer et al., 2013).

Af de udvalgte byrum fungerer både Søparken i Sparkær og Anlægget i Durup som stille steder, man kan trække sig tilbage til. De to rum er meget forskellige i skala og bearbejdning. Anlægget (se figur 2.4 og 2.5 s. 78-79) er langt fra lavmælt i sin fremtoning, snarere det modsatte - med mange og pågående landskabselementer, der understreger de oprindelige intentioner med parken som et repræsentationelt rum ved den meget store rådhusbygning, fra dengang Durup var kommunesæde i Sallingsund Kommune (1970-2007). Dele af Anlægget er også programmeret på aktivitetsfokuseret vis med fx legeredskaber og motionsfaciliteter. På trods af landsbyrummets tunge virkemidler, viser vores iagttagelser, at det store parkanlæg virker som et sted, hvor man kan være alene, trække sig et stykke væk fra landsbyens tyngdepunkter, vandre ad stien mellem træerne og ud i landskabet eller sætte sig på en bænk overfor skovbrynet, mens det næsten kun er fuglefløjt, der høres.

Søparken i Sparkær (se figur 2.32 og 2.33 s. 99) har et lignende virke, men en helt anden og stilfærdig bearbejdning. Det er en lille og enkel 'landskabshylde', der med landsbyen i ryggen tilbyder en klippet plæne med bænke med udsigt over moselandskabet. Også her viser vores materiale, at man kan trække sig tilbage, om end man stadig er helt nær landsbyens liv med børnehavens lyde og toget, der suser forbi af og til.

■ NOGLE LANDSBYRUM ER UDFORMET OG FUNGERER SOM SOCIALE MILJØER

Det er landsbyrum, som gennem deres design og brug aktivt understøtter social interaktion mellem brugere. Her er det især de åbne skolegårde og rum ved fritids- og idrætsfaciliteter, der træder frem.

Skoleskoven i Vils er et eksempel på dette (se figur 2.67 og 2.68 s. 123). Det er en slags åben og tilgængelig skolegård på vrangen, som hænger sammen med landsbyens ret omfattende fritidslandskab, der også rummer idrætsforeningens arealer, byhaven og kobler til landsbyskoven. Med deres programmering og muligheder for aktivitet tiltrækker de brugergrupper, der kan lege, bevæge sig og mødes.

■ FÅ LANDSBYRUM HAR KARAKTER SOM NEGATIVE STEDER

Negative steder er rum, der enten er præget af forfald og/eller af forstyrrende eller antisocial adfærd, som af nogle kan opfattes som generende eller truende.

I storbyrums-litteraturen er dette et fremtrædende tema, men i landsbyerne har vi ikke set tydelige eksempler på, at nogle få har indtaget landsbyrummene med negative følgevirkninger. Vi ser kun lidt forfald og meget lidt uorden – lidt graffiti og efterladt affald hist og pist. En dybere undersøgelse af dette aspekt kunne vise et mere fyldestgørende billede af dette. Modsat er det gennemgående i pilotprojektets undersøgelser, at landsbyrummene fremstår velpassede og vedligeholdte – som rum der passes på og holdes opsyn med af de lokale, som vi selv er vidne til i flere tilfælde. Dog skal vi holde os for øje, at rummene dermed måske kan blive meget kontrollerede og ikke så åbne for fri og fleksibel udfoldelse for alle grupper, fx for landsbyernes unge. Måske er mange landsbyrum svære at tilegne sig på andre måder end med plantekummer, voksensnak, småbørnsleg eller bålhytte.

■ NOGLE LANDSBYRUM VIRKER I KRAFT AF LOKAL ARBEJDSINDSATS OG EJERSKAB

På baggrund af besøgene i landsbyrummene ses det tydeligt flere steder, at det lokale ejerskab til landsbyrummene er både stærkt og vigtigt. Det kommer til udtryk på forskellig vis; ved de sirligt opstillede plantekrucker, den nyanlagte bålhytte, vejrbestandige opslagstavler med info om lokalt foreningsliv (der opdateres jævnligt), det ny opsatte hegn mod mosen og bænken på hjørnet orienteret mod udsigt og solstråler og fortællingen fra kirkegårdsmedarbejderen i Havbro, der forklarer hvordan de netop nu genanlægger dele af kirkegården som et nyt fælles dyrkningsrum for hele landsbyen. Eller når repræsentanter fra den lokale landsbyforening omhyggeligt slår græsset i cirkler rundt om os ved landskabshylden i Sparkær, mens de lader os vide, at det også er dem, som just har sat hegnet op.

På den måde demonstrerer landsbyrummene på konkret og symbolsk vis lokalsamfundets ressource til at lægge vedligeholdte rum til ganske få mennesker og begivenheder. Dermed bliver de også rum, der i kraft af lokal indsats er væsentlige for fællesskabet i landsbyen. Denne lokale indsats i landsbyrummene ser ud til at spille pro-aktivt op mod det pres på landsbyerne, der kommer fra flere fronter: stagnation eller faldende indbyggertal, flere ældre, færre unge, dræning af funktioner, så kun enkelte ankerfunktioner står tilbage samt ændrede brugsmønstre for indbyggerne, der i højere grad må orientere sig i regionale bynetværk.

■ NOGLE LANDSBYRUM FREMSTÅR MED EN UBALANCE MELLEM RUMMETS FYSIK OG LIVET I RUMMET

I nogle landsbyer er det tydeligt, at landsbyrummene er under pres. Det ses, at der er så meget rum i landsbyerne, at der opstår en ubalance mellem landsbyrummenes fysik – herunder størrelse og programmering – og den måde, de bruges på.

Det mest potente eksempel i materialet er Anlægget i Durup, der ved vores undersøgelser nærmest lignede et tiloversblevet rum (dog også med kvalitet som et stille rum – se ovenfor). Anlægget er meget stort og anlagt med masser af intentioner om repræsentationel værdi, om promenade-ture og om forskellige aktiviteter syet ind i parkanlæggets design. Men det er stort set tomt og ganske lidt anvendt ifølge pilotprojektets begrænsede empiri.

Vi kan sige, at det handler om 'stedets processer' ('Processes of place', Carmona, 2010b), der understreger at karakteren af nutidige offentlige rum er direkte påvirket af den komplekse socio-økonomiske kontekst, som de genereres i og virker under. Landsbyrummene er, ligesom byrummene i de større byer, men på deres egne præmisser, et resultat af mange faktorer, herunder historiske trends og normer, forskellige former for styring og investering, kulturelle traditioner – som skifter, politiske prioriteter og de livsstile som prioriteres, balancen mellem politiske- og markeds kræfter og de begrænsninger som fagprofessionelle har for at håndtere det.

De parkanlæg, bytorve og andre landsbyrum, der i dag fremstår overorkestrerede og ude af skala med landsbylivet, er skabt i en anden tid, hvor stedets processer muligvis så markant anderledes ud, eller hvor håb for fremtiden og landsbyrummets rolle som katalysator for udvikling og fællesskab måske blev vurderet på byens præmisser snarere end på landsbyens.

Disse rum er dermed manifestationer af et fysisk miljø i landsbyerne, der er under pres og i forandring; det er ikke alene rummenes kobling til ankerfunktioner, der forsvinder og gør dem sårbare, men også den velfriserede og kraftige bearbejdning af rummet og landskabet må sætte dem under pres: hvor drift og vedligehold kræver betydelige ressourcer, kommunalt og i lokalsamfundet og hvor rummene, i kraft af ubalancen mellem deres imponerende fremtræden og det faktiske liv, virker endnu mere forladte og endda som negative påmindelser om svære vilkår. På trods af generelt godt vedligehold af disse rum, kan de dermed komme til at virke som negative rum i landsbyen. I forlængelse af denne observation af nogle af de landsbyrum, hvor de arkitektoniske og programmatisk intentioner og den lokale og kommunale indsats er allerstørst, er det relevant i et fremtidigt arbejde at diskutere, hvilke fleksible rumlige strategier for landsbyrum, der i højere grad kan indeholde den nødvendige robusthed, som gør at landsbyens rumlige væv kan finde formål eller lykkes på anden vis, også på længere sigt, når vilkår fluktuerer.

2.3 KONKLUSION

Landsbyrum-atlasset rummer i alt 74 identificerede landsbyrum i de syv kortlagte landsbyer. Det viser en stor fysisk-rumlig og funktionel variation: fra den lillebitte fint anlagte park på kanten af landsbyen med udsigt til landskabet, til den nærvæd funktionstømte hovedgade, til skolegården omkring skole-centret i landsbyens periferi, og endelig til området ved vindfanget til den lokale købmand. Mange af landsbyrummene har karakter af fritidsrum eller -landskaber eller de er tilknyttet landsbyens kerneinstitutioner som skole eller kirke samt handel. Der er herudover ofte en stærk relation mellem landsbyrummenes placering og karakter og landsbyens og landskabets morfologi og historie. I dag knytter landsbyrummene sig altså særligt til funktionelle og infrastrukturelle tyngdepunkter i landsbyen eller til landskabet omkring den; her er ikke samme behov som i byen for byrum, der fungerer som pauser i en tæt bebyggelse. Til gengæld er der ofte stærke landskabelige bindinger til stede i landsbyerne, med kort afstand til landsbyens kant og dermed det åbne land.

Landsbyerne består oftest af mere mellemrum end bebyggelse, og landsbyrummene ligger i et luftigt, ofte landskabeligt, mellemrumligt væv. Her kan de både være afgrænsede og åbne rumligheder, der ofte er koblet med andre rum i amorfe sammensætninger og med porøse, bløde kanter og flydende overgange.

I hverdagen ligger mange landsbyrum relativt stille hen – med mulighed for aktivering og udnyttelse. Der kan spores en fortsat udvidelse af landsbyens mellemrum: når funktioner afvikles og bygninger nedrives, bliver arealer til overs i landsbyen og landsbyens væv af landsbyrum udvides. Nogle steder er aktivitetsniveauet næsten umærkeligt, andre steder er det en lind, men beskeden strøm af mennesker, der mødes ved købmanden og får sig en snak i vindfanget. Kun ved særlige begivenheder, når man samles og dyrker landsbyens fællesskaber, såsom til fodboldstævnet, Sankthansfesten og (gen-)åbningen af trinbrættet, får landsbyrummene markant mere liv.

I landsbyerne er der, ulig i større byer, ikke stærke kommercielle eller offentlige interesser, som driver fællesskaberne og er med til at tilbyde muligheder for at mødes i byrummene. Selvom skolegårde, fritidslandskaber og købmandens forplads er under indflydelse af beslutninger som træffes 'oppefra', ser det ud til, at det lokale ejerskab til landsbyrummene er både stærkt og vigtigt. Det aflæses ved de sirligt opstillede plantekrækker, den nyanlagte bålhytte, vejrbestandige opslagstavler med info om lokalt foreningsliv (der opdateres jævnligt), det ny opsatte hegn mod mosen og bænken på hjørnet orienteret mod udsigt og solstråler. På den måde demonstrerer landsbyrummene på konkret og symbolsk vis

lokalsamfundets ressource til at lægge vedligeholdet rum til ganske få mennesker og begivenheder. Dermed bliver de også rum, der i kraft af lokal indsats er væsentlige for fællesskabet i landsbyen. Den lokale indsats i landsbyrummene spiller aktivt op mod det pres på landsbyerne, der kommer fra flere fronter: stagnation eller faldende indbyggertal, flere ældre, færre unge, dræning af funktioner, så kun enkelte ankerfunktioner står tilbage samt ændrede brugsmønstre for indbyggerne, der i højere grad må orientere sig i regionale bynetværk.

Herunder vil vi samle op på analyserne af landsbyrummene ovenfor med en oversigtlig gennemgang af de tværgående landsbyrumlige kendetegn, vi har identificeret.

Funktionel og morfologisk klassificering

I analysen af *funktionelle mønstre* i puljen af landsbyrum har vi kunnet identificere fem fremtrædende funktionelle kategorier:

- Landsbyrummene er især tilknyttet lokale institutioner som skole, idrætsklub og kirker (ca. 1/3 af rummene)
- eller er rekreative landskabelige rum (ca. 1/4 af rummene).
- Rum i tilknytning til infrastruktur er også relativt mange (ca. 1/5 af rummene),
- mens rum i tilknytning til handel og service synes vigtige som knudepunkter i landsbylivet, men ikke er store i antal i landsbyerne (ca. 1/10 af rummene).
- Dertil kommer et mindre antal uprogrammerede rum (ca. 1/20 af rummene), som for en dels vedkommende knytter sig nært til landsbyernes udviklingskarakteristika.

På tværs af disse fem funktionelle kategorier er der nogle overlap med, men også væsentlige forskelle fra, urbane byrum, hvor især de klassiske byrum ofte knyttes til tre overordnede funktionelle formål: mødested, markedsplads og trafikrum. Vi kan genkende de tre formål i landsbyrumlige varianter, men fremfor agora-lignende pladser med repræsentationel betydning (fx i tilknytning til traditionelle borgerlige funktioner eller virksomheder) og cafe-liv, livlige handelsområder og mobilitetsknudepunkter, ser vi lokale fritidslandskaber, forplads til købmanden og en stilfærdig lokal hovedgade.

I analysen af *morfologiske mønstre* i puljen af landsbyrum har vi kunnet identificere to modsatrettede morfologiske træk, når vi kikker på rummenes form og kanter:

- en åben rumlig karakter og
- en omkranset rumlig karakter.

Den åbne, luftige karakter er dominerende i puljen af landsbyrum, men mange landsbyrum har begge træk, med fx en skarp kant mod en bygning og et grønt hegn, men udflydende diffus rumlighed i øvrigt. Dertil kommer andre væsentlige morfologiske træk, der særligt ses i sammensætninger af flere landsbyrum: at mange landsbyrum er koblete sammen med andre rum, i amorfe og udflydende former, at kanterne relativt ofte er perforerede og består af plantehegn og at der er en del rum, der kan beskrives som overgange mellem fx ude og inde og mellem vej og butik.

Der er få rum, der virker som rumlige pauser, som vi kender det fra den tætte by: men de findes - især hovedgaderne kan have karakter af en punkteret 'pause' i bebyggelsen - i lighed med den rumlige karakter af mange byrum, som veldefinerede 'rum mellem husene'. Overordnet set kan vi dog snarere karakterisere landsbyrummene som del af et *luftigt og ofte landskabeligt mellemrumligt væv* i landsbyerne.

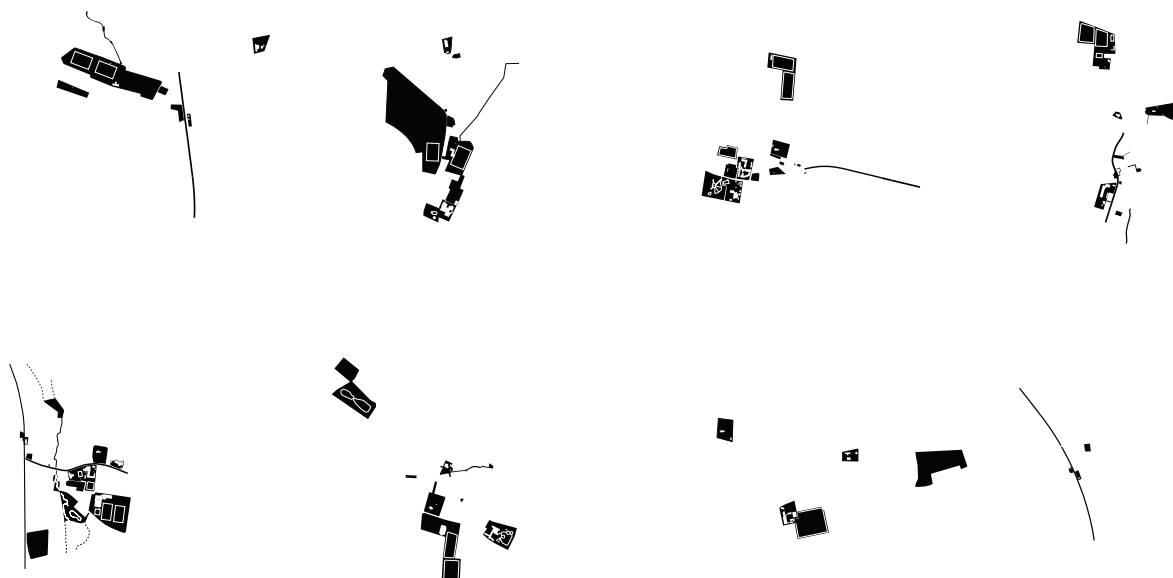

Fig. 1.19: Landsbyrummene placerer sig forskelligt i landsbyerne; henholdvist spredt eller som koblede forløb.

Sårbar funktionel fiksering og stærke landskabelige forbindelser

Vi har fundet det karakteristisk for landsbyrummene, at der findes en slags dialektik mellem en tilknytning til landsbyens funktioner og en tilknytning til landskabet. Med landskabstilknytning tager vi hensyn til forholdet mellem landsbyrum og landskaber: de historisk og morfologisk dybe strukturer og de aktuelle kulturelle anvendelser, der finder sted der. Med funktionel tilknytning gør vi opmærksom på, hvordan landsbyrummene er afhængige af landsbyernes nøglefunktioner og trækker på dem på en synergetisk måde. Disse to begreber foreslår ikke en endelig kategorisering af typer af landsbyrum, men søger snarere analytisk at gribe centrale observationer i det empiriske materiale. Dette understreges af, at nogle landsbyrum falder ned mellem de to analytiske begreber; disse omfatter primært fritidslandskaber, der ofte knyttes til landskabstræk og har landskabelige kvaliteter, samtidig med at de er tæt forbundet med nøglefunktioner, såsom sportsfaciliteter.

Landsbyrummene ligger ofte ved de *funktionelle ankre*, der er (tilbage) i landsbyen. Ofte kan der spores historiske forbindelser mellem landsbyrummene og de funktioner, som har været bærende i landsbyens udvikling. Særligt tydeligt er det for de tidligere stationsbyer, hvor især banestierne nu fungerer som landsbyrum. Men også andre tidligere funktioner, som ikke længere har samme aktualitet, som da rummene blev anlagt, kan spores i atlasset. Andre og nyere funktionelle udviklingsspor ses også i placering og karakter af landsbyrummene. I flere landsbyer er skolerne funktionelle ankre, der over årene er forandret fra en lille lokal landsbyskole til større institutioner, der ikke blot betjener denne landsby men et større opland. Rundt om og i tilknytning til skolerne er der identificeret landsbyrum, som også kan fungere som fritidslandskaber for landsbyen uden for skoletid.

Vi ser altså, at en del af landsbyrummene har tendens til at *fikse* sig til landsbyens fælles kernefunktioner - at de er opstået i synergi med dem og deres (oprindelige) virke er afhængigt af dem, også selvom funktionerne nu er væk eller markant forandrede. Når kernefunktionerne falder bort eller der sker markante forandringer med dem, er rummenes liv og betydning skrøbelige. Det skaber en sårbarhed i disse landsbyrum, hvis lokale virke og betydning kan trues af de strukturelle pres på landdistrikterne.

På trods af dette, viser det faktiske billede i de landsbyrum vi har kikket på dog en nuanceret tilstand i graden af forladthed og forsømmelse; den er til stede, men lokalt arbejder man hårdt på at modgå den tilstand, og de funktionelt fikserede rum findes i samspil med et andet karaktertræk - nemlig en udtalt tilknytning til landskabet, som vi vil kikke lidt ind i nu.

For en stor del af landsbyrummene gælder det at deres placering og karakter har nær tilknytning til *landskabet i og omkring landsbyen*. Nogle landsbyers morfologi og struktur er dybt påvirket af de dominerende landskabstræk, fx bakkelandskaber, åløb og moseområder.

Disse landskabelige tilknytninger har en anden karakter end den funktionelle fiksering. Der synes at være en stærk kvalitet og robusthed i forbindelsen mellem nogle landsbyrum og landskabet. Landskabet rummer ikke kun muligheder for rekreative aktiviteter og fritidsaktiviteter, men er også tydeligt til stede i landsbyerne, hvor det konkret former et fælles rumligt væv - det påvirker landsbyens rumlige konfiguration med en landskabelig luftighed mellem byggede strukturer og med en spredning af landsbyrum, foruden at det bidrager med iboende historisk og identitetsskabende betydning. Den landskabelige tilknytning rummer dermed en væsentligt anderledes logik end den, der tilbydes af landsbyrum fikseret af funktioner med den iboende skrøbelighed, som vi nævnte før. Landsbyrummenes landskabelige tilknytning indebærer dermed muligvis en mere vedvarende og tilpasningsdygtig relation end den funktionelle.

Trods de få forladte og forsømte rum, er det tydeligt at nogle steder er under pres. Materialitet viser, at der er så meget rum i landsbyerne, at der opstår en *ubalance* mellem et landsbyrums fysik - dets størrelse og programmering og den måde det bruges på. Det er altså ikke bare det, at rummenes kobling til ankerfunktioner, der forsvinder, gør dem sårbare. Men også den velfriserede og kraftige bearbejdning af rummene, som også kan gælde for de landskabelige rum, ser ud til at sætte dem under pres: hvor drift og vedligehold kræver betydelige ressourcer - kommunalt og i lokalsamfundet.

De mange grønne landskabelige rum er også steder, der åbner mod en anden diskussion og måske et potentiale, der udvider blikket forbi mødesteds-diskursen og rummene som ramme

for det menneskelige alene, til at omhandle betydningen af den landskabelige relation, vi har været inde på. I pilotprojektet har vi fået glimt af, hvad naturindholdet i landsbyrummene er. I mange landsbyrum er beplantning og grønne underlag yderst kultiverede, med klippede plæner og sirlige blomsterkummer, som landsbypedeller sørger for at holde i orden. Der er dog også mindre bearbejdede grønne elementer, der fylder rigtigt meget, fx grønne hegn ved idrætsarealer og stiforbindelser samt egentlige skovstykker. Og der er enkelte tegn på et aktivt valg eller vidnesbyrd om, at et fokus på biodiversitet og en anden tilgang til det grønne indfinder sig nogle steder.

I de to kendetegnende træk – i den funktionelle fiksering og den landskabelige tilknytning – ligger der en relevant og vigtig diskussion af sårbarhed og robusthed i landsbyrummene.

Landsbyrum som landsbyens fælles livsrum

Hvis vi kikker på landsbyrummene gennem en byrumslinse, der vægter mødesteder og landsbyrum som en social arena (som en landsbyrumlig ækvivalent til den urbane smeltedigel, hvor man møder den anden), så finder vi, at en del af landsbyrummene er vigtige mødesteder for lokalsamfundet, om end mange landsbyrum er stille rum, med få mennesker og oftest kun i afgrænsede tidspunkter på dagen. Nutidens landsbyrum ser også ud til – på anden vis – at bære på betydning for landsbylivet og for de måder, man lever sit liv på landet i dag. Generelt peger undersøgelsen på, at det i udpræget grad er lokalt liv, der leves i landsbyrummene, som karakteriseres som 'proxemiske': det er rum, hvor man kender (til) hinanden og som man indtager og tilegner sig i sit nære hverdagsliv.

Nogle landsbyrum er udformet og fungerer som *sociale miljøer*, som gennem deres design og brug aktivt understøtter social interaktion mellem mennesker. Her er det især de åbne skolegårde og rum ved fritids- og idrætsfaciliteter, der træder frem.

Der er også dagligdagens mødesteder, hvoraf de mest fremtrædende er de rum, der ligger i tilknytning til de lokale dagligvarebutikker, hvor også infrastrukturen fører mange gennem og til. Det er funktionelt fikserede rum, der samler anvendelser og sociale møder – hvor relativt mange mennesker kommer og mødes som en naturlig og nødvendig del af hverdagslivets gøremål.

Nogle af landsbyrummene virker i kraft af deres ro og deres forbindelser ud til det omgivende landskab, også som steder med en anden slags landskabelig betydning som livsrum; som *rum man kan trække sig tilbage til*, være alene i og bevæge sig ud i landskabet fra. Disse landsbyrum har ikke nødvendigvis en egentlig funktion, men er i stedet rum for stille, langsomme, enkle oplevelser. Der er ofte tale om landskabsrum, med forskellig grad af arkitektonisk bearbejdning af landskab, rum og virkemidler, der måske blot rummer en velplaceret siddeplads, hvor en fortrolig samtale kan finde sted, eller hvor det mest er naturen, der kan mærkes.

Landsbyrummene har ofte også en betydning som livsrum i landsbyen i kraft af den *lokale indsats*, der investeres i at passe dem og bruge dem som fælles rum. Nogle er ligefrem opstået på baggrund af behov og ved direkte involvering eller på initiativ af lokale arbejdsgrupper og nogle passes jævnligt af lokale grupper.

Derudover findes små og større islet af lokalt ejerskab, virkelyst og kreativitet manifesteret i landsbyrummene.

I materialet ser det ud til, at de lokales indsatser – og nok også kommunens – er så vedholdende, at kun få landsbyrum fungerer som negative steder. I byrumslitteraturen er negative steder ellers et fremtrædende tema: de forstås som byrum der enten er præget af forfald og/eller af forstyrrende/antisocial adfærd, som af nogle kan opfattes som generende eller truende. Vi ser ikke tydelige eksempler på at nogle få har indtaget landsbyrummene med negative følgevirkninger, og vi ser kun lidt forfald og meget lidt uorden. Generelt fremstår langt de fleste landsbyrum ret sirligt passede og vedligeholdte – som rum der passes på og holdes opsyn med af de lokale. Dog skal vi holde os for øje, at rummene dermed måske kan blive meget kontrollerede og ikke så åbne for fri og fleksibel udfoldelse for alle grupper. Måske er mange landsbyrum svære at tilegne sig på andre måder end med plantekummer, voksensnak, småbørnsleg eller bålhytte.

3. PERSPEKTIV: Mellem bålhytte og operahus

Landsbyrummene i et strategisk udviklingsperspektiv

I forbindelse med en workshop i projektets lokale følgegruppe, pegede en af deltagerne på det videns- og inspirationsgab, som planlæggere og lokalsamfund har, når de skal identificere det næste fælles projekt i landsbyernes landsbyrum. Polemisk blev der spurgt, hvad man gør, når den mest velkendte referenceramme for lokale projekter er indsnævret til enten den landsby-typiske ide om (endnu) en bålhytte eller til den storby-megalomaniske ide om et operahus? Går vi disse to yderpoler lidt på klingen, peger ideen om en bålhytte på behovet for at samle de lokale omkring lokale aktiviteter, mens ideen om et operahus er repræsentant for et ambitiøst kulturprojekt, som er i overhængende risiko for at overvurdere områdets og målgruppens behov. Kommentaren ansporede yderligere spørgsmål som: hvad findes der egentligt af eksempler på meningsfulde interventioner i feltet mellem forestillingen om en bålhytte og operahus-drømmen? Og hvad er styrende for vores forestillingers begrænsninger?

Nedenfor søger vi at bruge pilotprojektets læring om landsbyrum som et grundlag for at kvalificere en diskussion om plan- og udviklingsfaglige forhold og muligheder, som er på spil i de små danske landsbyer. I forlængelse af de konklusioner vi har opridset i de foregående afsnit, diskuterer vi i dette afsnit landsbyrummene i et strategisk udviklingsperspektiv, hvor det gode hverdagsliv på landet (hvad end det rummer bålhytte, operahus eller noget helt andet) kan være et læringsperspektiv for politiske og planfaglige dispositioner. Vi drøfter, hvilke vilkår landsbyrummene virker under, samt hvilke roller de spiller i landsbyerne. Afsnittet søger dermed at kontekstualisere landsbyrummene i relation til det strukturelle pres på de danske landsbyer og de aktuelle udviklingsdiskurser, som gælder for landdistriktet.

Perspektiveringen falder i tre dele; første del opridses de konditioner og vilkår, som Landsbyrum virker i og under. Derefter opridses en række væsentlige opmærksomhedspunkter for landsbyrummenes roller tilvejebragt på baggrund af undersøgelserne i dette pilotprojekt. Endeligt skitseres en forskningsdagsorden for videre granskning af 'landsbyrum'.

3.1. LANDSBYRUM OG DEN STRATEGISKE PLANLÆGNING AF LANDSBYER

Opgaven med planlægning for landsbyerne er ikke ny. Yder- og landkommunerne har mange års erfaring med at planlægge for og med landsbymiljøerne (CRT 2020). Med regeringens seneste lovkrav for strategisk planlægning for landsbyer samt de seneste drøftelser af vedvarende energianlæg i det åbne land (se også afsnit herom i rapportens Kompas del), er der dog behov for en skærpet drøftelse af hvilke metoder og redskaber, der er nødvendige i dette arbejde (se blandt andet Bolig & Planstyrelsen 2021; Hjortkær og Realдания 2020). Samtidig skabes der med den lovpligtige strategiske planlægning behov for en diskussion af de underliggende værdier og forestillinger, der har betydning i beslutningsprocesserne.

Den seneste udvikling af planloven stadfæster kommunens rolle som central aktør, der skal kortlægge landsbyerne og på baggrund heraf træffe valg om landsbyernes fremtid. Helt enkelt kan man sige at kommunerne er med til at beslutte om landsbyerne udvikles eller ej. Dette skal afgøres med udgangspunkt i 'nuværende forhold og stedbundne potentialer' (Bolig og Planstyrelsen 2021 s. 14). Imperativet herfor er anerkendelsen af, at det i fremtiden skal være attraktivt at bo og bosætte sig i en landsby (ibid. S. 14), og som eksempler på lokale potentialer bruges "natur, landskab, ro, tillid, lokale fællesskaber, samlingspunkter som den lokale dagligvarebutik eller idrætshal" (ibid s. 14). Denne opgave kalder altså på en kortlægning og identifikation af en landsbys kvaliteter, som kommunerne principielt har metodefrihed til at løse (CRT 2020). Derudover beder regeringen kommunerne om at samarbejde med de lokale aktører samt nærværende kommuner, hvilket altså kræver både et 'kiggen ind i' de helt nære lokale forhold og de relationer, der findes der, samt en 'kiggen ud over' egen kommunegrænse med henblik på at finde meningsfulde sammenhænge, der på sigt kan skabe et robust landdistrikt.

Bag lovgivningen synes at ligge et fokus på landsbyernes 'levedygtighed' - et begreb der stammer fra Udvalget for levedygtige landsbyers arbejde (Udvalget for levedygtige landsbyer, 2018). Graden af en landsbys levedygtighed vurderes eksempelvis på baggrund af forhold, der vedrører attraktive nærmiljøer, nærhed til offentlige og private services, tilgængelighed til beskæftigelse og social og kulturel sammenhængskraft (ibid, s. 16). Som led i

vurderingen kan en landsby indplaceres i en trinvis model med kategorier som enten 'selvbærende', 'udfordret', 'stærkt udfordret' eller 'rekonstruktionsområde' (ibid, s. 17).

Dette pilotprojekts undersøgelser af de nære lokale forhold i landsbyerne peger på, at vurderinger af landsbyernes kvaliteter og levedygtighed kræver et kvalificeret blik, samt brugen af relevante analyseredskaber og metoder, der kan favne landsbyen og skabe en reel forståelse af hvordan landsbymiljøet fungerer og bruges som helhed. Flere oplæg med forslag til metoder tager favntag med denne nye opgave og indarbejder også et blik for eksempelvis 'mødesteder og faciliteter', men introducerer ikke et specificeret fokus på at forstå de fælles fysiske rum (Realdania 2020). Som kategori er landsbyrummet fraværende. Med andre ord er landsbyrum ikke i dag prioriteret som genstandsfelt og interventionsfelt i planlægningsarbejdet.

Når det gælder den bredere politiske og planfaglige håndtering af strategisk planlægning for landsbyer, har kommunerne allerede et eksisterende handlerum med en række af redskaber (se Kompas for den fulde liste), eksempelvis udpegningen af omdannelseslandsbyer, tiltag ifm. landsbyfornyelse, søgning af støtte ved landdistriktspuljen samt eksisterende landzoneplaner. Disse er redskaber, der på forskellig vis kan igangsætte tiltag for den enkelte landsby med betydning for de offentlige fælles rum. Et af fællestrækkene synes dog at være, at en rettidig og lokalt meningsfuld omsætning af disse værktøjer afhænger af et indgående kendskab til den enkelte landsby, samt den kontekst den fungerer i. I dette projekt har vi ikke fokuseret på at kortlægge nuværende lokale kommunale praksisser for landsbyplanlægningen (se dog eksempelvis rapporten 'Kommunernes landdistriktsindsats' CRT 2020, der bidrager med indblik her), men de berørte kommuner, der indeholder større geografiske områder med adskillige landsbyer formodes at have en stor opgave foran sig. Når kommunerne principielt har metodefrihed til at løse opgaven (Regeringen 2021), bliver det interessant at følge og lære af, hvordan kommunerne vil løfte opgaven og hvordan deres ressourcer ift. arbejdskraft og tid vil matche den; hvad vil kommunen tage på sig og hvilken rolle skal lokale landsbykræfter træde ind med for at udføre god strategisk landsbyplanlægning og for at skabe og fastholde værdifulde landsbyrum?

De større opgaver, som samfundet står overfor, ift. klima- og biodiversitetskrisen er højrelevante at medtage i den diskussion. Seneste IPCC rapport slår fast, at det haster med den grønne omstilling (IPCC 2023). Kommunernes indsats for udarbejdelse af ambitiøse klimaplaner samt den nødvendige etablering af vedvarende energianlæg betyder potentielt, at den strategiske planlægning for landsbyer fremover også skal omfatte dette hensyn.

Alt i alt må der siges at være en skærpet aktualitet og et behov for at drøfte, hvordan dette pilotprojekts undersøgelse har relevans for den strategiske landsbyplanlægning. Nedenfor opsummerer vi pilotprojektets 'metodiske håndtag' og indholdsmæssige opmærksomhedspunkter til en sådan drøftelse.

3.1.1 Metodiske håndtag og indholdsmæssige opmærksomhedspunkter for den strategiske planlægning af landsbyer

Momentum netop nu

Som beskrevet ovenfor har den seneste lovgivning (2021) introduceret et lovpligtigt krav for ny kommunal praksis: strategisk planlægning for landsbyer. Dette lovkrav er udstukket af regeringen, men skal udmøntes lokalt hos kommunerne. Der er med lovgivningen skabt et behov for en skærpet drøftelse af relevante metoder og redskaber i denne proces.

Metodefrihed

Den lovpligtige opgave kan tilgås gennem et fokus på den enkelte landsby, og den sammenhæng den indgår i. Det handler om landsbyens egenart og oplandets strukturer – og det kræver formentlig en kommunal allokering af ressourcer, der også muliggør reel lokal dialog. Vi ser muligheder i et kortlægningsarbejde, der indeholder et spor, der kortlægger strukturerne for placering af landsbyrum, deres karakter samt hvilken rolle de spiller for landsbyens sociale liv. Pilotprojektet har tydeliggjort, at dette ikke gøres alene med en fysisk kortlægning, som kan foretages ved skrivebordet på afstand, men ved aktivering af metoder der integrerer forhold af en mere social karakter. Pilotprojektets kortlægningsarbejde tilbyder følgende metodiske håndtag: det søger en integreret socio-rumlig indsigt i landsbyrummene og er udført gennem det multiskalære greb, der muliggør en forståelse af sammenhængene mellem territorie, landsby og landsbyrum.

Således arbejder det med at specificere de dynamikker, der findes i disse tre skalaer:

- I det regionale perspektiv: områder under pres og oplever en relativt stor udsathed: demografi, erhverv og funktioner ændrer sig, og landsbyerne fungerer primært som bomiljøer i regionale bynetværk
- i landsbyens perspektiv: tidligere strukturer forsvinder eller udvandes, fx hovedgaderne, og det landsbyrumlige væv udvider sig og griber tomterne; der er mere areal men mindre program
- i landsbyrummets perspektiv: mængden af landsbyrum synes at øges, og lokale såvel som kommunale kræfter søger ihærdigt at vedligeholde og give mening til rummene, deres betydning for landsbyen er dog ofte uafklaret, og landsbyrummenes fremtidige roller bør dermed være til kritisk diskussion.

Diskursen levedygtighed

Med et fokus på 'levedygtighed' som skitseret ovenfor, er der risiko for en snæver vurdering af mødesteder og landsbyrum med en udpræget utilitaristisk hensigt, der alene omhandler om de pågældende rum er med til at skabe robuste landsbyer, der vælges til i regional og tværkommunale sammenhænge. Imidlertid bør der sættes spørgsmålstejn ved om det 'gode' landsbyrum alene kan vurderes med denne målestok. Pilotprojektets resultater peger på, at eksempelvis de stille landsbyrum, der kobler sig til landskabets strukturer, på sigt kan skabe sammenhænge på tværs af et større territorie, og derfor ikke nødvendigvis kan måles i et

levedygtighedsperspektiv med konkurrence mellem byer in mente – ej heller indskrænkes som relevant blot for den enkelte landsby. Værdien er også – eller måske i stedet – en anden, mere langsigtet og mere tværgående af natur. Ligeledes afslører den indbyggede skrøbelighed i de funktionelt opkoblede landsbyrum, at strukturelle ændringer hurtigt kan opløse afgørende sammenhænge og praksisser.

Dermed kan dette pilotprojekt bidrage til at igangsætte en drøftelse af den måde vi værdisætter fælles rum på landet, med det formål at komme ud over en for snæver tabsdiskussion. Pilotprojektets analyser (se diskussionen af forskningsspørgsmål 2) har peget på relevansen af at udfordre og supplere et human-centrisk perspektiv, særligt med øje for klima- og biodiversitetskrisen, så ikke-humane forhold, herunder naturens kredsløb, flora, fauna og vand, inkluderes aktivt som muligheder, behov og begrænsninger i landsbyerne.

I det følgende afsnit søger vi at specificere og diskutere yderligere indholdsmæssige læringspunkter om landsbyrummenes vilkår og roller, som kan have relevans for planfaglige dispositioner.

3.2. LANDSBYRUMMENES VILKÅR OG ROLLER

Vi opsummerer her forhold fra pilotprojektets analyser, som er vigtige for en forståelse for landsbyrummenes vilkår og roller. Carmona (2010b) understreger at karakteren af det nutidige offentlige rum er en politisk arena, og dets formål og karakter har altid været til diskussion. Han argumenterer for, at byrummet vil være et resultat af mange faktorer, herunder historiske trends og normer, forskellige former for styring og investering, kulturelle traditioner, politiske prioriteter og de livsstile som prioriteres, balancen mellem politiske- og markeds kræfter, den stigende kompleksitet i det offentlige rum og de begrænsninger som fagprofessionelle har for at håndtere det.

Når vi vender blikket mod landsbyernes og deres landsbyrum, beskriver flere rapporter og også regeringens regional- og landdistrikts politiske redegørelse fra 2021 et landdistrikt, der er presset på flere fronter (Udvalget for Levedygtige Landsbyer 2018, Indenrigs- og Boligministeriet 2021); indbyggertallet falder og den demografiske sammensætning ændrer sig; her bor flere ældre og færre yngre mennesker. Her er altså sjældent tale om befolkningstilvækst, men snarere stagnation eller afvikling. Her er ikke tryk på erhvervsudvikling; og her afvikles og centrerer omkring enkelte ankerfunktioner. Denne dræning af funktioner sammenlagt med ændringer i landbrugserhvervet skaber overskydende bygningsmasse og ændrede brugsmønstre for indbyggerne, der i højere grad må orientere sig i regionale bynetværk. Nyere forskning påpeger dog også (Sørensen 2021; Johansen et. al 2023; Realdania 2020 & 2018;), at livskvaliteten på landet er

højere end det danske gennemsnit. Set i lyset af ovenstående kan vi konstatere at landsbyerne er pressede på flere fronter af strukturel og økonomisk karakter. Med inspiration fra Carmonas udlægning om sammenhænge mellem byers fysiske rum og socio-økonomiske kontekster, må de just beskrevne forhold ansues som gældende vilkår for landdistriktet – og dermed også landsbyerne og landsbyrummene.

Som tidligere berørt tillægges byrum i større bydannelser ofte en slags ideal-betydning for socialt, politisk og fysisk velfungerende byer og områder. Eksempelvis som sociale arenaer, hvor informalitet, kontakt og udveksling mellem mennesker finder sted, som rum for en offentlig sfære, hvor demokratisk fællesskab kan trives som socio-rumlige tætheder, der samtidig er fysiske strukturerende pauser i den tætte by og kan give adgang til åbne og grønne rum for fysisk og mental sundhed. Ligeledes tillægges byrummene en særlig værdi som værktøjer i en global og lokal bykonkurrence, hvor attraktivitet måles på 'livability', der som valuta regnes som en katalysator for byudvikling (Lindhardt Weiss 2019). Med studiet her har vi dog påpeget, at landsbyrum understøtter et ofte mere upåagtet og stille hverdagsliv uden den 'kritiske masse' vi kender fra større byer, samtidig med at nogle landsbyrum er knyttet til de lokale civilsamfund via stærke ejerskaber: de udvikles og passes af lokalsamfundene og er på denne måde med til at understøtte de daglige fællesskaber. Pilotprojektets materiale peger endvidere på en karakteristik af undersøgelsens landsbyer (200-1000 indbyggere) som funktionsfortætninger, der primært består af boligområder. Det betyder også at landsbyrummene som byrumstypologi fungerer i og sammen med andre tilbud i det omkringliggende bynetværk (eks. af en kulturel, rekreativ eller erhvervsmæssige karakter).

Fig. 1.20: Tidligere andelsmejeri med ny anvendelse, Gedsted.

Nogle landsbyer har måske en skole og idrætsfaciliteter, nogle har øvrige lokale fælles funktioner, som kirke og forsamlingshus. Nogle landsbyer er lykkedes med at beholde eller genetablere en mindre dagligvarebutik, og i nogle landsbyer, der tidligere har haft karakter mere i retning af en egentlig by med mange centrale funktioner og fx en togstation, ser vi eksempler på landsbyer, der vender sig på vrangen: den tidligere bymidte eller hovedgade er mindre aktiv, og som i en slags "donut"-struktur placeres de mest attraktive boliger i randen af landsbyen ud mod det omgivende dyrkningslandskab, som dog fortsat er mere visuelt end fysisk tilgængeligt. Det er i en sådan kontekst, at de fælles aktiviteter oftest foregår i tilknytning til idrætsfaciliteter, skole og nogle gange i særlig grad butikken, som også kan være blevet flyttet ud af landsbycentret til en bil-tilgængelig placering ved vejkanterne i kanten af byen. Dertil kommer at her generelt ikke er en mangel på landsbyrum – summen af mellemrummene mellem husene tilbyder, som landsbyens væv, et overskud af plads og mulighed for landsbyrum. På den måde har forståelsen af byrum som pauser i bygningsmassen, som vi kender det fra den tætte by, ikke tilnærmelsesvist samme betydning i denne geografi.

Landsbyrummene har altså en anden rolle og karakter, der løsriver sig fra de stærke fortællinger om sociale kondensorer for mødet mellem fremmede og rumlige pauser i den tætte by. I landsbyrummene ser det ud til, at vi må vende optikken: Landsbyrum udgøres af det omfattende og flydende rumlige væv som bygninger lægger sig ind i. Kun få og helt centrale rumlige punkter i landsbyerne omhandler mødesteder, der nærmer sig de urbane rums sociale betydning. I stedet udspænder landsbyrummene muligheder for at dyrke relationer til landskabelige strukturer, herunder rekreative og biologiske forbindelser. Og de giver i nogle tilfælde rum til nære lokale fællesskaber mellem mennesker af proksemisk karakter. Herunder opsummeres landsbyrummenes vilkår og roller.

3.2.1 Landsbyrummenes vilkår

Landsbyrum og det samlede landsbyrumlige væv er indlejrede i en udfordret geografi, der er under pres fra større samfundsmæssige forandringer og strategiske beslutninger. Forandringerne må formodes at fortsætte og dermed fortsat yde indflydelse på landsbyrummenes karakter og vilkår. Landsbyrummene er altså en rumlig kategori, der må forstås i relation til denne konstant forandrende virkelighed. Det har en konsekvens for landsbyrummenes fysiske karakteristika, hvor landsbyrummene spænder mellem eksempelvis at være funktionstømte, tilovers eller svagt programmerede, til store, formelle og overprogrammerede eller små, uformelle og selv-programmerede.

Landsbyrummene indgår i landsbyernes hverdagspraksis, men bidrager på en måde hvor der er stor kontrast mellem det udprægede stille hverdagsliv og de mere særlige lejligheder, hvor landsbylivet folder sig ud og gør mere væsen af sig, eksempelvis ved Sankthansfesten. Samtidig er det en del af landsbyrummenes vilkår, at de fungerer i regionale sammenhænge hvor de muligheder, som findes i nærområdets større byer, i høj grad er med til at skabe de aktiviteter, som lokale beboere kan udføre. Hermed opstår en form for konkurrencesituation, hvori landsbyrummene mest tydelige, aktuelle betydning er som helt lokale, nære rum.

3.2.2 Landsbyrummenes fremadrettede roller

Det formodede fortsatte strukturelle pres på landsbyerne kan skabe situationer, hvor det samlede landsbyrumlige væv kommer til at blive udvidet, når steder bliver til overs (funktionsløse). Allerede i dag kan vi identificere landsbyrum, der er blevet til, fordi noget andet har trukket sig tilbage. Hvis landsbyen rammes af huller i bebyggelsesstrukturen, kan denne skrump eksempelvis give plads til fælles, lokale rekreative strukturer, eller strukturer for biodiversitet, eller endda integration af vedvarende energilandskaber. En sådan landskabsrumlig tilgang til det overskud af landsbyrum er måske et potentiale med en vis robusthed for fremtiden. Og landsbyrummene – eller det samlede rumlige væv – har dermed nogle relevante dynamiske og fleksible egenskaber, der kan understøtte behovet for omstilling fremadrettet. Hvor det der evt. mistes i landsbyen (primært indenfor menneskets domæne), vindes på anden vis (med et andet perspektiv) i og for landdistriktet generelt. Heri kan der dog også identificeres nogle centrale spørgsmål: kan landsbyrum midt i landsbyens bomiljøer ligge stille hen med biodiversitetsformål alene, og/eller kan de evt. kobles med rekreative funktioner? Kan vedvarende energifaciliteter blive en del af landsbyerne uden at give køb på landsbyens funktion som bomiljø og dens landskabelige attraktivitet? Hvad kan gives igen, når tidligere type af værdi er på vej til at forsvinde, og hvordan sameksisterer det nye med det gamle?

Den funktionelle tilknytning til landsbyens centrale funktioner skaber ligeledes en skrøbelighed; for hvad sker der med fællesskaberne og hverdagslivets dynamik, hvis og når de lokale ankerfunktioner forsvinder? I materialet ser vi, at der kan skabes synergier ved overlappende hybride programmeringer på strategiske punkter i landsbyen: Ved skolerne får vi fortalt hvordan de tilknyttede uderum er dobbeltprogrammeret som aktivitetsrum og udflugtsmål til en hverdagseftermiddag eller i weekenden, ligesom vi tydeligt observerer at opslagstavlen i købmandens vindfang faciliterer hverdagskoordinering, og fælleshusene ved foreningernes boldbaner gerne annoncerer banko og fællesspisning. Den hybride programmering – samspillet mellem flere funktioner i samme rumlighed – skaber ved en sammenpresning af fysisk rum og sociale møder plads til fællesskaberne.

3.2.3 Konturerne af seks relevante landsbyrum typologier

På side 16-17 har vi på baggrund af projektets samlede arbejde foreslået en tentativ typologisering af landsbyrummene. Forslaget syntetiserer pilotprojektets viden om landsbyrummenes konkrete fysiske, funktionelle og socio-rumlige kendetegn med deres vilkår og fremtidige roller. Formålet er at nærme sig en operationel typologisering, som eksempelvis kan anvendes i kommunernes konkrete arbejde med landsbyrummenes værdi og fremtid.

3.3. KONTUR AF EN FREMTIDIG FORSKNINGSDAGSORDEN

Pilotprojektet er et skridt på vejen mod en mere kvalificeret forståelse af landsbyrum og deres rolle og udviklingsmuligheder. Vi vil afslutningsvis udstikke syv mulige forskningsindsatser, der fremadrettet kan bidrage til en kvalificering af denne diskussion.

Yderligere studier af fysisk rumlige forhold

For det første ser vi et behov for at gennemføre yderligere studier af fysisk-rumlige forhold for landsbyrum i andre geografier og med andre landsbytyper end de steder, som pilotprojektets undersøgelsesfelt har budt på. Det kunne inkludere andre geografier, muligvis stadig med fokus på områder, der ligger udenfor stærke udviklingsdiskurser (herunder klare turismeperspektiver), for fortsat at holde fokus på det hverdagsliv, der udfoldes i de upåagtede landsbyrum. Sådanne 'mellemlandlige' geografier findes i eksempelvis Sønderjylland, Sydlyn eller i det sydlige sjællandske øhav. Udvælgelsen af landsbyerne kunne evt. ske med en justering af parametrene størrelse, byvækst og byroller: f.eks. kunne det undersøges hvordan landsbyrum i større landsbyer påvirkes af de fysiske og sociale strukturer, der gælder der.

Endeligt ville det være relevant at øge antallet af landsbyer og dermed undersøgelsesfeltet - med samme kriterier for udvælgelse, hvilket ville sikre et større empirisk grundlag og dermed sikkerhed i identificeringen af mønstre og variationer på tværs af materialet. Dette ville kunne bidrage til en kvalificering af pilotprojektets forslag til en landsbyrumstypologisering.

Det danske landsbyrum er en overset byrumskategori

På baggrund af den screening af relevant byrumslitteratur, som pilotprojektet har inkluderet, ses det, at eksisterende forskning fokuserer på udlægnings og forståelsesrammer for de byrum, der findes i den tætte by, med nogle undtagelser til de mere sub-urbane geografier, men mindst af alt de rurale områder. Diskussioner af byrums roller for hverdagsliv præges dermed af de vilkår og relationer, der findes i større bymæssigheder. Pilotprojektets seks tentative byrumstypologier strækker pilotprojektets empiriske materiale til det yderste, og de kan på nuværende tidspunkt forstås som led i en arbejdsproces - en slags hypotesedannelse - der med yderligere empirisk materiale kan kvalificeres på en måde, så landsbyrum som stedsbegreb i de danske landsbyer kan bidrage til en mere kritisk diskussion af fagstandens greb om byrum i det hele taget.

“...too little academic attention, particular within spatial design disciplines, is being paid to what is happening in the 97 percent of the planet that is not deemed to be urban (dependig upon how you define it). If we live in the era of “planetary urbanisation” then that means that the countryside is changing too, and because rural regions are less resilient to global economic shifts than cities, they are subject to the greatest change” (Stringer 2018, s. 4).

Socio-rumlige forhold

“Jeg holder af hverdagen. Mest af alt holder jeg af hverdagen” (Turell 1984). Sådant skrev Dan Turell i teksten ‘Hyldet til hverdagen’. Indledningsvist har det været pilotprojektets intention af afdække forhold, der netop gælder hverdagslivet og de mikro-praksisser, vi alle tager del i. Pilotprojektets kortlægning af de socio-rumlige forhold i den enkelte landsby og landsbyrum har dog ikke formået at komme tæt nok på dette hverdagsliv. De få samtaler og indsamling af lokale vidnesbyrd, som er gennemført i landsbyrummene har i glimt budt på vigtige indsigter, som ikke kan indfanges ved en fysisk kortlægning alene. Således er der grund til fortsat at søge indsigt i anvendelse af og tilhørsforhold til landsbyrummene. Dette kan motivere en prioritering af intentionelt langsommeligt arbejde on-site, som kræver mere tid med en målrettet indsats ift. at skabe flere møder med de lokale. Det ville være relevant at bruge flere timer i hver landsby, end pilotprojektet har muliggjort - og gerne med gentagne besøg hen over ugen (hverdag og weekend) samt året (årstider mv.). Gerne med dedikeret tid til at gennemføre etnografisk feltarbejde med mennesker, der har en relation til landsbyen og evt. til landsbyrummene, eksempelvis beboere og repræsentanter fra det lokale foreningsliv.

Et landskabeligt perspektiv

Pilotprojektet har tilgået landsbyrummene gennem en byrumslinse, der tager udgangspunkt i forskningen i byers og byområders rumlige forhold. Imidlertid har undersøgelsen vist, at et landskabeligt perspektiv på landsbyrummene har høj relevans. Det ville derfor være relevant at udforske landsbyrummene yderligere fra en landskabsfaglig vinkel, der eksempelvis kunne arbejde med at skabe indsigt i landsbyrummenes egenskaber, karaktertræk og betydninger ud fra landskabsarkitektoniske metoder, naturindhold, biodiversitet og økosystemer i både den lille og store skala.

Dialog med aktører

Pilotprojektet har involveret en lokal følgegruppe med repræsentanter fra kommunerne indenfor det udvalgte territorie. Møder og diskussioner i denne gruppe har bidraget til et fokus på de udviklingsstrategiske spørgsmål, som naturligt ligger kommunerne på sinde. I fremtiden kunne en sådan følgegruppe samt andre repræsentanter fra kommuner, landsbyråd samt konsulenter og forskere bidrage med dybere og andre perspektiver på, hvordan kommunerne og landsbyer håndterer og samarbejder om udvikling af landsbyerne, herunder landsbyrummenes fysik, funktion og roller for hverdagslivet. Dette kunne håndteres ved planlægning og gennemførelse af en lokal og stedsspecifik aktørkortlægning i den pågældende geografi samt gennemførelse af reelle fokusgruppeinterviews; eksempelvis via walk'n'talks i lokalmiljøet. På sigt ville dette også kunne bidrage til at belyse den planpraksis og de processer, der i den kommende tid vil bidrage til gennemførelsen af strategisk planlægning for landsbyer.

Aktivering af 'design studios': diskussion af rurale fremtider gennem scenarier for fremtiden

Pilotprojektet har haft en udpræget beskrivende og analyserende karakter. Her medtages for nuværende ikke forslag til designinterventioner. I kommende forskning er det muligt at aktivere en 'research-by-design'-tilgang, der arbejder aktivt med at forestille sig hvordan fremtiden for landsbyer og landdistrikter kan udvikles – herunder særligt landsbyrummenes udformning og roller. Ifølge Møller (2016) synes det ofte svært at forestille sig nogle nævneværdige forandringer i forhold til det, man er vant til, og ofte forestiller man sig løsninger baseret på ens eksisterende erfaring med 'det man har i dag'. Set i lyset af de udfordringer mange landsbyer og landdistrikter står overfor, synes der at være behov for reel nytænkning. Designscenarier kan skabe synlige og håndgribelige billeder på, hvad fremtiden kunne være. I denne sammenhæng kan discipliner som arkitektur og urban design være med til at idegenerere igennem spekulative og visionære design

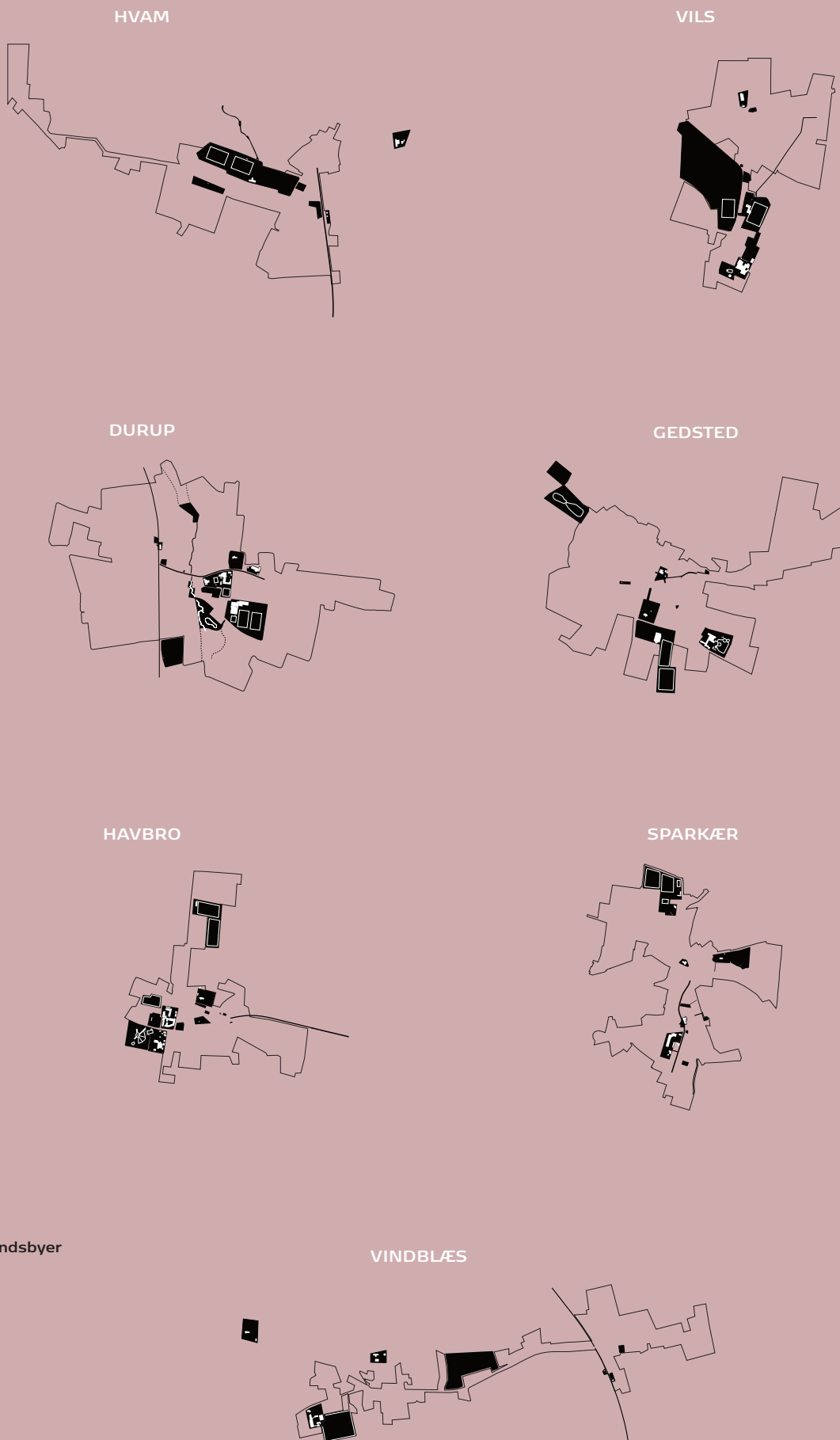
eksperimenter. Med en research-by-design-tilgang skal design ikke nødvendigvis ses som en løsning, men snarere som scenarier, der skaber et bidrag til at spænde udfaldsrummet ud og gøre det tilgængeligt for kritisk analyse og debat – et redskab der kan rejse spørgsmål og afsløre og udfolde overvejelser omkring forventede eller forestillede fremtider (Lanng et al 2021). Det giver muligheden for at man kan samle mennesker og problemstillinger i en kollektiv granskning af vilkår og muligheder for fremtiden (Laursen 2020).

Eksempelsamling

Arbejdet med landsbyrum og drøftelserne i den lokale følgegruppe har identificeret et behov for udviklingen af en eksempelsamling med landsbyrum, som indsamler viden om konkrete stedsspecifikke interventioner, der ved design og programmering byder på nye muligheder for og perspektiver på, hvordan de fælles rum på landet kan have værdi eller gøre en forskel lokalt. Eksempelsamlingen kunne også på fremadskuende vis indsamle viden om hvordan de større udfordringer ift. klima- og biodiversitetskrisen håndteres i landdistriktet. Ideen om en eksempelsamling taler direkte ind i den tidligere nævnte problemstilling ift. manglen på gode referencer i spændet mellem 'bålhytte og operahus'. På sigt kan eksempelsamlingen fungere direkte i dialogen og forventningsafstemningen med både lokale ildsjæle samt lokalpolitikere. Eksisterende eksempelsamlinger handler ofte om byrum – og favner dermed ofte ikke de specifikke vilkår og roller, der gør sig gældende for landsbyrummene.

Fig. 1.21: Kroen i Durup.

Syv udvalgte landsbyer

- 01 Durup
- 02 Sparkær
- 03 Vils
- 04 Gedsted
- 05 Havbro
- 06 Hvam
- 07 Vindblæs

Fig. 2.0: Oversigt over landsbyrum i landsbyerne.

DEL II: ATLAS OVER LANDSBYRUM

TRE LANDSBYER OG SEKS LANDSBYRUM: Durup, Sparkær og Vils

ØVRIGE LANDSBYRUM I FIRE LANDSBYER: Gedsted, Havbro, Hvam og Vindblæs

TERRITORIET//MELLEMLANDET

STRUKTUR

Den første del af atlasset indeholder materiale om tre udvalgte landsbyer. For hver af disse landsbyer rummer atlasset et oversigtskort med identificerede landsbyrum og signifikante landsbytræk, analyser af to landsbyrum dokumenteret med tegningsmateriale, fotos og tekst, samt en serie tematiske kort, der sætter landsbyrummene i relation til landsbyens historie, bystruktur, funktioner, infrastruktur, landskab, jordbundsforhold (og planlægning).

Det drejer sig om følgende landsbyer og følgende fremhævede landsbyrum:

01 DURUP. #1: Hovedgaden, #2: Anlægget

02 SPARKÆR. #1: Søparken, #2: Landsbycenter ved købmanden

03 VILS. #1: Torv og p-plads ved købmanden, #2: Skoleskoven ved Sydmors Skole og Børnehus

Den anden del af atlasset indeholder materiale om yderligere fire landsbyer. For hver af disse landsbyer rummer atlasset et oversigtskort med identificerede landsbyrum og signifikante landsbytræk, samt en serie tematiske kort, der sætter landsbyrummene i relation til landsbyens historie, bystruktur, funktioner, infrastruktur, landskab, jordbundsforhold (og planlægning).

Den tredje del af atlasset indeholder tematiske kort, der dækker hele undersøgelsesfeltet, hvor de otte landsbyer ligger. Disse kort illustrerer landsbyernes indlejring i et større territorie.

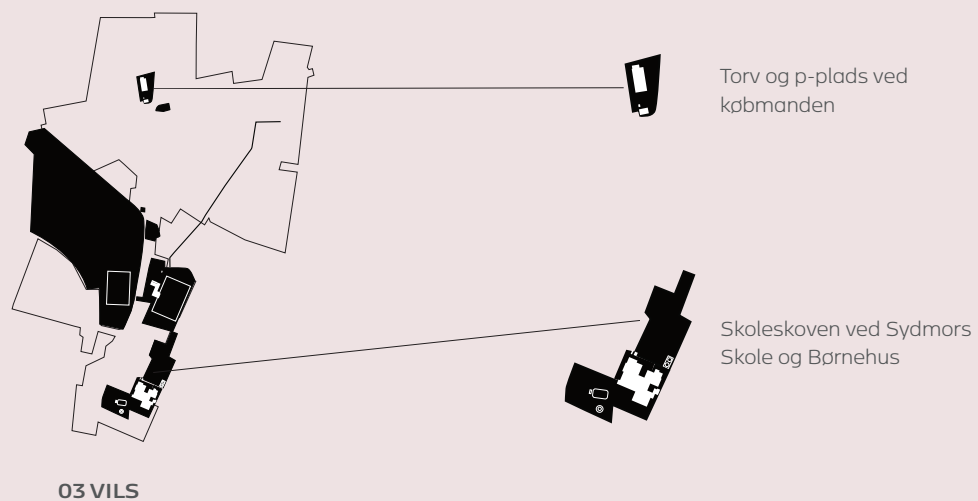
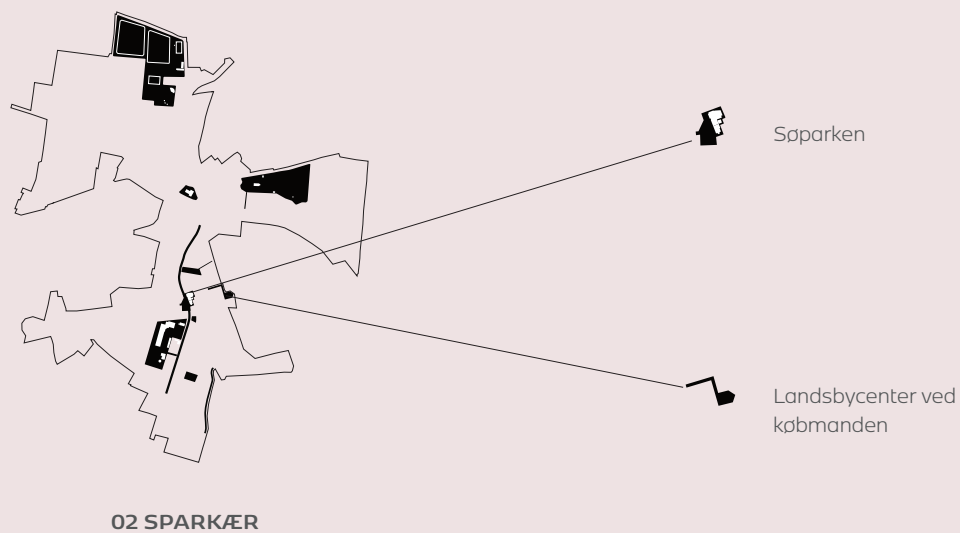
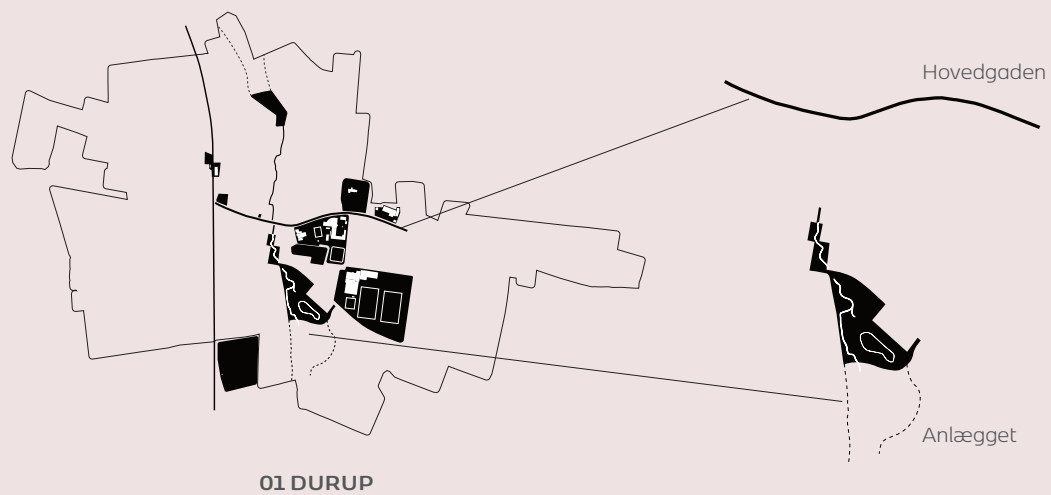

Fig. 2.1: Seks landsbyrum i tre landsbyer, som analyseres indgående.

TRE LANDSBYER OG SEKS LANDSBYRUM

01 DURUP

02 SPARKÆR

03 VILS

01 DURUP

Durup strækker sig fra øst til vest langs et let bugtende vejforløb. To markante tværgående grønne stræk løber fra syd til nord gennem landsbyen og giver adgang ud i det omgivende landskab: den nedlagte jernbane, der er en national cykelrute, og åforløbet, der i nord bugter sig gennem boligbyggelsen og mod syd får plads i det store parkanlæg. Boligenklaver med enfamilies-huse ligger side om side med fabriksanlæg (møbelfabrikker), plejecenter og idrætsfaciliteter med svømmehal omkring den oprindeligt centrale del af den tidligere stationsby. Hovedgaden er her kantet af bymæssig bebyggelse, der tidligere har haft flere aktive facader, og den er udspændt mellem funktioner som (det delvist aktive) kro/hotel og center i vest og skole, kirke og endelig brugsen i øst. Kanten til det omgivende landsbrugsland er delvist træklædt og delvist bebygget.

De identificerede landsbyrum er forskelligartede og lægger sig ind i landsbyens struktur på forskellig vis, både i tilknytning til det øst-vestgående vejforløb og til de grønne landskabsforbindelser i nord-sydgående retning. De kobler sig dels til tidligere og nuværende lokale nøglefunktioner: hotel/kro og center, skolen, idrætsfaciliteter, kirken og brugsen. Og dels er de landskabelige, rekreative rum i landsbyen og forbindelser gennem og ud af landsbyen.

På de næste sider findes en dybere analyse af de to udvalgte landsbyrum i Durup: Hovedgaden mellem torvet og brugsen og Anlægget med åen syd for Hovedgaden. Landsbykort for Durup vises på side 86 og frem.

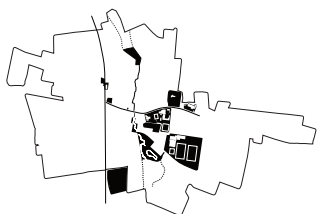

Fig. 2.2: Viftediagram for Durup
- udpegning af landsbyrum i landsbyen

Fig. 2.3: Anlægget

Durup #1

Anlægget

Anlægget i Durup ligger lavt i terrænet omkring åforløbet syd for hovedgaden, hvor det gennem en smal passage kobler til åens videre forløb nordpå gennem boligområdet.

Den nordligste del af anlægget er et smalt rumligt forløb med grønne kanter, der kiler sig ind mod bagsiderne af den omkringliggende blandede bebyggelse. Rummet er her centreret omkring åen og stien, der løber langs den og krydser den. Det snor sig let mod vest over Anlægsgade, og åbner sig herfra som en tragt i sydlig retning. Anlægget har her karakter af en stor park, sirligt anlagt og vedligeholdt med bede, beplantning, plæner, stiforløb, å og sø med springvand og gåsehus. Den vestlige del er træklædt - med varierede, høje træer, der danner en tyk kant mod rækken af boligbebyggelser bagved. Den østlige kant åbner mod vej og enkelte enfamiliehuse med haver. Lidt længere mod syd, på den anden side af søen, kantes Anlægget af det nu funktionstomme, store bygningskompleks, der rummede rådhuset, da Durup var kommunesæde indtil 2006. Bygningen ligger synlig i parken med en stor plæne foran. Endnu længere mod syd snævrer Anlægget ind og den skovlignende beplantning tager over, undtagen i en stor lysning, der rummer en veludstyret legeplads.

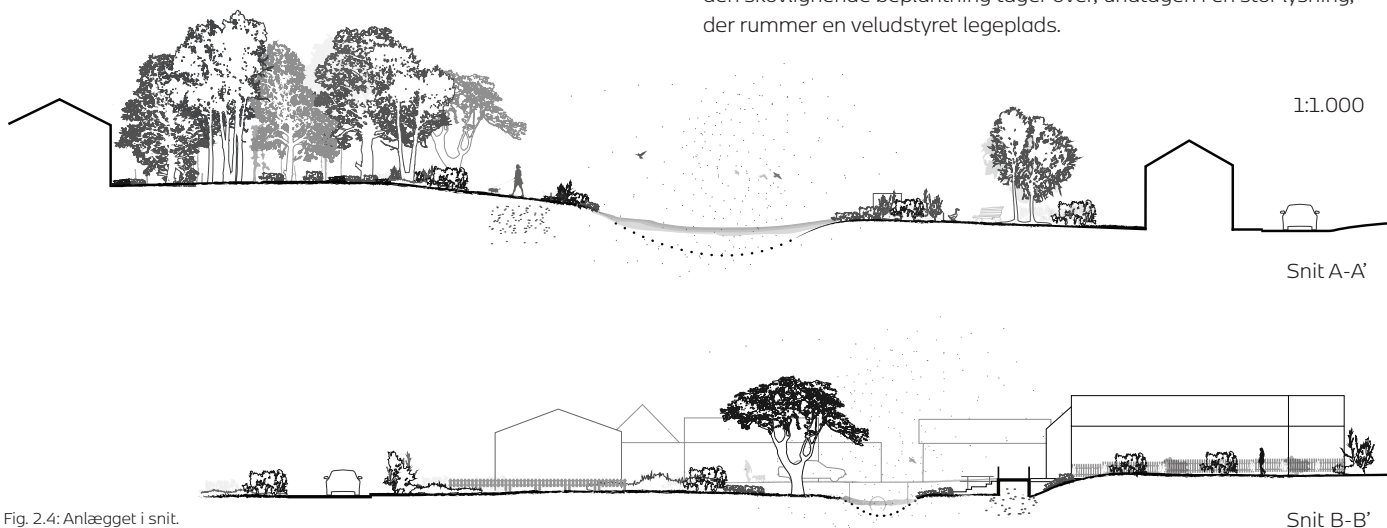

Fig. 2.4: Anlægget i snit.

Fig. 2.5: Anlægget i plan.

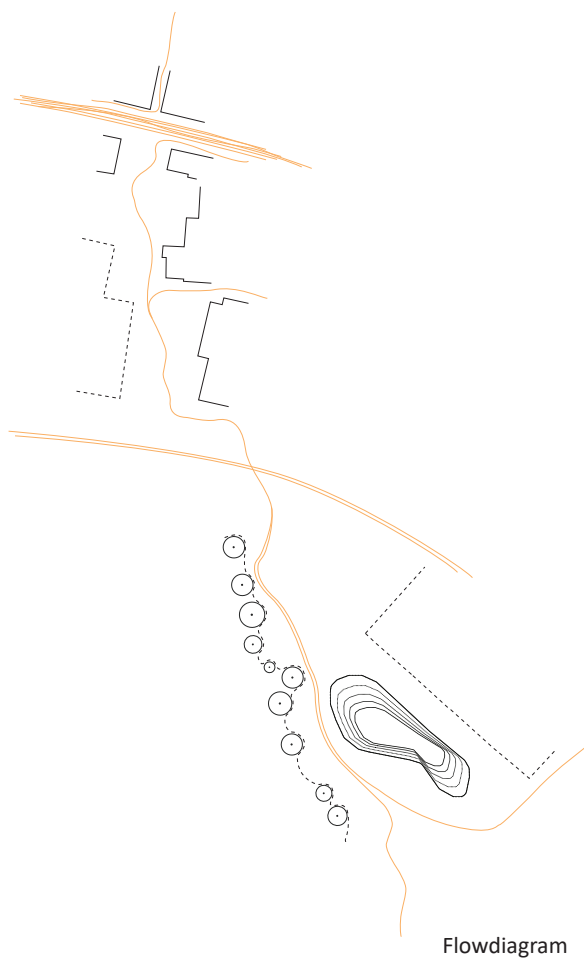
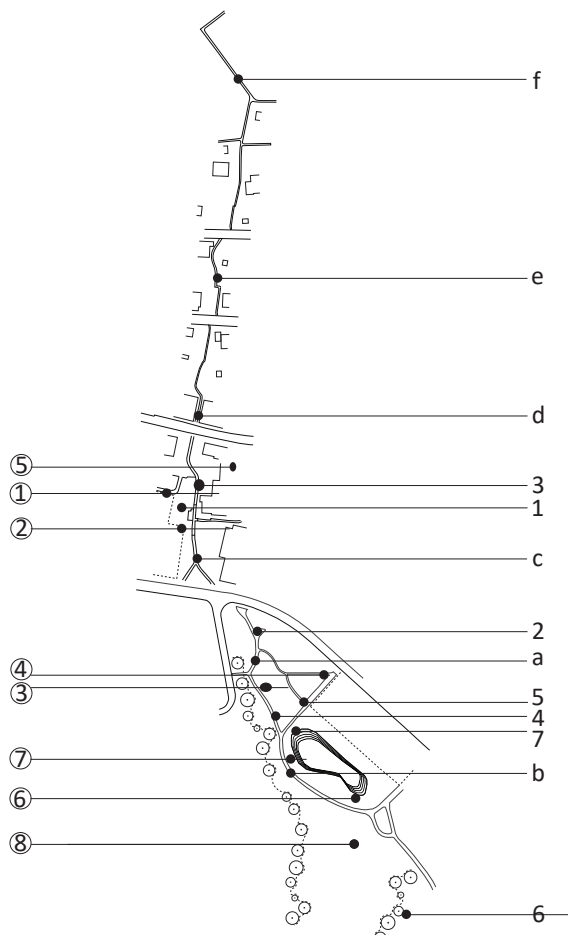

Fig. 2.7: Observeret flow i Anlægget.

Fig. 2.6: Fotos af landsbyrummets materialitet.

Materialitet

Faciliteter

Fig. 2.8: Faciliteter i Anlægget.

kl.10

kl.16

Serial Vision Time-lapse

Fig. 2.9: Timelapse igennem Anlægget.

Fig. 2.10: Hovedgaden

Durup #2

Hovedgaden

Hovedgaden i Durup løber let snoet og bugtende med terrænet fra vest til øst.

Forløbet har, i den vestlige del, karakter af et egentligt markeret gadeforløb med sammenhængende bygningskroppe på begge sider, hvoraf nogle har flere etager. I nogle stueetager er der spor efter butikker, der engang var, og enkelte er stadig aktive. Der er fortove på begge sider af den relativt smalle kørebane, og slanke gadetræer, små lysmaster, helleanlæg, nogle med rød belægning, og en sirlig linje af natursten mellem asfalt og betonfliser, samler forløbet æstetisk. I den østlige del ændrer rumligheden karakter, særligt på sydsiden, hvor først skolen ligger med åbne grønne arealer ud mod vejen, siden enfamiliehuse og kirken på den anden side trukket tilbage fra vejen, før man kommer til brugsen med stor p-plads foran.

1:1.000

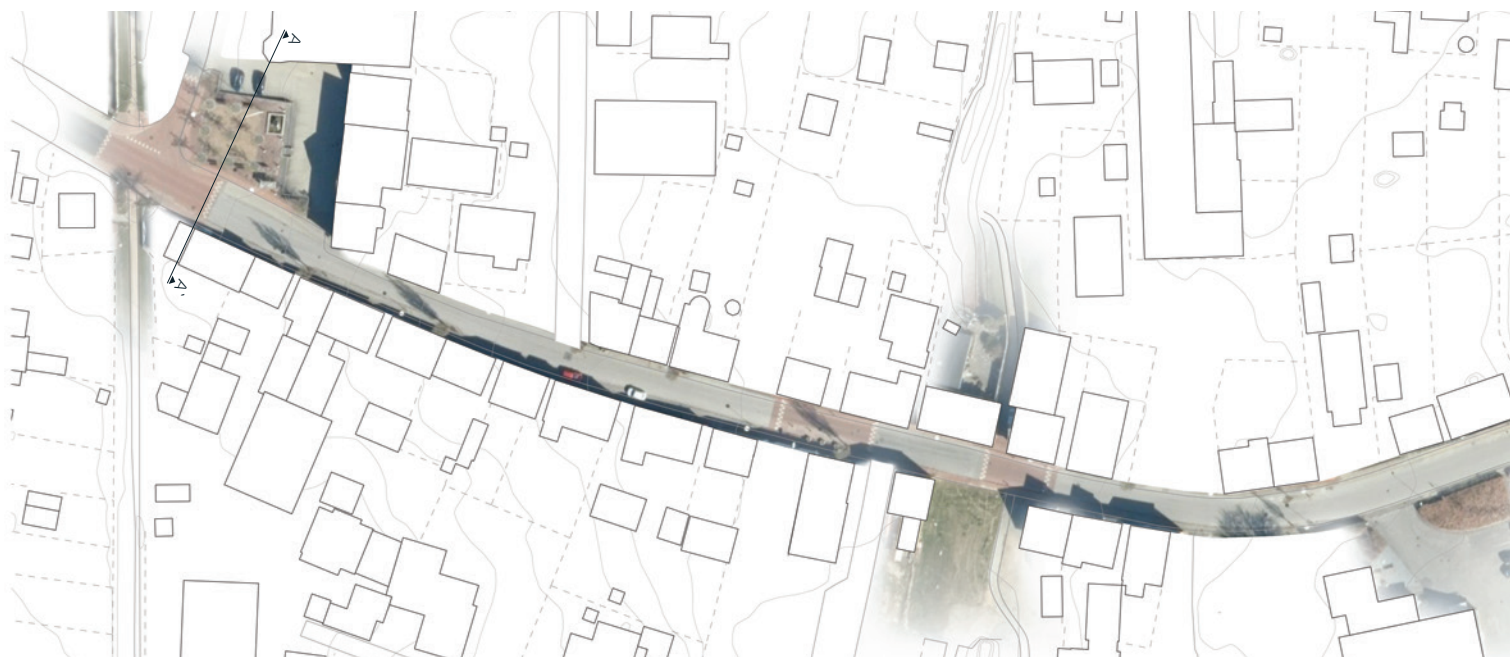

Fig. 2.11: Hovedgaden i plan

Sideveje og de to nord-sydgående landskabsforbindelser åbner i korte stræk gaderummet op til begge sider, ligesom enkelte markante og veldefinerede rumligheder kobler sig på, særligt Torvet længst mod vest oppe ad det let skrånende terræn, hvor den tidligere jernbane skærer tværs over Hovedgaden. Torvet strækker sig mod den tidligere stationsbygning henne ad banestien mod nord, og er klart defineret mellem Hovedgaden, den gamle kro og hotel og det langt nyere center med enkelte publikumsorienterede funktioner. Elementer som byinventar, træer og springvand er geometrisk organiseret på en tilnærmelsesvist kvadratisk vandret flade med trappeanlæg mod kroens symmetriske bygningsfacade, og med færdselsarealer, cykel-p, bil-p, og busskur omkring.

Hovedgaden er ikke præget af megen aktivitet, bortset fra gennemkørende biler, de fleste i relativt lavt tempo. I den vestlige ende kommer nogle få fodgængere og cyklister og et par buspassagerer, der står af og på. På Torvet færdes ganske få; ud på eftermiddagen ankommer nogle herrer på cykel, og enkelte biler parkerer her. Henne ved skolen og butikken i den østlige ende er der mere aktivitet. Om eftermiddagen færdes skolebørn på gaden til fods eller på cykel, og handlende ankommer i bil til brugsen. Vi bliver fortalt af flere, at det liv der engang var på og omkring Hovedgaden ikke længere findes. Nu er det snarere i hallen, hvor der holdes fælles arrangementer, eller måske privat, man mødes. En fremhæver det grønne rundt om Durup, som landsbyens kvalitet, snarere end det bymæssige strøg, som Hovedgaden har været.

1:500

Snit A-A'

Snit B-B'

Fig. 2.12: Hovedgaden i snit

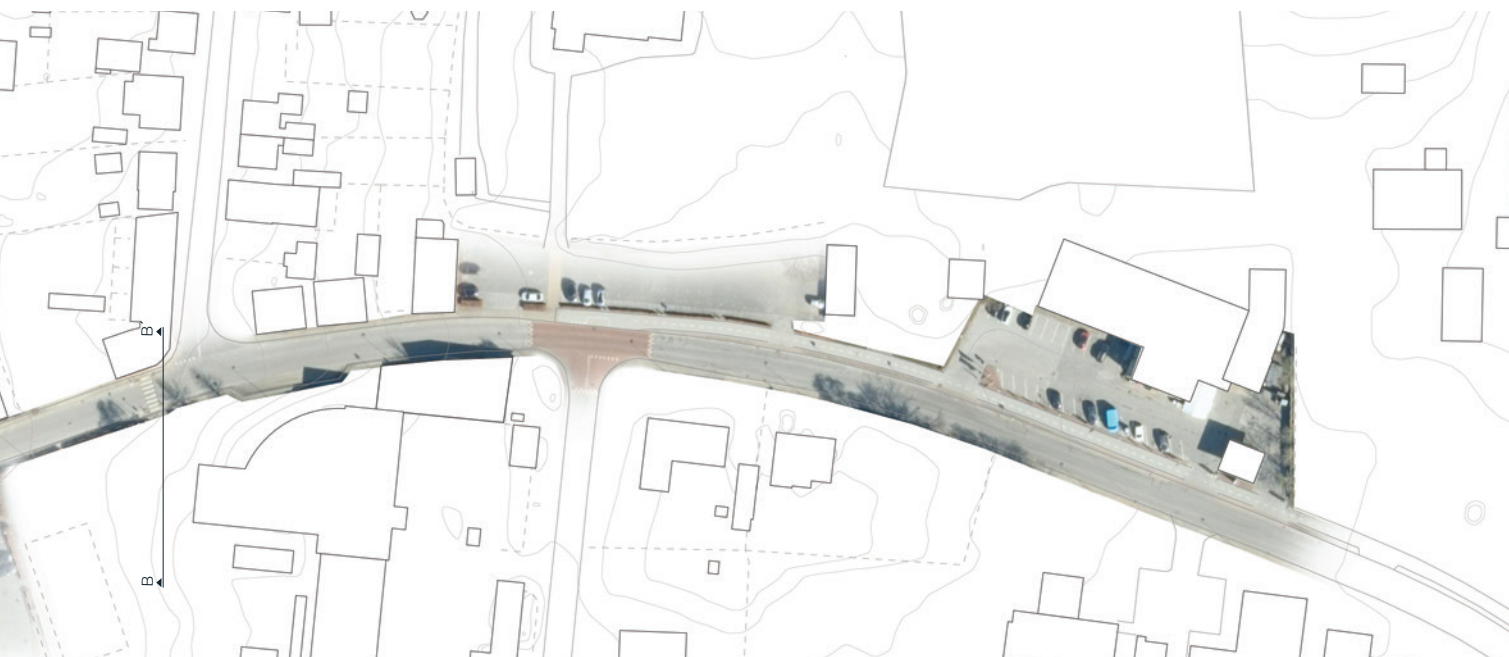
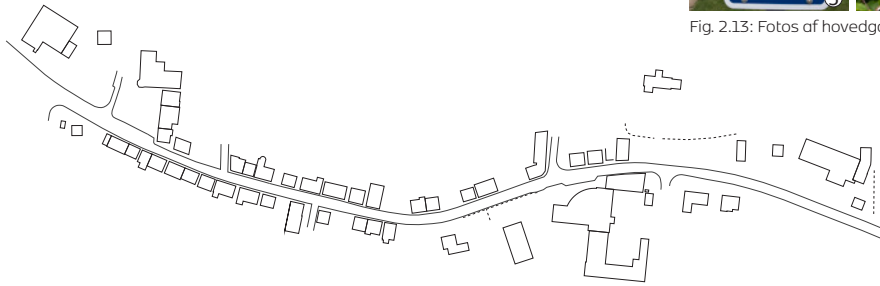

Fig. 2.13: Fotos af hovedgaden materialitet.

Materialitet

Flowdiagram

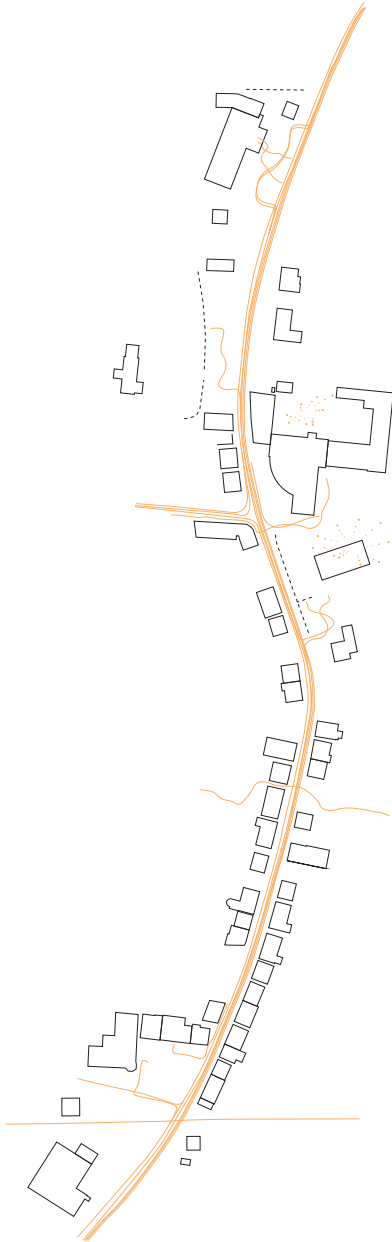

Fig. 2.14: Observeret flow i hovedgaden.

Faciliteter

Fig. 2.15: Faciliteter i Hovedgaden.

- kl. 10 -

- kl. 12 -

- kl. 14 -

- kl. 16 -

Fig. 2.16: Timelapse gennem Hovedgaden.

Time-lapse

01 DURUP

FAKTA
Kommune: Skive
Indbyggertal: 919 indbyggere
Befolkningsudvikling (2017-2021): 0%

Fig. 2.18: Historisk Udvikling af Durup.

Fig. 2.17: Durup i territoriet.

Aldersfordeling: Den største forskel på den nationale aldersfordeling og aldersfordelingen i Durup er, at der er flere ældre indbyggere (+60 år), idet gruppen udgør mere end én tredjedel af befolkningen i Durup. Der er nogenlunde lige mange både børn og unge (hhv. 10% vs. 10% og 10% vs. 12%). Der er lidt færre voksne i aldersgrupperne 20-39 år og 40-59 år (hhv. 21% vs. 25% og 23% vs. 26%).

Landsbyens struktur og rolle(r): Stationsby fra 1864 til 1971 (Skive - Glyngøre-banen), samt kommunesæde i Sallingsund Kommune i perioden 1970-2006. Nærmeste større byer er Nykøbing Mors (16 km) og Skive (22 km). Durup er udelukkende forbundet af lokale veje.

Særlige karakteristika: En relativt stor landsby med bymæssig struktur og (tidligere) funktioner. Hovedgade (Ø-V) med bymæssig bebyggelse omkring bytorv med (nu kun lidt aktivt) kro, hotel og center. To tværgående grønne stræk: nedlagt jernbane og åen (delvist i stort parkanlæg), meget store områder til skole og idræt, store fabriksbygninger med omfattende arealer.

Udviklingskarakteristika: Indledningsvist en mindre stationsby med forskellige servicefunktioner, hvoraf flere stadig findes i dag. Durups historiske udgangspunkt er som en række blokudstykkede gårde langs én gennemgående og fire tværgående veje, to mod nord og to mod syd. På det første historiske kort (1842-1899) er der en jernbane og station parallelt med den vestligste sydgående vej. Mod øst ved krydset mellem den tværgående og østligste nordgående vej ligger en kirke. Længst mod øst langs den tværgående vej ligger en skole. Så en egentlig by har der ikke været tale om. Af gennemgående landskabstræk ses et vådområde og å, som skærer sig midt gennem byen (N-S). Området forgrener sig i tre mod syd. På det andet historiske kort (1901-1971) er der kommet en egentlig by centreret rundt om den tværgående vej mellem en sydgående vej mod vest og længere mod øst. Funktionerne tæller et forsamlingshus, hele tre smedjer, en lægebolig, et jordemoderhus og et mejeri. Skolen er rykket mod vest ind mod landsbymidten. Længst mod øst ses angivelsen af en fattiggård. Vådområderne er delvist drænet med kanaler. Frem mod i dag er der sket en væsentlig udvikling både med bolig- og erhvervsområder. Udviklingen synes at være relativt større end mange af de øvrigt undersøgte landsbyer.

Udskiftningsform: Blokudstykket.

Nuværende funktioner: Kirke, skole & SFO, idræts- og svømmehal, ældrecenter, sparekasse, hotel, B&B, købmand, genbrugsbutik, pizzeria, ambulancer, møbelfabrik samt grønt område og legeplads.

Historiske funktioner: Kirke, skole, præstegård, station, rådhus, jordemoderhus, smedjer, telefonstation, fattiggård, mejeri, elektro, forsamlingshus, missionshus, telegrafstation, idrætsplads og silo.

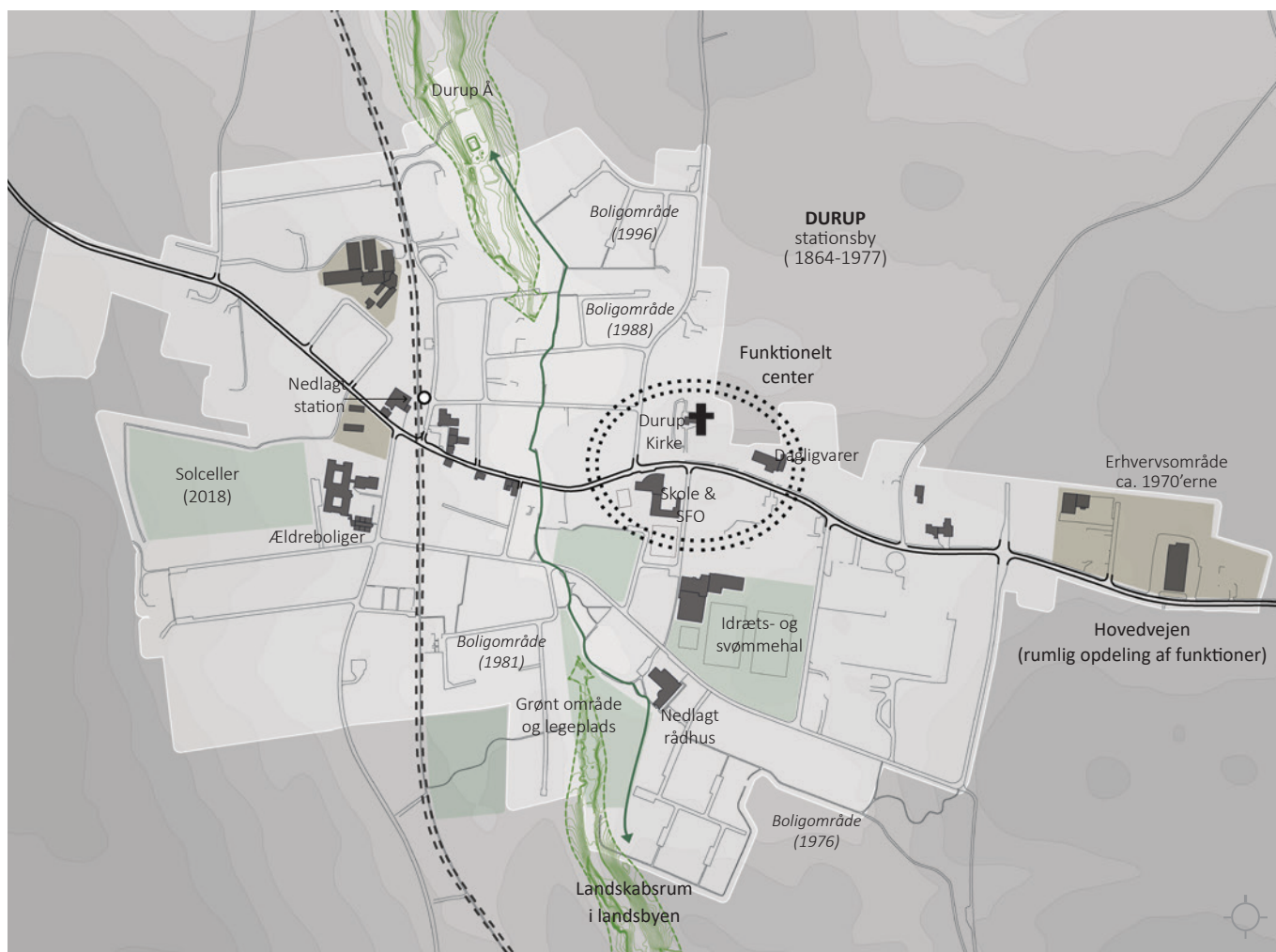

Fig. 2.19: Durup

Luftfoto

Fig. 2.20

Durup Luftfoto 1:12.000

Figur-Grund

Fig. 2.21

Durup Figur-grund 1:12.000. Den tidligere stationsby aflæses i bystrukturen med banestien fra nord til syd og hovedgaden med tæt bymæssig randbebyggelse. Større volumener med fabriksfunktion ligger mod sydøst og nordvest, ligesom skole og idræts-/svømmehal skiller sig ud fra enfamilieshusene. Åbne områder tæller blandt andet Anlægget i syd og sportsbanerne umiddelbart øst herfor.

Funktioner

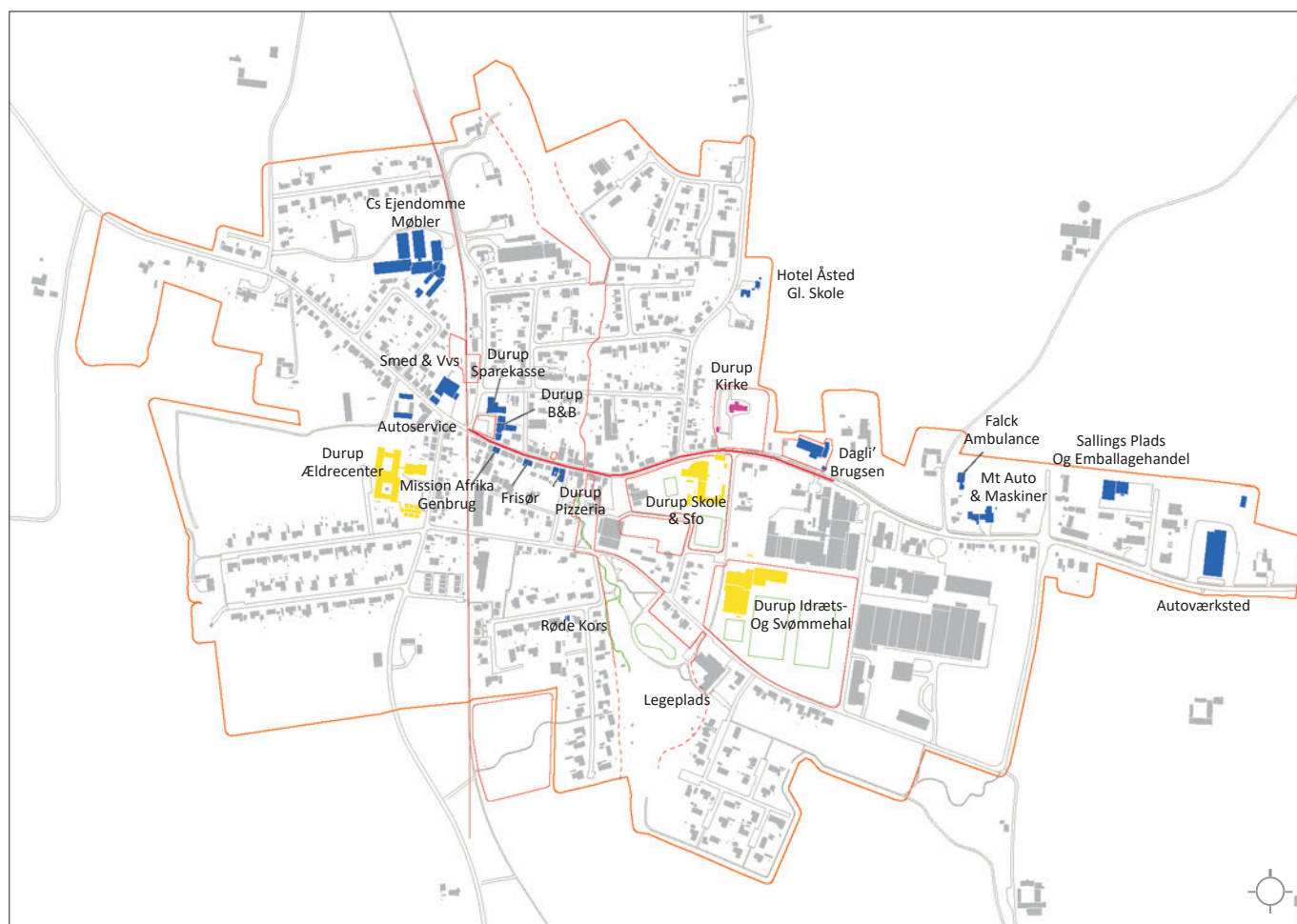

Fig. 2.22

Durup Funktioner 1:12.000. I Durup findes der mange institutioner i form af Durup Ældrecenter, Durup Skole og SFO samt Durup Idræts- og Svømmehal. Derudover findes der Durup Kirke. Af servicemæssige funktioner findes der Durup Sparekasse, Durup Bed & Breakfast, Hotel Åsted Gl. Skole, Dagli Brugsen, Mission Afrika Genbrug, Frisør, Durup Pizzeria, Røde Kors, Falck Ambulancer og C.S. Ejendomme Møbler. I et naturområde mod syd findes en legeplads. Desuden findes der en række industrierhverv i form af VVS, auto- og maskinservice samt en palle- og emballagehandel. De fleste områder i øvrigt består nyere, lukkede boligenklaver med enfamiliehuse. Der findes relativt få landbrugsejendomme.

Infrastruktur

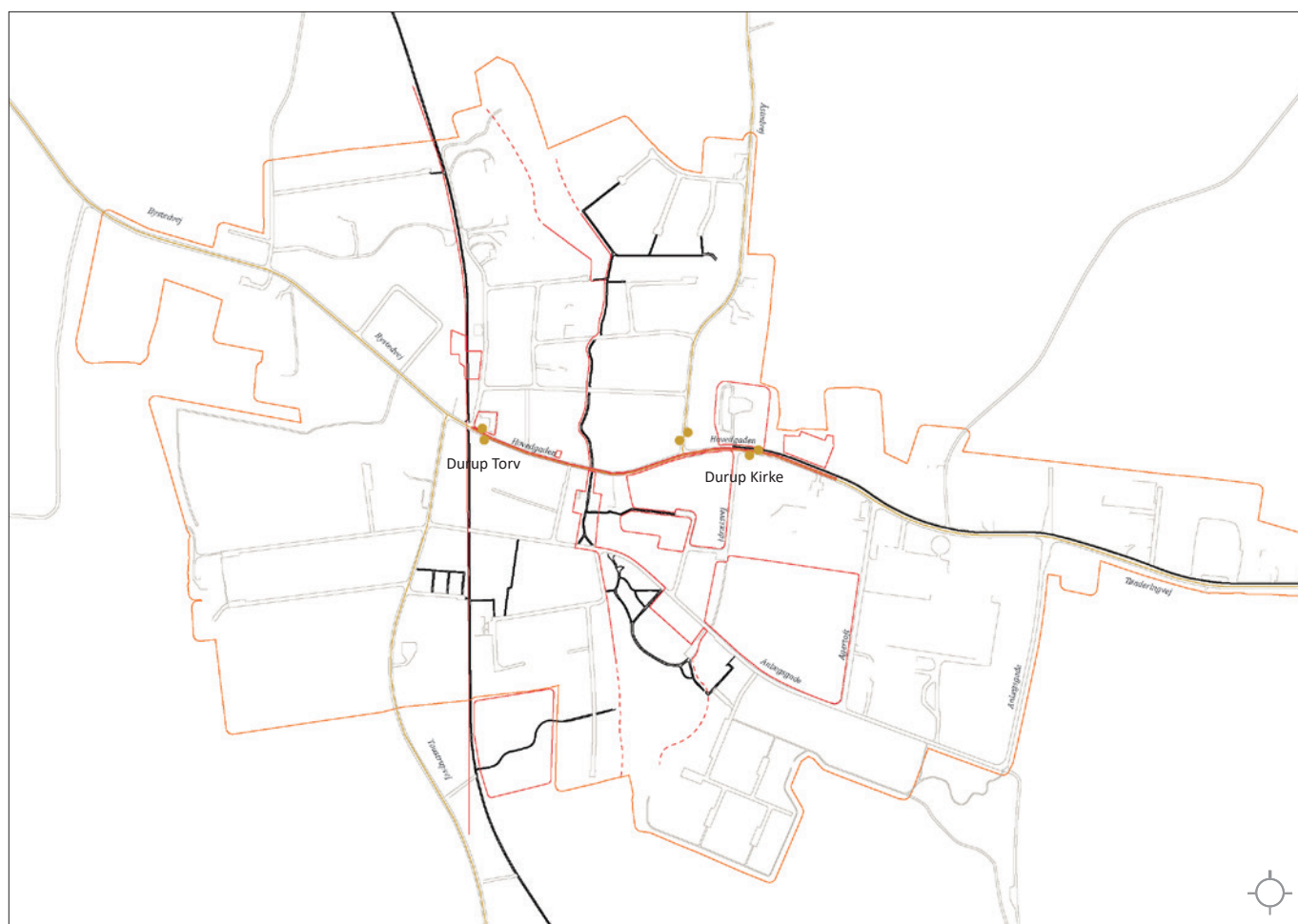

Fig. 2.23

Durup Infrastruktur 1:12.000. Der er ingen primær- eller sekundærveje, og landsbyen er udelukkende koblet op på lokale veje. Busruterne 40 og 41 samt 421 og 422 går gennem området hhv. tværgående og fra nord til syd. Der er tre busstoppesteder indenfor landsbyens grænser. Der er fortove langs hovedgaden og på nogle andre veje. Banestien er del af national cykelrute, og er også lokal stiforbindelse, ligesom der er stier i Anlægget syd for hovedgaden og langs åen nord for den.

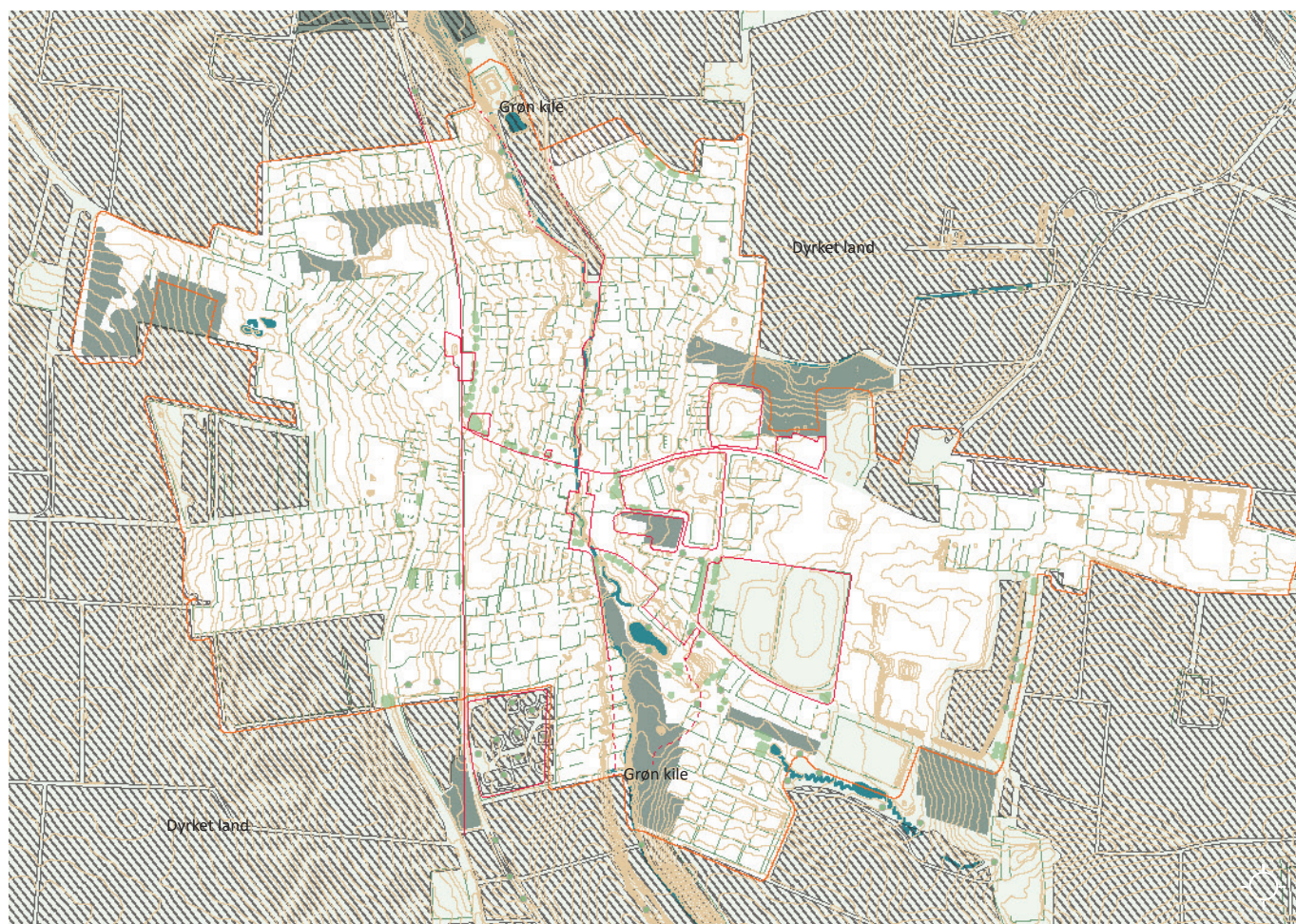

Fig. 2.24

Durup Landskab 1:10.000. En å og et omkringliggende vådområde skærer ned gennem landsbyen (N-S) og forgrener sig i tre afløb mod syd. De eksisterende vådområder er mestendels skovbevoksede i dag.

Jordbund

Durup Jordbund 1:12.000. Jordbunden i området består primært af moræneler og mod vest er der et område med smeltevandsler. Åen, som skærer gennem landsbyen (N-S) ses også i jordbundsforholdene. Længst mod nord ses et område med smeltevandssand og -grus.

Fig. 2.25

1842- 1899

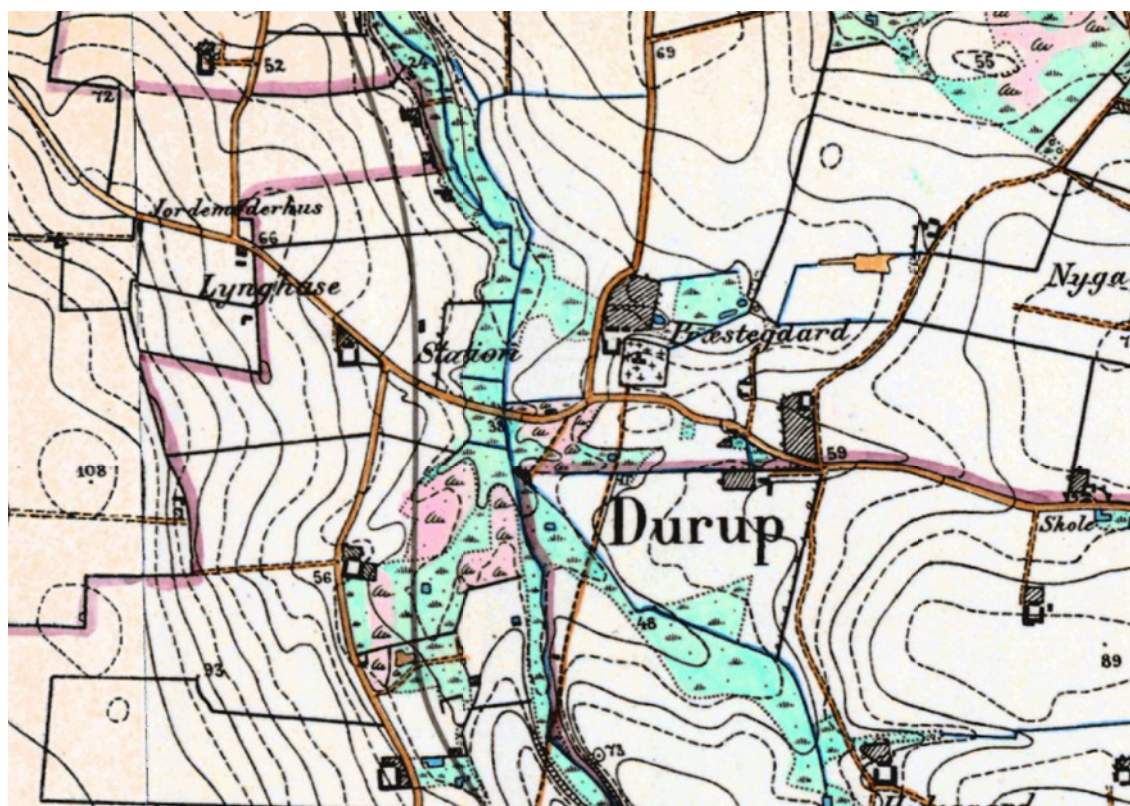

Fig. 2.26

1901-1971

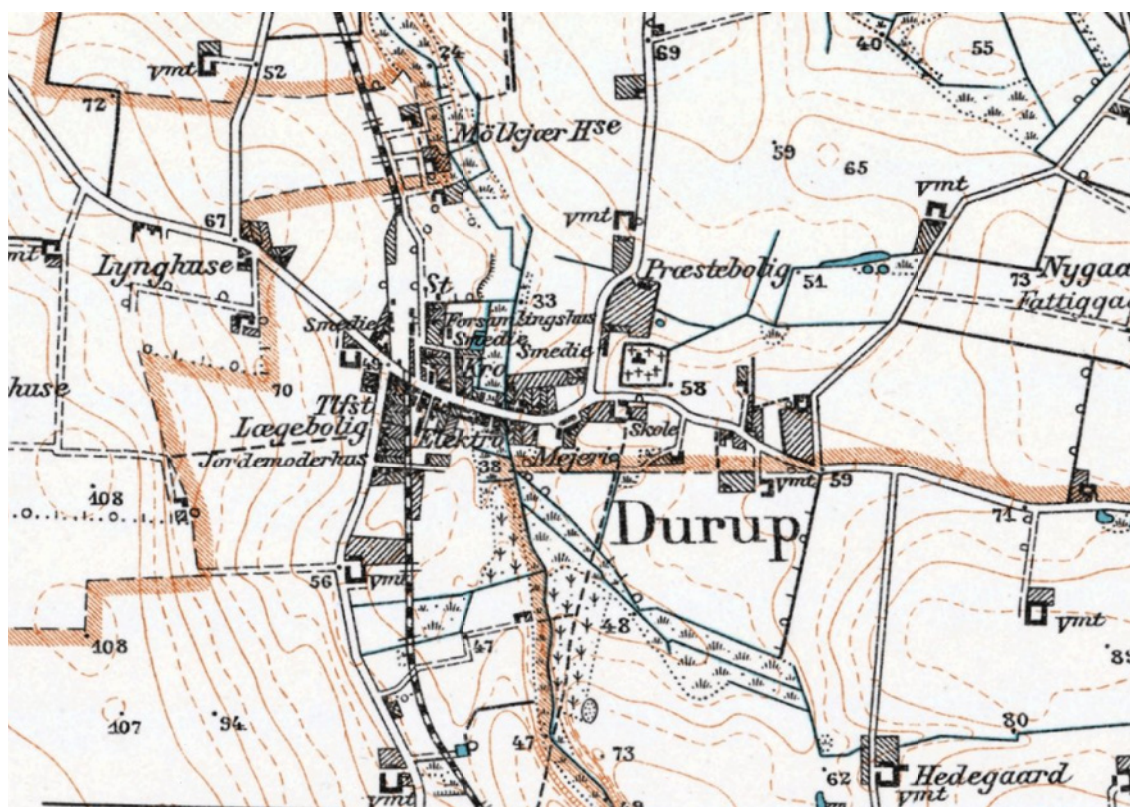
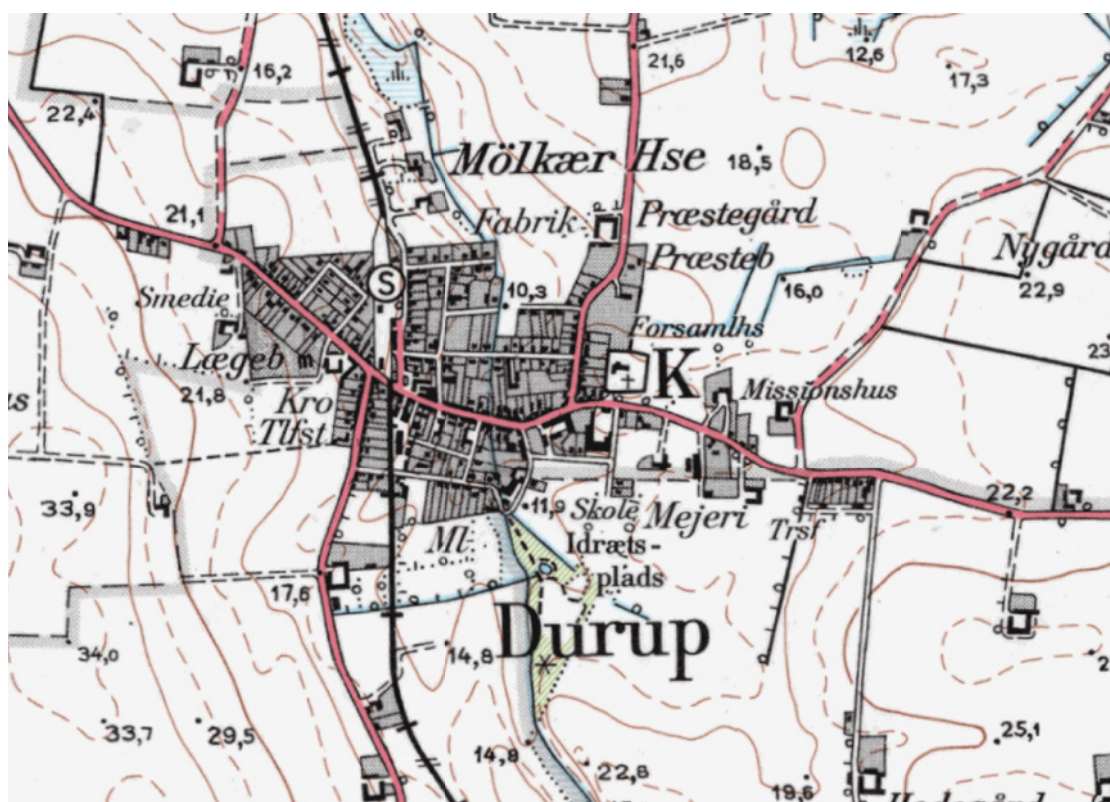
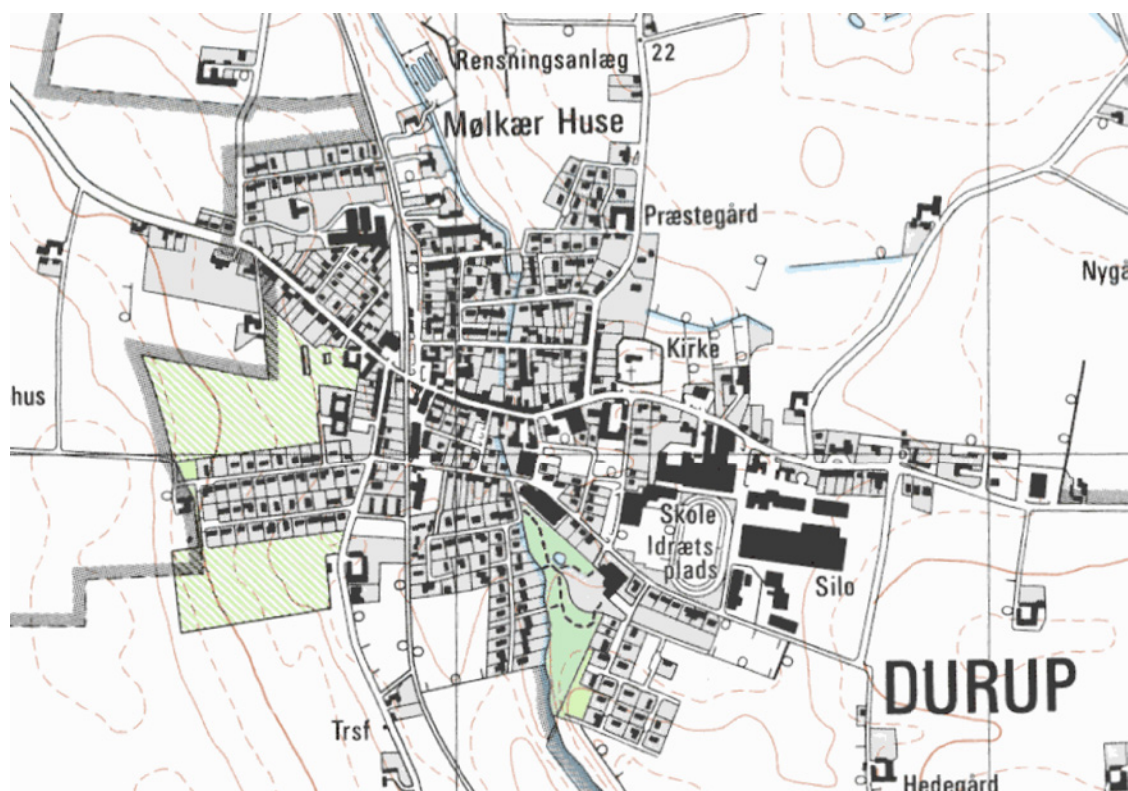

Fig. 2.27

1957-1976

Fig. 2.28

1977-1994

Fig. 2.29

Fig. 2.30: Viftediagram for Sparkær
- udpegning af landsbyrum i landsbyen

02 SPARKÆR

Sparkær strækker sig fra syd til nord langs et samlende vejforløb, der snor og bugter sig i det kuperede terræn. Landsbyen ligger højt mod nord, hvor vejen hedder Præstebakken, og hvor der er en bakketop, som kirken rejser sig på, og den ligger lavt ved mosearealerne og jernbanens skæring. Ældre bebyggelse samler sig omkring hovedgaden, mens boligområder med forskellig alder danner flanker ud i landskabet, indpasset i dets kurver, og skaber en varieret kant til omgivelserne, der består af åbent landbrugsland, mosearealerne hvor byen er snævrere, og skovklædt bakkegrund nord for kirken.

De identificerede landsbyrum er forskelligartede og lægger sig ind i landsbyens struktur på forskellig vis, primært ved eller i nærheden af hovedgaden. De ligger dels i tilknytning til lokale nøglefunktioner: idrætsforeningen i nordvest, kirken på bakken i nordøst, købmanden nær ved baneskæringen, samt skolen i sydøst. Og dels i landsbyens kant, hvor de giver (visuel) adgang til det omgivende landskab.

På de næste sider findes en dybere analyse af de to udvalgte landsbyrum i Sparkær: Søparken og landsbycentret ved købmanden. Landsbykort for Sparkær vises på side 106 og frem.

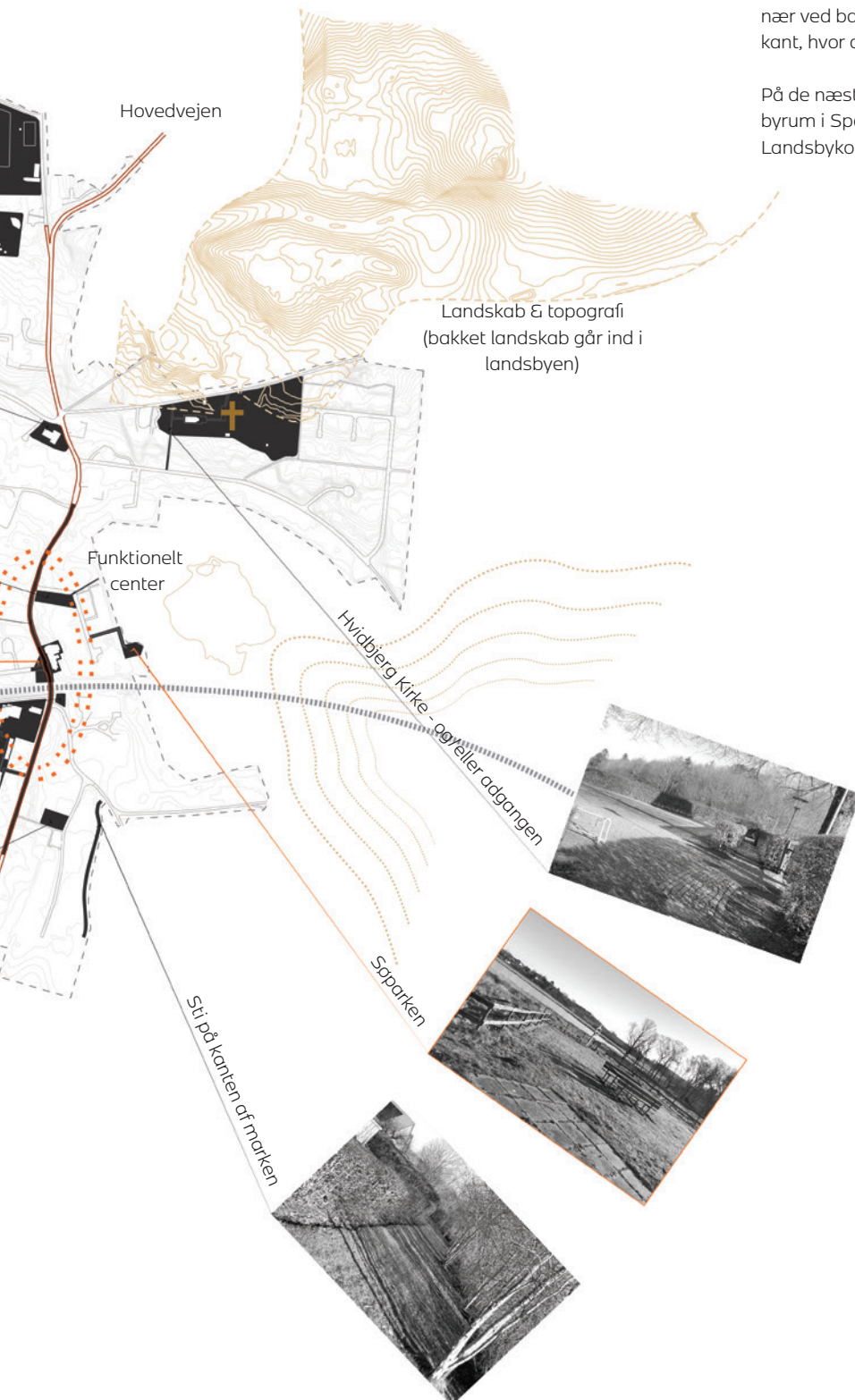
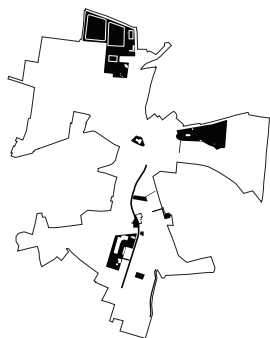

Fig. 2.31: Søkær

Sparkær #1

Søkær

Søkær i Sparkær ligger i bunden af landsbyens bakkede terræn. Her danner landsbybebyggelsens kant til mosen mod øst. Vejen dertil er lidt snørklet og lang efter lokale forhold - ad en sti på bagsiden byens børnehaven.

Søkær er et lille, indhegnet og klippet græsareal, som ligner en 'hylde', der strækker sig ud fra landsbyen mod moselandskabet for at danne en udsigtsplatform, hvorfra den lille sø og landskabet, der åbner sig mod øst, kan nydes. Hegnet omkring Søkær afskærer en tur ud i mosen, hvor græsserne står højere og søen ligger. Kikker man mod nord ser man tværs over moseområdet på en række enfamilieshuse med haver foran. Mod syd løber jernbanen gemt bag en kant af træer og krat. Mod vest ligger børnehavens legeplads, bag et gitterhegn og et skur.

Den smalle flisebelagte sti fører langs legepladsens hegn til Søkær, der åbner sig og tilbyder ophold ved bordebænkesæt. Her er også en skraldespand og en redningskrans.

Søkær er et stille sted, selvom der i dagtimerne er megen aktivitet på børnehavens legeplads, hvis lyde bliver en del af stedet, og hvor nogle børn gerne vil falde i snak. Ellers er det mest fuglefløjt, insektsummen, vindens susen i træerne og landsbyens lyde i baggrunden, der præger stedet. Vi bliver fortalt, at man af og til kommer her og kikker på vandet og landskabet, og at stedet bruges til landsbyens Skt. Hans fest, hvor heksen flyder på vandet, ligesom der fyres fyrværkeri af her ved særlige lejligheder, og at landsbyens ældre kvinder gerne mødes her til morgenkaffe. Det siges også, at kanten mellem vand og land gemmer på mange gummistøvler, som ikke kom med tilbage fra ture over hegnene ud i mosen.

1:1.000

Snit A-A'

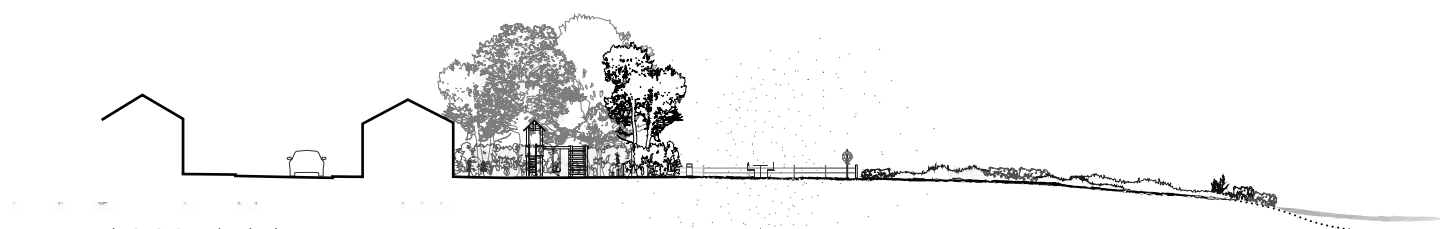

Fig. 2.32: Söparken i snit

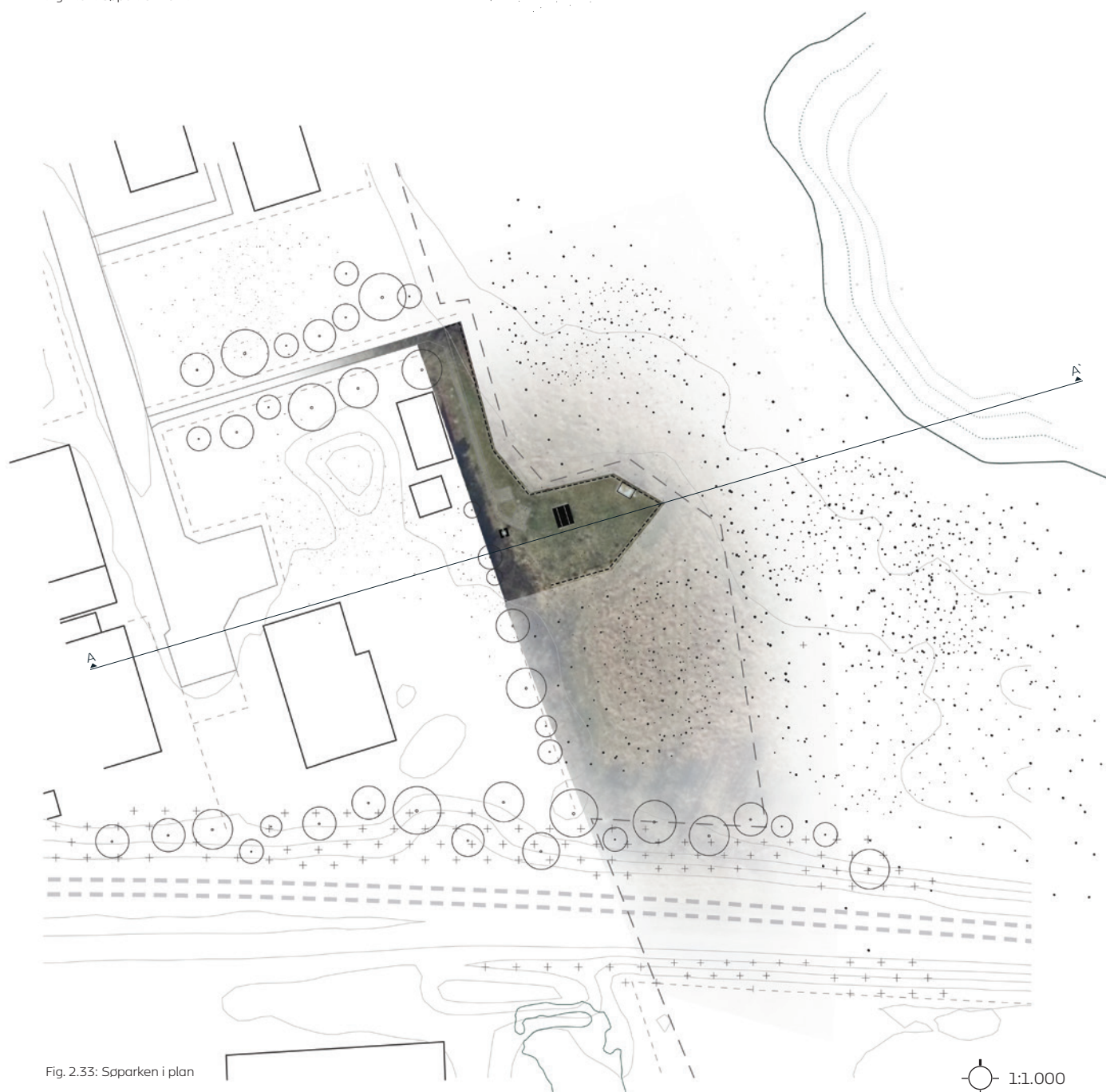
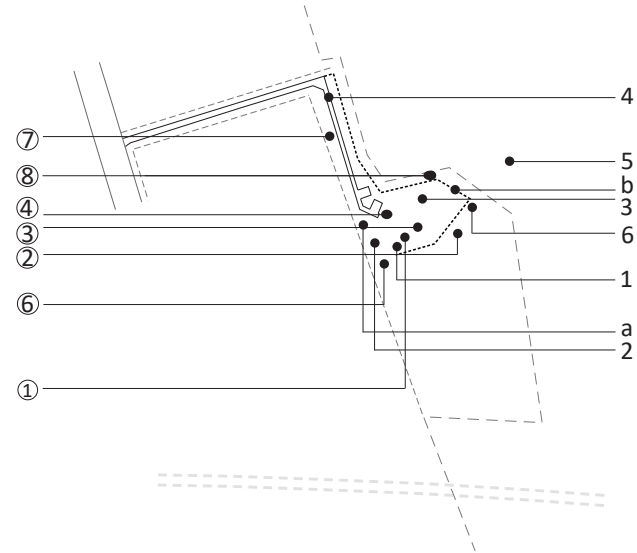

Fig. 2.33: Söparken i plan

1:1.000

Flows og anvendelsesmæssige tyngdepunkter

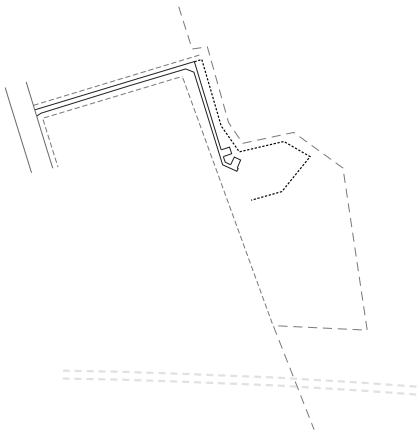

Fig. 2.35: Observeret flow i Søparken.

Fig. 2.34: Fotos af Søparkens materialitet.

Materialitet

Faciliteter

Fig. 2.36: Faciliteter i Søparken.

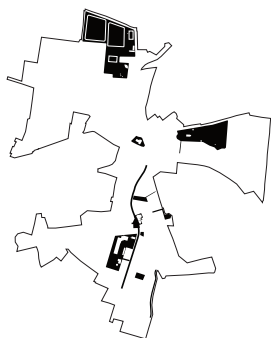

Time-lapse

Fig. 2.37: Timelapse ved Sparken.

Fig. 2.38: Landsbycenter Sparkær

Sparkær #2

Landsbycenter ved købmanden

Det lille bycenter i Sparkær ligger i bunden af landsbyens bakkede terræn, hvor Købmanden har til huse, hvor den lille Sparkær Mosevej møder den gennemgående hovedgade, Langgaden, og hvor jernbanen skærer gennem byen.

Landsbyrummet strækker sig ud mellem rødstensbygningen med den genåbnede købmandsforretning, tværs over vejens T-kryds, til hjørnerne mod NV og SV, der er kantet af hæk og hegn. Mod SØ har rummet en blød kant mod en relativt tæt træbeplantning foran banen, og langs vejforløbene flyder rummet ud og tilbyder korte kikk ad hovedgaden mod syd i skolens retning og mod nord i retning af bakken med bl.a. kirken og idrætscentret.

Flere små og relativt veldefinerede rum mødes og samles her på tværs af vejrummet: forarealet langs købmandsbutikkens facade, der består af et lidt bredere fortov delvist overdækket af markisen og møbleret med hylder og stabler af varer og indgangsdøren til butikken; hjørnet overfor, der er møbleret med den lokale info-tavle, to bordebenkesæt og sirlige blomsterkrukker; den lille P-plads og mellemrum på det andet hjørne, hvor et skilt og vægur viser, at her lå engang Sparkær Station; samt baneovergangen med signaler og bomme, der går ned, når toget mellem Skive og Viborg suser igennem nogle gange i timen. Snart vil der igen være et trinbræt at finde i Sparkær.

Det er et aktivt sted for landsbyens lokalliv, præget af både gennemkørende biler og mange handlende hos købmanden. Der kommer cyklister og enkelte fodgængere, ligesom nogle skolebørn og en enkelt rytter til hest kommer forbi. Det hele foregår i roligt tempo, og mange hilser på hinanden og får sig en snak, særligt i eller lige ved købmandsbutikkens døråbning, hvor denne smalle, men befolkede del af landsbyrummet strækker sig ind i bygningen. Nogle stopper op og indleder kortere og længere samtaler, når de får øje på en bekendt her. De solbeskinnede bænke på hjørnet mod NV

indtages af et par fædre og børn, og P-pladserne foran butikken og på hjørnet i SV bruges flittigt til kortvarige stop. En ældre herre fra landsbypedel-ordningen tager sig god tid til at slå græs på hjørnet og falder i snak med flere. Vi bliver fortalt af flere, at de sætter pris på, at købmanden er her igen og på at komme her og mødes med andre fra lokalsamfundet. Der udveksles både bemærkninger om hverdagslivet og samtales om landsbyens udvikling, bl.a. skolens og trinbrættets fremtid.

1:500
Snit A-A'

Fig. 2.39: Snit af landsbycenter.

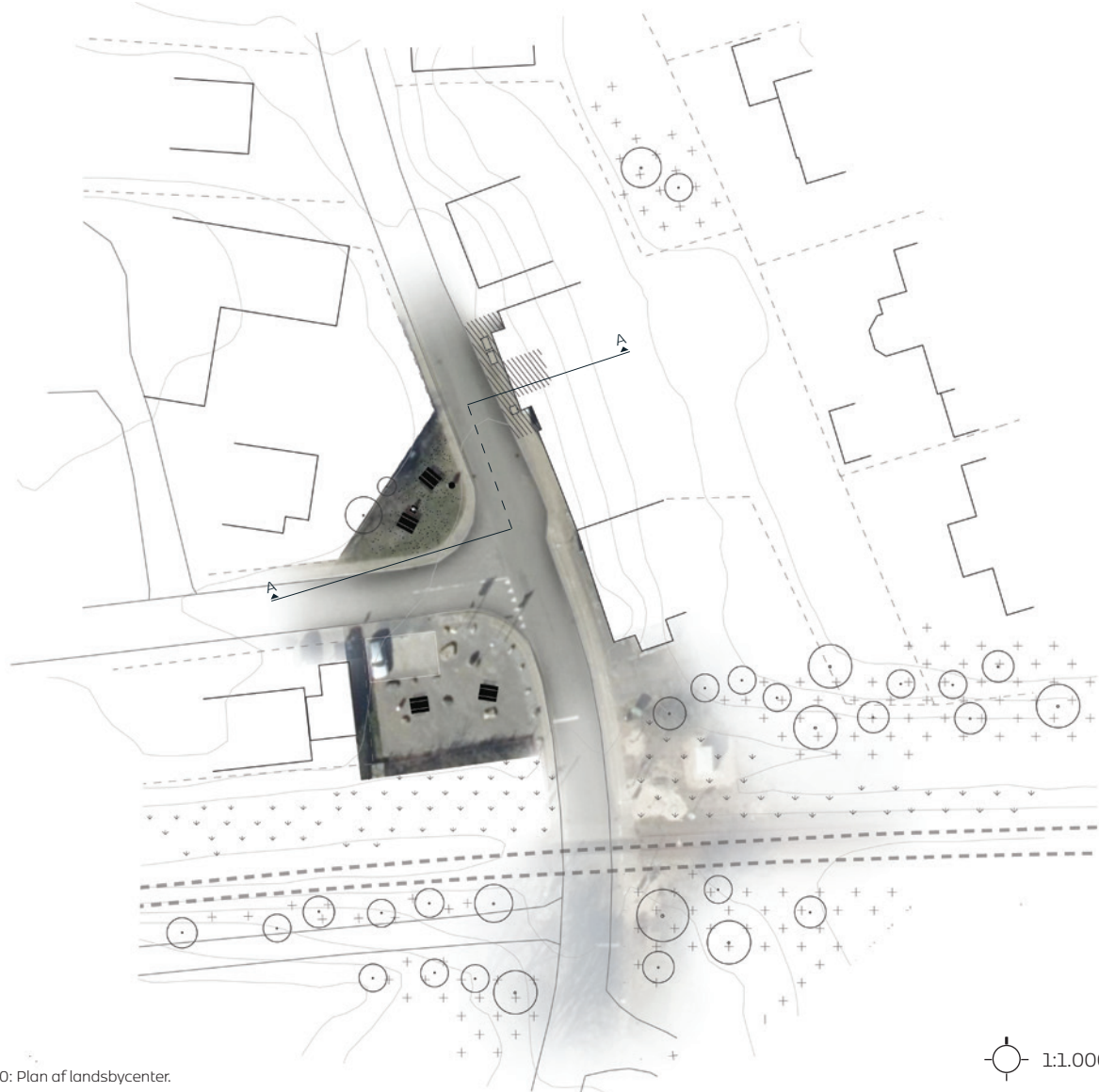
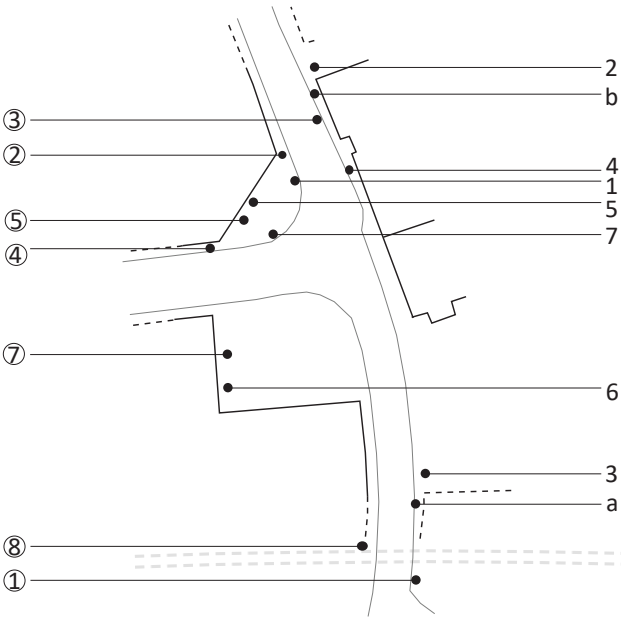

Fig. 2.40: Plan af landsbycenter.

Flows og anvendelsesmæssige tyngdepunkter

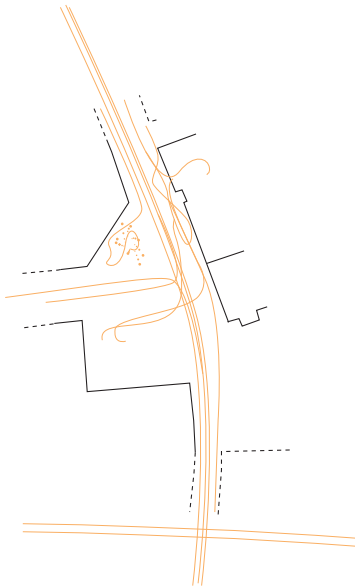

Fig. 2.42: Observeret flow i landsbycenteret.

Fig. 2.41: Fotos af landsbycenterets materialitet.

Materialitet

Faciliteter

Fig. 2.43: Faciliteter i landsbycenteret

Fig. 2.44: Tímelapse i landsbycenteret

Time-lapse

02 SPARKÆR

FAKTA
Kommune: Viborg
Indbyggertal: 627 indbyggere
Befolkningsudvikling (2017-2021): - 2%

Fig. 2.46: Historisk udvikling over tid.

Fig. 2.45: Sparkær i territoriet

Aldersfordeling: Sparkær har en aldersfordeling som er meget lig det nationale gennemsnit. Der er samme andel børn i alderen 0-9 år (10% vs. 10%), lidt flere i alderen 10-19 år (14% vs. 12%), færre i alderen 20-39 år (18% vs. 25%), hvor den største forskel findes, lidt flere i alderen 40-59 år (29% vs. 26%) og +60 år (29% vs. 29%).

Landsbyens struktur og rolle(r): Sparkær er formet efter landskabet, der er domineret af store områder med mose, skov og væsentlige terrænforskelle. Tidligere stationsby, fungerende jernbane gennemskærer landsbyen, men uden station eller trinbræt (dog ventes nyt trinbræt december 2022). Sparkær er beliggende mellem Viborg (16 km) og Skive (21 km), men ligger for afsides til at kunne betragtes som en egentlig oplandsby. Landsbyen har selv væsentlige dagligdagsfunktioner som skole, købmand, idrætsfaciliteter.

Særlige karakteristika: Der er et meget karakteristisk landskab med mose, skov og bakkedrag.

Udviklingskarakteristika: Sparkær er opstået delvist hvor fem veje møder hinanden (N) og delvist omkring jernbanestationen (S). De vigtigste funktioner har været fordelt mellem to landsbycentre med kirken og de fleste gårde mod nord og kro, station og skole mod syd. På det første historiske kort (1842-1899) findes der syd for landsbyens centrum en kro, station, skole og sydligst en smedje. Der er desuden meget store moseområder, Sparkjær Mose og Østermose, hhv. vest og øst for landsbyen. På det andet historiske kort (1901-1971) er mosen delvist drænet, således at vandet er samlet i større søer. Der er desuden teglværk både nord og syd for Sparkjær Mose. I den nordlige del af landsbyen er der et mejeri. Der er nogen udvidelse af eksisterende bebyggelse, men i mindre grad end ses for de fleste andre landsbyer.

Frem til i dag er der sket en væsentlig udbygning af landsbyen både mod nordvest, øst, mellem de nordlige og sydlige dele af landsbyen samt længere mod syd, i overvejende grad indpasset efter landskabet. Jernbanen findes stadigvæk, og derved er Sparkær den eneste af undersøgte landsbyer, som har en gennemgående jernbane, dog aktuelt uden en aktiv station.

Udskiftningsform: Følger ikke typisk udstykningsmønster og hverken landskab eller jordbund egner sig godt til afgrødedyrkelse.

Nuværende funktioner: Kirke, forsamlingshus, børnehave, skole, plejehjem, bilforhandler, købmand samt idrætsplads og klubhus.

Historiske funktioner: Kirke, kro, station, skole, smedje, to teglværk, to telefonstationer, præstegård, mølle, to vandværk, mejeri, mindesten, forsamlingshus, restaurant, telegrafstation og idrætsplads.

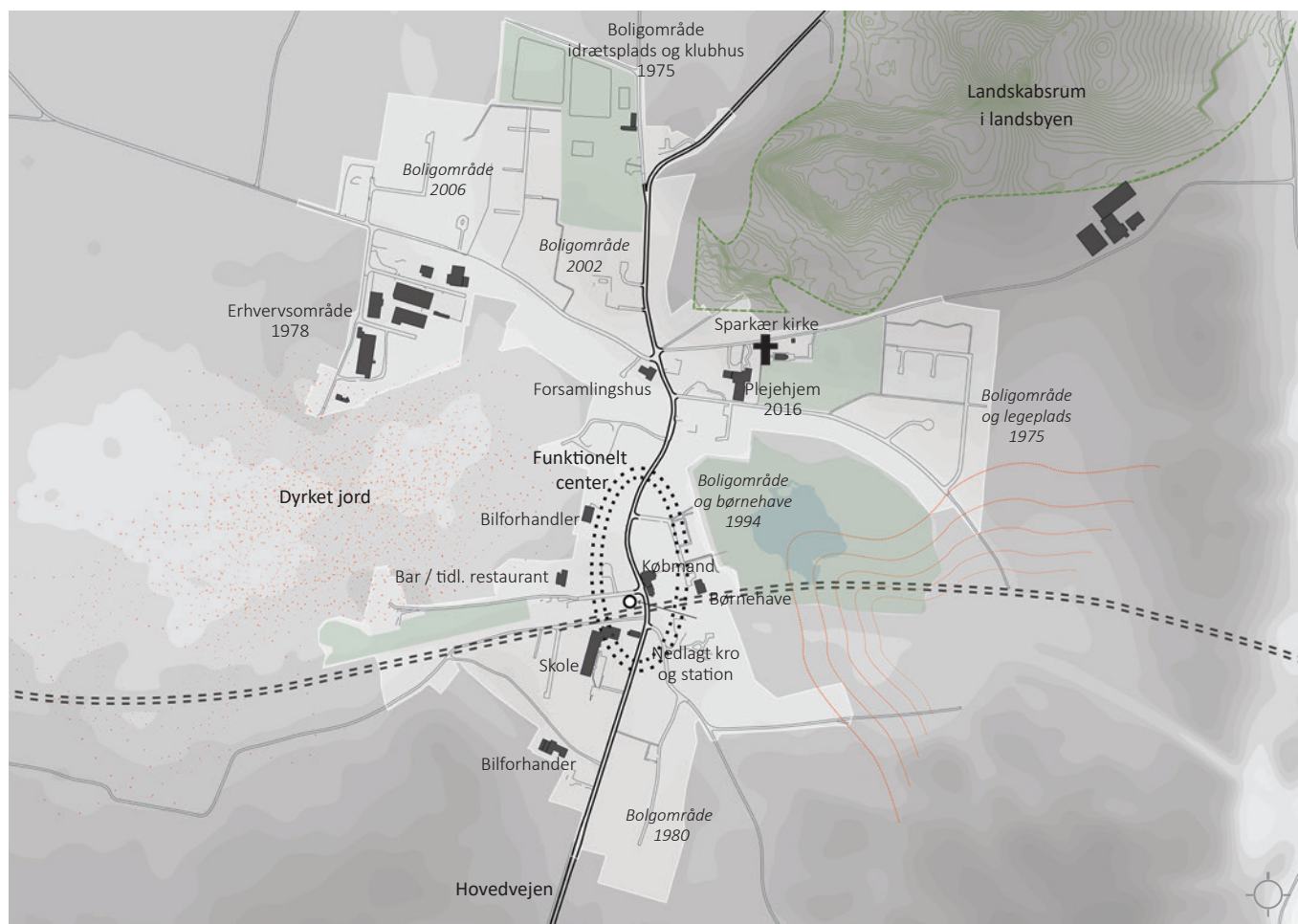

Fig. 2.47: Sparkær

Luftfoto

Fig. 2.48

Sparkær Luftfoto 1:12.000.

Figur-Grund

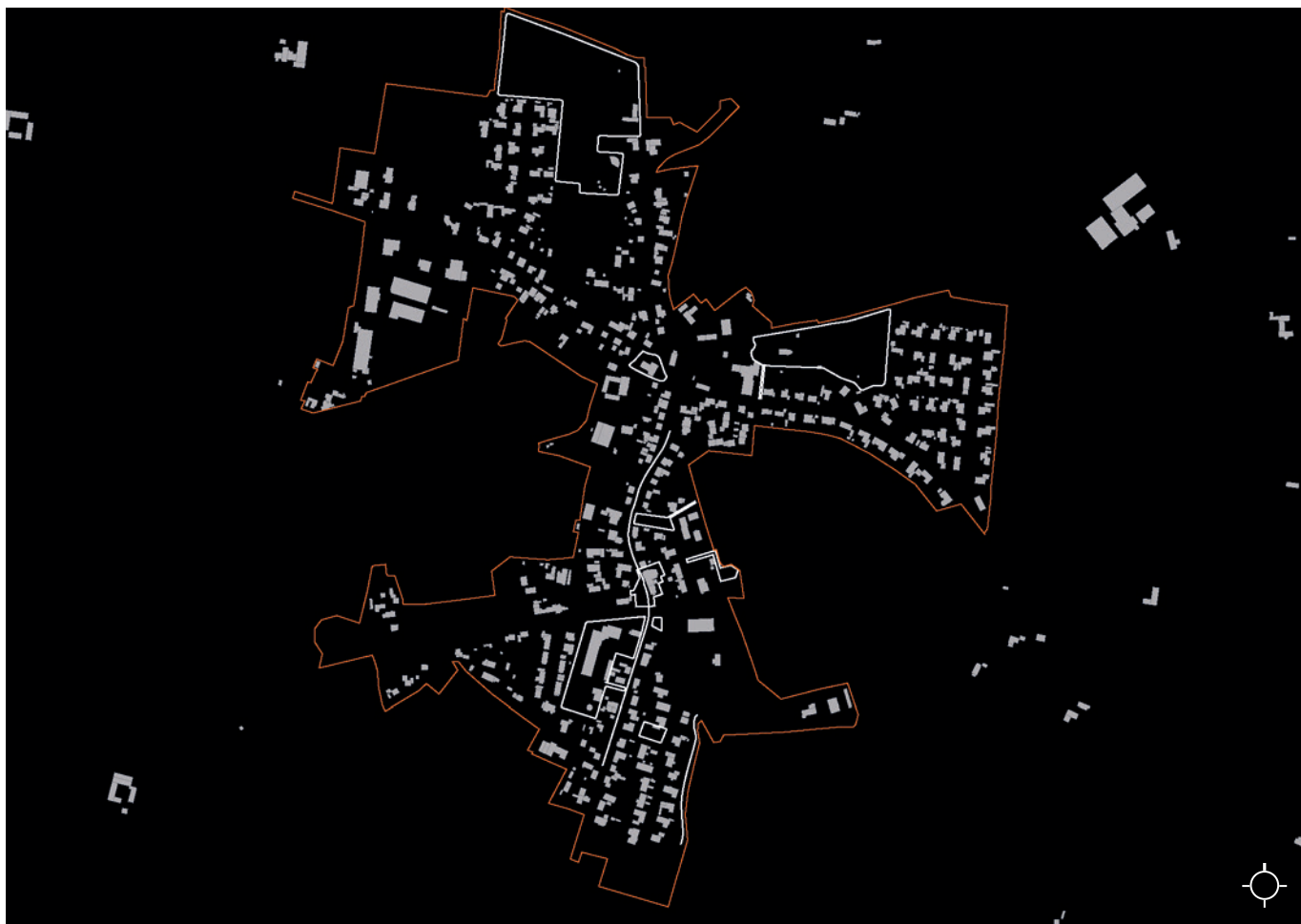

Fig. 2.49

Sparkær Figur-grund 1:12.000. Den oprindelige bystruktur i Sparkær er centreret omkring der, hvor fem veje mødes i den nordlige del, samt ved jernbanestationen i syd. Omkring disse to landsbycentre findes det meste af den ældre bebyggelse. Boligenklaver med blinde veje med enfamiliehuse danner flanker ud i landskabet, og skaber en varieret kant til omgivelserne, som mange matrikler har direkte kontakt med. Enkelte større volumener omfatter bebyggelsen i landsbyens mindre erhvervsområde, samt skole, plejecenter mv.

Funktioner

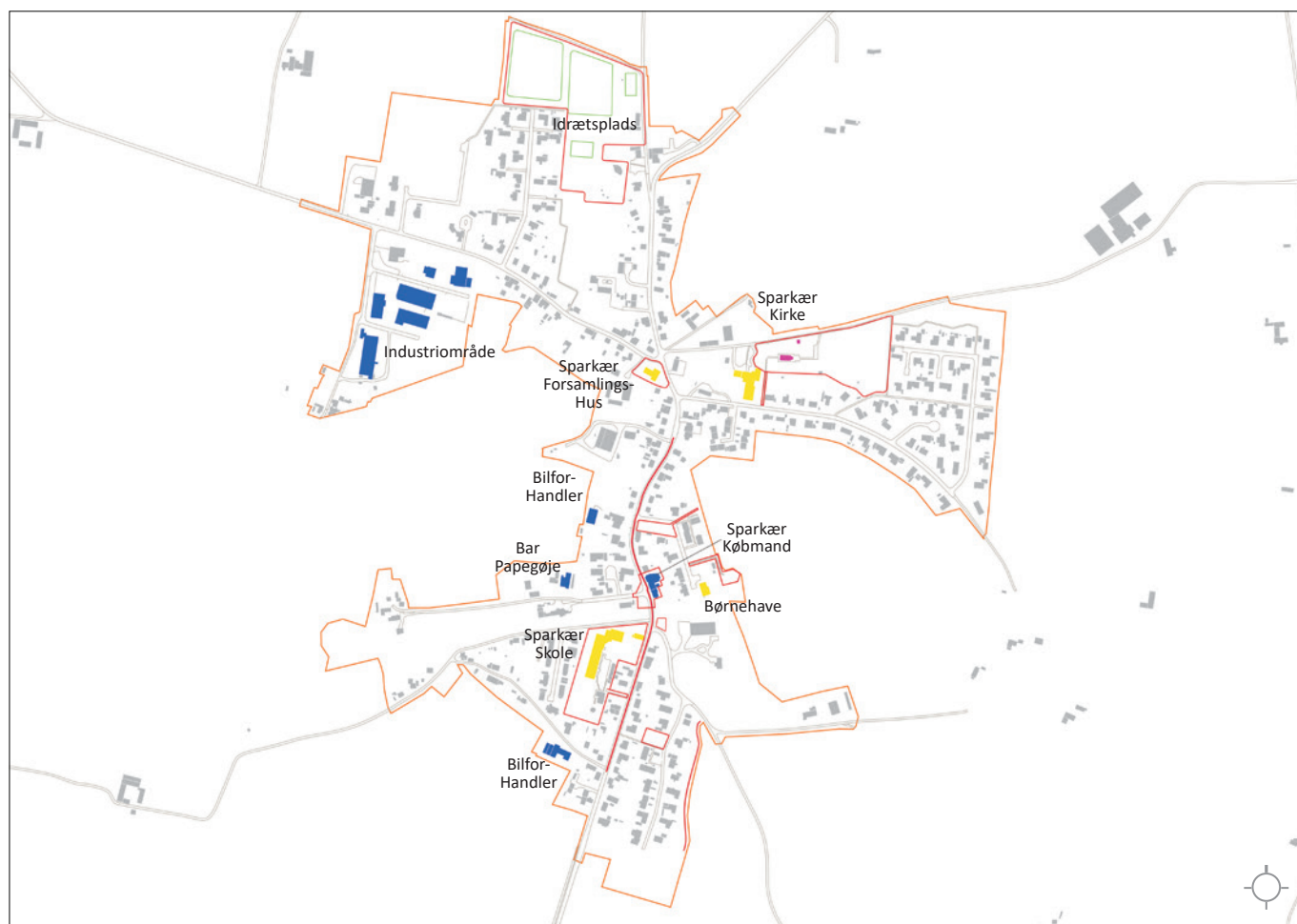

Fig. 2.50

Sparkær Funktioner 1:12.000. Der er ikke mange former for serviceerhverv i Sparkær, men der findes dog en lokal købmand, Sparkær Købmand i den sydlige del af landsbyen nord for jernbanen. Der findes to bilforhandlere – én hhv. nord og syd for jernbanen. I den nordligste del af landsbyen er Sparkær Idrætsforening, centralt i landsbyen er der Sparkær Forsamlingshus, Plejehjemmet Nordstjernen og Sparkær Kirke. Syd for jernbanen ligger Sparkær Skole. I Sparkær i øvrigt er der mange boliger og næsten ingen landbrugsejendomme sammenlignet med de fleste øvrige landsbyer.

Infrastruktur

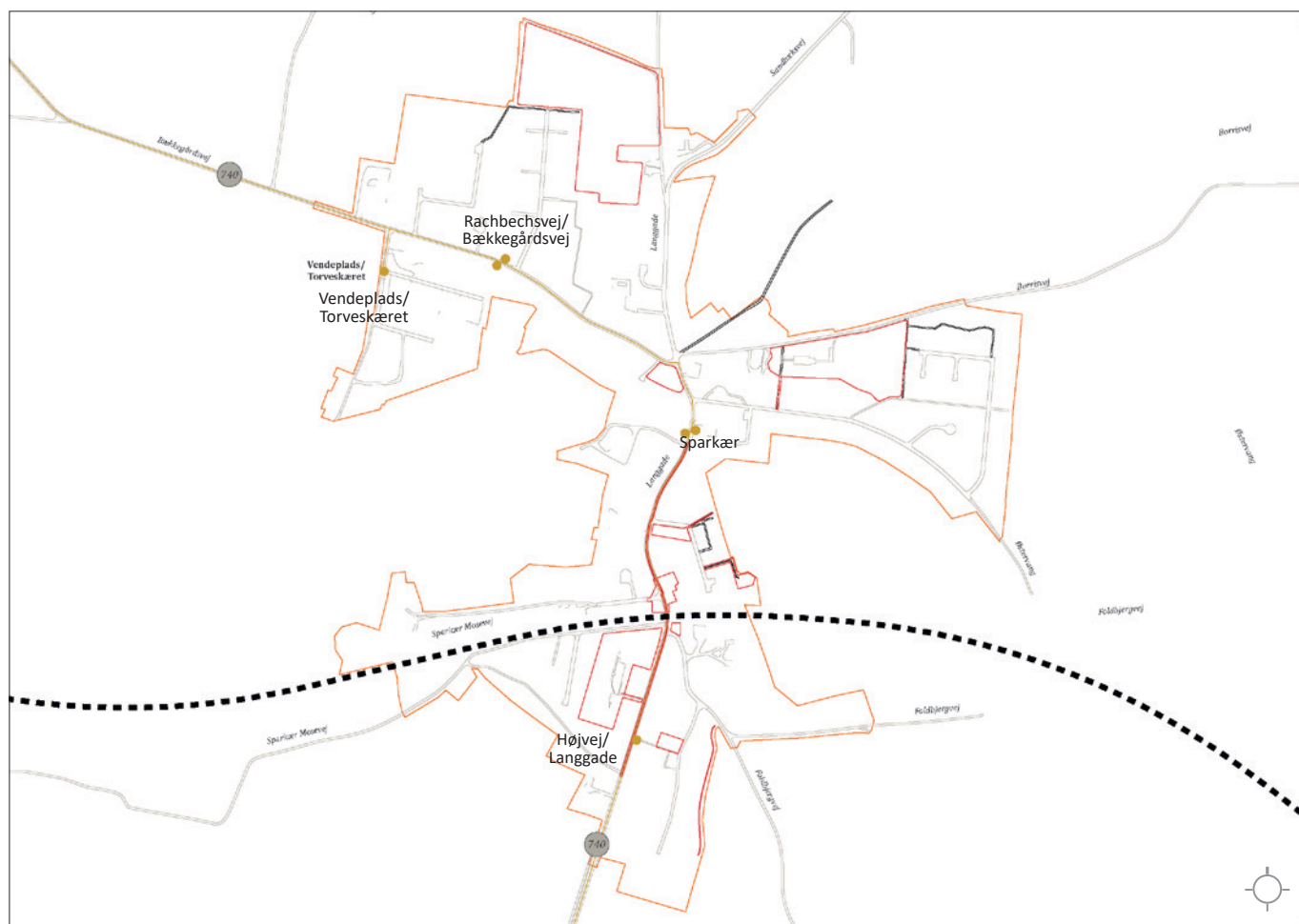

Fig. 2.51

Sparkær Infrastruktur 1:12.000. Der er kun lokalveje i Sparkær, der samler sig omkring det nord-sydgående vejforløb. Eksisterende jernbanespor gennemskærer landsbyens sydlige del (Ø-V), men uden station eller trinbræt (dog forventes trinbræt åbnet i december 2022). I modsat retning er der busrute 740 (NV-S). Der er i alt fire busstoppesteder i byen.

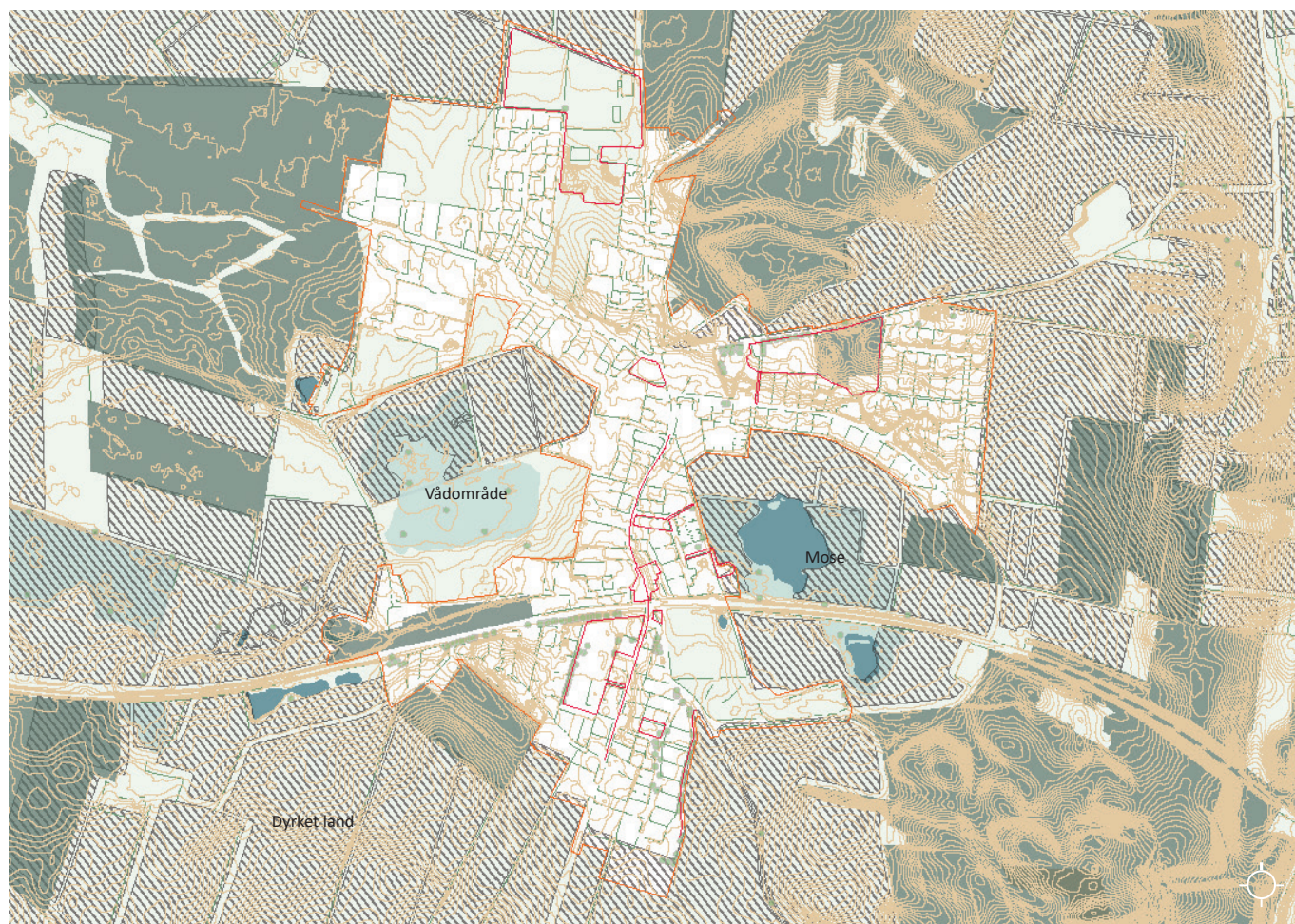

Fig. 2.52

Sparkær Landskab 1:12.000. Både vest og øst for landsbyen findes moseområder, Sparkjær Mose og Østermose, hhv. vest og øst for landsbyen. mens der er større områder med skov til alle sider. Markant terræn med relativt store højdeforskelle, lavest i moseområderne og ved jernbanens gennemskæring, mens Landskabet mod øst er tiltagende bakket. I den sydlige del af byen er der en del træer. I den nordlige del af byen er der kun træer ved kirken.

Jordbund

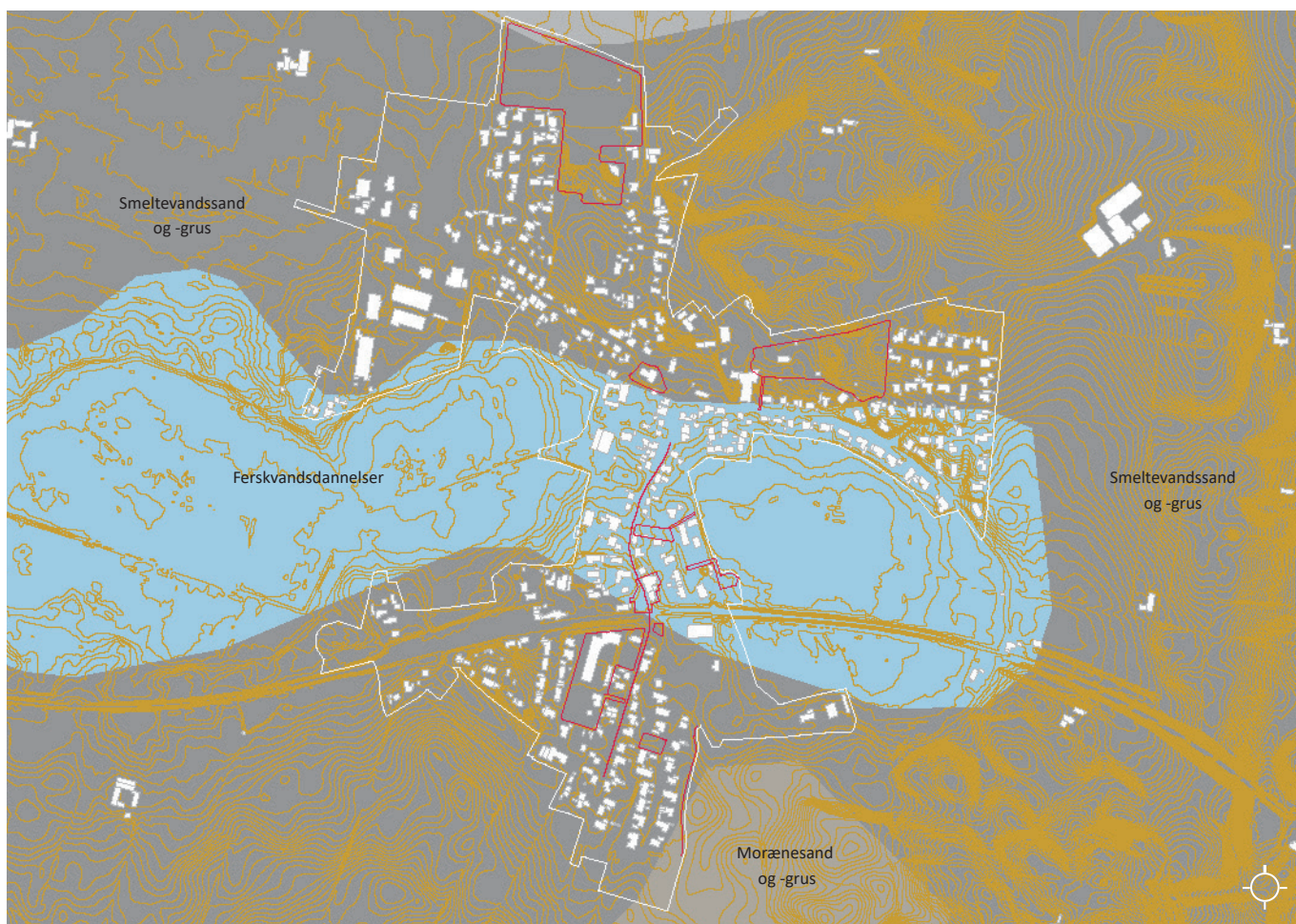

Fig. 2.53

Sparkær Jordbund 1:12.000. Hele området består af smeltevandsler med et gennemgående område af ferskvandsdannelser svarende til moserne. Sydøst for byen findes et mindre område af smeltevandssand og -grus.

1842- 1899

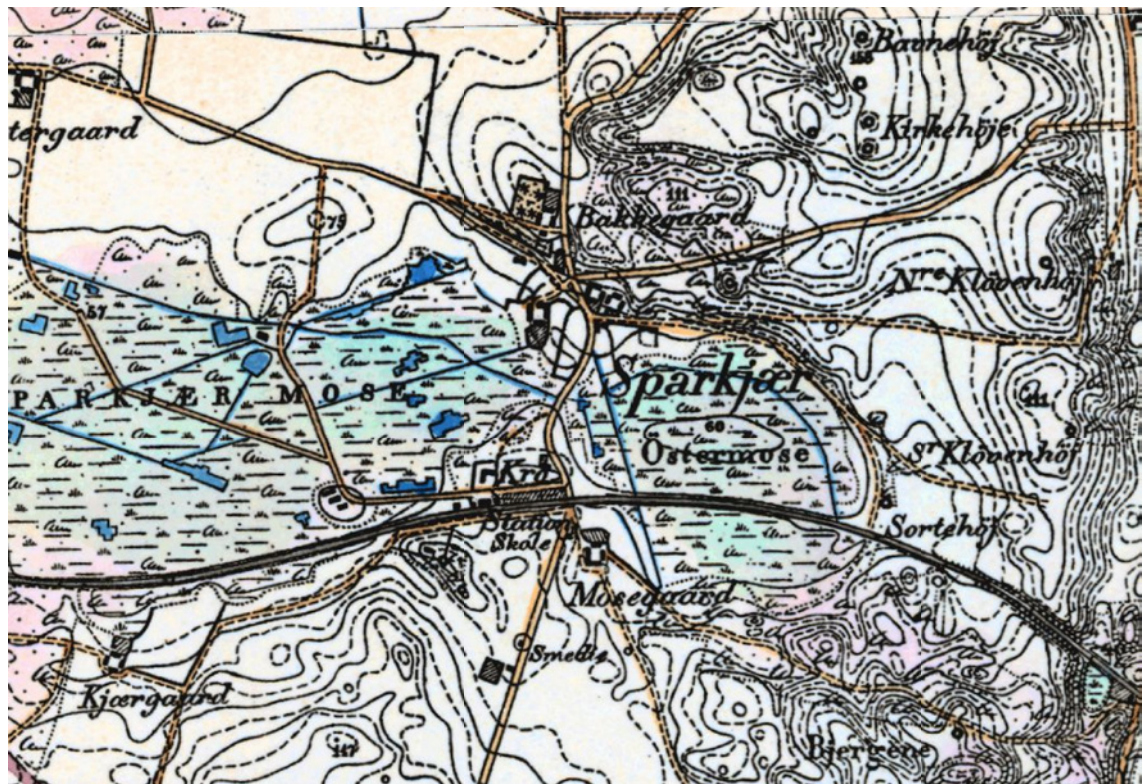

Fig. 2.54

1901-1971

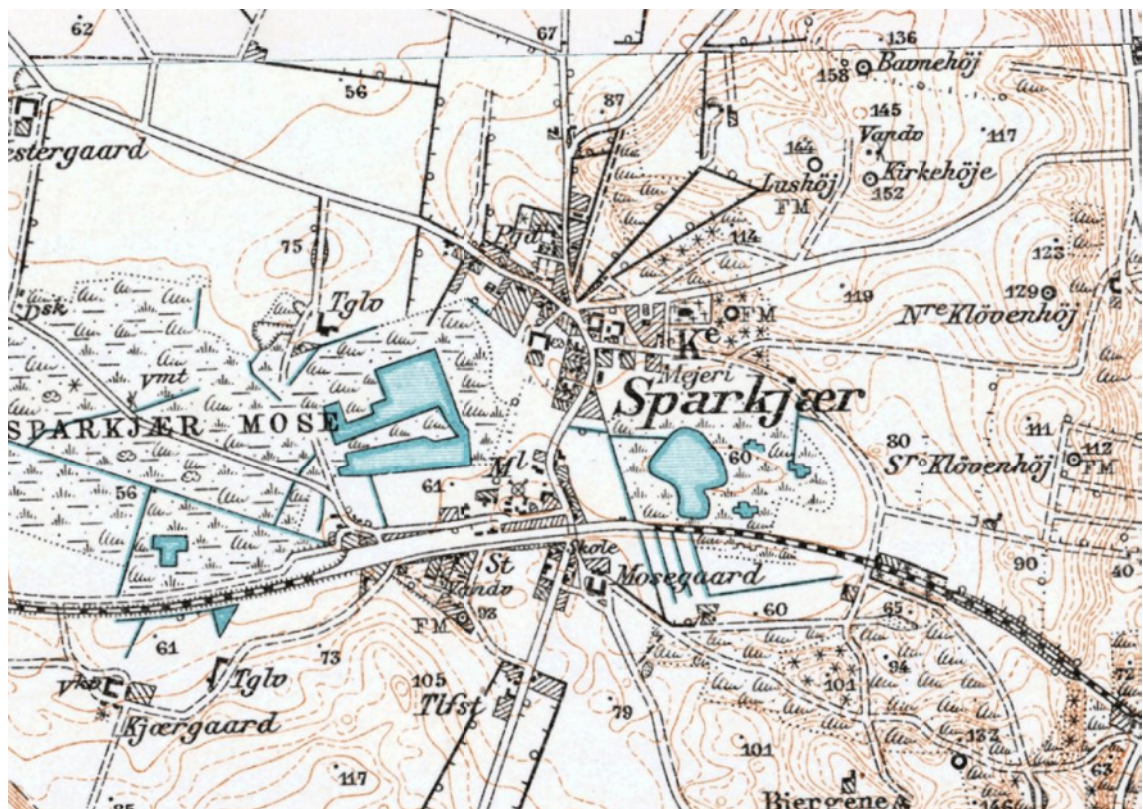
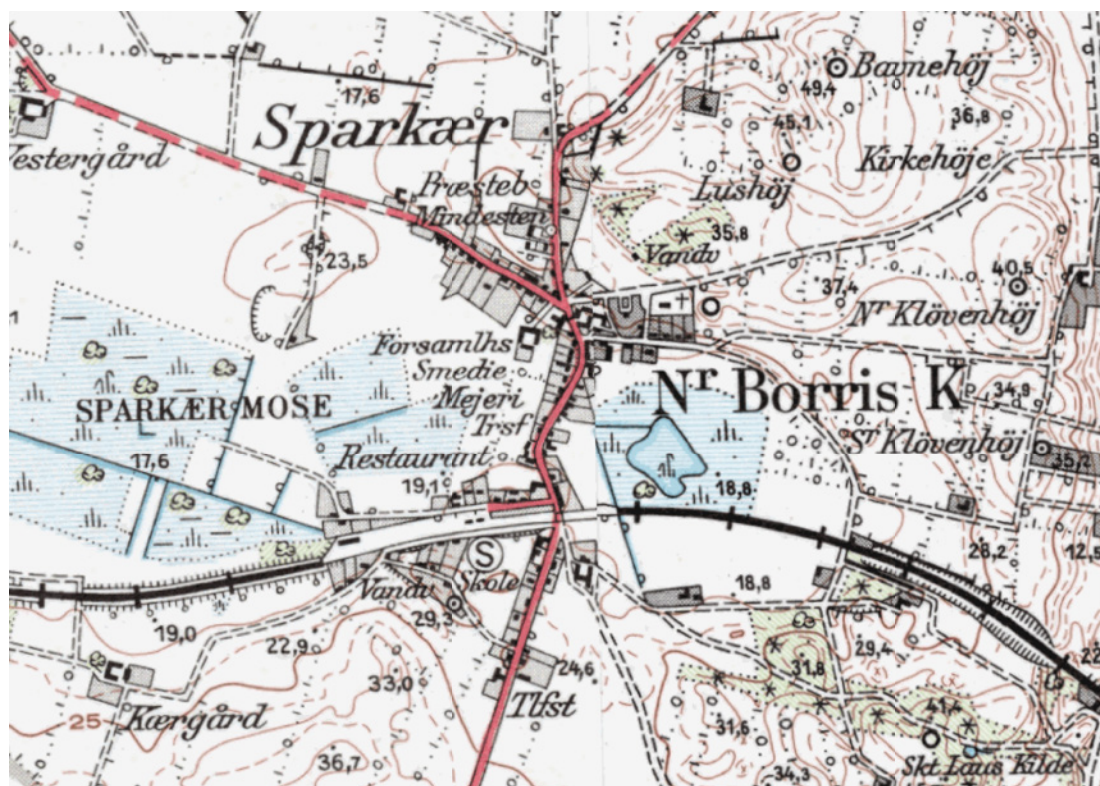
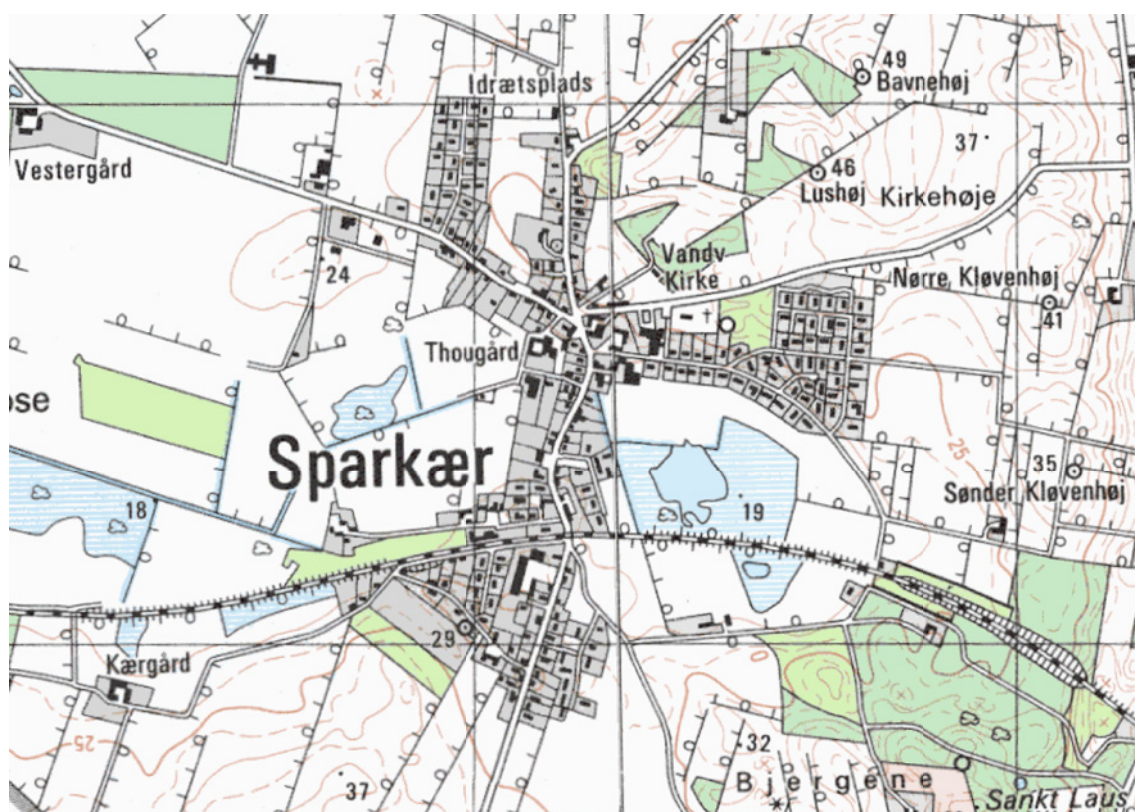

Fig. 2.55

1957-1976

Fig. 2.56

1977-1994

Fig. 2.57

03 VILS

I Vils ligger størstedelen af bebyggelsen omkring vejkrødset mod nord, hvor en af de to sekundærveje på Mors løber fra Nykøbing Mors øst (9 km) vestpå mod Agger. Herfra strækker landsbyen sig omtrent en kilometer langs den sydgående vej. En høj, skovklædt bakke presser sig helt ind i landsbyen fra vest, og et lavtliggende vådområde med vandløb ligger i øst, så landsbyen snævrer helt ind omkring den midterste del af den nord-sydgående vejakse. Centrale funktioner ligger langs vejen, ikke mindst i vejkrødset mod nord, hvor bl.a. Byens Købmand ligger, samt Sydmors Skole og Børnehus længst mod syd ud mod det åbne dyrkningslandskab. Bebyggelsen, der i overvejende grad består af enfamilieshuse danner en varieret kant til omgivelserne, der består af åbent landbrugsland, skovklædt bakke, og vådområde.

De identificerede landsbyrum er forskelligartede og lægger sig ind i landsbyens struktur på forskellig vis, både i tilknytning til og på afstand af de to veje. En lille koncentration af koblede rum ses ved servicefunktioner og detailhandel ved vejkrødset i nord, mens andre rum har tilknytning til de markante landskabstræk, og dermed ligger på landsbyens kanter. Endelig er der en koncentration af fælles rum omkring skolen og børnehuset i syd.

På de næste sider findes en dybere analyse af de to udvalgte landsbyrum i Vils: Torvet og p-pladsen ved købmanden og Skoleskoven ved Sydmors Skole og Børnehus. Landsbykort for Vils vises på side 126 og frem.

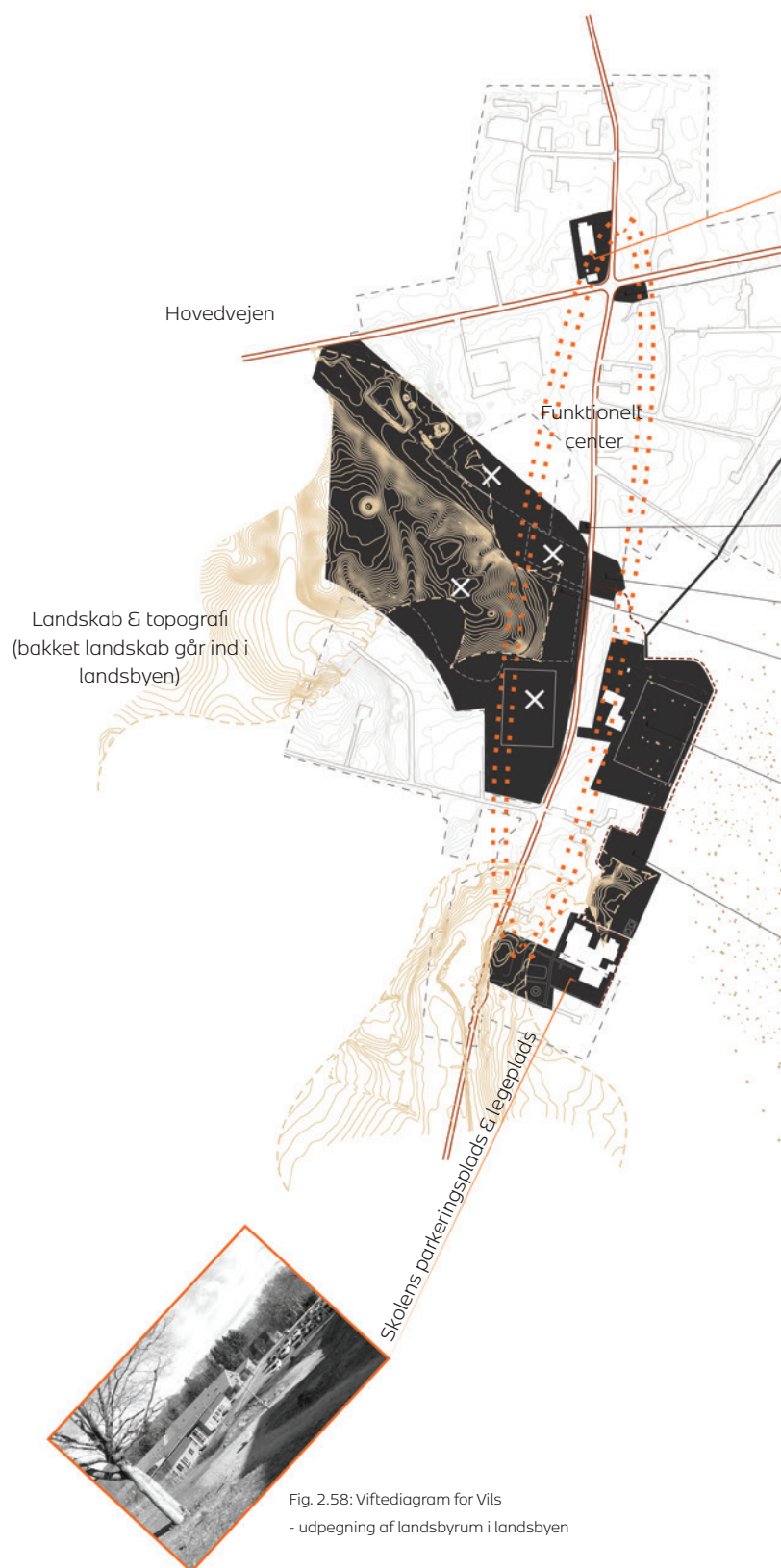

Fig. 2.58: Viftediagram for Vils
- udpegning af landsbyrum i landsbyen

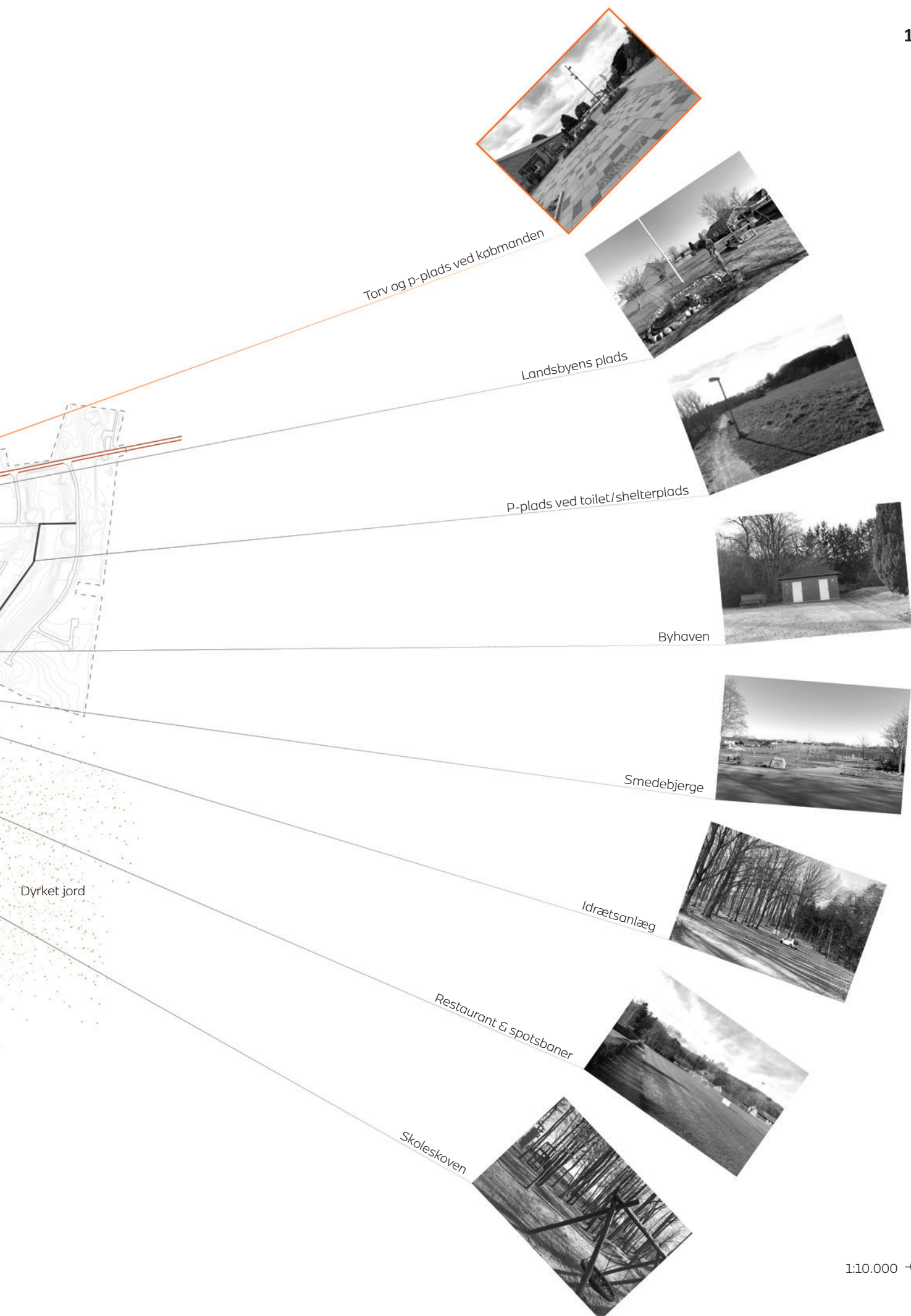
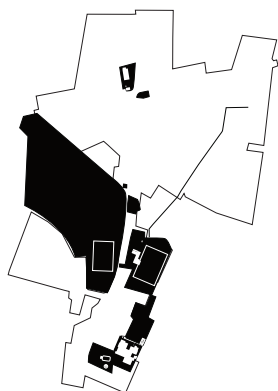

Fig. 2.59: Torv og parkeringsplads, Vils

Vils #1

Torv og parkeringsplads ved købmanden

Torvet og parkeringspladsen ved købmanden ligger i den nordlige del af landsbyen i tilknytning til vejkrydset mellem Næssundvej, der løber i en lige linje fra øst mod vest og hovedbyen Nykøbing Mors, og Nørre Allé, der fører ud af landsbyen umiddelbart mod nord. Terrænet er her relativt fladt, og man har ikke kontakt til områdets markante bakkedrag.

Landsbyrummet strækker sig over det relativt nyanlagte torv og parkeringsplads og helt ind i Købmandsbutikken, som indendørs rummer et fælles opholdsområde. Kanterne er meget forskelligartede, og grænserne mellem de rum, der mødes her, er ikke entydige. Mens p-plads og torv adskiller sig fra hinanden i belægning og funktion, flyder de samtidig sammen til een rumlighed, der danner forplads og adgangsområde til købmanden. Købmandsbutikkens lange bygningsfacade og et plankeværk danner skarpe kanter på p-pladsen i den nordvestlige del, og mod øst afgrænses det af fortov og vejen med enkelte huse og store træer på den anden side. Torvet åbner sig op syd for p-pladsen, med en skarp kant til købmandsbutikkens gavl, hvor store vinduer tillader et kik ind i og ud fra butikkens indendørs opholds- og møderum. Mod vest er torvet kantet af plantebede, der danner en spinkel grænse til et privat p-areal på den anden side. I den sydlige del runder torvet en lille bygning, der huser en frisørsalon, og har kant helt ud til krydset og hovedvejen mod sydøst, hvor der ikke er langt til et grønt areal på det modsatte hjørne.

P-pladsens flisebelægning og opstrikning afløses ved købmandsbutikkens gavl af torvet, der gennem organiseringen af retvinklede plantebede, som bryder den grafiske flisebelægning, danner mindre zoner på torvet, nogle med bænke, samt en overgangszon mellem torv og p-plads ved arealet foran butikkens indgang. En stor, markant teglstensskulptur er under opførelse lige ved butikkens gavl. Arealet foran butikkens indgang er møbleret med hylder, stabler af varer og bordebænkesæt. Indgangsdøren leder ind i butikken og til det relativt store fælles opholdsområde med bøger, blade, stole, borde og gratis kaffe.

Over indgangsdøren til købmanden står der "Mere Vils bliver det ik"; det er et aktivt sted for handlende, der både ankommer til fods og i bil, og enkelte på cykel. Der er mere livligt om eftermiddagen, hvor p-pladsen på et tidspunkt er helt fuld, end midt på dagen. De fleste køber relativt få ting, og nogle henter pakkepost. Nogle hilser på hinanden, udveksler et par ord eller får sig en længere snak, i området ved indgangen eller på vej over p-pladsen ved bilens bagagerum. Også området ved flaskeindlevering i den nordligste ende af p-pladsen er relativt aktivt.

[Lokale vidnesbyrd:] En lokal beboer, der er engageret i vedligeholdelsen af og biodiversiteten i plantebedene på torvet, fortæller om at holde beplantningen her ved krydset sund og pæn - stedet er "Vils' visitkort".

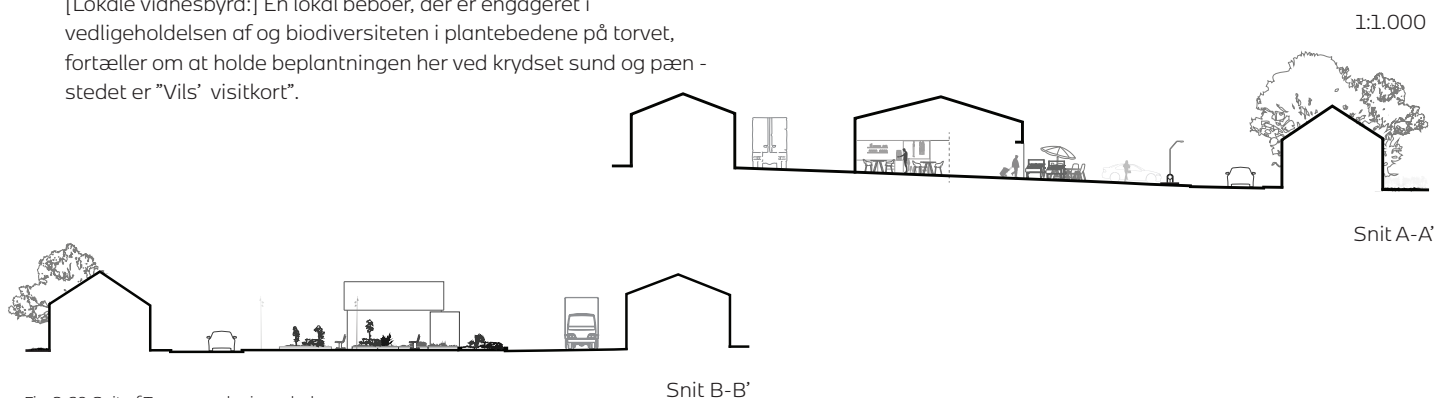
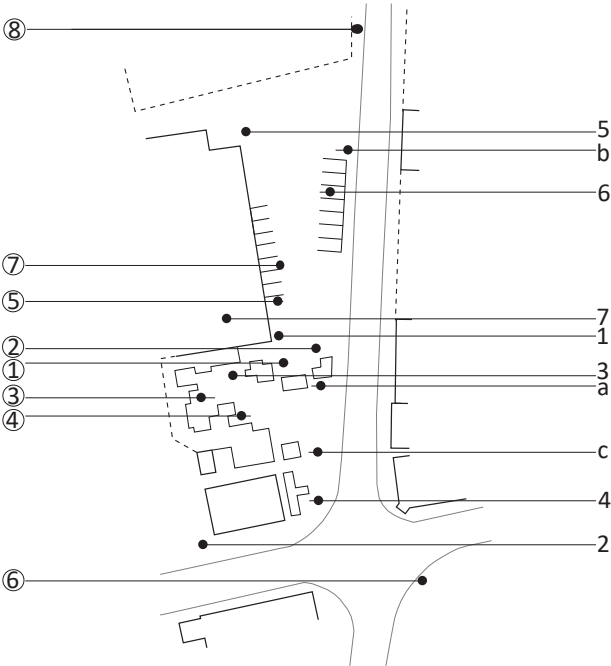

Fig. 2.60: Snit af Torv og parkeringsplads.

Fig. 2.61: Plan af Torv og parkeringsplads.

Flows og anvendelsesmæssige tyngdepunkter

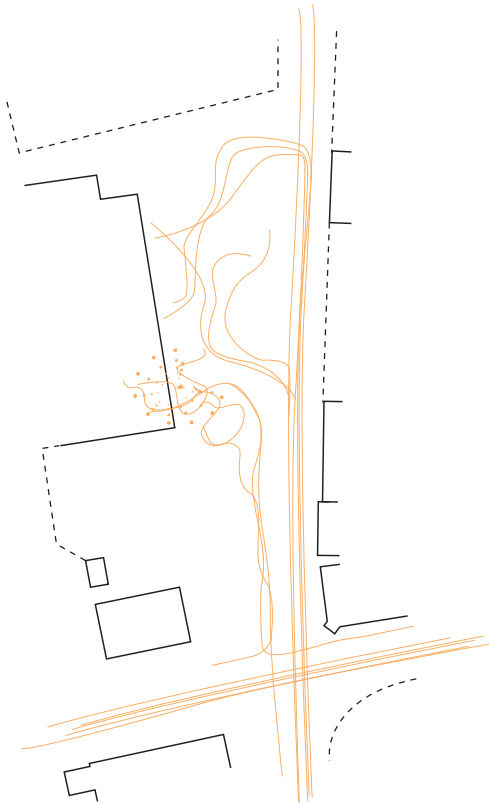

Fig. 2.63: Observeret flow ved torv og parkeringsplads.

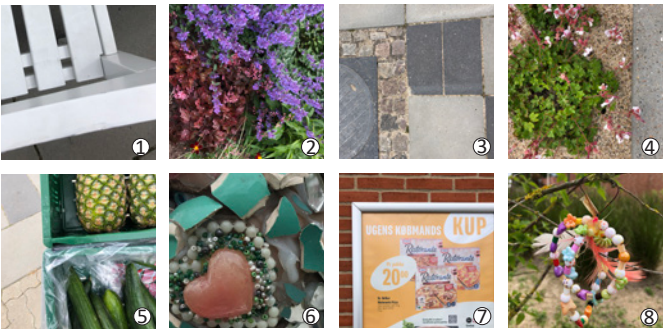

Fig. 2.62: Fotos af torvets materialitet.

Materialitet

Faciliteter

Indendørs fællesrum i købmandsbutikken

Fig. 2.64: Faciliteter ved torv og parkeringsplads.

Fig. 2.65: Timelapse ved torvet.

Time-lapse

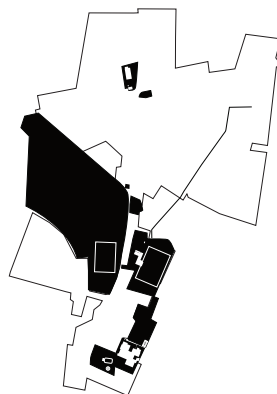
Fig. 2.66: Skoleskoven, Vils.

Vils #2

Skoleskoven ved Sydmors Skole og Børnehus

Legepladsen ved Sydmors skole og børnehus omslutter den nyetablerede bygning i den sydligste del af Vils ud til Smedebjergervej, der huser både skole og børnehus med vuggestue og børnehave. Skole og børnehuset ligger på den måde afkoblet Vils centrale kryds, hvor Næssundvej deler landsbyen, men kobler sig derimod direkte på den centrale landskabskile, der i et nord-syd gående forløb huser både naturlegeplads, boldbaner og bypark. I denne sammenhæng fungerer området med legeplads som enten endestationen eller udgangspunktet.

Landsbyrummet både omkranser et område og udstrækker et forløb, der på forskellig vis indeholder og faciliterer mange aktivitetsmuligheder. Her er afgrænsede legeområder, hvor trådhegn markerer 'ingen adgang' men ikke formår at afskære lydsporet af legende vuggestuebørn, der deler sandkager og småskændes om hvis tur det er til at køre en runde i den gode mooncar. Her er smalle stier, der klemte inde mellem hegn og lave volde blot sikrer færdslen rundt om bygningen, og her findes små lomme-pladser som skabes der hvor bygningens facade viger tilbage og skaber plads til overs. Her er også afgrænsede og hårdt programmerede boldbaner til den dedikerede leg – de tages i anvendelse også i løbet af skoledagen. Og endeligt er der stedet, hvor skolens helt nære legeområder møder skoven. Her opløses de faste grænser – belægningerne viger og gruset tager over mens lydene fra leg fortaber sig i træernes grønne løv og ikke længere kastes rundt og giver genlyd på de faste flader. I skoleskoven er skovbunden nænsomt programmeret med legefaciliteter. Områdets brug fornægter sig dog ikke. Her er skovbunden ikke grøn men slidt ned at bløde børnesko og støvet hvirvler gerne op og kildrer i næsen. I Skoleskoven er rumlighederne snirklede og mystiske. Men afgrænsningen til markerne mod øst og de lange kig, som er at finde her, er både abrupt og markant.

På den måde er Skoleskoven ikke et enkelt og afgrænset landsbyrum. Det er snarere sammensat og mangeartet. I det det omkranser skolen og børnehuset har det ikke blot en orientering, men flere kanter der hver især har forskellige karakterer og funktioner. To centrale parkeringsarealer ud til Smedebjergervej agerer som ind- og udgange for bilisterne og ved den sydligst beliggende parkeringsplads træder et NT knudepunkt for bustrafik frem. Her samler de unge pendlere sig inden de rejser videre ud i oplandet.

[Lokale vidnesbyrd:] Formanden for beboerforeningen beskriver hvordan Skoleskoven nok er populær, men ikke bruges i lige så høj grad som den centralt beliggende bypark. Her har man i fællesskab skabt et område, som flere ynder at besøge og bruge – fra den helt lille verdensborger til senioren. Skoleskoven er mere populært i skoletiden og om eftermiddagen – og det forklares hvordan området og forbindelsen dertil blev etableret som et forsøg på at skabe en tryk skolevej i landsbyen, så børnene kunne færdes væk fra Smedebjergervej.

1:1.000
Snit A-A'

Fig. 2.67: Snit of Skoleskoven.

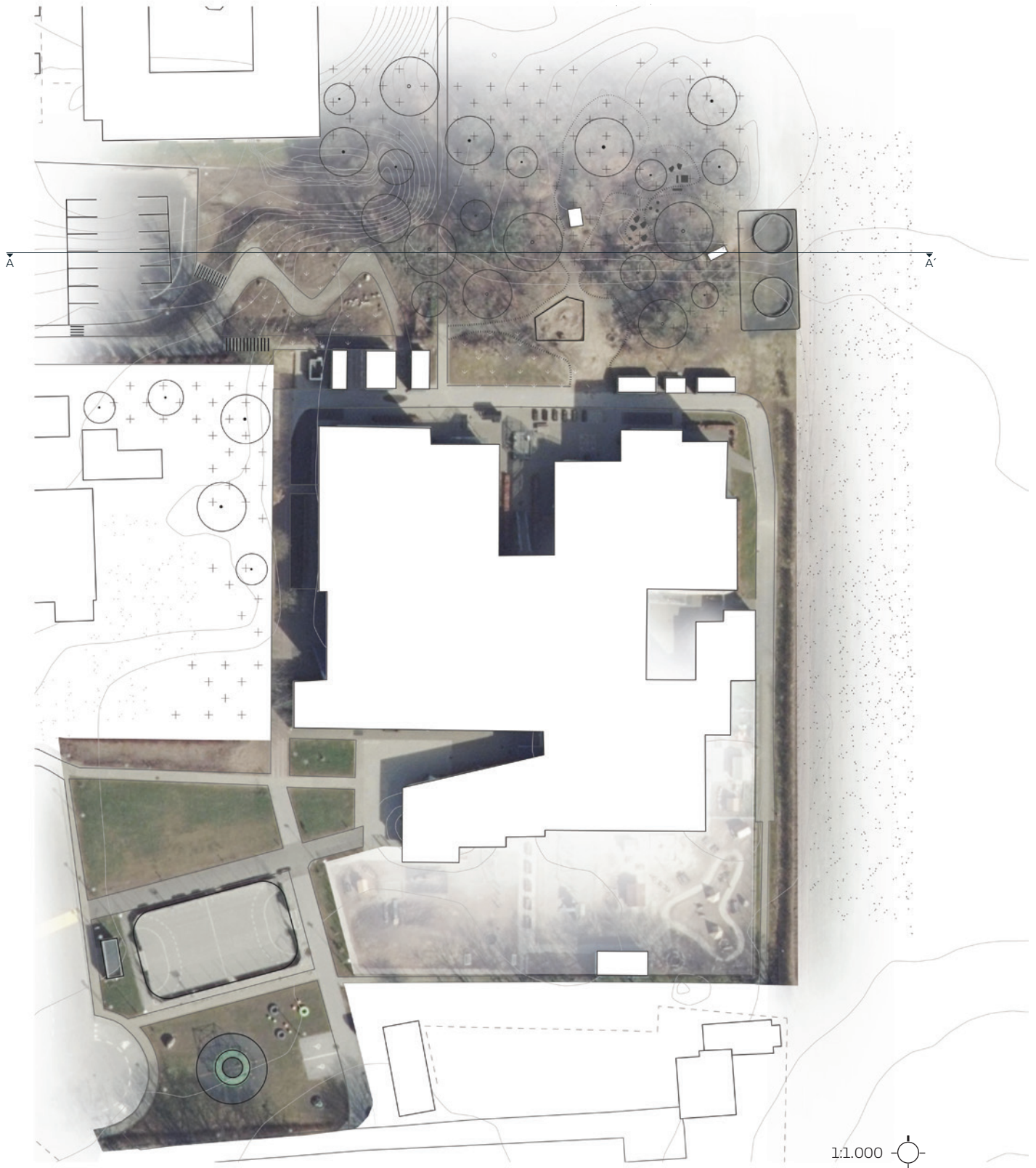

Fig. 2.68: Plan of Skoleskoven.

1:1.000

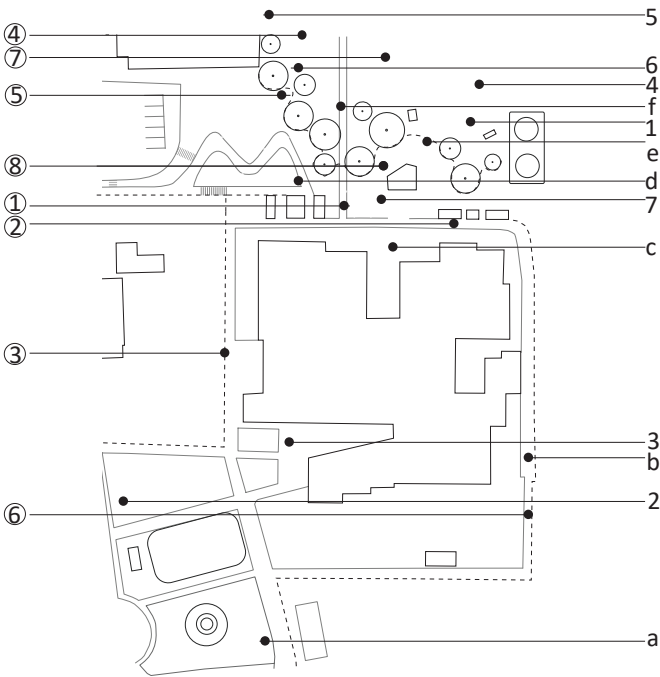

Fig. 2.69: Fotos af Skoleskovens materialitet.

Materialitet

Flows og anvendelsesmæssige tyngdepunkter

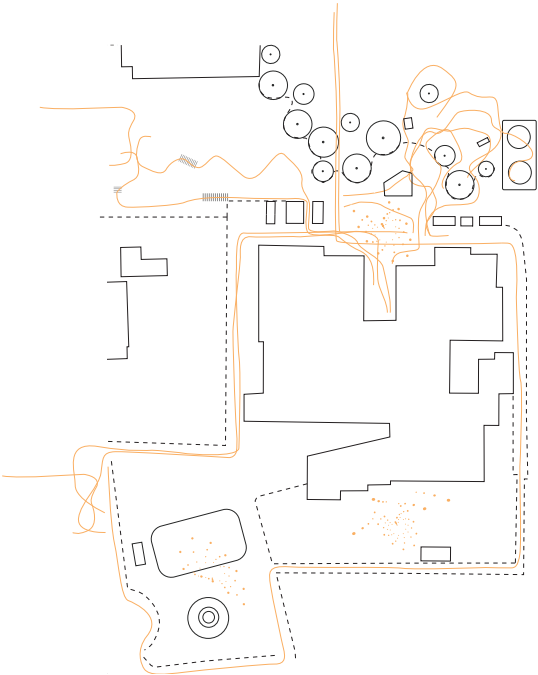

Fig. 2.70: Observeret flow omkring Skoleskoven.

Faciliteter

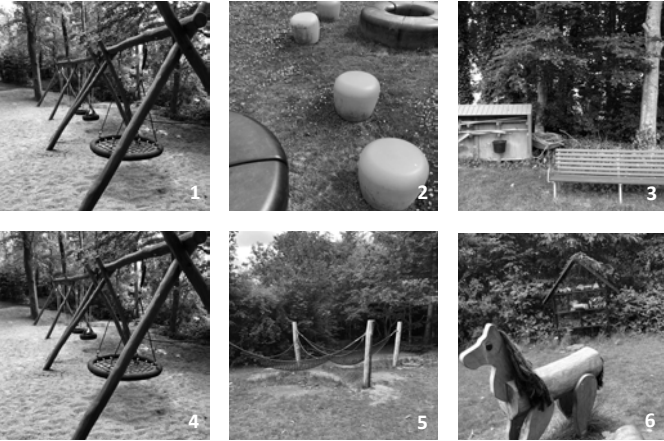

Fig. 2.71: Faciliteter ved Skoleskoven.

- kl. 11 -

- kl. 12.30 -

- kl. 14.30 -

- kl. 16 -

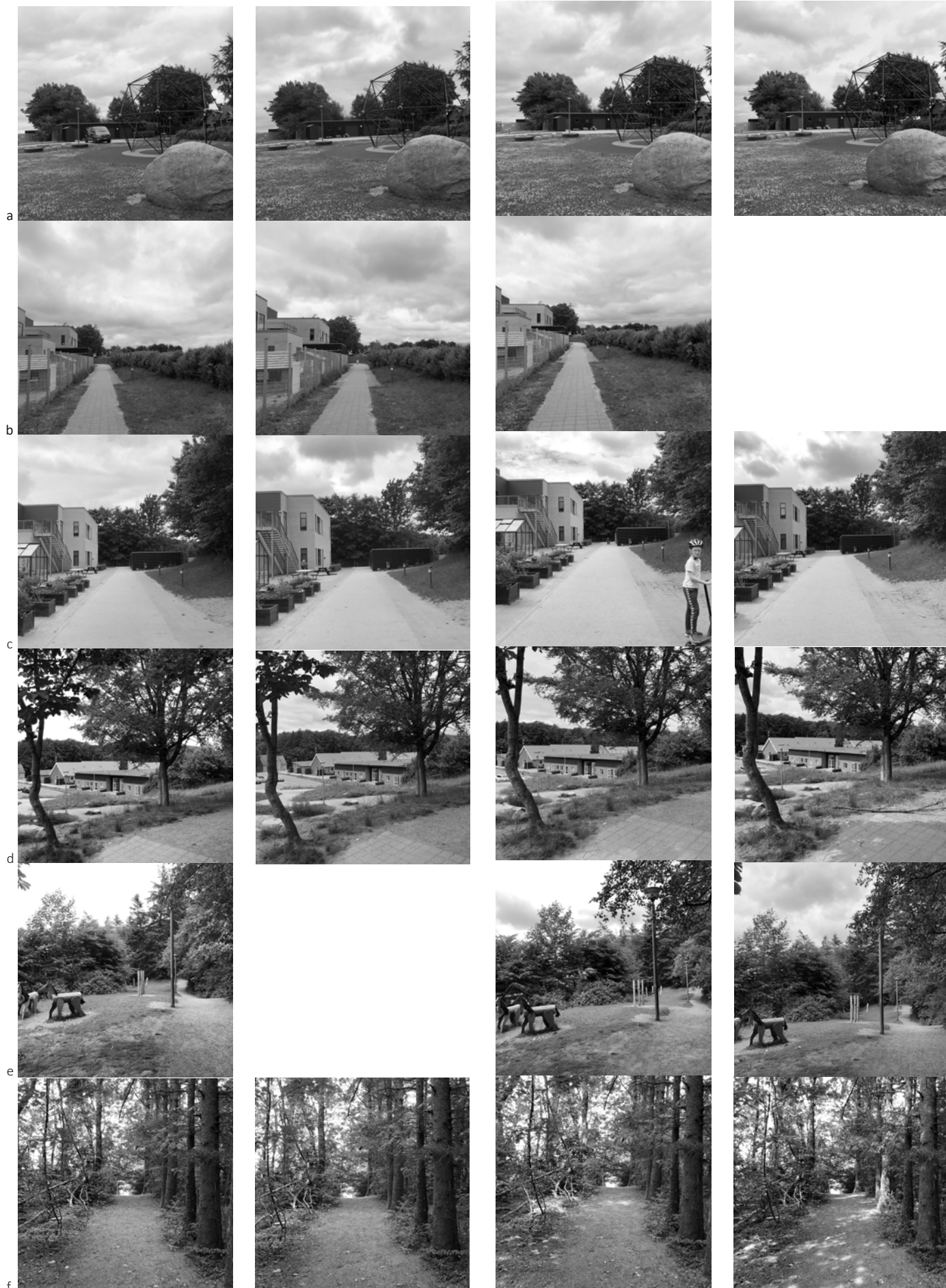

Fig. 2.72: Timelapse igennem Skoleskoven.

Time-lapse

03 VILS

FAKTA
 Kommune: Morsø
 Indbyggertal: 449 indbyggere (2021)
 Befolkningsudvikling (2017-2021): - 2%

Fig. 2.74: Historisk udvikling over tid.

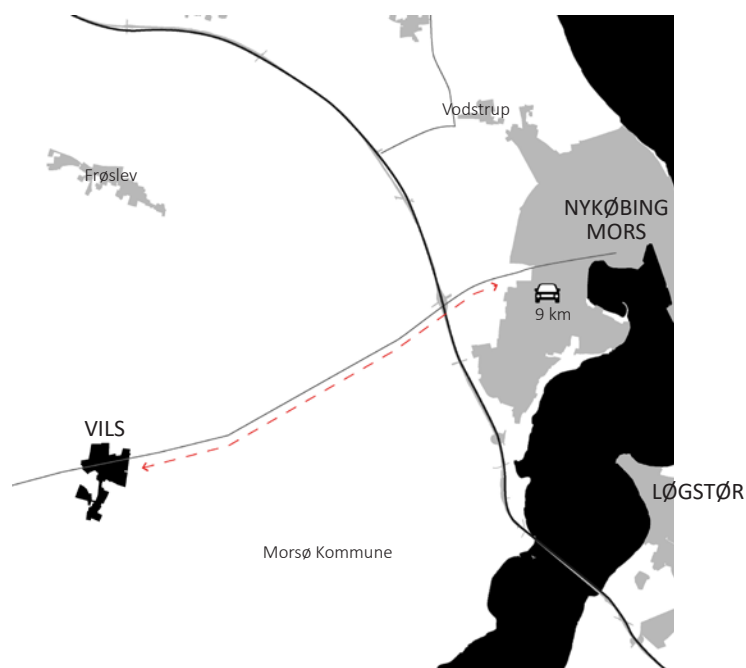

Fig. 2.73: Vils i territoriet.

Aldersfordeling: Sammenlignet med den nationale aldersfordeling, er der over 50% flere børn i alderen 0-9 år. Der er dog cirka en tredjedel færre i aldersgruppen 10-19 år. Andelen af voksne i alderen 20-39 år svarer stort set til det nationale gennemsnit, mens der er en del færre i aldersgruppen 40-59 år. Det må betyde, at der de senere år har været et relativt højt fødselstal eller en tilflytning af unge børnefamilier sammenlignet med tidligere. Der er desuden lidt flere ældre end det nationale gennemsnit.

Landsbyens struktur og rolle(r): Oplandsby til Nykøbing Mors (9 km), skole- og børnecenter for småbørn-6. klasse med opland i hele Sydmors er placeret her. Vejby.

Særlige karakteristika: Et karakteristisk terræn med en høj skovklædt bakke mod vest og en lavt areal med åløb mod øst. Forsat mange servicefunktioner i byen taget i betragtning af dens beskedne størrelse, herunder siden 2013 Sydmors Skole og Børnehus i den sydligste del af landsbyen. Vils ligger på en af kommunens to sekundære veje (i tillæg til en primærrute).

Udviklingskarakteristika: Vils er opstået på en korsvej, hvor der har ligget en kro på landevejen mod Nykøbing Mors. I første halvdel af det 20. århundrede udvikler landsbyen sig til en aktiv landsby med mange servicefunktioner. På det første historiske kort (1842-1899) er der, hvor Vils ligger, udelukkende en kro, en kirke, en præstegård og spredte gårdbebyggelser. På det andet historiske kort er der sket en væsentlig udbygning langs det N-S-gående vejforløb. Foruden de tidligere nævnte funktioner er der tilkommet bl.a. et bryggeri, et apotek, en smedje, et jordmoderhus, et bageri, en lægebolig og et forsamlingshus. Vils virker således som en særdeles aktiv landsby. Frem mod i dag er der sket yderligere udvikling – primært i form af boligområder i alle retninger ud fra byens centrale vejkryds, længere mod syd og på vejen mod kirken, samt skole og børnehus.

Udskiftningsform: Kompleks pga. terrænets variation, men overvejende blokudstykningsform.

Nuværende funktioner: Kirke, skole, børnehus, bageri, købmand, frisør, møbelforretning, cykelsmed, kiosk og grill, idrætsplads og ældrecenter

Historiske funktioner: Kirke, kro, jordemoderhus, præstegård, fattighus, smedje, forsamlingshus, apotek, bryggeri, telefonstation, bageri, lægebolig, missionshus, mindesten, vandværk, telegrafstation, postkontor, kommunekontor, idrætsplads, alderdomshjem og skole.

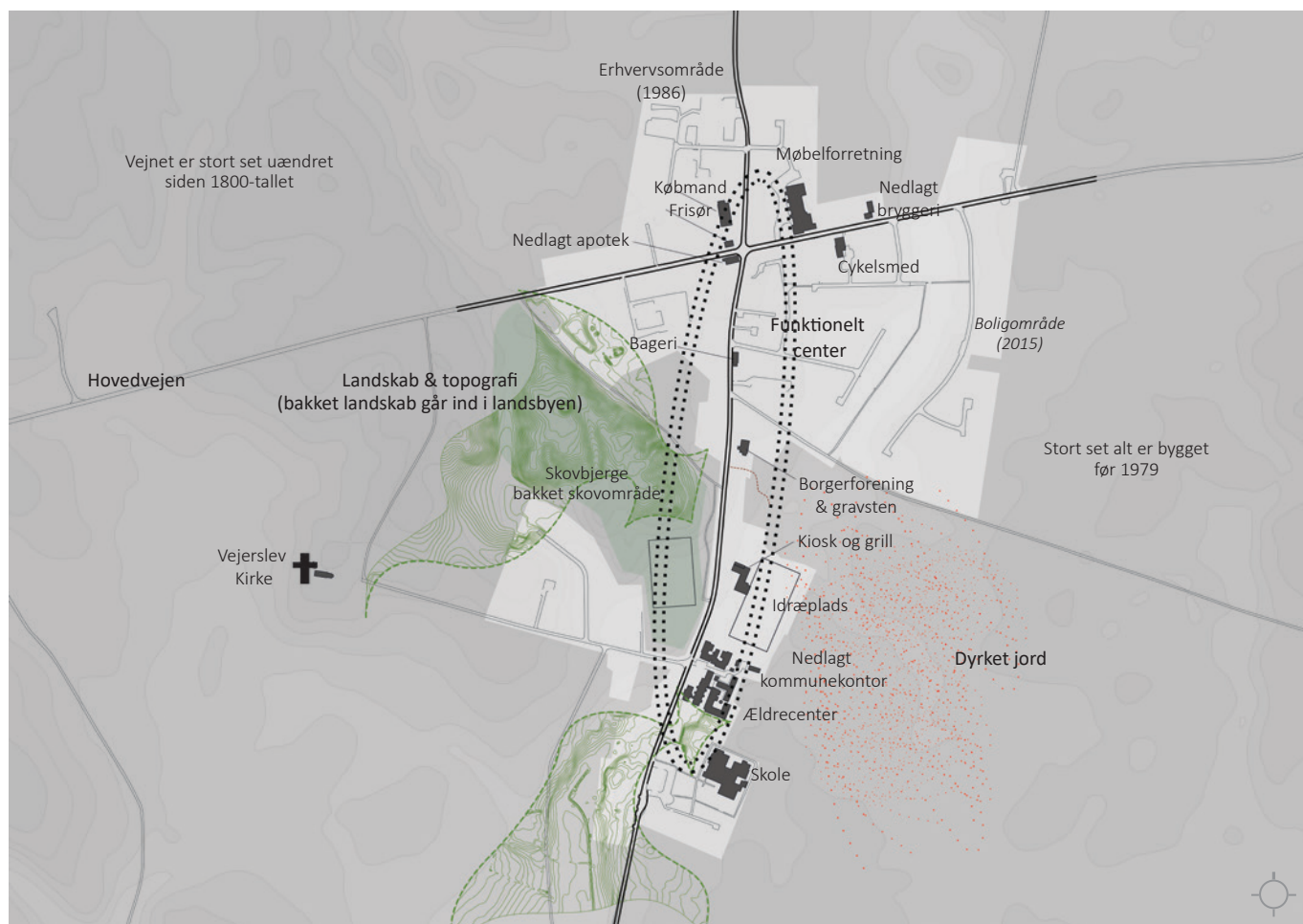

Fig. 2.75: Vils

Luftfoto

Fig. 2.76

Vils Luftfoto 1:12.000.

Figur-Grund

Fig. 2.77

Vils Figur-grund 1:12.000. Vils' morfologiske udtryk er formet af vejkrødset, hvor landsbyen dækker et relativt større område, og terrænet, hvor en høj, skovklædt bakke i vest presser sig helt ind i landsbyen, samt et lavtliggende vådområde med vandløb i øst, så landsbyen er meget smal omkring den midterste del af den nord-sydgående vejakse. Ældre bebyggelse i begrænset omfang ligger langs vejene, der danner et kryds. Bygningmassen er mestendels enfamiliehuse på egen parcel, institutionsbygninger og et par erhvervsområder i periferien.

Funktioner

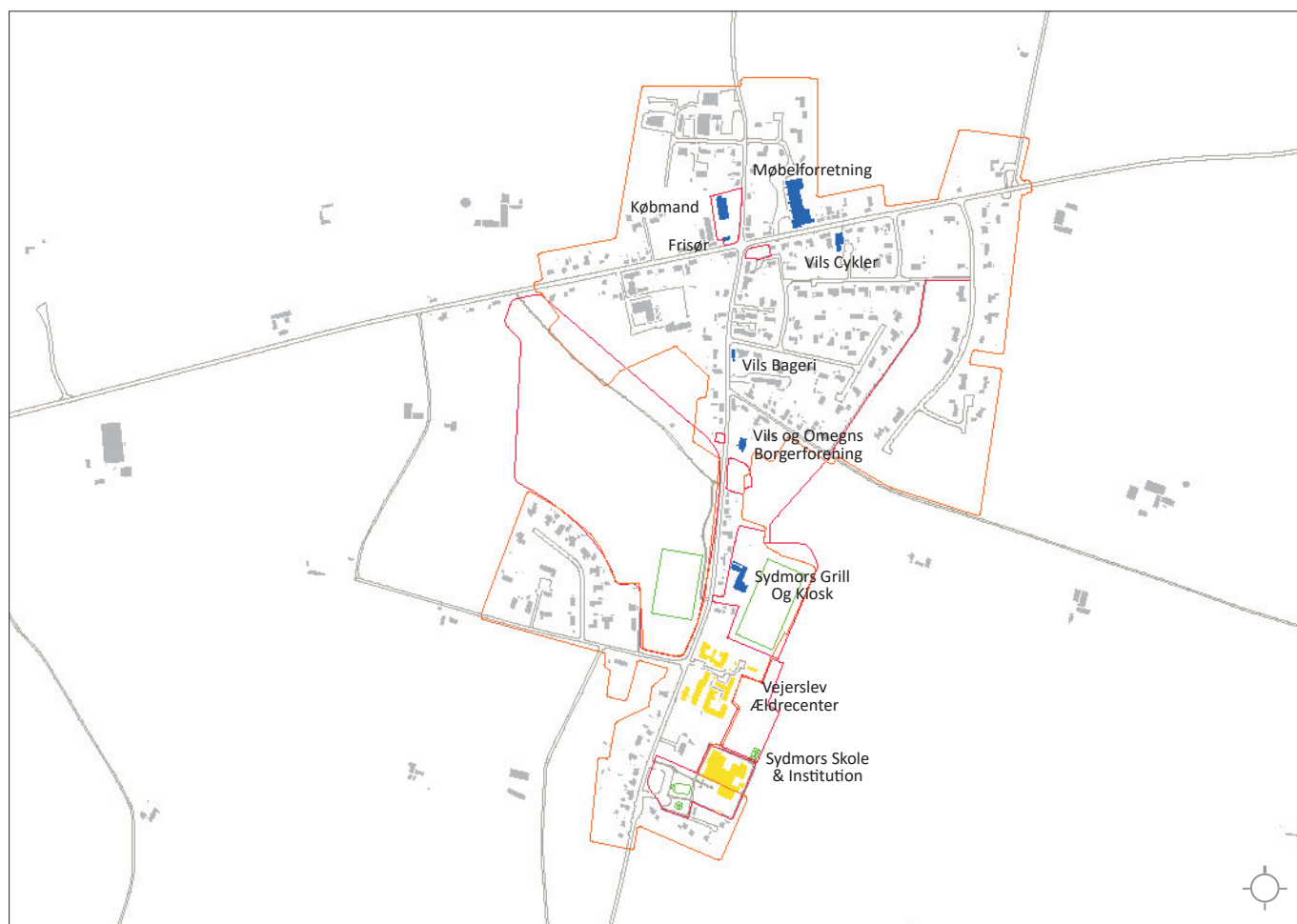

Fig. 2.78

Vils Funktioner 1:12.000. Vils har et bredt udbud af forskellige detailhandel og serviceerhverv sammenlignet med mange af undersøgelsesområdets landsbyer af tilsvarende størrelse. Omkring det centrale vejkrøds findes der en købmand, en frisør, en møbelforretning og en cykelforretning. Længere mod syd findes et bageri, en gravstensforhandler samt Sydmors Grill & Kiosk. Længst mod syd findes Vejerslev Ældrecenter og Sydmors Skole og Børnehushus. Så godt som hele landsbyen i øvrigt består af boliger, langt de fleste enfamiliehuse, mens landbrugsejendomme ligger spredt udenfor. Skoven er ejet som en andelsskov og har mange friluftaktiviteter.

Infrastruktur

Fig. 2.79

Vils Infrastruktur 1:12.000. Vils er en vejby, omkring krydset mellem Næssundvej og Smedebjergervej. På V-Ø-aksen findes sekundærvej 545 samt busruterne 706 og 708. I tværgående retning (N-S) findes busruterne 703 og 705. Derudover findes der et mobilitetsknudepunkt i syd, bl.a. for skolebusser ved Sydmors Skole og Børnehus. Der er fortove langs de større veje, og et stiforløb i eget trace langs kanten af landsbyen ved åen i øst, fra skolen i syd til boligområderne i den nordlige del.

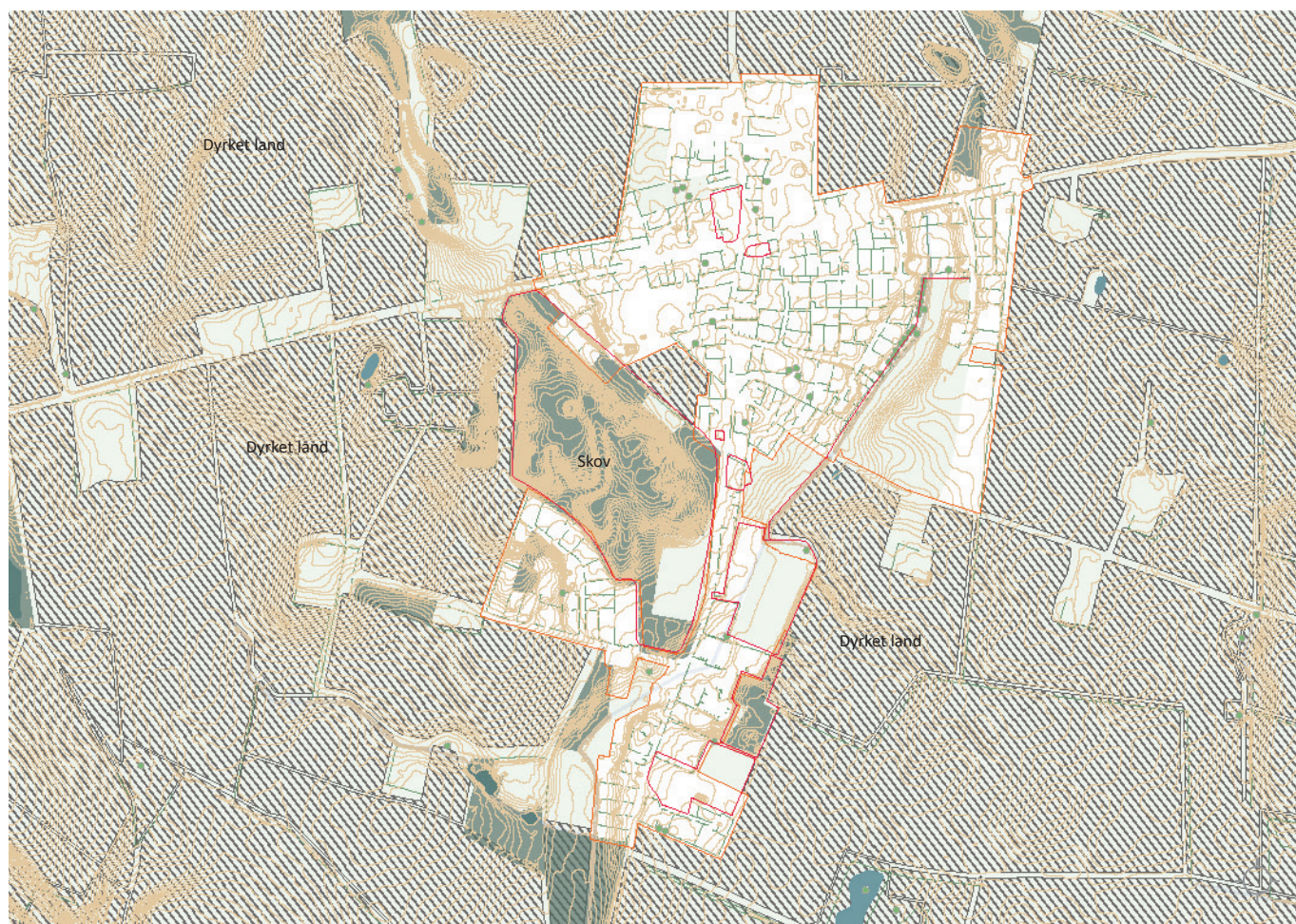

Fig. 2.80

Vils Landskab 1:12.000. Vils er beliggende i et meget bakket område, og historiske landskabstræk er bevaret og har indflydelse på landsbyens morfologi med fx et skovbevokset højedrag sydvest for byen og et større skovområde, der strækker sig ind i landsbyen. Der er både en å, som løber gennem områdets østlige del og flere vådområder. Skoven er ejet som en andelsskov og har mange friluftsaktiviteter.

Jordbund

Vils Jordbund 1:12.000. Jordbunden under området omkring Vils består af smeltevandsler mod nord og moræner i øvrigt. Dertil kommer et område omkring åen, der vises som ferskvandsdannelser.

Fig. 2.81

1842- 1899

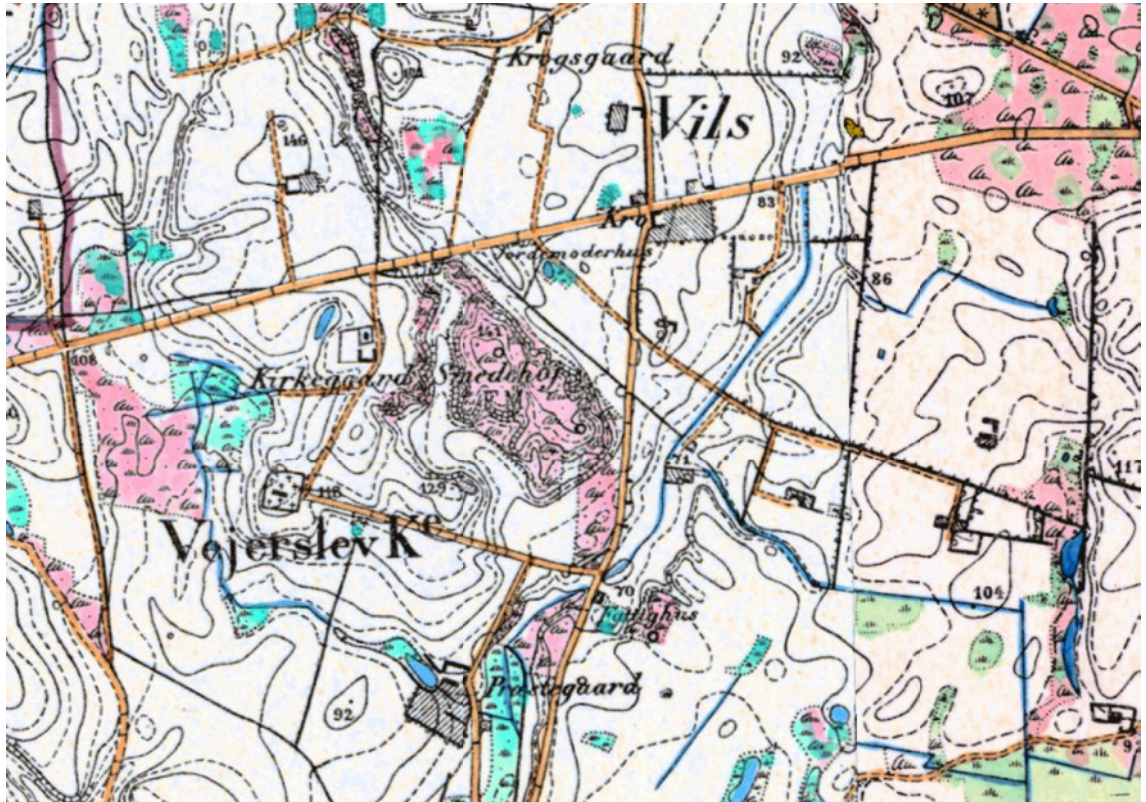

Fig. 2.82

1901-1971

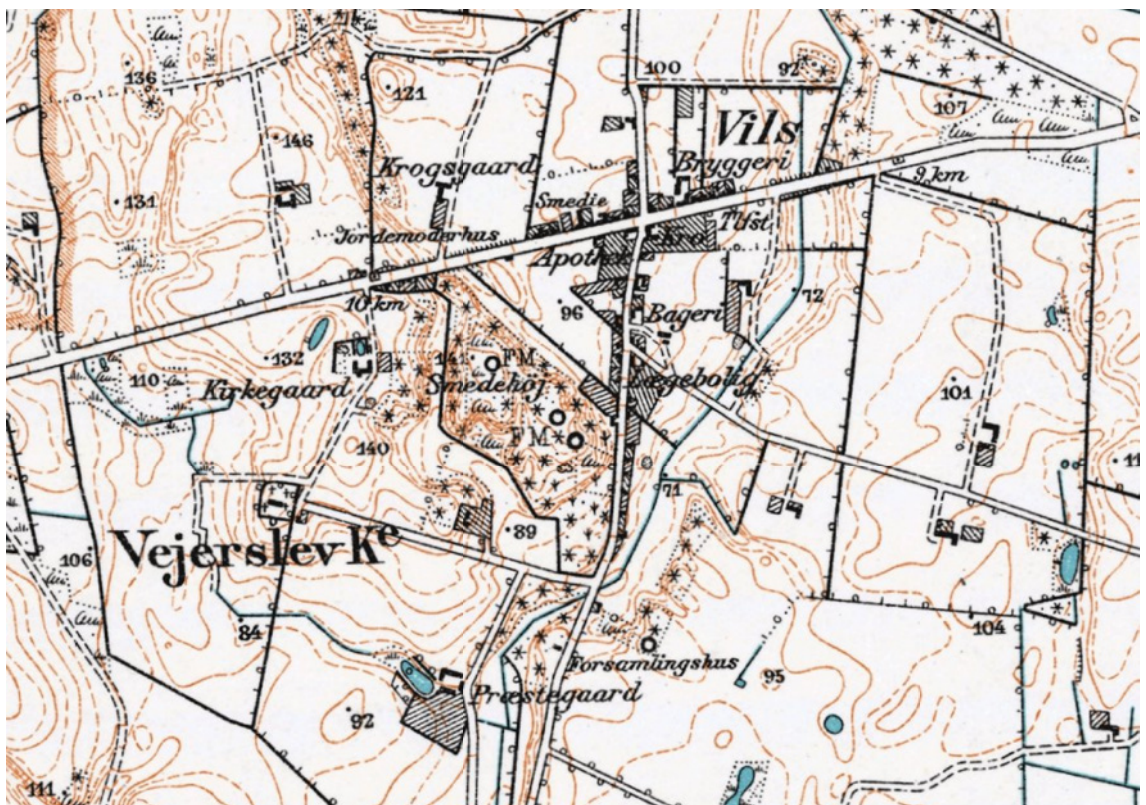

Fig. 2.83

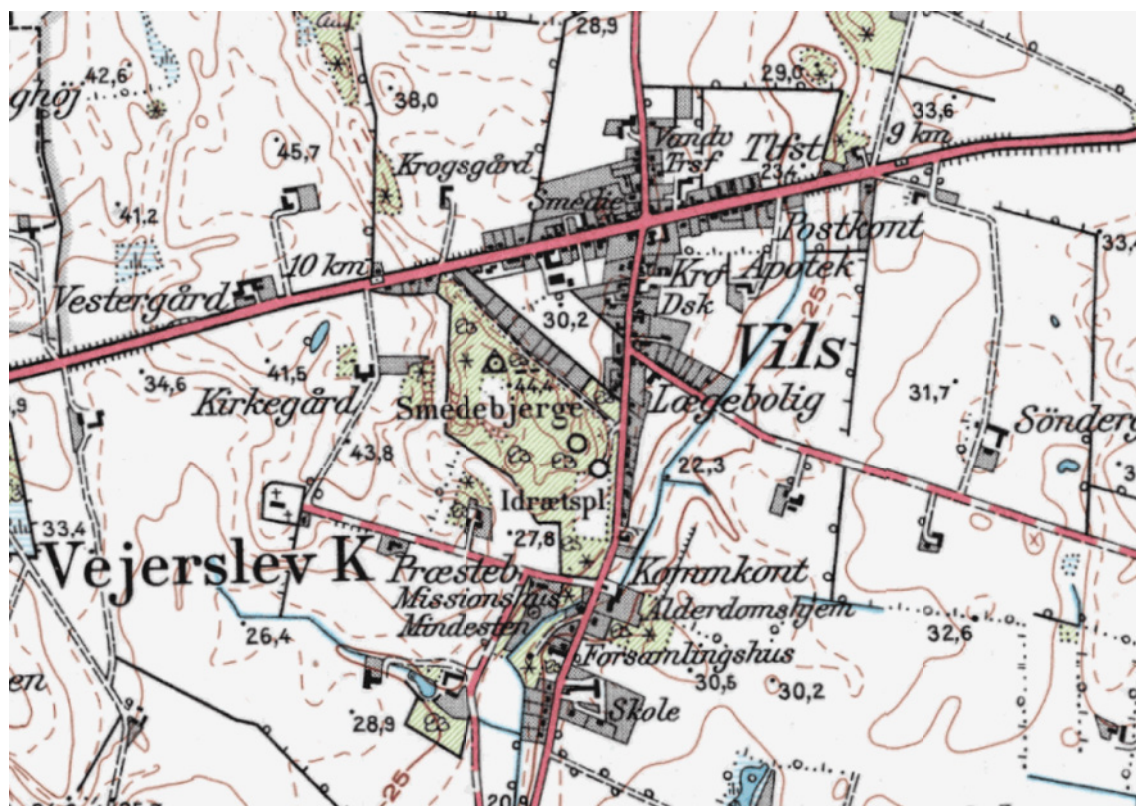

Fig. 2.84

1957-1976

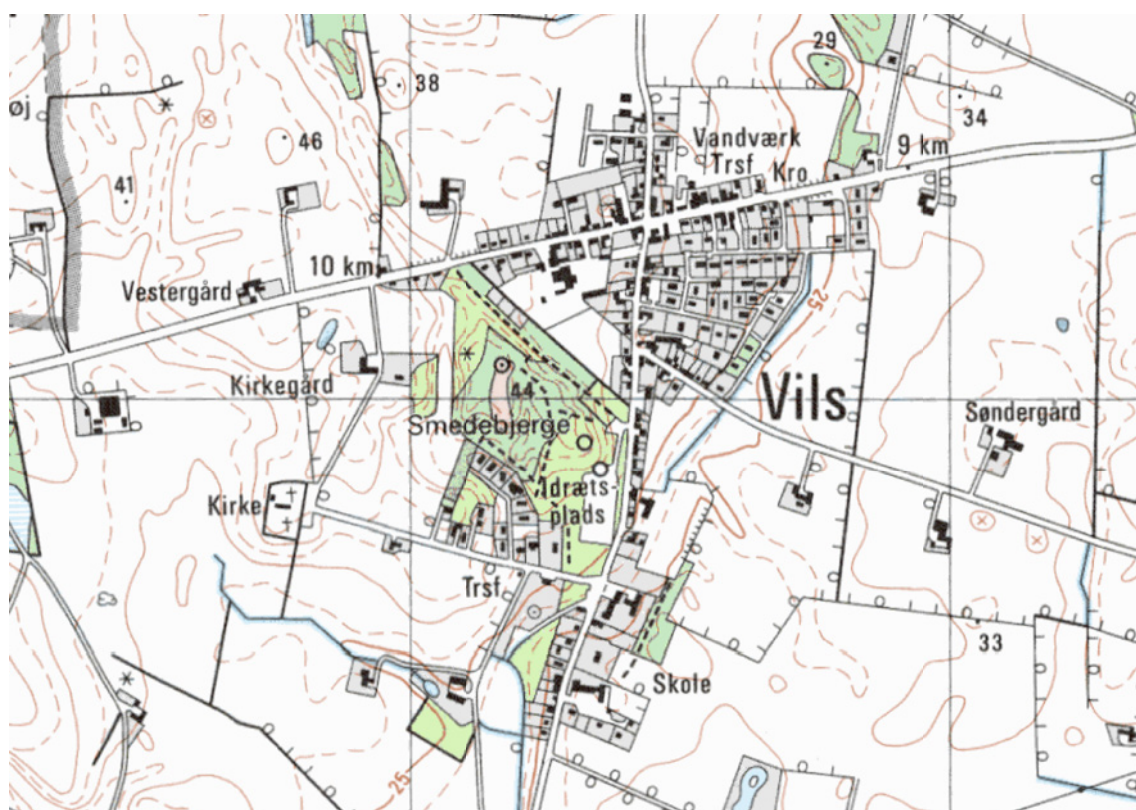

Fig. 2.85

1977-1994

ØVRIGE LANDSBYRUM I FIRE LANDSBYER

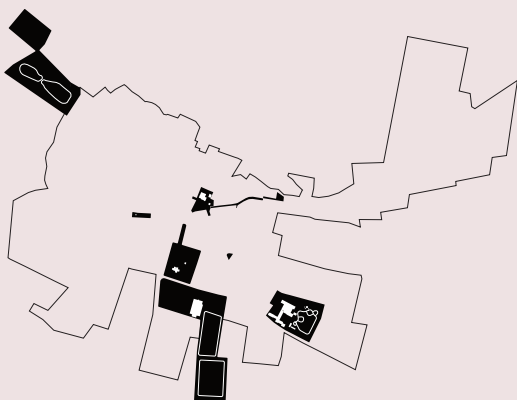
04 GEDSTED

FAKTA

Kommune: Vesthimmerland

Indbyggertal: 866 indbyggere (2021)

Befolkningsudvikling (2017-2021): 0%

05 HAVBRO

FAKTA

Kommune: Vesthimmerlands Kommune

Indbyggertal: 381 indbyggere (2021)

Befolkningsudvikling (2017-2021): +1%

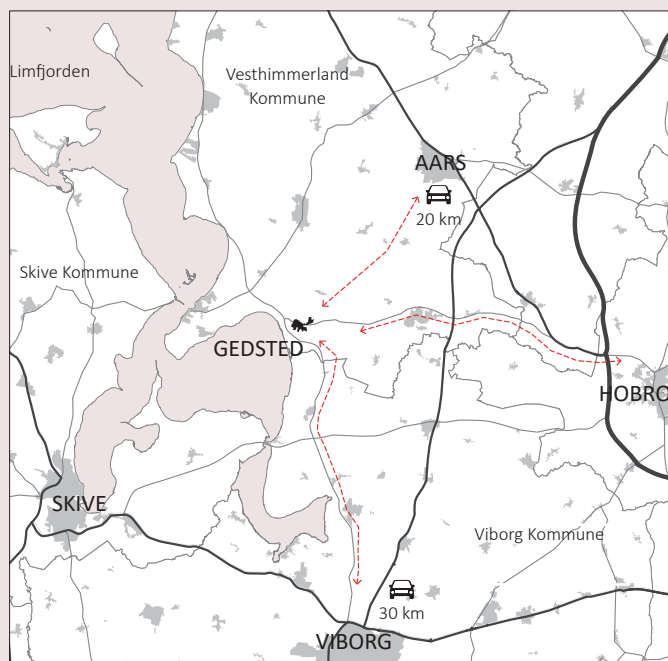
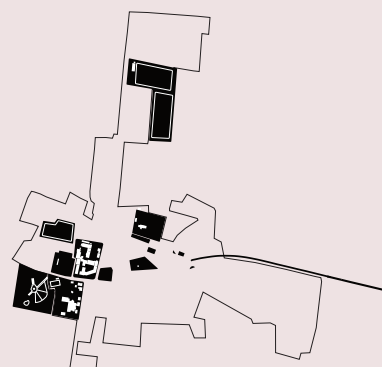

Fig. 2.86: Gedsted i territoriet.

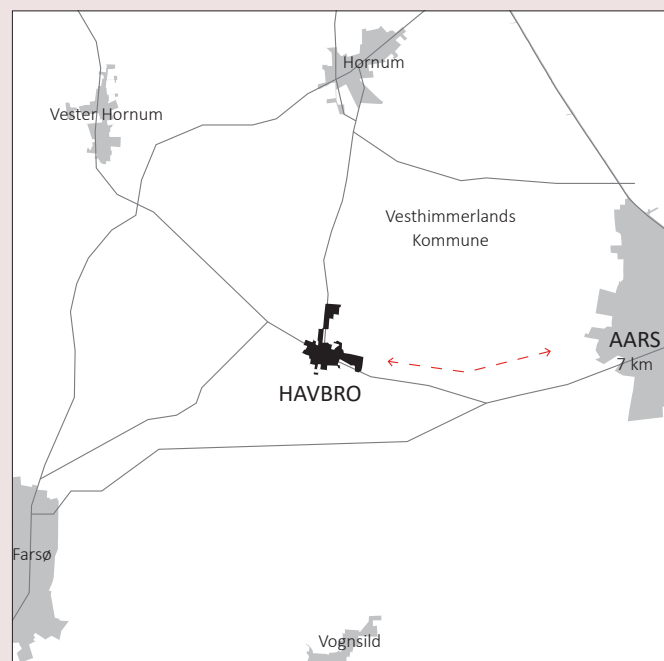

Fig. 2.87: Havbro i territoriet.

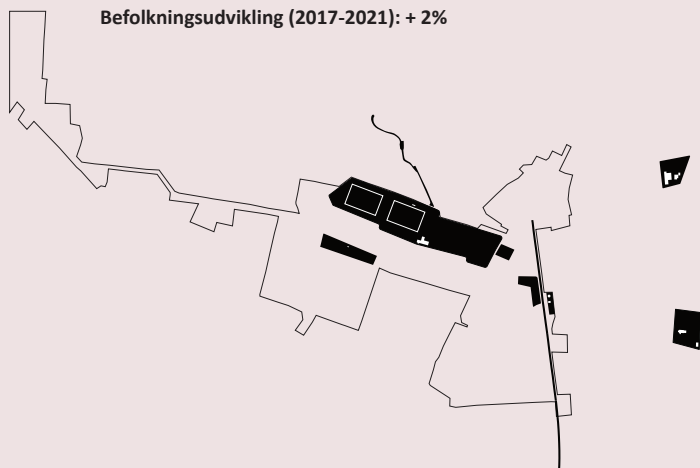
06 HVAM

FAKTA

Kommune: Viborg

Indbyggertal: 294 indbyggere (2021)

Befolkningsudvikling (2017-2021): + 2%

07 VINDBLÆS

FAKTA

Kommune: Vesthimmerland

Indbyggertal: 220 indbyggere (2021)

Befolkningsudvikling (2017-2021): - 1%

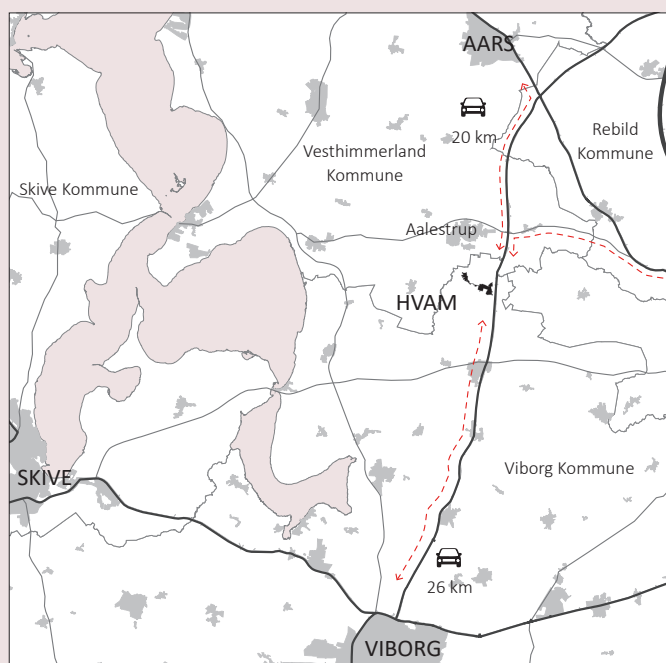
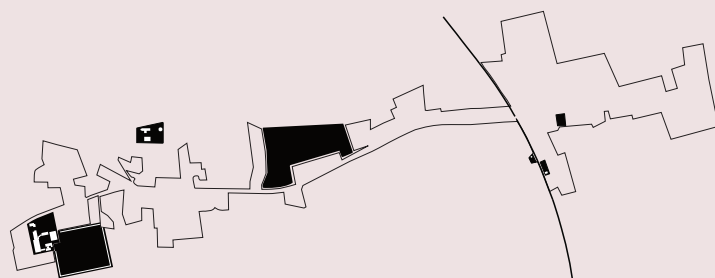

Fig. 2.88: Hvam i territoriet.

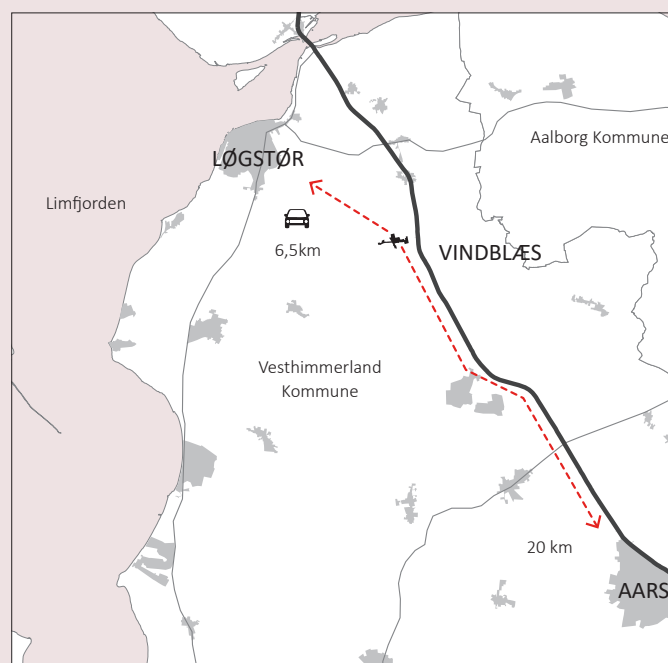
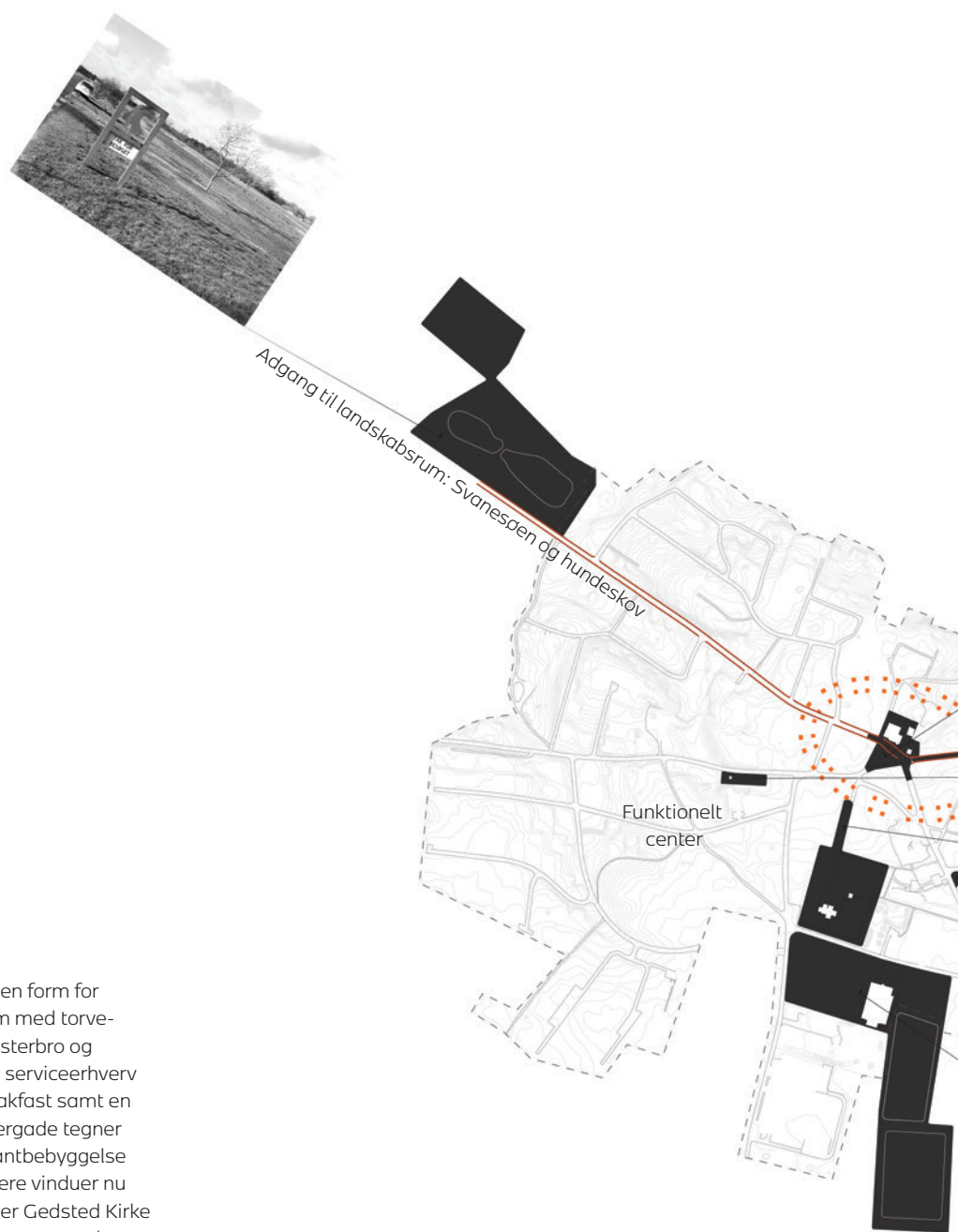

Fig. 2.89: Vindbælæs i territoriet.

04 GEDSTED

I dag består Gedsted som en kuperet landsby med en form for bycentrum, der indeholder flere koblede landsbyrum med torve- eller pladskarakter, der hvor gaderne Østergade, Vesterbro og Søndergade møde. Heromkring ligger der en række serviceerhverv såsom dagligvareindkøb, pizzeria, frisør, Bed & Breakfast samt en café i forbindelse med Gedsted Mejeri. Særligt Østergade tegner et karakteristisk hovedgadeforløb med 2 etagers kantbebyggelse og tydeligt gadeorienterede stueetager – om end flere vinduer nu vidner om tomme lokaler. Syd for bymidten findes der Gedsted Kirke samt Gedsted Hallen med dertilhørende udendørs sportsarealer, og ikke langt mod øst herfra findes Gedsted Skole; en landsbyskole med klasser fra 0-6 samt vuggestue, børnehave og SFO og omkringliggende udearealer indrettet til leg og friluftsliv. Endeligt er der langs med Østergade et større aktivt erhvervsområde. Af de historiske kort fremgår det, at Gedsted er en stjerneudstykket landsby, der fra begyndelsen har indeholdt funktioner såsom skole, smedje, kro og spredte landbrugsejendomme. Senere udvides landsbyen med mejeri, lægebolig og hotel. Gedsted blev fra midten af 1900-tallet kendt for møbelproduktion, særligt på møbelfabrikken Getama, og bl.a. i samarbejde med Hans Wegner. Landsbyen er omgivet af en række mindre skov- og vådområder mod nord og vest, mens dyrkningsarealerne skubber sig helt tæt ind på landsbyen fra øst og syd. Mange af Gedsteds landsbyrum knytter sig til hovedgaderne og det centralt (og lavt)beliggende landsbycentrum, der hvor Vesterbro, Torvegade, Søndergade og Østergade mødes. Herudover knytter landsbyrummene an til landsbyens hovedfunktioner; så som kirke, skole og hal.

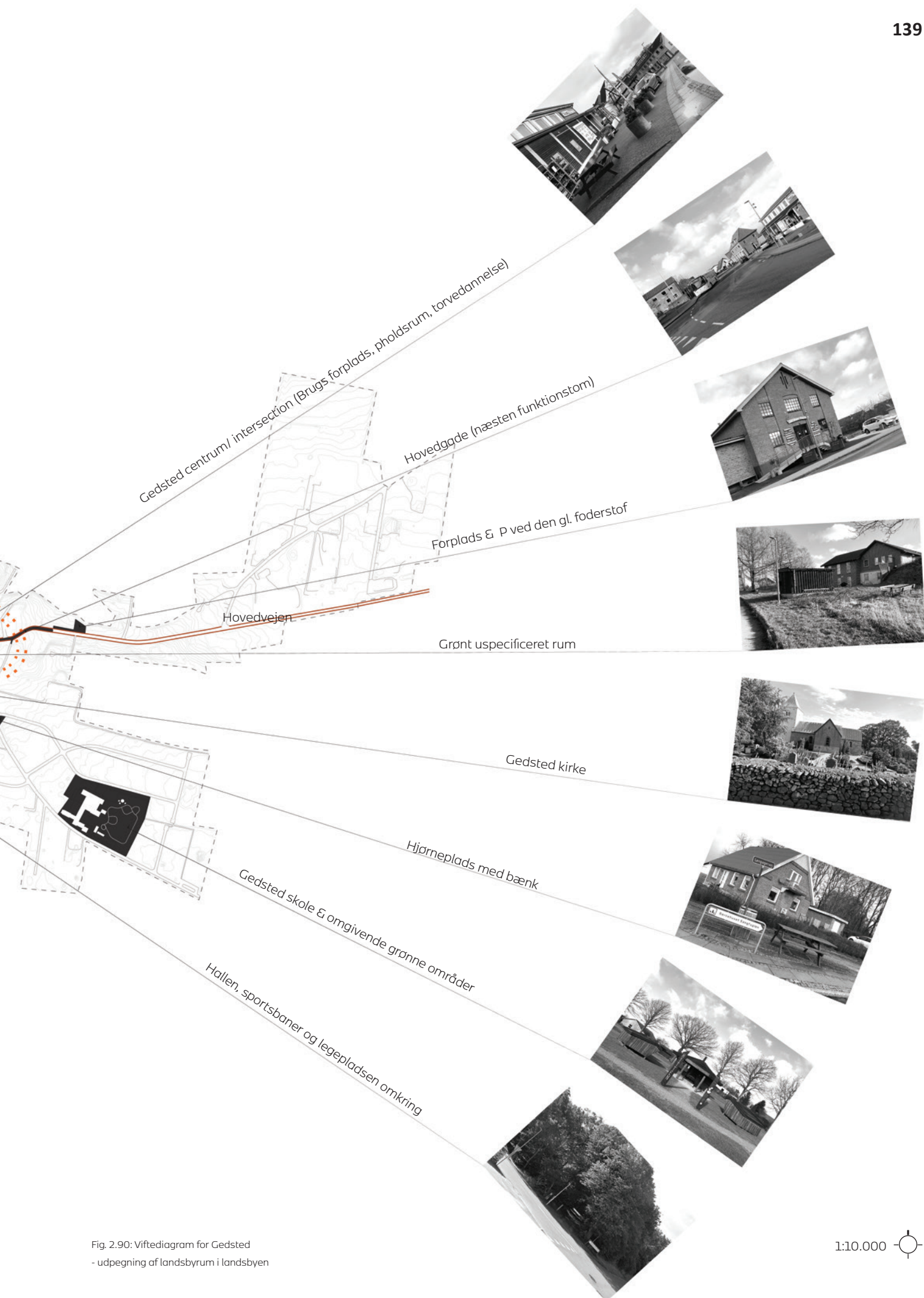

Fig. 2.90: Viftediagram for Gedsted
- udpegning af landsbyrum i landsbyen

Fig. 2.91

Gedsted Luftfoto 1:12.000.

Figur-Grund

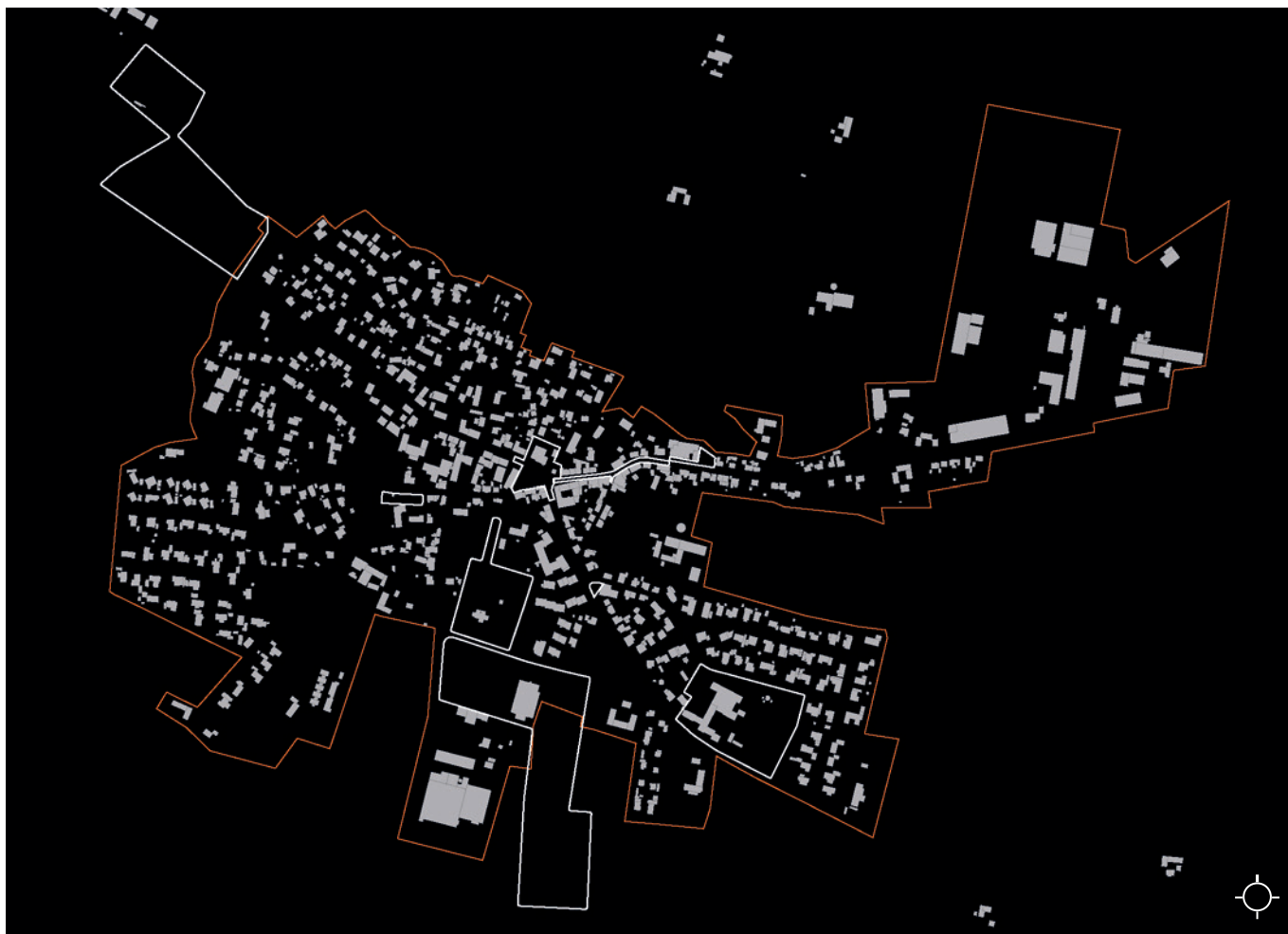

Fig. 2.92

Gedsted Figur-grund 1:12.000. Gedsteds morfologi bærer tydeligt præg af stjerneudstyknig og de landskabelige strukturer med bakker mod syd og øst samt vådområde mod nordvest. Landsbyen er vokset med bebyggelse langs med hovedgaderne Vesterbro og Østergade og de seneste parcelhusudviklinger i kanten af landsbyen ud af Skovvej og bag Gedsted skole. Det betyder overordnet set en lettere punkteret bebyggelse, der har højest tæthed omkring landsbycentrum og ved sin kantudvikling skaber ubebyggede mellemrum. Erhvervsområdet mod vest er knopskudt siden midt 80'erne.

Funktioner

Fig. 2.93

Gedsted Funktioner 1:12.000. I Gedsted findes en række funktioner relateret til serviceerhverv og institutioner. I landsbymidten er det både Den Gamle Foderstofs Café, som ligger sammen med mejeriet, et Bed & Breakfast, en frisersalon, Gedsted Pizzeria, Dagli Brugsen og en Go'on tankstation. Syd for bymidten findes institutionerne Plejecenter Søndervang med ældreboliger og plejehjem, Gedsted Kirke, Gedsted Hallen og Gedsted Skole. Gedsted byder ligeledes på industrierhverv i form af autoforhandlere, auto scrapping, en virksomhed, som sælger varmeudstyr og en betonfabrik – alle disse ligger nordøst for bymidten. I den sydligste udkant af landsbyen ligger møbelfabrikken Getama med 45 medarbejdere, hvis produktion i Gedsted går tilbage til 1899 hvor virksomheden først producerede tangmadrasser og sidenhen satte sig på møbelproduktion; blandt andet i samarbejde med Hans Wegner.

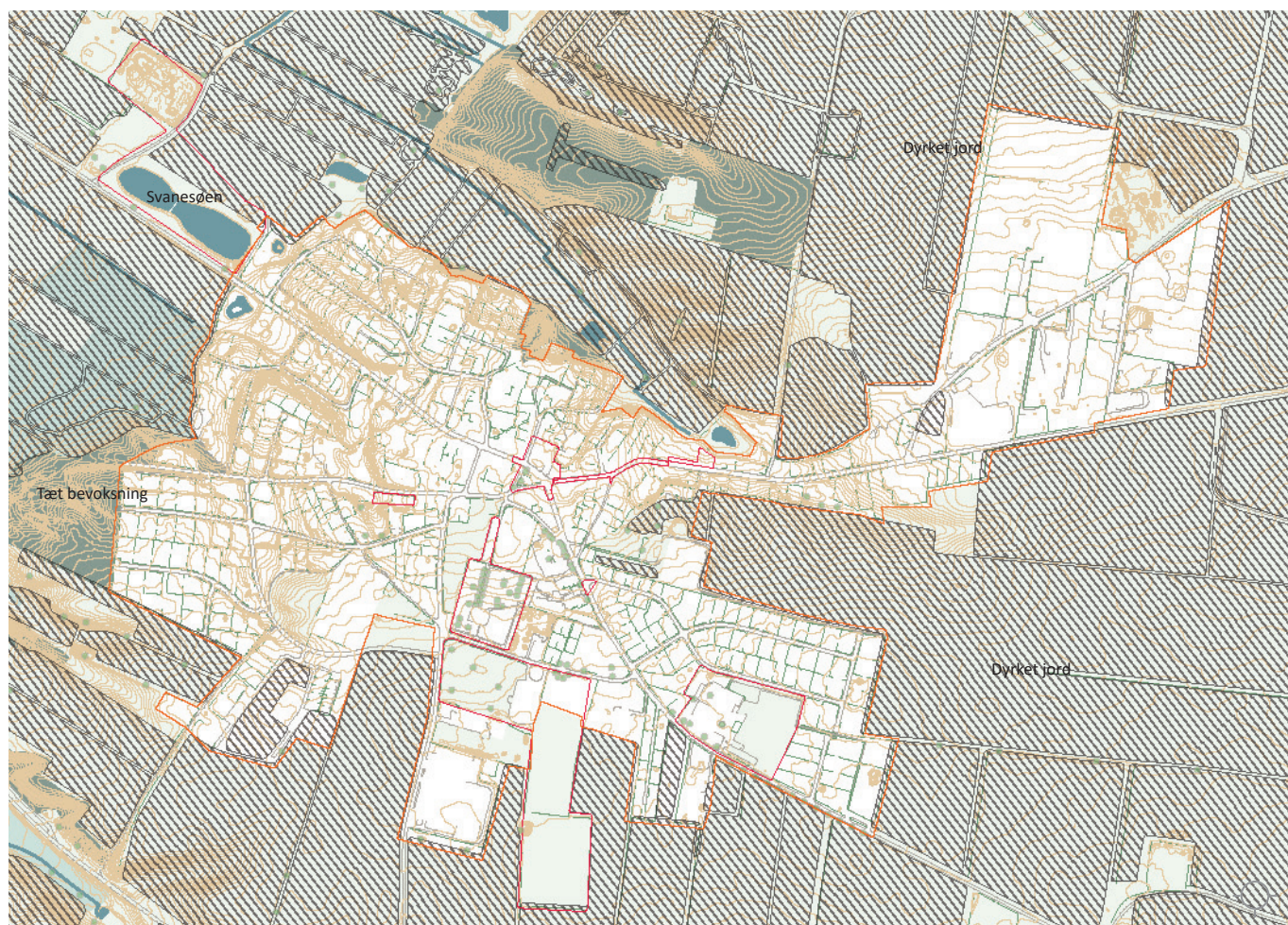

Fig. 2.95

Gedsted Landskab 1:12.000. Gedsted landsbycentrum befinder sig i bunden af et kuperet landskab, der kendetegnes ved bakkerne Storhøj mod vest og Kongeshøj mod syd. Det historiske vådområde ses fortsat mod vest med et mindre vådområde og skov. Mod nordvest har der historisk været et større vådområde. Gedsted er en grøn landsby med flere grønne mellemrum, der kiler sig ind i landsbyen. Omkring landsbyen dominerer dyrkningslandskabet.

Jordbund

Fig. 2.96

Gedsted Jordbund 1:12.000. Jordbunden i området består mestendels af smeltevandsler med mindre områder af smeltevandssand og -grus. Mod vest, hvor der findes et vådområde og skov, består jordbunden af marint sand og ler.

1842- 1899

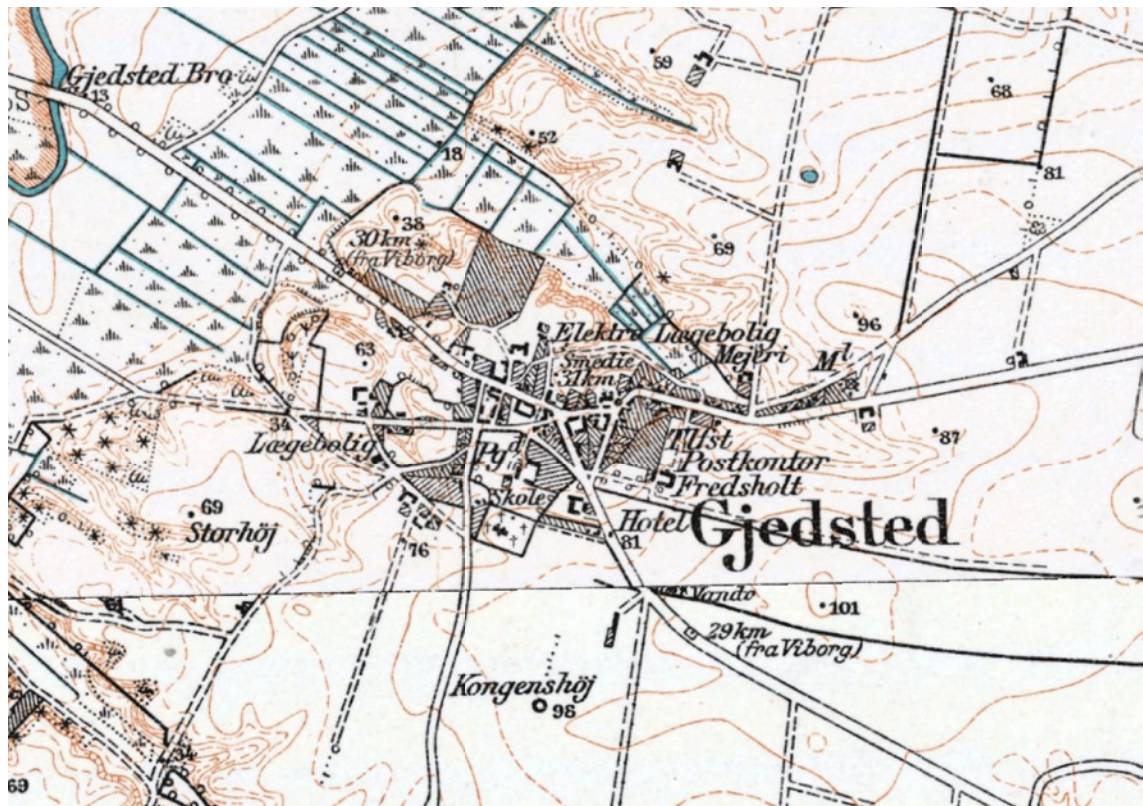

Fig. 2.97

1901-1971

Fig. 2.98

1957-1976

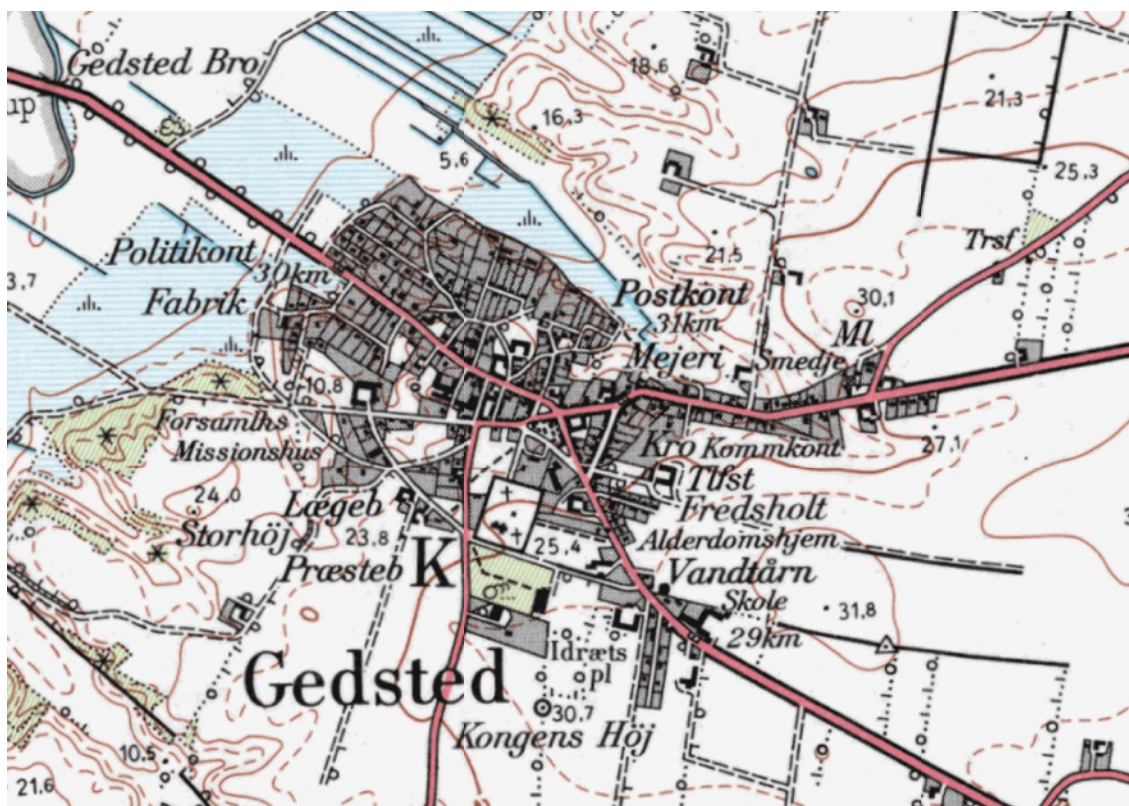

Fig. 2.99

1977-1994

Fig. 2.100

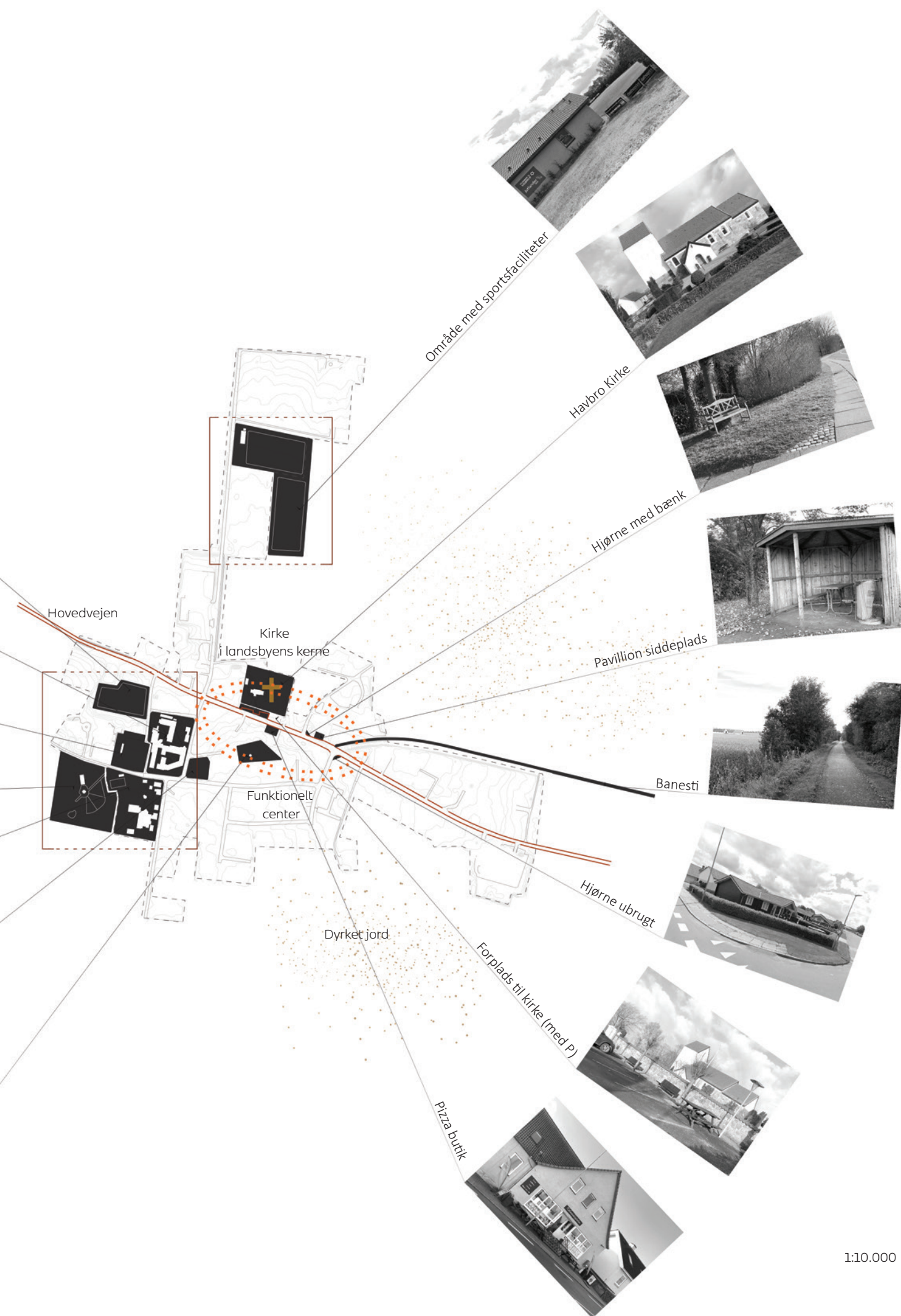
05 HAVBRO

Blot 6 km udenfor Aars i vestlig retning fugleflugt ligger Havbro. Længs med hovedvejen Løgstørvej i retning af Vester Hornum strækker landsbyen sig i cirka en kilometer. Hovedgaden fungerer fortsat som landsbyens ansigt udadtil; her befinder kirken sig ligesom det lokale pizzeria og dagligvareindkøbsmuligheder kan lokaliseres her. Landsbyen er kuperet og syd for hovedgaden forbinder Elevvej hovedgaden med landsbyens bagvedliggende landskab af undervisningsfaciliteter med ungdomsskolen (efterskole) samt friskolen for de yngre elever op til 9 klasse og den tilhørende institution Sneglehuset med pasning af de mindste. Landsbyens morfologi bærer fortsat præg af den gennemløbende jernbane, der lukkede i 1969, hvoromkring stationsbygningen er bevaret ligesom her er dannet en lukket og skjult park med legefaciliteter i byens hjerte. Jernbanens trace er omdannet til et stiforløb, der møder landsbyen ved Løgstørvej tæt på pizzeriaet og forbinder hele vejen til Aars. Landsbyens struktur er tydeligvis bygget op omkring vejkrydset Løgstørvej og Elevvej – al bebyggelse orienterer landsbyen i en øst-vestlig retning som en langstrakt form, der med den centrale parklomme ved den tidligere stationsby fremstår med bymæssig koncentration, hvor landsbrugslandskabet snarere befinder sig på kanten. Landsbyens sluttehed brydes af en enkelt knopskydning mod nord, der indeholder enkelte parcelhuse og en boldbane.

Landsbyrummene knytter sig i høj grad an til landsbyens omkringliggende landskab og den stærke programmering ift. undervisningsmiljøet i byen ligesom også kirkens centrale placering på hovedgaden skaber et centralt udgangspunkt. Herudover har jernbanens historiske forløb gennem landsbyen betydet en knopskydning af landsbyrum i forbindelse med omdannelsen heraf.

Fig. 2.101: Viftediagram for Havbro
- udpegning af landsbyrum i landsbyen

Luftfoto

Fig. 2.102

Havbro Luftfoto 1:12.000

Figur-Grund

Fig. 2.103

Havbro Figur-grund 1:12.000 Havbros struktur er præget af den øst-vestligt orienterede hovedgade med kantbebyggelser samt den krydsning som jernbanens tidligere forløb i en mere sydlig retning har skabt. I dag har denne krydsning skabt to koncentrationspunkter; et omkring kirken langs med hovedgaden og ved pizzariaet og et omkring Himmerland ungdomsskole, hvormkring de fleste institutioner placerer sig.

Funktioner.

Funktioner

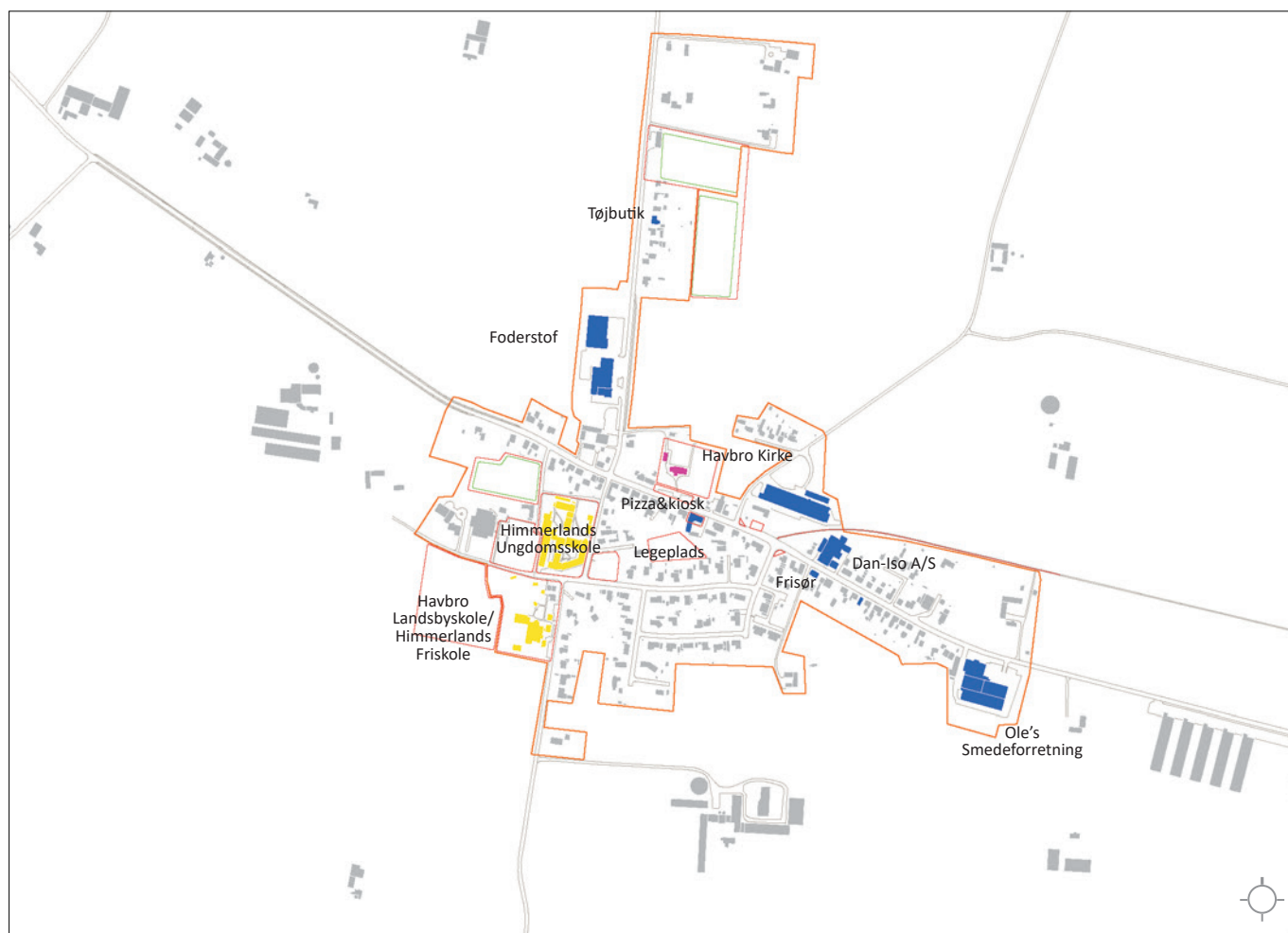

Fig. 2.104

Havbro Funktioner 1:12.000 Havbro bærer tydeligt præg af sin karakter som uddannelses centerpunkt med både friskole og ungdomsskole. Herudover kan der findes enkelte små butikker så som frisør og pizzeria men her er ingen indkøbsmuligheder. Herudover rummer landsbyen flere industrirelaterede erhverv så som en isoleringsmateriale-virksomhed og Ole's Smedeforretning. Endeligt indeholder Havbro en kirke og kirkegård, der med sin centrale position på hovedgaden er en historisk ankerfunktion i landsbyen. Den centralt beliggende landsbyrumslomme indeholder i dag en legeplads, der synes velbesøgt.

Landskab

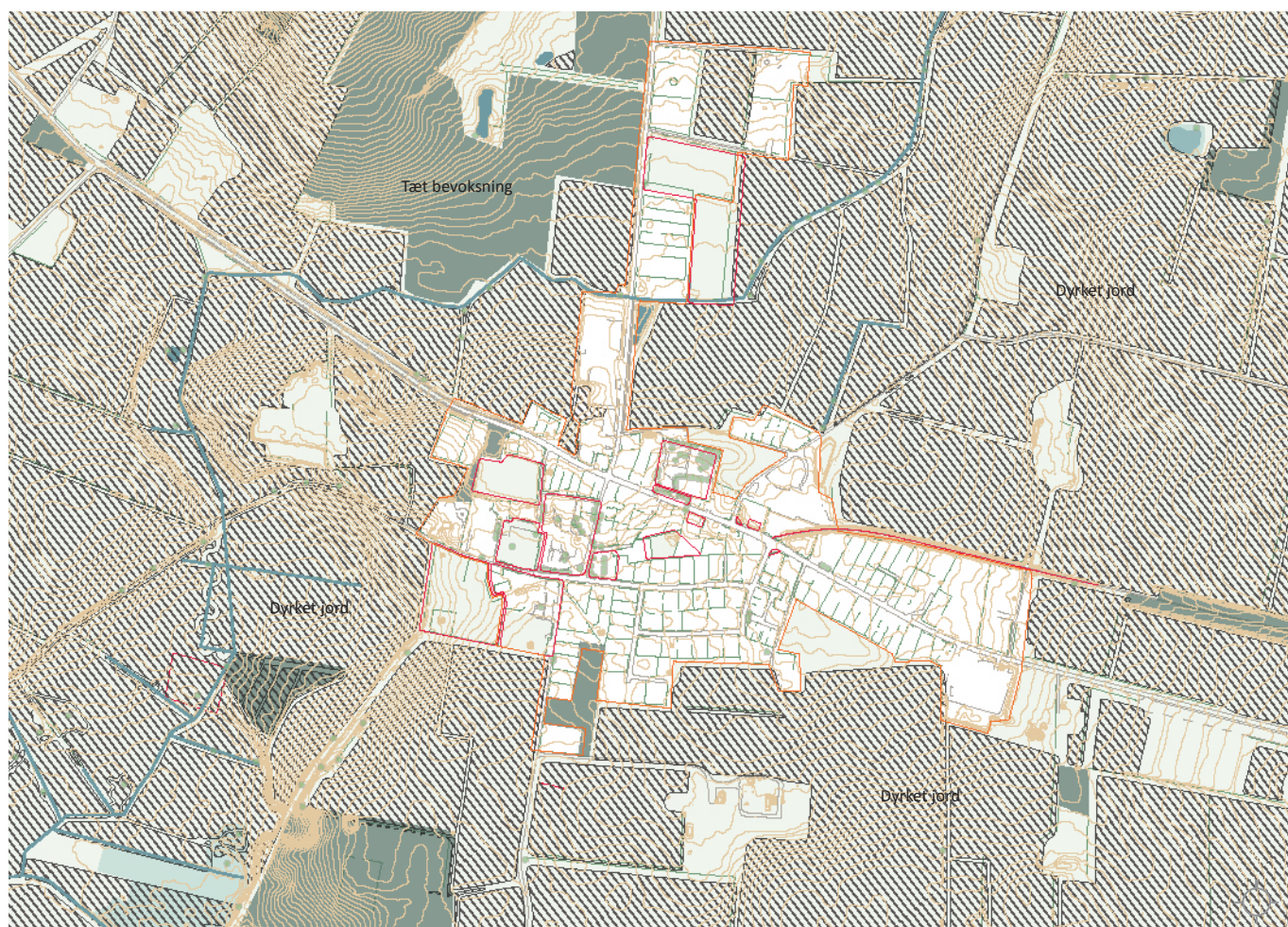

Fig. 2.106

Havbro Landskab 1:12.000 Landskabet rundt om Havbro anvendes primært til landbrug og er dermed ikke særligt tilgængeligt. I selve landsbyen er der en del træer omkring skolen og kirken og de tilknyttede udearealer til skolerne og institutioner tilbyder landskabelige fællesarealer inde i selve landsbyen.

Jordbund

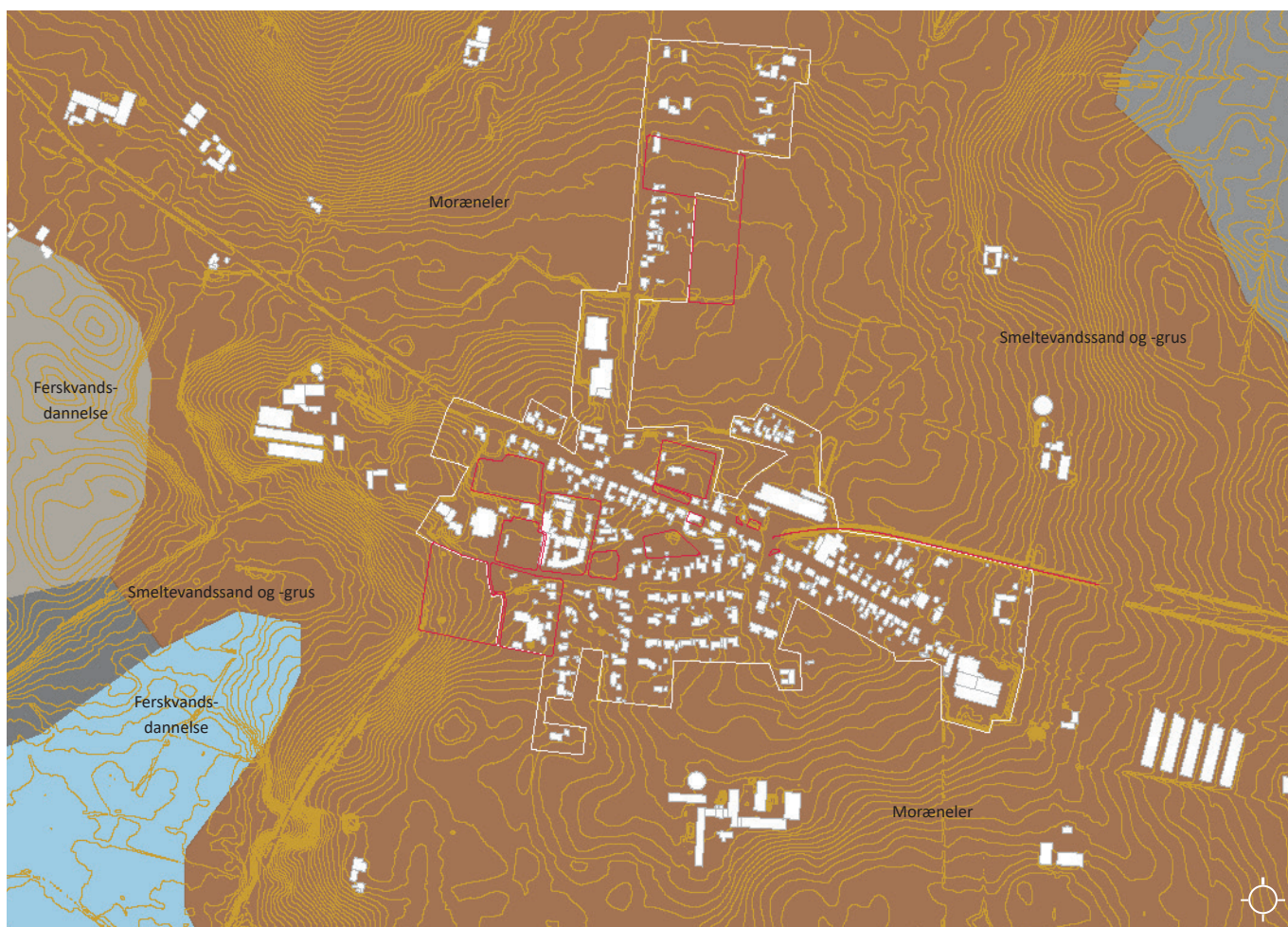

Fig. 2.107

Havbro Jordbund 1:12.000 Stort set hele området er moræner. Mod vest marint sand og ler, smeltevandssand og -grus samt ferskvandsdannelse. Mod nordøst også smeltevandssand og -grus.

1842-1899

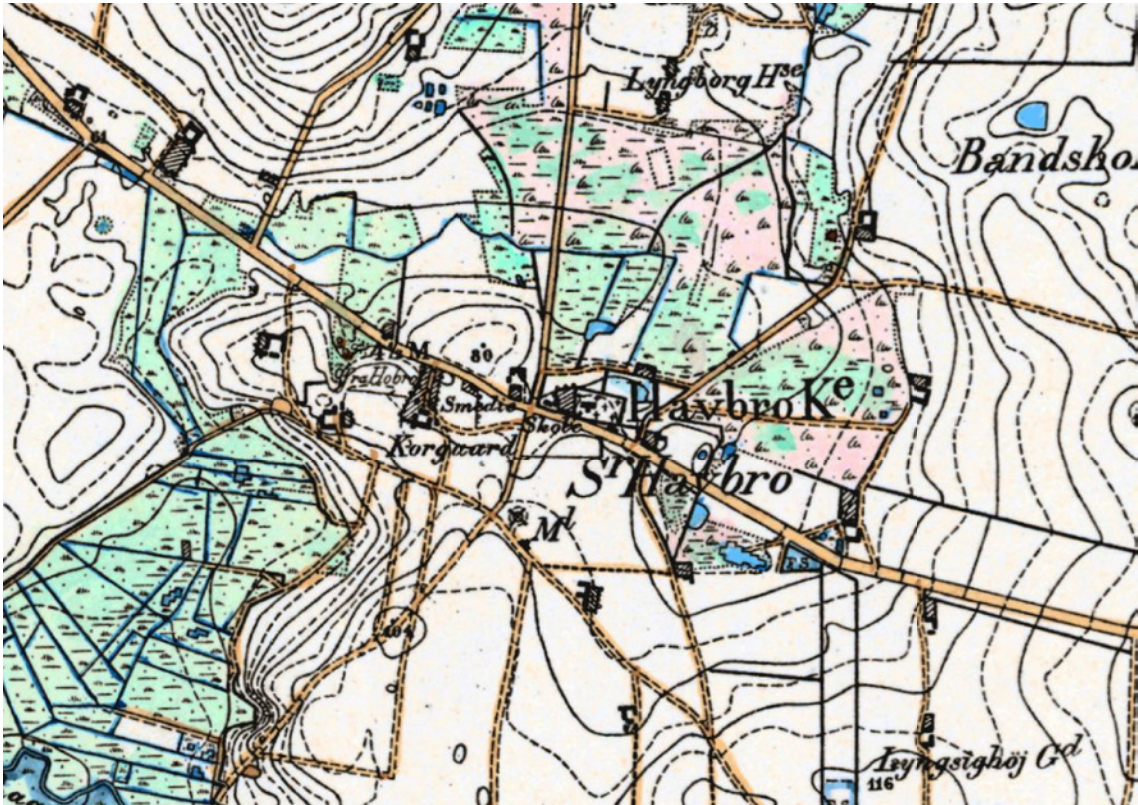

Fig. 2.108

1901-1971

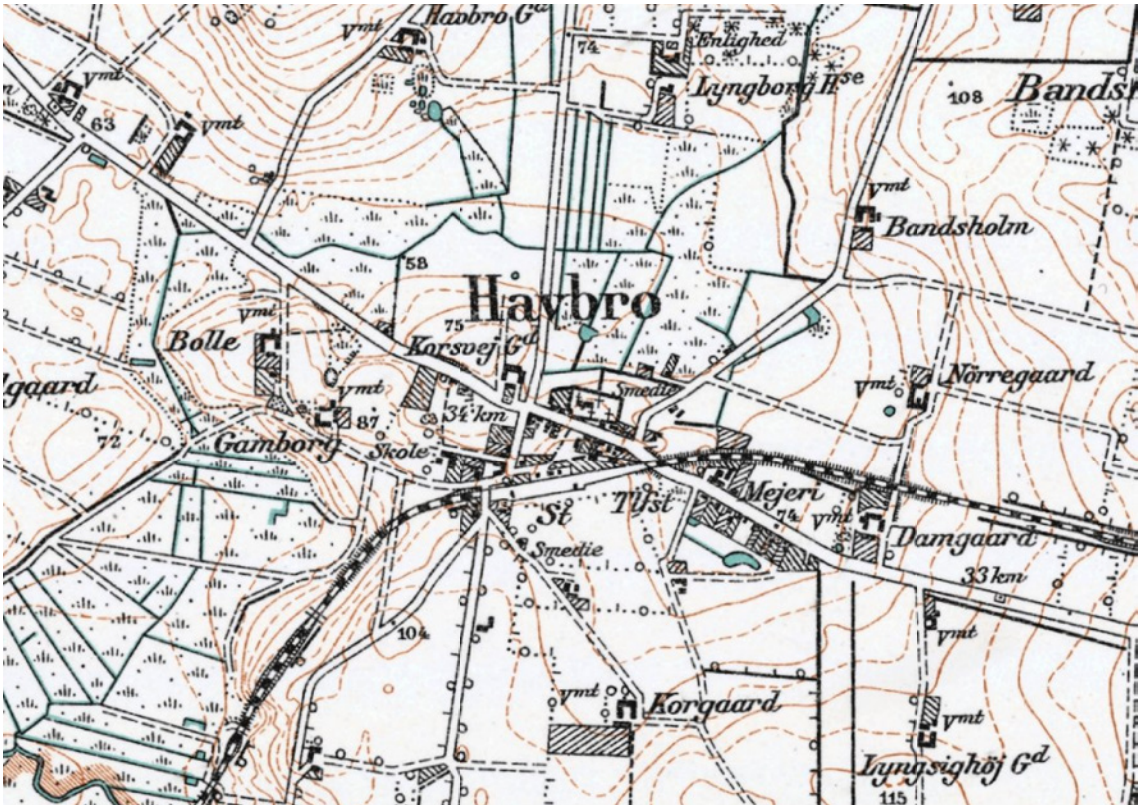

Fig. 2.109

Fig. 2.110

1957-1976

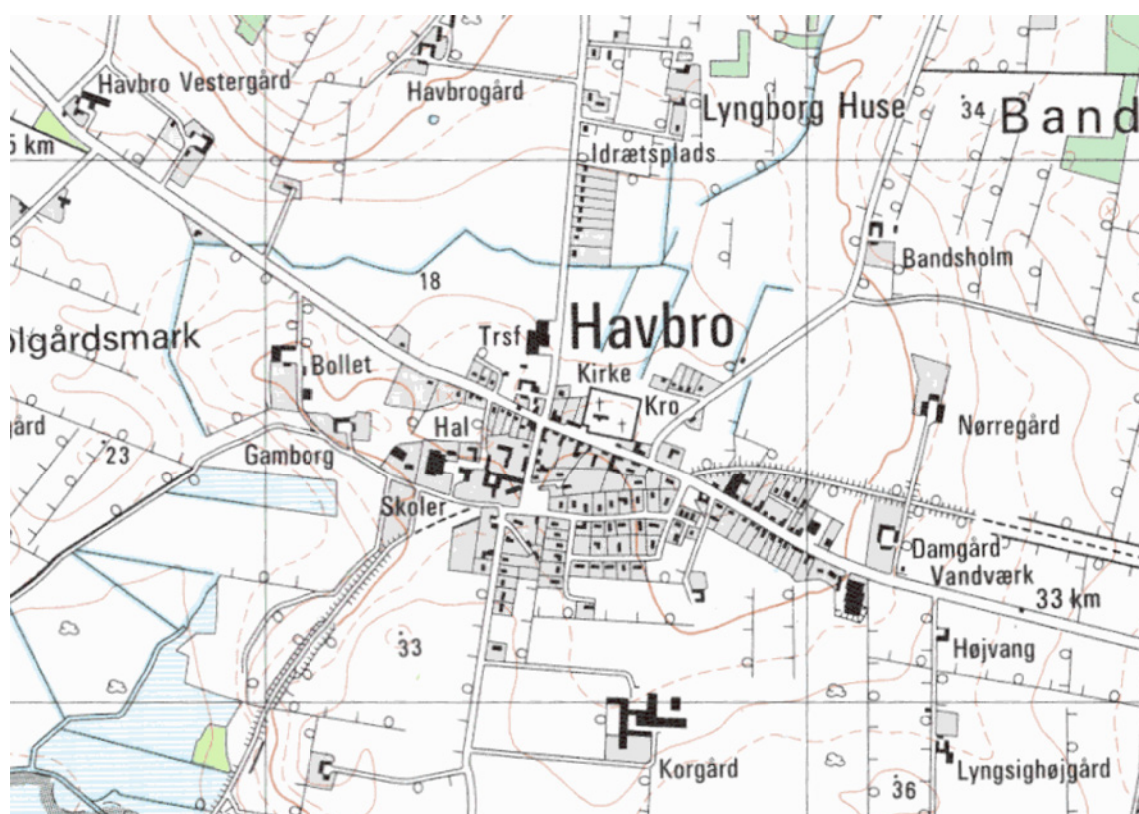
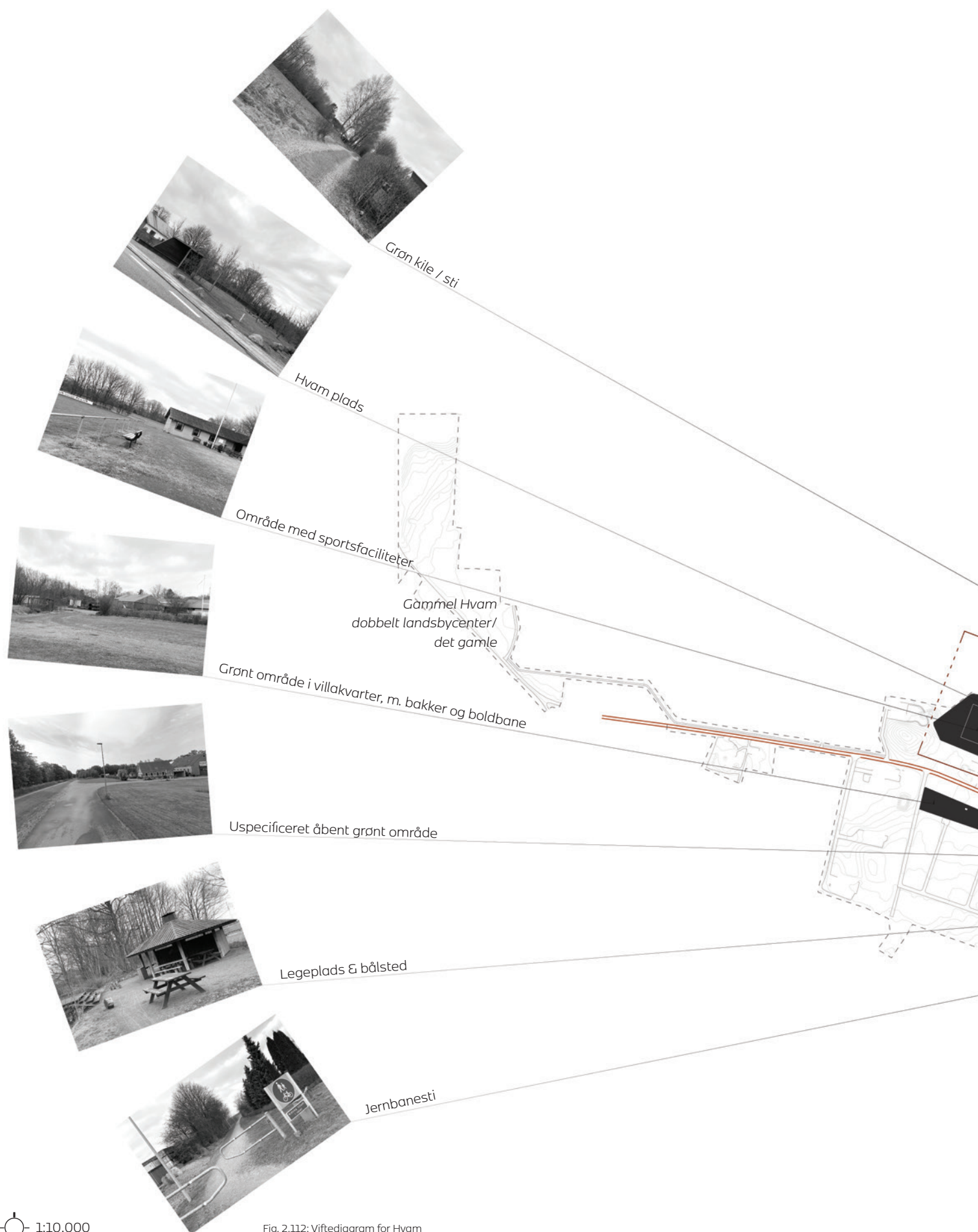
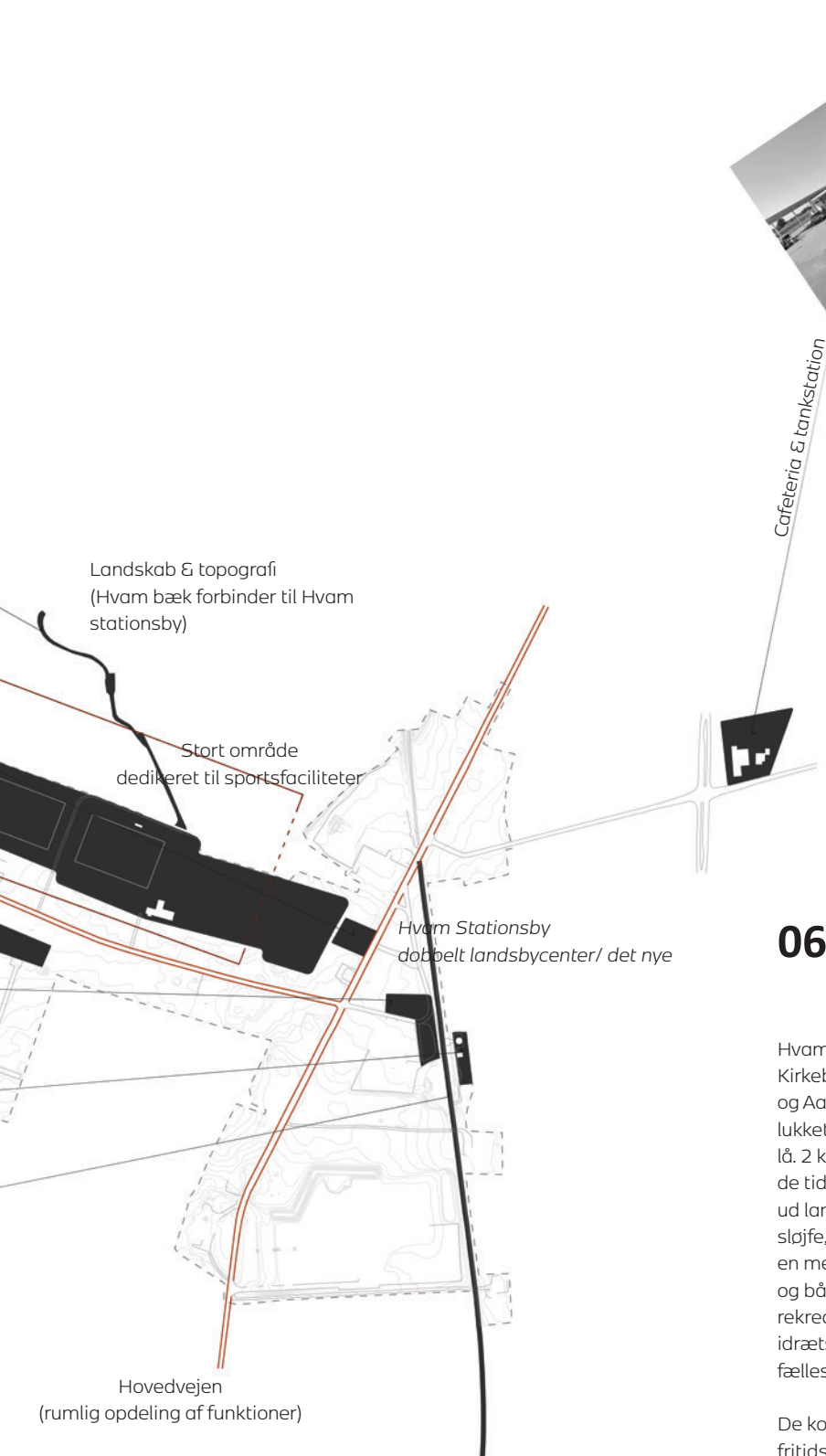

Fig. 2.111

1977-1994

06 HVAM (stationsby)

Hvam stationsby ligger i krydset mellem gammel Viborgvej og Kirkebyvej – vestligt for hovedvej 13 der forbinder Viborg med Aars og Aalborg. Hvam stationsby blev dannet omkring stationen (nu lukket), der blev anlagt i 1893 langs med landevejen, hvor også kroen lå. 2 km mod vest ligger den oprindelige Hvam landsby, hvor også de tidligere skolebygninger findes. Hvam stationsby strækker sig ud langs med hovedvejene der mødes i et T kryds, dog med en lille sløjfe, der fører ned til det tidligere stationsområde, hvor i dag har en mere rekreativ karakter med en omdannet banesti, legeområde og bålplads. Stationsbyen anvendes primært til beboelse og rekreative formål. Særligt det lokale kultur- og forsamlingshus samt idrætsforeningen KVIK med boldbaner og klubhus i Hvam samler til fællesskab.

De kortlagte landsbyrum har en udpræget rekreativ karakter som fritidslandskaber. De lægger sig ind i landsbyen der hvor stationen har trukket sig tilbage eller som pauser imellem villaerne eller på kanten til det omkringliggende landskab.

Fig. 2.113

Hvam Luftfoto 1:12.000

Figur-Grund

Fig. 2.114

Hvam Figur-grund 1:12.000. Hvam har en speciel landsbystruktur, da den i udgangspunktet består af de to dele: Landsbyen Hvam, som er landsbyens oprindelige centrum mod vest og Stationsbyen Hvam mod øst. Kortlægningen her har dog kun medtaget Stationsbyen Hvam når det gælder kortlægningen af landsbyrum, primært pgr. det klare brud i bebyggelsesstruktur som sker ved stationsbyens vestlige kant. Stationsbyen Hvam kan karakteriseres som en vejkanstby, da bebyggelsen primært flankerer hovedvejen og blot enkelte steder (med villaudstyknin langs med Kirkebyvej samt omkring det gamle stationsområde ved Thorsgade loopet) har flere lag af bebyggelse.

Funktioner

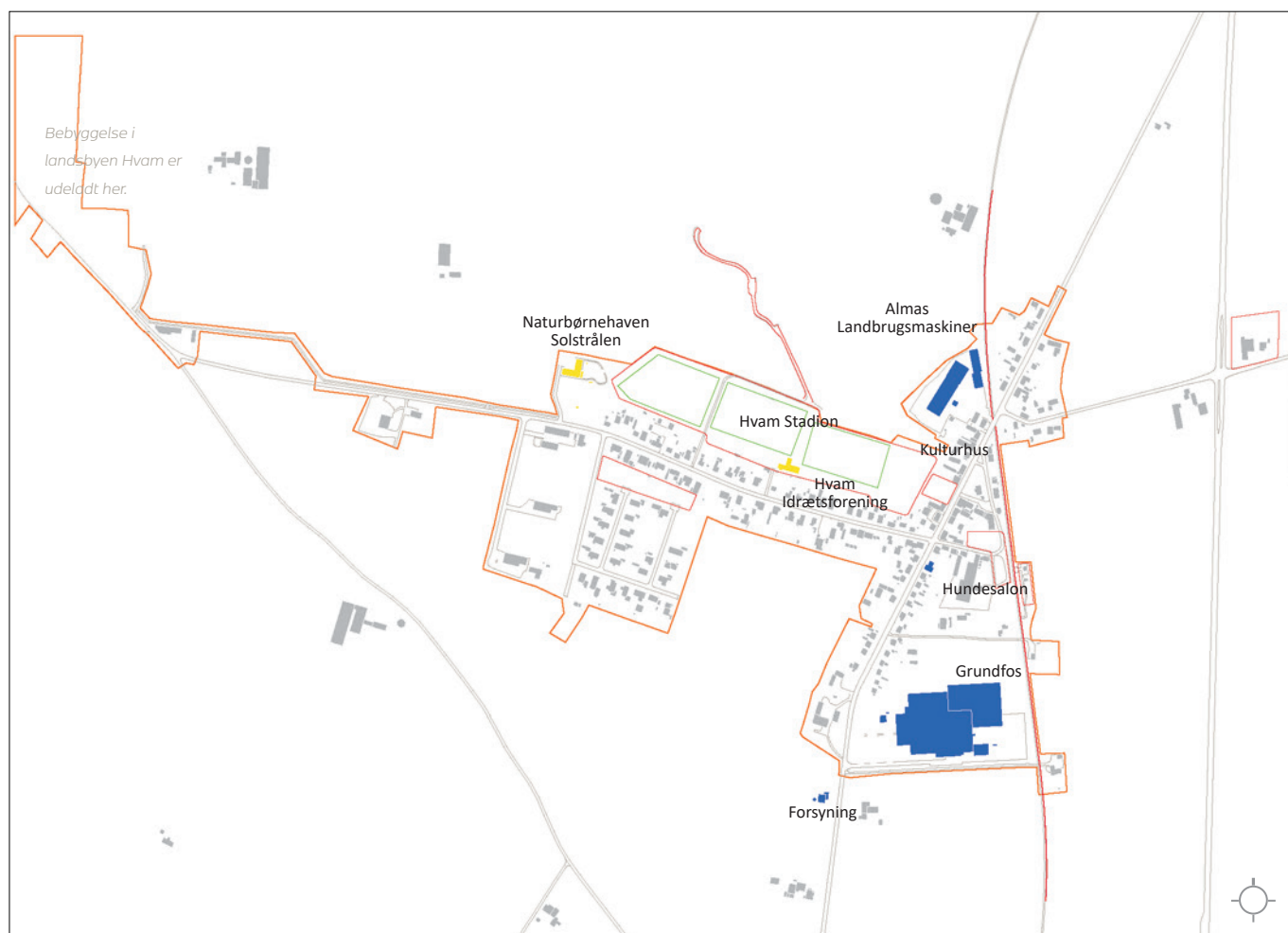

Fig. 2.115

Hvam Funktioner 1:12.000. Landsbyen huser primært bosætning og rekreative fritidsaktiviteter. Herudover ligger der en større virksomhed mod landsbyens sydlige kant: Grundfos ligesom landsbyen indeholder en naturbørnehave 'Solstrålen'. Landsbyen indeholder ingen indkøbsmuligheder, men enkelte eksempler på liberalt erhverv. Tankstationen ved hovedvej 13 indeholder dog også et cafeteria, der som et slags lokalt knudepunkt betjener de lokale.

Infrastruktur

Hvam Infrastruktur 1:12.000. Som nævnt tidligere er landsbyen at karakterisere som en vejkanstby. Det dominerende t-kryds er med til at arrangere og strukturere bebyggelsen langs med vejene. Hvam stationsby er opkoblet til både Aalestrup og Viborg via busruter, mens også hovedvej 13's umiddelbare nærhed skaber en høj grad af tilgængelighed mod både nord (Aalestrup, Aars, Støvring og Aalborg) samt syd (Møldrup og Viborg).

Fig. 2.116

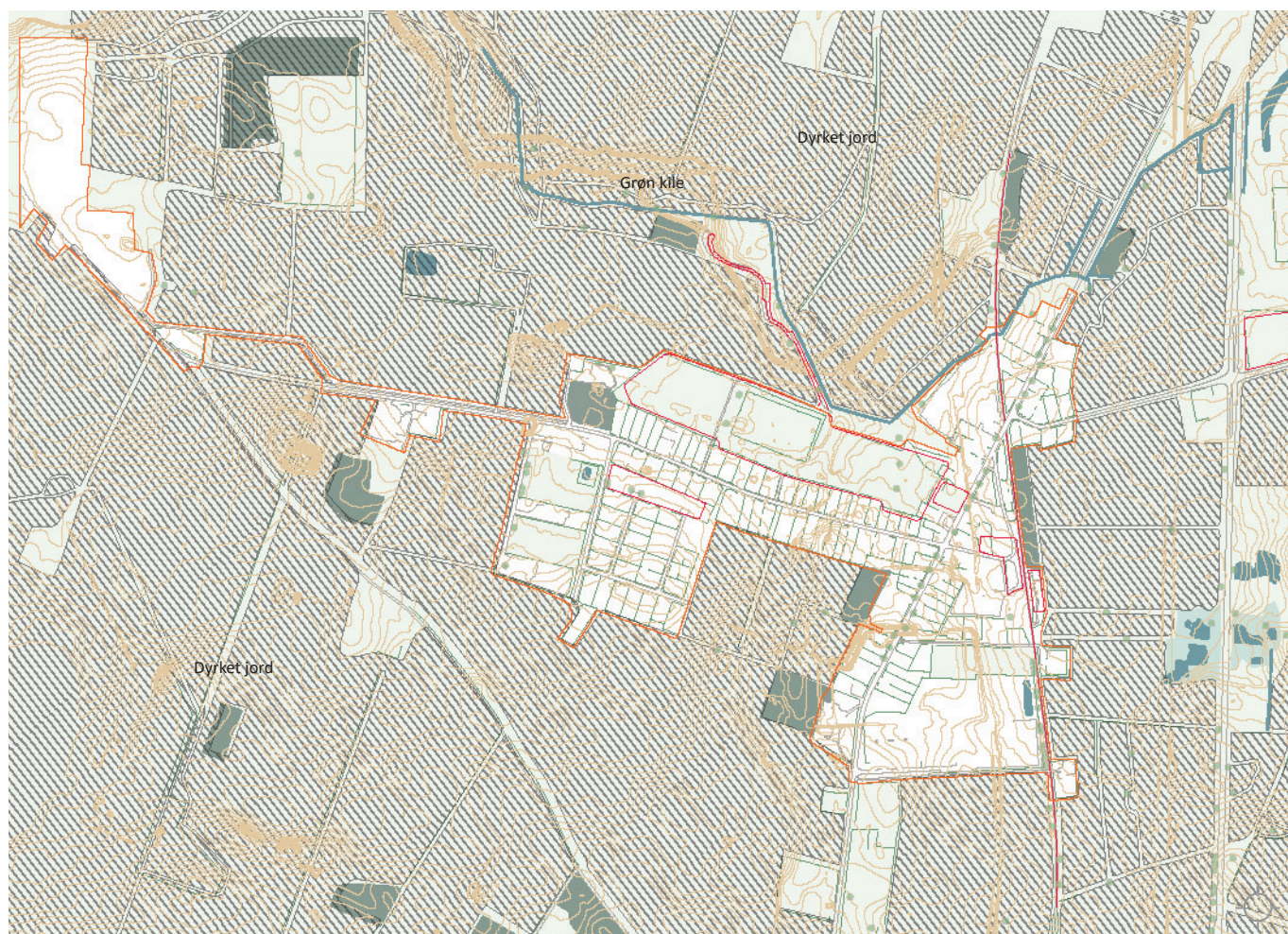
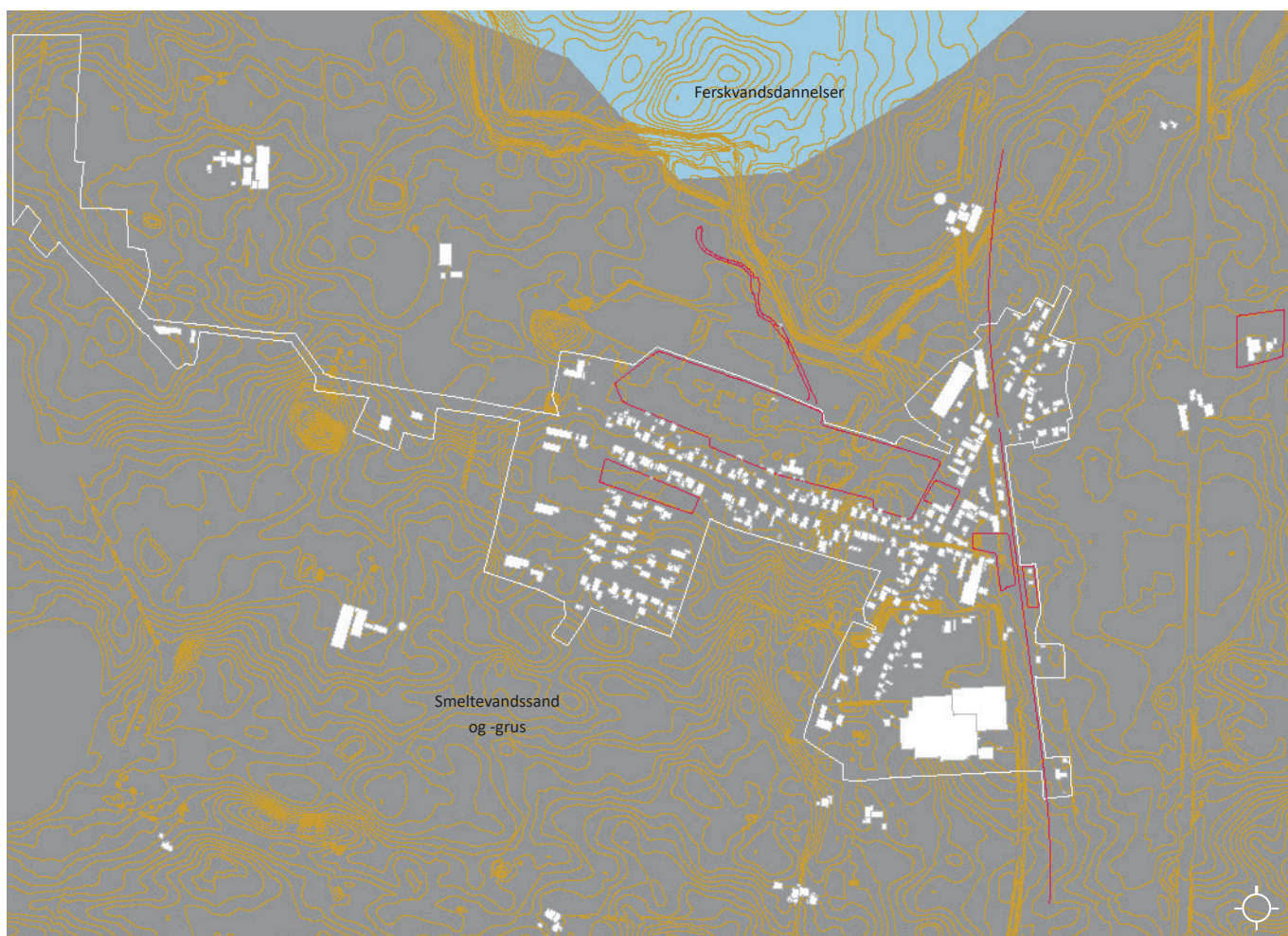

Fig. 2.117

Hvam Landskab 1:12.000. Det omkringliggende landskab er primært et dyrkningslandskab. Herudover forbinder en grøn kile de to dele af Hvam i et nord-vestligt forløb. Her bugter Hvam bæk sig, hvortil der også knytter sig en trampesti. På den anden side af Gammel Hvam slutter bækken sig til Simested Å, der som del af en større rekreativ kile forbinder til Limfjorden nord for Skals. Terrænet falder en smule mod øst.

Jordbund

Hvam Jordbund 1:12.000. Landsbyen ligger primært i smeltevandssand og grus, ligesom størstedelen af oplandet gør det. Vest for landsbyen Hvams afslutning forløber en kile med ferskvandsdannelser, der også med lille afstikker ind i landet skaber grundlag for den førnævnte grønne kile.

Fig. 2.118

1842-1899

Fig. 2.119

1901-1971

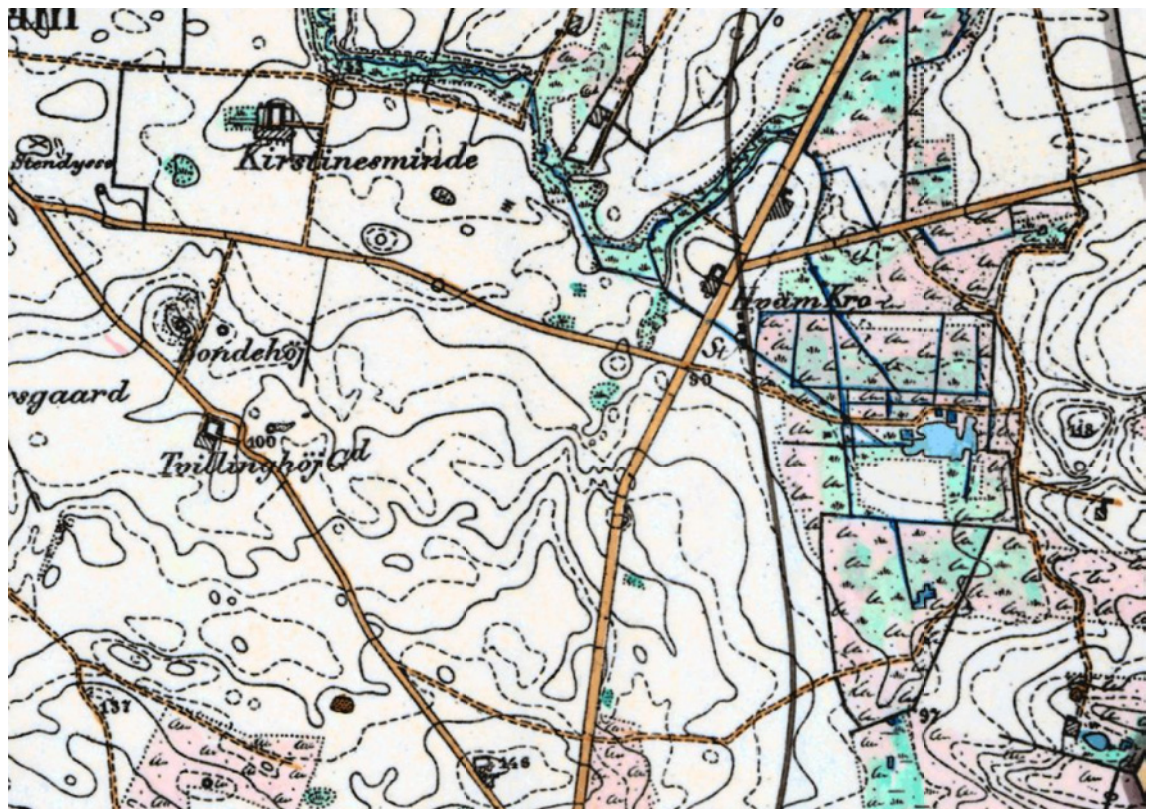

Fig. 2.120

1957-1976

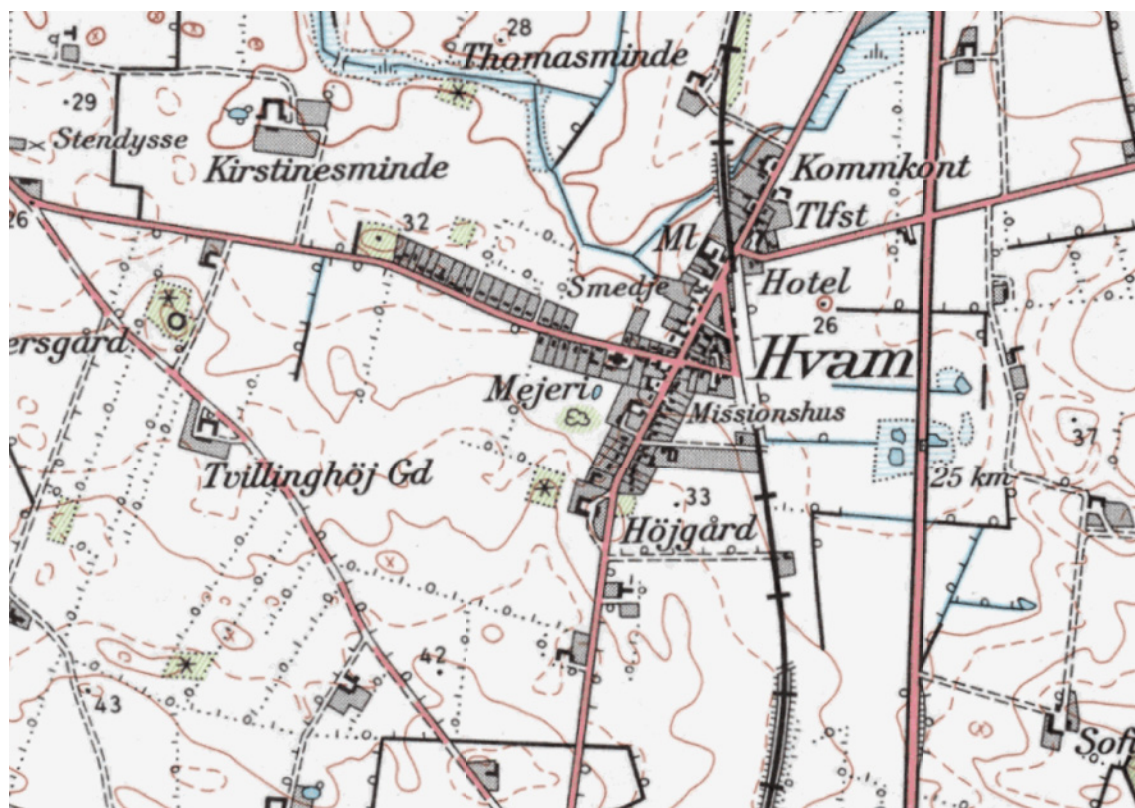

Fig. 2.121

1977-1994

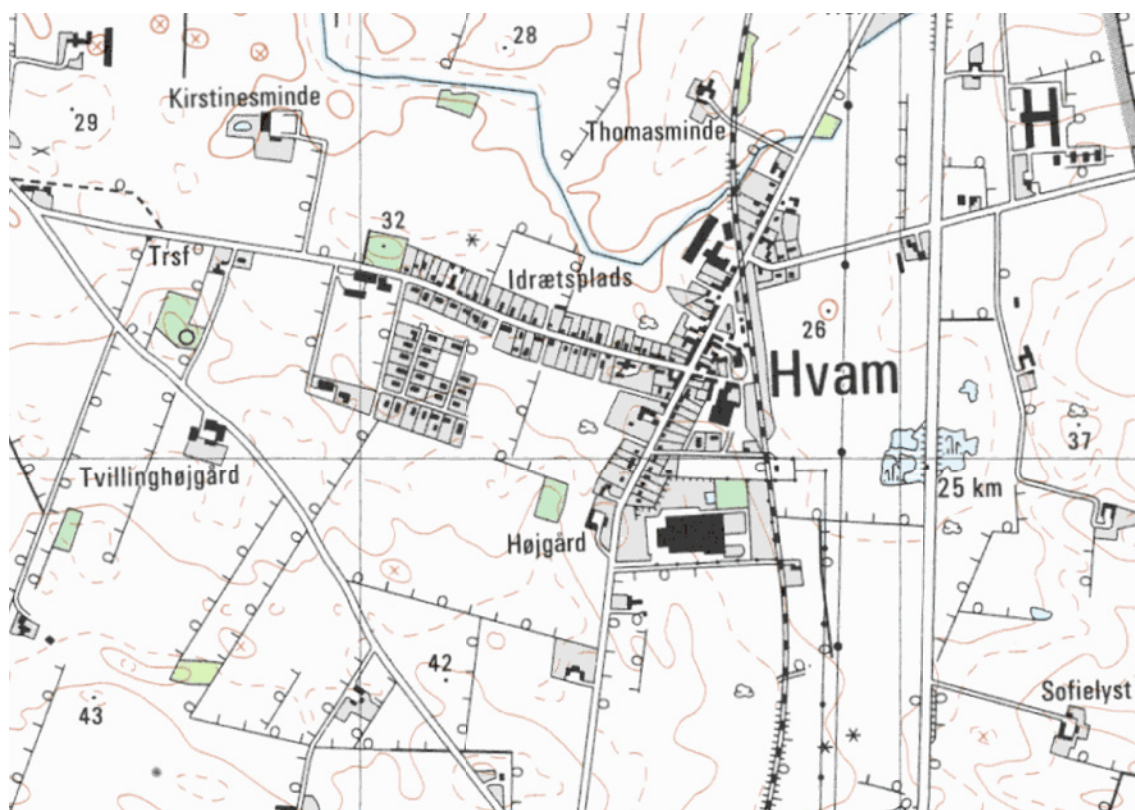
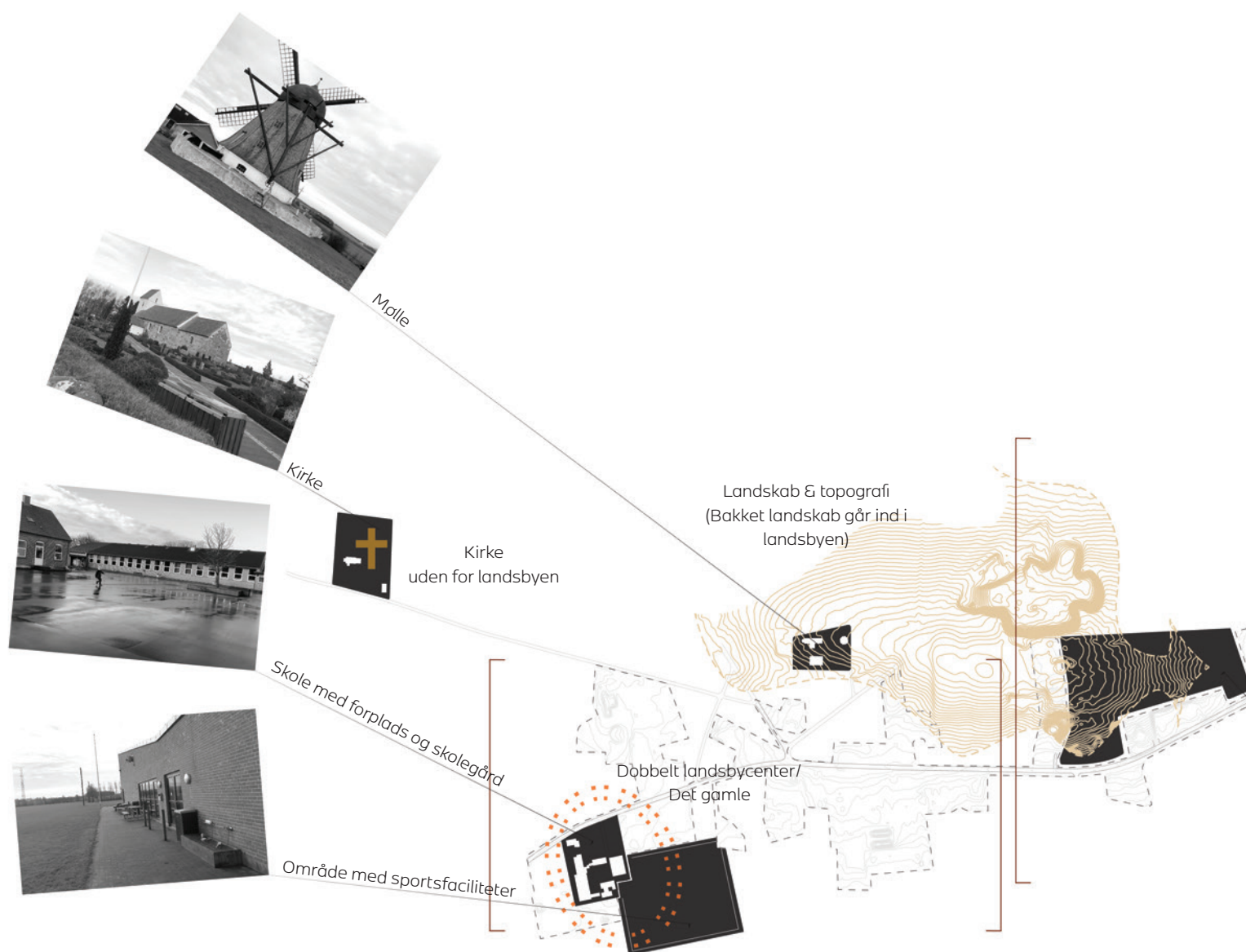

Fig. 2.122

07 VINDBLÆS

I Vindblæs ligger størstedelen af bebyggelsen ud til Vilstedvej der i et øst-vest gående forløb strækker sig tværs over Mors ud mod Vilsted og Ranum mod vest. Vindblæs er en udstrakt landsby, der på en strækning over 2 km udspreder en bebyggelseskant der starter og slutter med Gammel Vindblæs mod vest og (ny) Vindblæs mod øst. På midten hæver terrænet sig og der skabes en lille bakke med beplantning, som adskiller de 2 dele af Vindblæs både fysisk og visuelt. Kun forløbet af Vilstedvej skaber sammenhæng. Vindblæs anvendes primært til boligformål og enkelte centrale funktioner også placerer sig i hver sin ende: henholdsvis Toppedalskolen mod vest og ostebutik samt omdannelse af den tidligere stationsbygning mod øst. Kirke og mølle troner på landskabets højeste sted mod vest, men de centrale funktioner er på denne måde adskilte hvilket får landsbyen til at synes mindre end den egentligt er.

De kortlagte landsbyrum lægger sig på samme måde i relation til henholdsvis den nye eller sene del af Vindblæs. De historiske spor omkring den tidligere stationsbygning, skinnerne samt kirke og Mølle er væsentlige elementer, der trækker tråde tilbage i tiden. Skolen og de omkringliggende boldbaner repræsenterer landsbyrum med rekreativ og fritidskarakter.

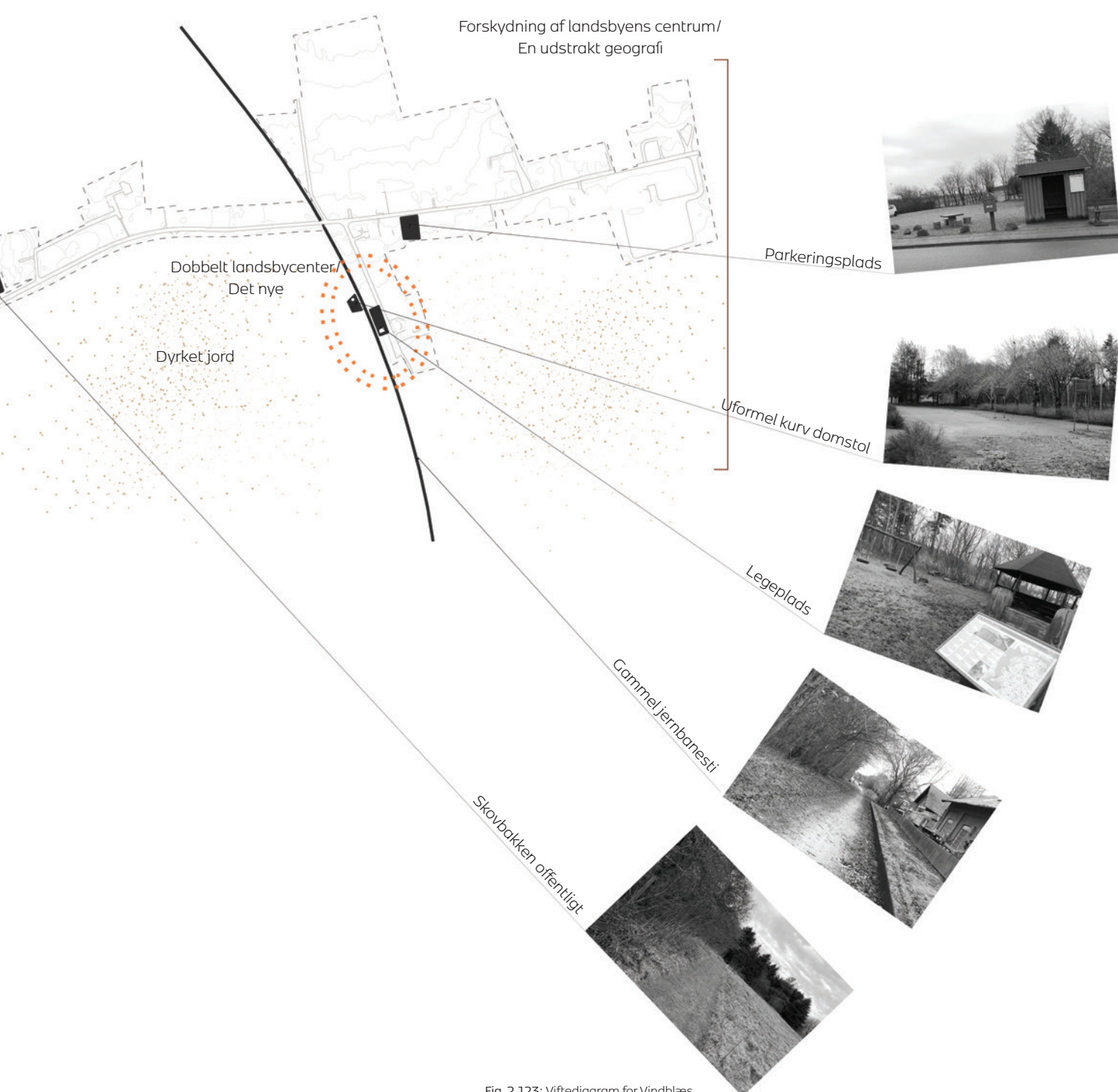

Fig. 2.123: Viftediagram for Vindblæs
- udpegnig af landsbyrum i landsbyen

Fig. 2.124

Vindblæs Luftfoto 1:12.000.

Figur-Grund

Fig. 2.125

Vindblæs Figur-grund 1:12.000. Vindblæs har en speciel landsbystruktur, da den består af de to dele: Gl. Vindblæs, som er landsbyens oprindelige centrum mod vest og (Ny) Vindblæs mod øst. Gl. Vindblæs ligger dybt i landskabet med en løs, decentral struktur der indeholder mange åbninger og en diffus afgrænsning til det omkringliggende landskab. Langt hovedparten af bebyggelserne har en tydelig karakter af gårde med indre gårdrum, lader, tanke osv. Der er således ingen boligområder med nyere parcelhuse her. Det er tydeligt ift. vejnettets struktur og opdelingen af marker, at Gl. Vindblæs er stjerneudstykket og dermed kan karakteriseres som en klyngelandsby. Ny Vindblæs er opstået som følge af, at der i historisk tid har løbet en jernbane gennem byen, hvor stationen og senere mejeriet blev placeret øst for den oprindelige bymidte. Her består hovedparten af bebyggelserne af enfamiliehuse, som er placeret i et kryds langs den forhenværende jernbanestrækning (N-S) og langs vejen Vilstedvej, som forbinder de to landsbydele (V-Ø). Denne del af Vindblæs kan dermed karakteriseres som en stationsby.

Funktioner

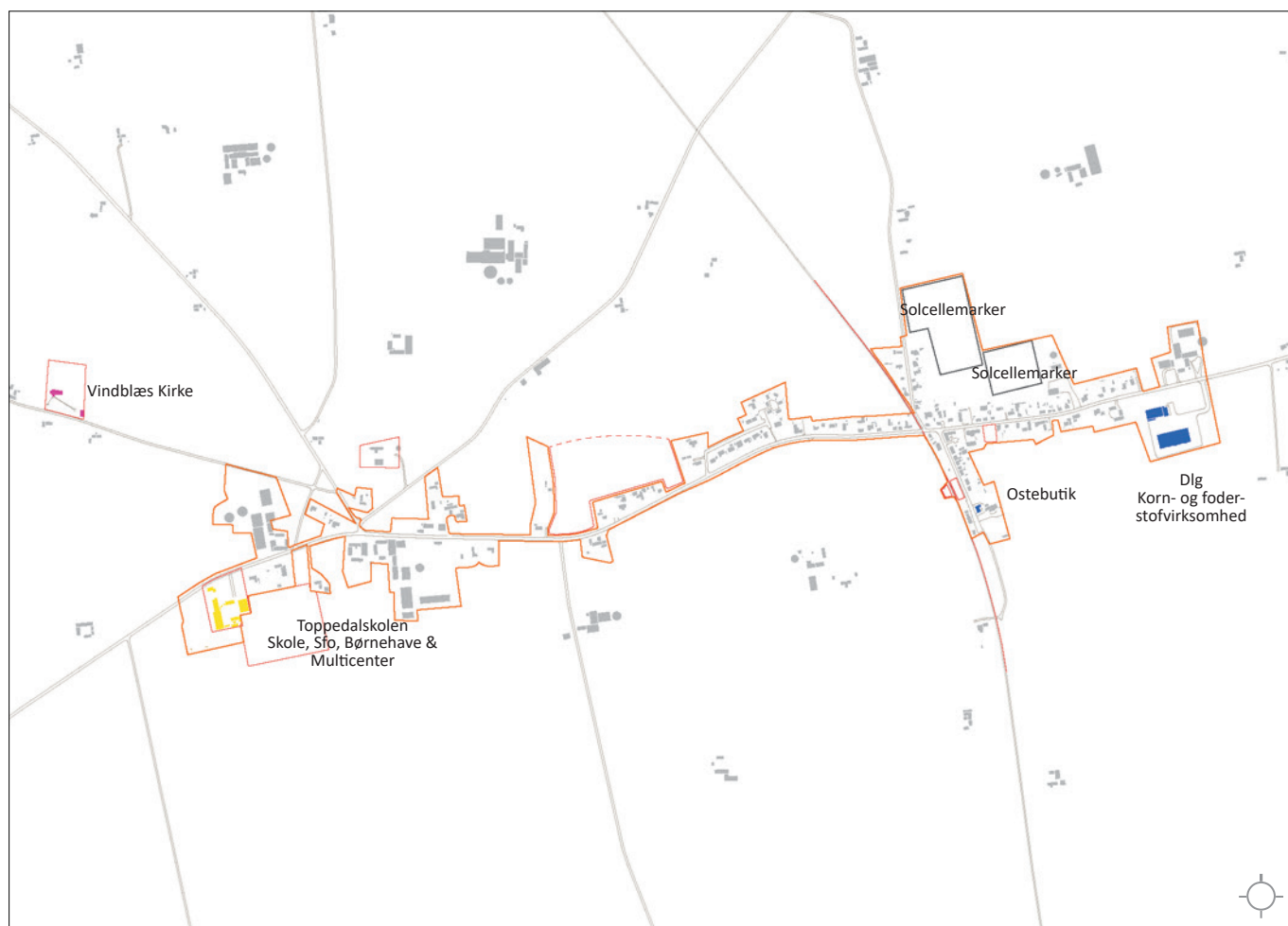

Fig. 2.126

Vindblæs Funktioner 1:12.000 Som tidligere nævnt ses denne tydelige opdeling mellem landbrugsejendomme i Gl. Vindblæs og boliger i Ny Vindblæs. I Gl. Vindblæs er der en skole (0.-9. klasse) med dertilhørende børnehave og SFO. Til denne hører et Multicenter med plads til idræt. I Ny Vindblæs findes en ostebutik, som hænger sammen med det forhenværende mejeri. Desuden er der to marker med solceller nord for Ny Vindblæs.

Infrastruktur

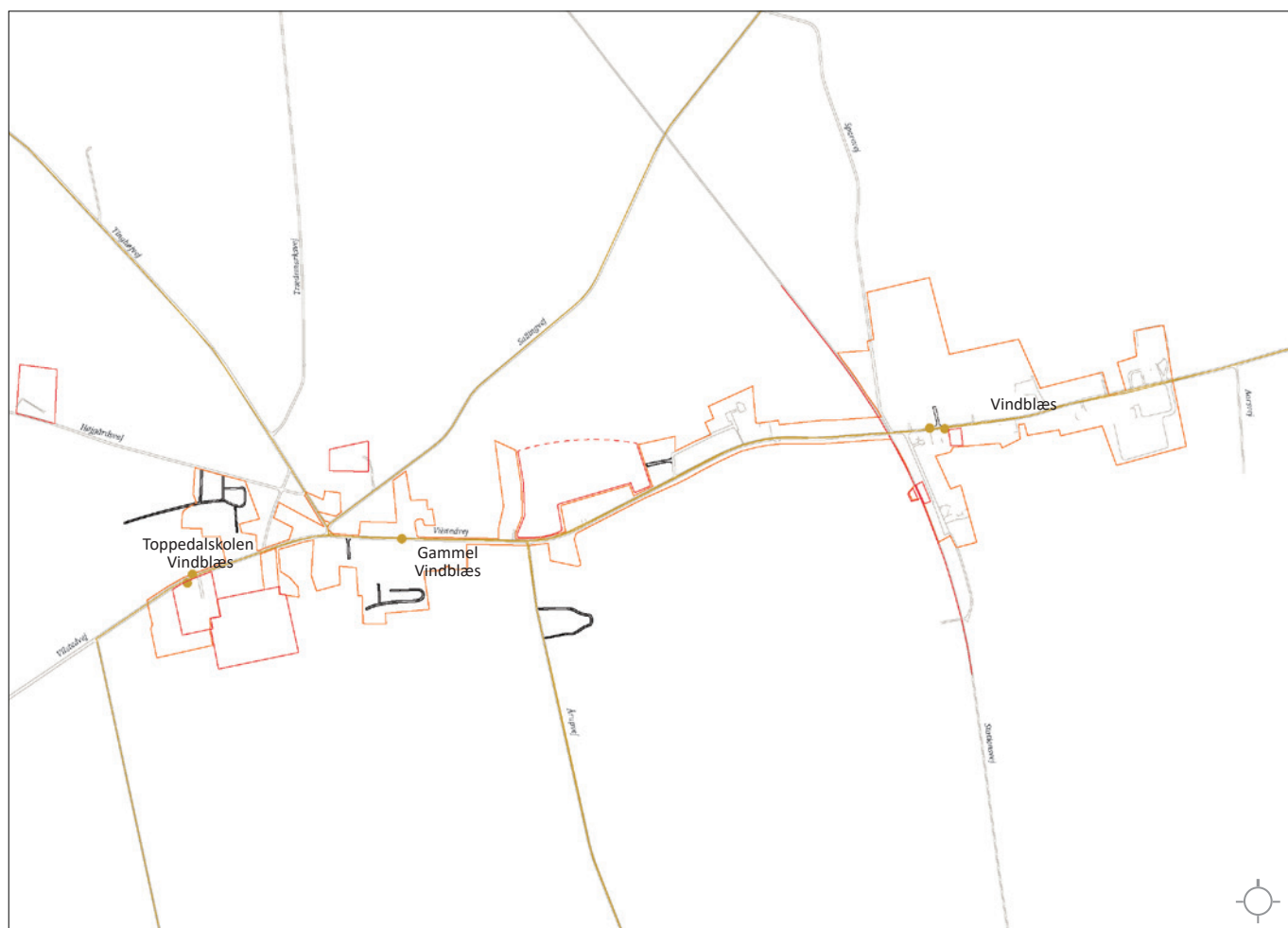

Fig. 2.127

Vindblæs Infrastruktur 1:12.000 Vindblæs er udelukkende direkte forbundet til lokale veje, men ligger med umiddelbar opkobling til primærvej 29, der mod sydøst leder til Aars (20 km køreafstand) og dernæst E45. Den nærmeste større by er Løgstør, som ligger 6,5 km mod nordvest ud til Limfjorden. Vindblæs er udelukkende direkte forbundet til lokale veje, men ligger med umiddelbar opkobling til primærvej 29, der mod sydøst leder til Aars (20 km køreafstand) og dernæst E45. Landsbyen indeholder flere busstoppesteder; to i hver landsbydel. I Gl. Vindblæs er der ét centralt i den østlige del af landsbyen (Gammel Vindblæs) og ét helt mod vest ved Toppedalskolen. I den nye bydel er de to busstoppesteder (Vindblæs (Vilstedvej)/Vesthimmerland Kommune) placeret øst for vejkrydset. Buslinjerne 57, 240 og 242 standser i landsbyen.

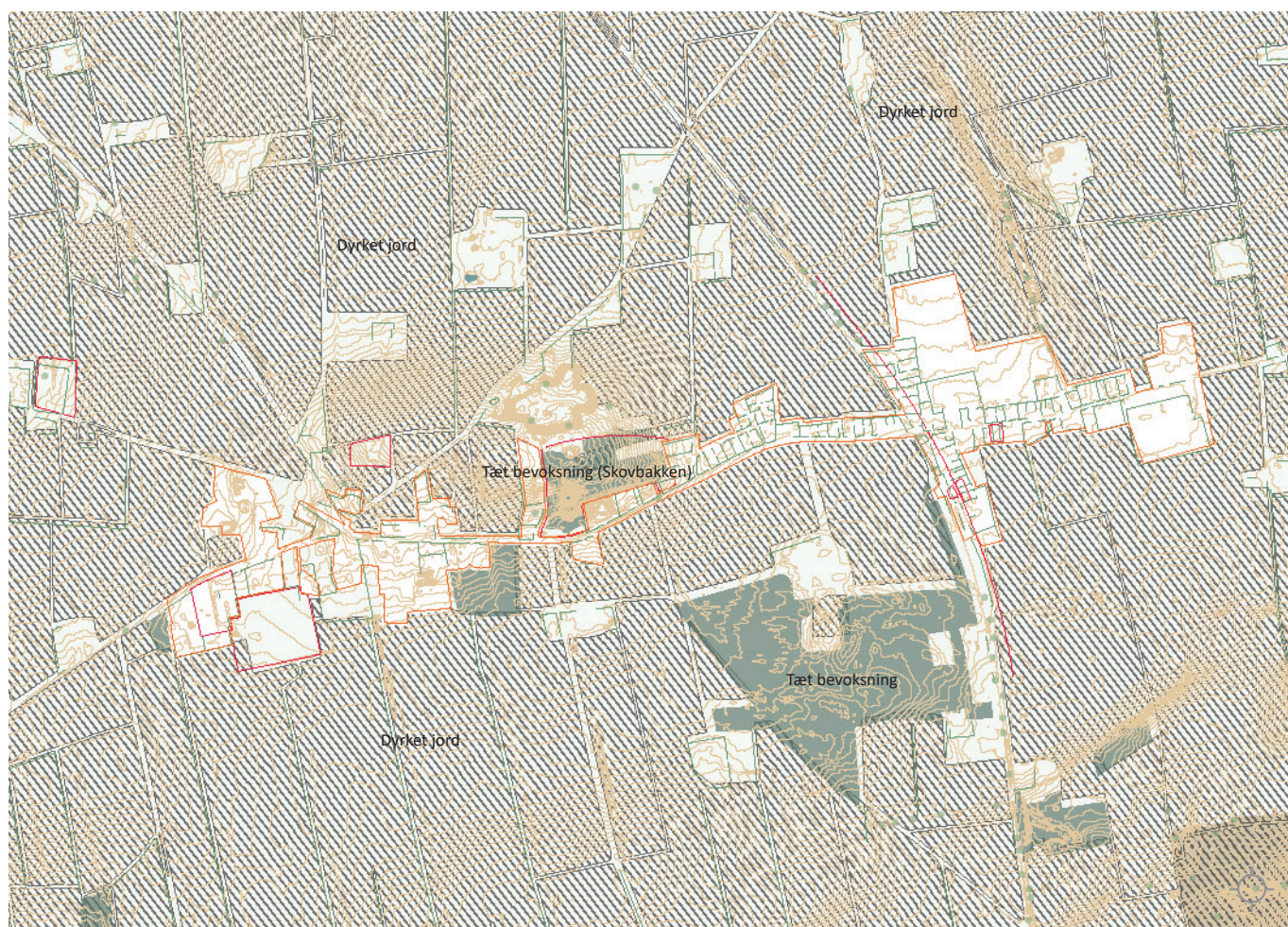

Fig. 2.128

Vindblæs Landskab 1:12.000

Stort set al arealanvendelsen omkring Vindblæs er til dyrkning af afgrøder. På luftfotoet ses endvidere en række gylletanke, som indikerer dyrehold. På baggrund af højdekurverne kan man se, at Gl. Vindblæs befinder sig et kuperet sted i landskabet, og lige øst for landsbyens oprindelige centrum ligger Skovbakken (se også udpegningerne på de historiske kort); et område med træer og grøn bevoksning, som i dag har et rekreativt formål med flere stiforløb. Landskabet omkring Ny Vindblæs er mere fladt. Syd for byen findes desuden et mindre skovområde samt et mindre hedeområde.

Jordbund

Fig. 2.129

Vindblæs Jordbund 1:12.000 Jordbunden under Gl. Vindblæs består af moræner, hvilket er godt til afgrødedyrkning, mens jordbunden under Ny Vindblæs er moræner og smeltevandssand- og grus. Der er aflejringer af sand og kridt hhv. syd og nordøst for Ny Vindblæs. Hele området befinder sig ved den østlige afgrænsning af et større område med moræner.

1842-1899

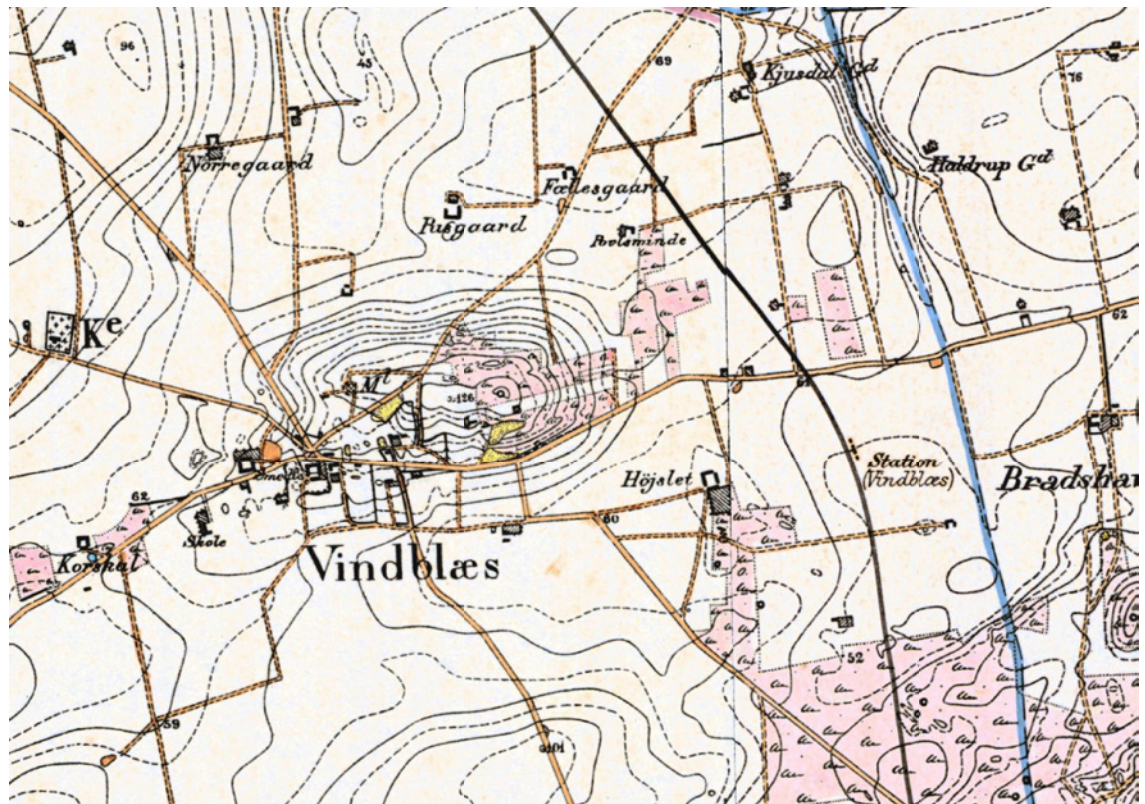

Fig. 2.130

1901-1971

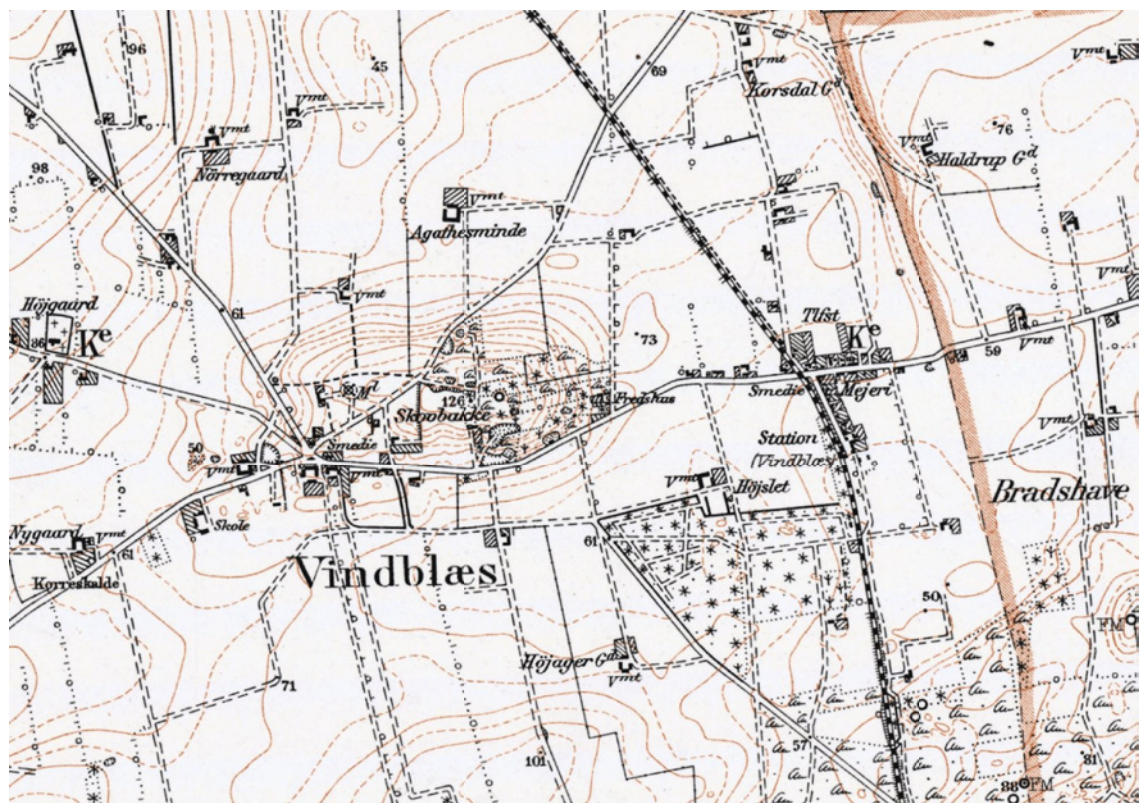

Fig. 2.131

1957-1976

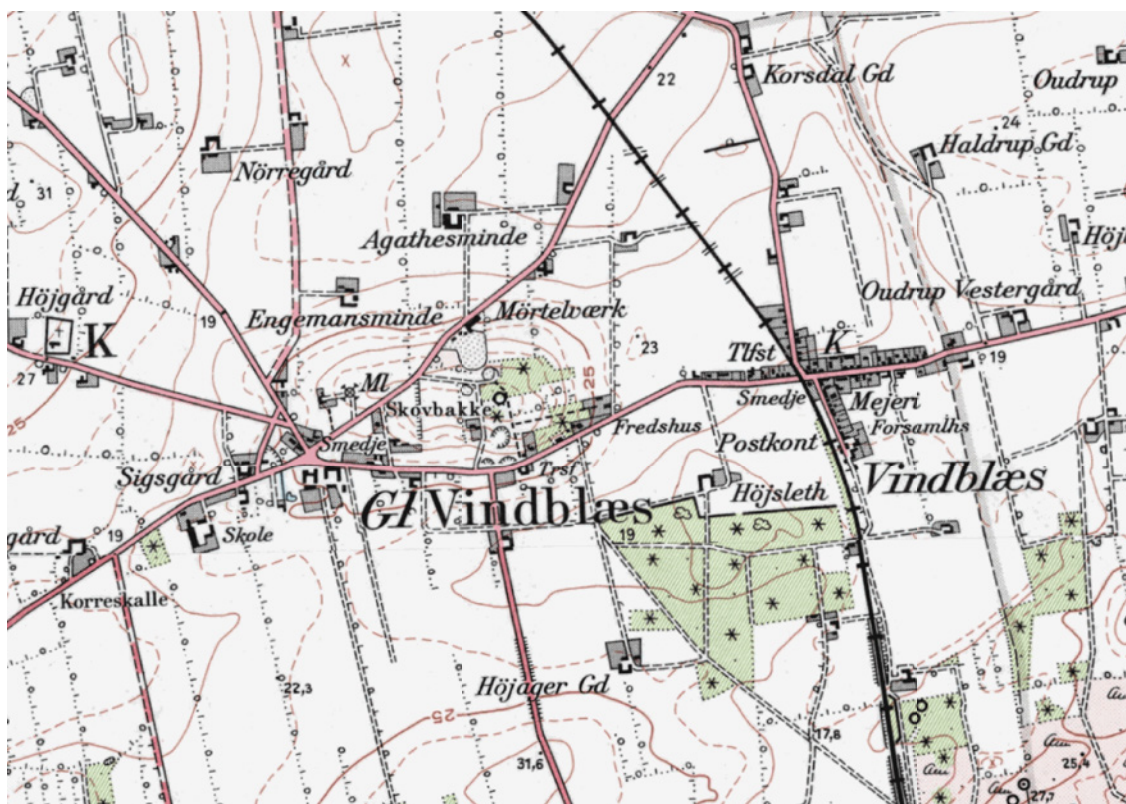

Fig. 2.132

1977-1994

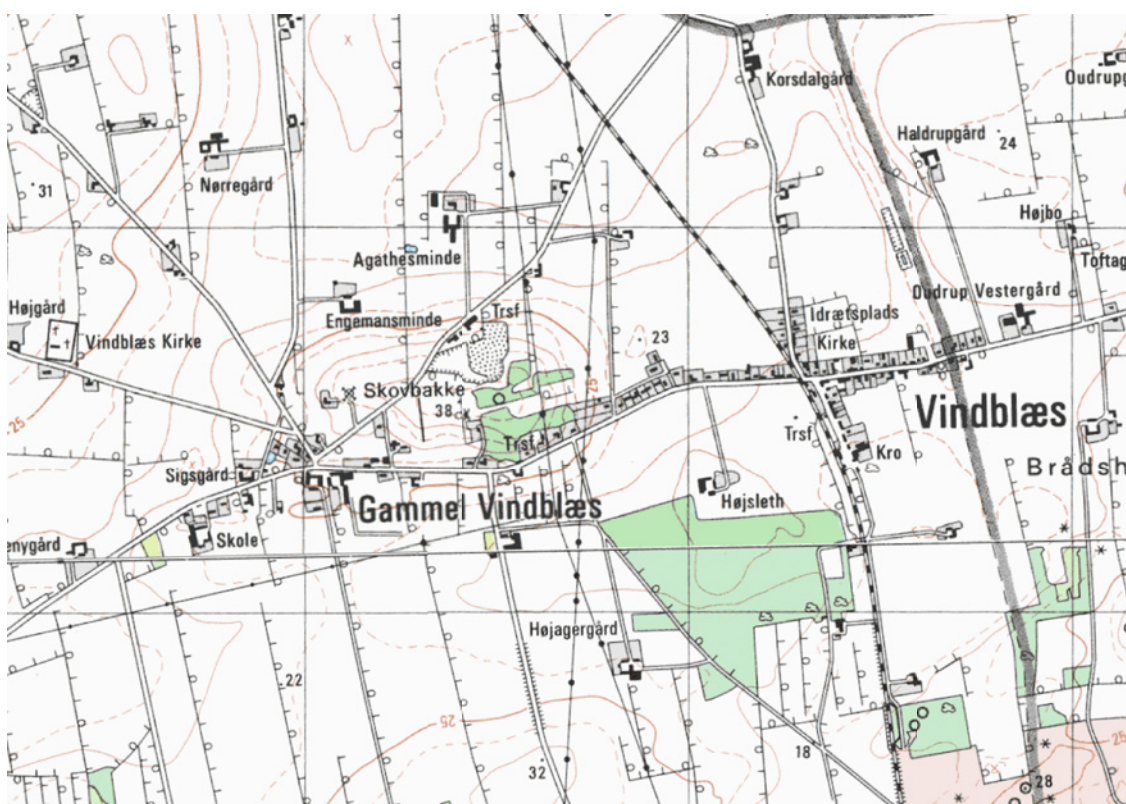
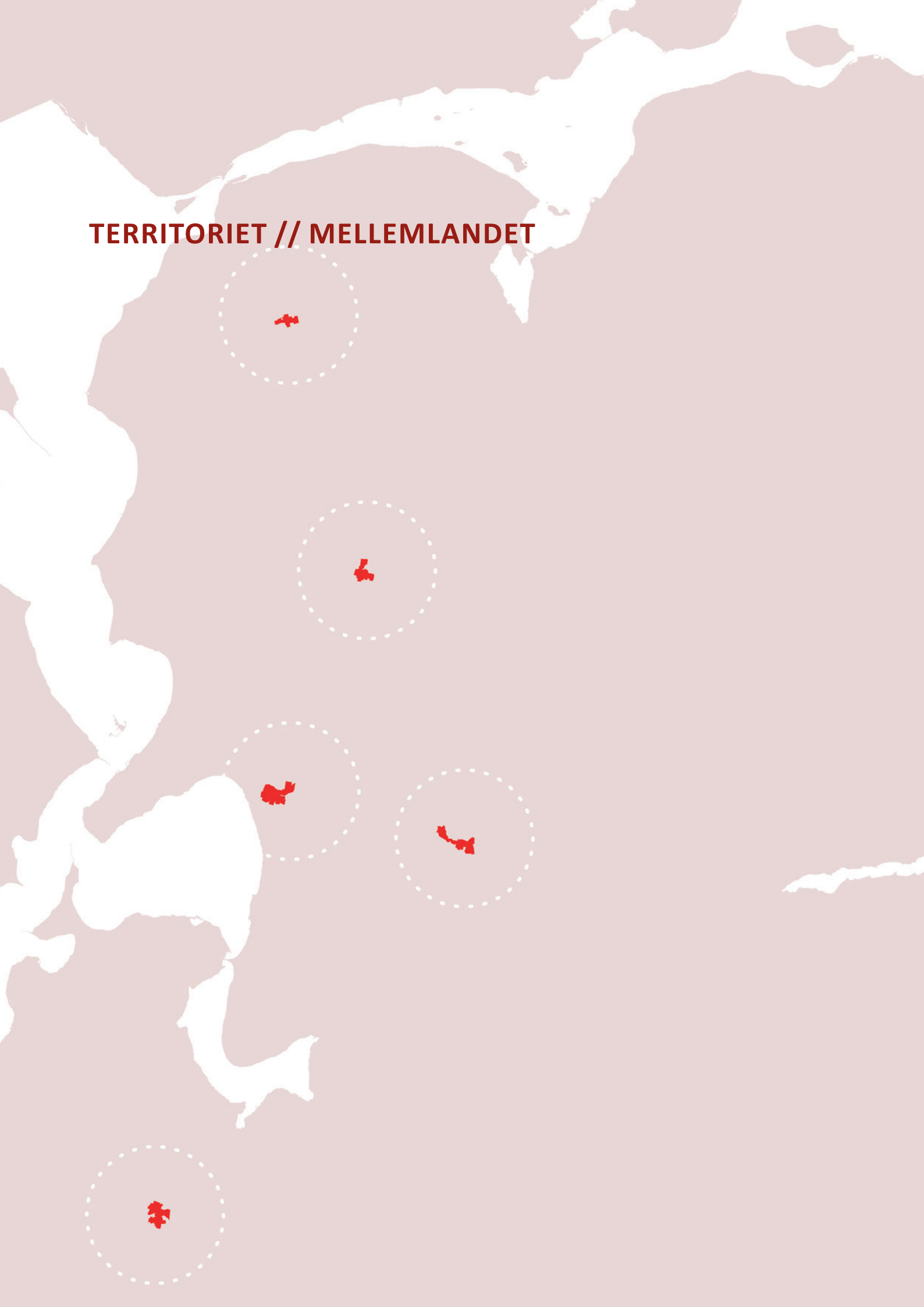

Fig. 2.133

TERRITORIET // MELLEMLANDET

Denne del af atlasset analyserer de syv landsbyers og landsbyrummenes indlejring i et større regionalt territorie. Det redegør for det geografiske område, som har dannet udgangspunkt for undersøgelse - det vi i introduktionen beskrev som 'Mellemlandet' med fokus på at forstå de storskala konditioner, som landsbyerne og landsbyrummene virker i. Følgende tematiske kortlægninger er foretaget: indbyggertal og befolkningsudvikling, kommunalt tilhørsforhold, infrastruktur, bykontekst og bymønstre samt landskab, herunder jordbundsforhold.

Af analysen fremgår det at landsbyernes morfologi og landskabskarakter i høj grad defineres af de overordnede regionale sammenhænge. Eksempelvis er Durup, Havbro og Sparkær beliggende direkte i en økologisk forbindelse, mens Sparkær, Gedsted og Hvam befinder sig i områderne med tidligere havbunde med mulighed for råstofudvinding, hvor de andre landsbyer i højere grad ligger på de næringsrige jorde. I Sparkær skubber landskabet sig eksempelvis helt ind til den tværgående hovedgade, hvilket skaber nærhed og sammenhæng mellem mobilitetsrum og landskabsrum. I Vils lægger dyrkningslandskabet sig rundt om landsbyen, og om end det ikke er direkte tilgængeligt, skabes der en tydelig demarkation mellem landsby og landskab. Kortlægningerne af territoriet viser på flere måder at landsbyrummenes placering og deres karakter er uadskillelige fra den store skalas landskabelige forhold. Også infrastrukturelle opkoblinger har en betydning for landsbyernes nuværende og fremtidige rolle som attraktive bosætningsmiljøer. Vindblæs, Gedsted og Vils er eksempelvis beliggende ved hovedveje, der skaber god tilgængelighed til omkringliggende byers muligheder, mens det nyligt åbnede trinbræt i Sparkær også understreger betydningen af landsbyernes kobling til de omkringliggende byer. Altså er relationerne til regionens bymønstre og de deraf afledte koblinger til betydningsbærende funktioner ift. arbejdspladser, uddannelse og kultur samt tilkobling til infrastrukturelle netværk betydningsfulde for karakteren af landsbyernes fælles rum og særligt det liv, der førhen, nu og i fremtiden leves i disse rum.

Signaturforklaring

- Kommuner
- Hovedveje
- - Territoriet
- Bebyggelser
- 7 landsbyer

Fig. 2.134: Landsbyerne i territoriet.

LIMFIJORDEN

VINDLÆS

VESTHIMMERLAND
KOMMUNE

HAVNBRO

DURUP

SKIVE
KOMMUNE

GØDSTED

HVAM

VIBORG
KOMMUNE

SPARKÆR

1: 250.000

Om territoriet

De syv landsbyer ligger alle i et område, der strækker sig over kommunerne Morsø, Skive og Vesthimmerland og i forlængelse heraf dele af kommunerne Viborg, Holstebro og Struer. Territoriet støder op til Thisted Kommune mod vest, Jammerbugt Kommune mod nord, samt Aalborg, Rebild og Mariagerfjord Kommuner mod øst.

De tre kommuner: Morsø, Skive og Vesthimmerland har alle en negativ befolkningsvækst med et samlet befolkningstal i det samlede landdistrikt på ca. 28.600 indbyggere. Fælles for territoriet er, at det er beliggende ved Limfjorden men bundet sammen af et antal gennemgående hovedveje. Territoriet befinder sig mere end 60 minutters kørsel fra Aalborg og Aarhus og ligger dermed udenfor de større vækstregioner i både nord- og Østjylland. Indenfor territoriets afgrænsning findes i alt 53 landsbyer med 200 - 1000 indbyggere. De syv udvalgte landsbyer indenfor denne pulje, viser en spredning på en række karakteristika, herunder indbyggertal, befolkningsudvikling, infrastrukturelle forhold, bymønsterrelationer samt landskabelige forhold. De følgende sider indeholder henholdsvis kort og supplerende tekst, der redegør herfor.

Fordelingen af landsbyer med indbyggertal under 1.000 i de enkelte kommuner er som følger:

- Morsø Kommune har i alt 11 landsbyer indenfor territoriets afgrænsning med under 1.000 indbyggere (5 fra 200-249, 5 fra 250-499, 1 fra 500-999). Hermed findes der relativt flest af de mindste landsbyer i denne kommune, og der er kun en enkelt landsby med 500-999 indbyggere.
- Skive Kommune har i alt 12 landsbyer indenfor territoriets afgrænsning med under 1.000 indbyggere (0 fra 200-250, 6 fra 250-499, 6 fra 500-999). Der er altså ingen landsbyer i Skive Kommune med under 250 indbyggere, mens der er relativt flest af de største landsbyer med 500-999 indbyggere.
- Vesthimmerlands Kommune har i alt 16 landsbyer indenfor territoriets afgrænsning med under 1.000 indbyggere (5 fra 200-250, 6 fra 250-499, 5 fra 500-999). I Vesthimmerland er der en ligelig fordeling mellem størrelsen disse på landsbyer.
- Holstebro Kommune har i alt tre landsbyer indenfor territoriets afgrænsning med under 1.000 indbyggere (2 fra 200-250, 1 fra 250-499, 0 fra 500-999). Der er altså kun få landsbyer indenfor territoriet i Holstebro Kommune, og de er alle under 500 indbyggere.
- Viborg Kommune har i alt 11 landsbyer indenfor territoriets afgrænsning med under 1.000 indbyggere (1 fra 200-250, 5 fra 250-499, 5 fra 500-999). Blandt de landsbyer, som er inkluderet fra Viborg Kommune, er der flest i kategorierne over 250 og over 500 indbyggere.
- Struer Kommune har nul landsbyer indenfor territoriets afgrænsning med under 1.000 indbyggere, og vil derfor ikke indgå med yderligere materiale eller øvrig undersøgelse af denne del af territoriet.

De syv udvalgte landsbyer i 'Mellelandet' har følgende kommunale tilhørsforhold:

- 1 x Morsø: Vils (449 indbyggere)
- 1 x Skive: Durup (919 indbyggere)
- 3x Vesthimmerland: Vindblæs (220 indbyggere), Havbro (381 indbyggere) & Gedsted (866 indbyggere)
- 2x Viborg: Hvam (294) & Sparkær (627 indbyggere)

Fig. 2.135: Fotokollage fra Landsbycenteret, Sparkær.

Indbyggertal og befolkningsudvikling

Indbyggertal for landsbyer med 200-1000 indbyggere opdeles i tre kategorier, henholdsvis: 200-249 indbyggere, 250-499 indbyggere og endeligt 500-999 indbyggere. Denne opdeling følger Danmarks Statistiks praksis. En bebyggelse skal være på over 200 indbyggere med ikke over 200m mellem hver bebyggelse for at regnes som en egentlig landsby. Mindre bebyggelser opgøres ikke selvstændigt, men er summeret som antal indbyggere i landdistrikter per kommune. Som nævnt er der i alt 53 landsbyer med 200 - 1000 indbyggere i hele territoriet. Ud af de syv udvalgte landsbyer findes en af dem, Vindblæs, i gruppen med færrest indbyggere, mens de øvrige fordeler sig jævnt i de resterende kategorier.

Befolkningsudvikling

Samlet set er den nationale befolkningstilvækst i Danmark fra 2016-21 højere end i det udvalgte territorie, og de hertil hørende kommuner. Holstebro (+1,7%) og Viborg (+1%) har samlet set befolkningstilvækst, mens det omvendte er tilfældet for Morsø (-3%), Skive (-1,7%) og Vesthimmerland (-1,5%). Det viser, at de mere afsides beliggende områder i territoriet har en større tilbagegang. Indenfor kommunerne vokser de store byer generelt eller holder den samme størrelse, mens landdistrikternes befolkningstal falder.

Befolkningsudviklingen i territoriet er målt over en fem-årig periode med udgangspunkt i forskellen mellem indbyggertallet for hhv. 2016 og 2021, da det kan give et fingerpeg om den generelle udvikling. For alle landsbyer under 500 indbyggere i territoriet er der en negativ vækst på hhv. -4,7% og -4,3%, mens befolkningsudviklingen i landsbyer over 500 indbyggere er næsten lig nul. Den overordnede gennemsnitlige befolkningsudvikling for alle landsbyer under 1.000 indbyggere i territoriet er -3%. Fem ud af de syv udvalgte landsbyer har en negativ eller stagneret befolkningsudvikling, mens to landsbyer stiger næsten umærkbart.

Landsbyerne fordelt på indbyggertal:

- 1 x 200-250: Vindblæs (220)
- 3 x 250-499: Hvam (294), Havbro (381) & Vils (449)
- 3 x 500-999: Sparkær (627), Gedsted (866) & Durup (919)

De udvalgte landsbyers befolkningsudvikling

- 3 x -2%-0%: Vils (449, -2%), Sparkær (627, -2%) & Vindblæs (220, -1%)
- 2 x 0%: Gedsted (0%, 866) & Durup (919, 0%)
- 2 x 0%-2%: Havbro (381, 1%) & Hvam (294, 2%)

Eksempel:
VILS 449: -2%
Indbyggere: 449
Befolkningsudvikling: -2%

Signaturforklaring

- Kommuner
- Hovedveje
- - Territoriet
- Bebyggelser
- 200-999 indbyggere
- Udvalgte landsbyer

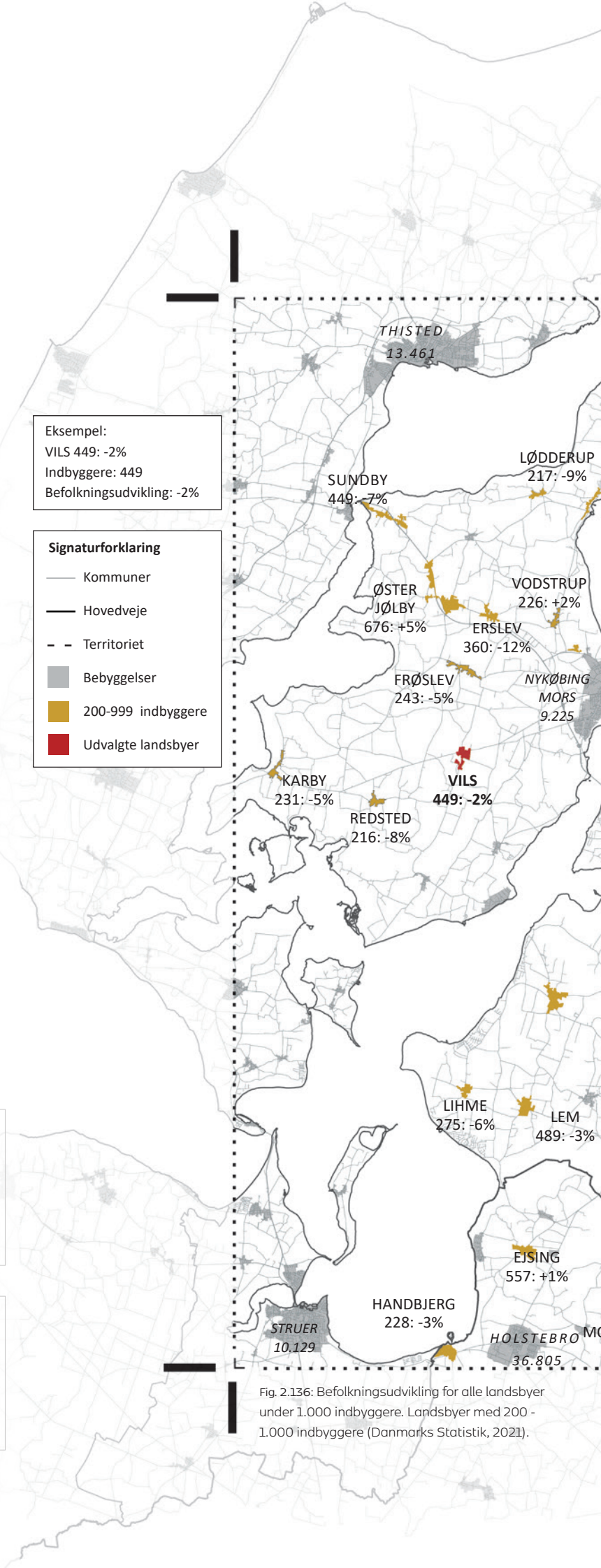

Fig. 2.136: Befolkningsudvikling for alle landsbyer under 1.000 indbyggere. Landsbyer med 200 - 1.000 indbyggere (Danmarks Statistik, 2021).

Infrastruktur

Territoriet har en sparsom jernbanedækning, idet kun to jernbanestrækninger krydser territoriets yderkant; Langå-Struer Jernbane (øst-vestgående) i den sydlige del mellem Viborg, Skive og Struer (hvorpå Sparkær nu kobler sig) samt Thisted Jernbane på kanten af territoriets vestlige afgrænsning (nord-sydgående) mellem Struer og Thisted. Der er således ingen jernbanedækning i hverken Morsø eller Vesthimmerland. Der findes et tilsyneladende finmasket busnet, som alle syv udvalgte landsbyer er tilkoblet, men det er præget af få afgang og forlænget transporttid.

Motor- og hovedveje opkobler lokalområderne regionalt, mens de sekundære veje skaber lokale forbindelser og kobler op på det regionale vejnet. Grundet geografiens opdeling ved Limfjordslandskabet er der ikke mange hovedveje, og der findes udelukkende én motorvej, E45 (Europas længste nord-sydgående rute, mellem Norge og Italien), ved territoriets østlige afgrænsning. To hovedveje i territoriet udspringer fra E45. Den første er Primærrute 13, som starter øst for Aars, går sydover til Viborg og derefter videre sydøstover, hvor den krydser Herningmotorvejen og ender i Vejle. Den anden rute er Primærrute 29, der udgår fra E45 ved Hobro, før den passerer tværs gennem Vesthimmerland Kommune, nord over Limfjorden og til Hanstholm. Primærrute 26 mellem Hanstholm og Aarhus skærer gennem territoriet (NV-SV) fra Thisted over Morsø til Skive over Viborg og sydover. Denne vej møder primærrute 34 lidt vest for Skive. Denne rute fører til Herning. Ved territoriets vestlige udkant fra Thisted og sydover forbi Struer findes Primærrute 11, som går hele vejen fra Aalborg i nordøst gennem hele det vestlige Jylland mod Sæd ved den tyske grænse.

En given landsbys afstand til motor-, hoved- og sekundære veje (som defineret af Vejdirektoratet), samt hvilke forbindelser, det tillader, er betydningsbærende for landsbyens attraktivitet som bosætningsmulighed, særligt for husstande med personer i den arbejdsdygtige alder (18-64 år), som har brug for at pendle til daglig. Vindblæs, Hvam, Vils og Gedsted ligger alle i nær forbindelse eller direkte langs med sekundær eller hovedveje, mens Durup, Sparkær og Havbro ligger langs med lokalveje. Når det gælder den kollektive trafik, er alle landsbyerne koblet på burutenetværket, særligt Vils og Gedsted skiller sig ud her, da de ligger direkte på vejnettets sekundære veje. Vils indeholder endda et NT mobilitetsknodepunkt ved skolen. Derudover har Sparkær åbnet sit trinbræt i december 2022 til togforbindelsen mellem Viborg og Skive. Durup, Havbro og Vils ligger indenfor en afstand af 10 km til henholdsvis Nykøbing Mors og Aars, to hovedbyer, der hver især rummer både handels- og uddannelses- samt jobmuligheder (se kortlægning af bymønster på næste side).

Infrastruktur ift. de udvalgte landsbyer:

- 3 langs med lokalveje: Durup (919 S), Sparkær (627 V) & Havbro (381 VH)
- 2 direkte beliggende ved sekundære veje: Vils (449 M) & Gedsted (866 VH)
- 2 tæt ved hovedveje (parallelt forløb): Vindblæs (220 VH) & Hvam (294 V)
- 1 med aktiv toglinje (og snarligt trinbræt): Sparkær (627 V)

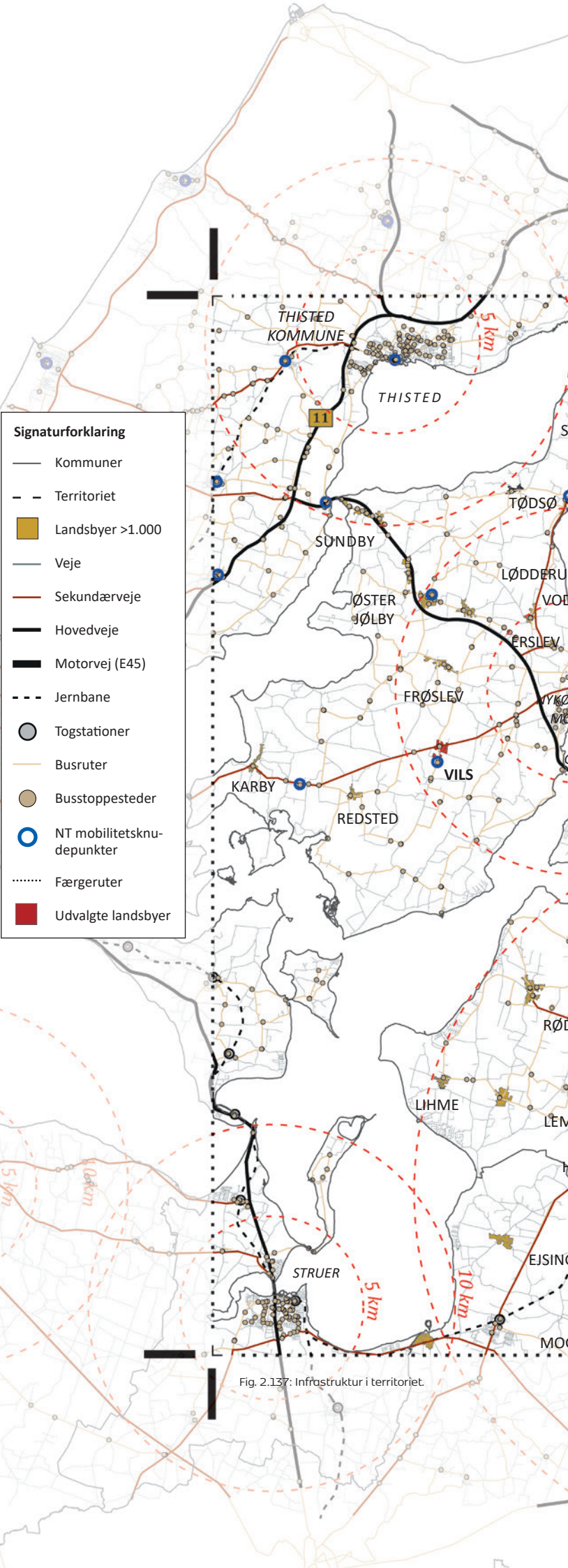
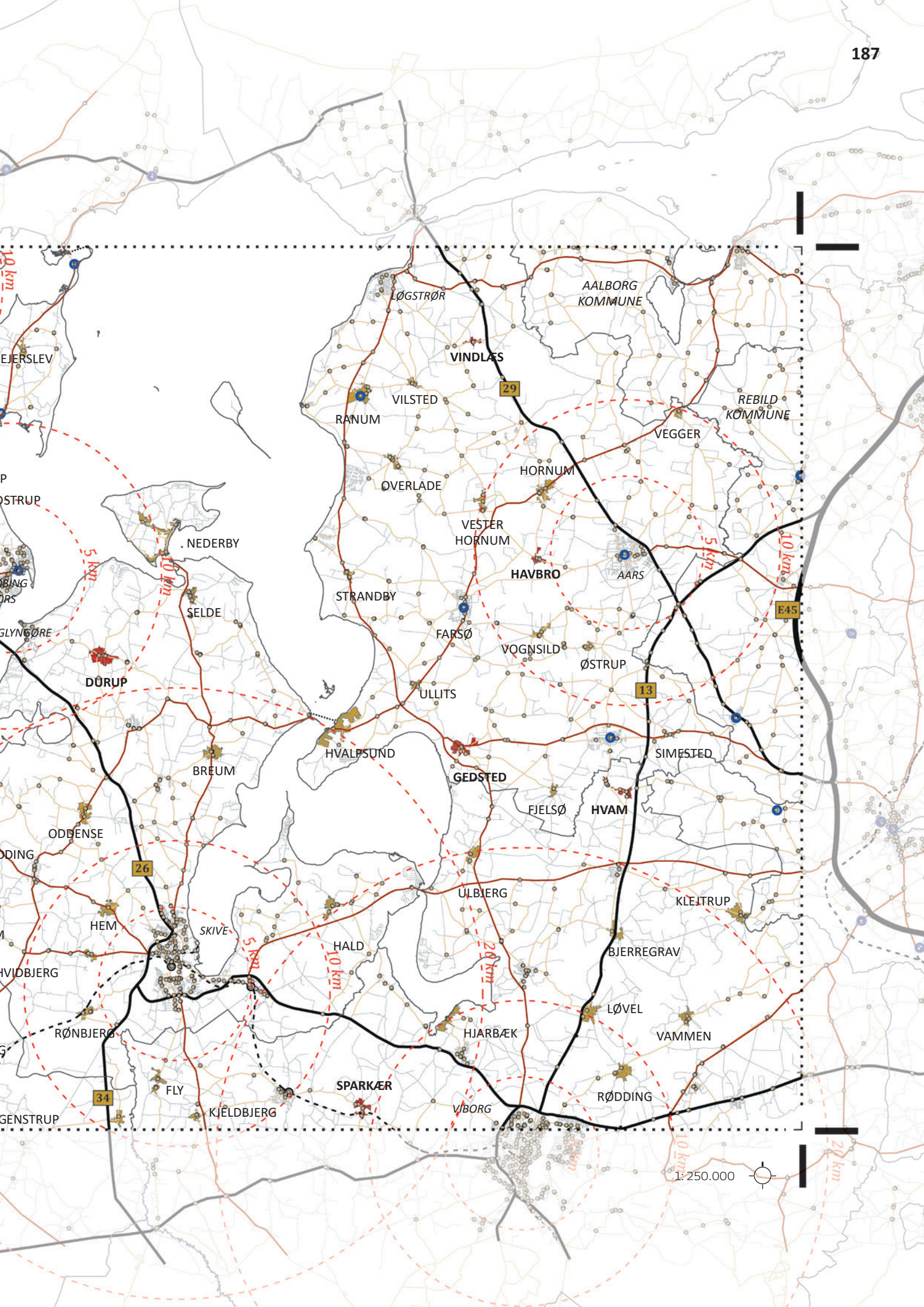

Fig. 2.137: Infrastruktur i territoriet.

Bymønster

Den klart største by indenfor territoriet er Viborg, som ligger i territoriets sydøstlige hjørne med 41.079 indbyggere. Dernæst følger Skive, som er halvt så stor (20.401 indbyggere). Dertil kommer byer som Struer (10.175) i territoriets sydvestlige hjørne samt Nykøbing Mors (9.062) og Aars (8.427), der begge ligger mere centralt i territoriet. Af andre større byer af væsentlig betydning, som trods deres beliggenhed på kanten af territoriets afgrænsning har betydning for pendlar afstande, kan nævnes Thisted (NV) og Holstebro (S).

I kortlægningen af bymønsteret i territoriet anvendes en skelnen mellem hhv. hovedby, handelsby, større serviceby (som både har en skole til og med 9. klasse samt indkøbsmulighed), mindre serviceby (som har enten en skole til og med 6. klasse og indkøbsmulighed eller blot en indkøbsmulighed) samt endeligt landsbyer (se kategorierne i Realdania 2021). Denne kategorisering indbefatter altså tilbud ift. skole samt handelsmuligheder samt indbyggertal som parametre. Størrelse af bymæssigheden formodes ligeledes at have en betydning for øgede jobmuligheder. Kortets polygoner illustrerer afstande til de større byer, hhv. 5 og 10 minutters kørsel.

Af kortlægningen ses det, at ingen af de udvalgte landsbyer befinder sig indenfor 5 minutters kørsel af hhv. hovedbyerne eller de større servicebyer. Dog findes Hvam, Vils og Havbro indenfor 10 minutters polygonerne for hoved- og større servicebyer. Gedsted og Durup befinder sig indenfor nær rækkevidde af de mindre servicebyer mens Vils i sig selv kan kategoriseres som sådan. De landsbyer som befinder sig længst væk; på kanten eller ydersiden af 10 minutters polygonerne er Vindblæs og Sparkær mens også Gedsted ligger eks. 10 min udenfor mellem de større servicebyer Farsø og Møldrup.

Bykontekst

Nær større by:

- Vils (449, sekundærvej til Nykøbing Mors)
- Havbro (381, tæt på Aars, kun lokalveje)
- Sparkær (627, tæt på Viborg, jernbane)

Ikke nær større by:

- Vindblæs (220, øde på NV Vesthimmerland, forbundet til Aars via rute 29)
- Hvam (294, nord for Viborg via rute 13, syd for Aars via ruter 29+13)
- Gedsted (866, Vesthimmerland Kun lokalveje)
- Durup (919, øde på NV Skive, kun lokalveje)

Funktioner

- Hovedvej
- - Territoriet
- Hovedby (mere end 20.000 indbyggere)
- Hovedby (op til 20.000 indbyggere)
- Større serviceby
- Mindre serviceby
- Landsby
- Udvalgt landsby
- Skoler 0.-9. klasse
- Andre skoler
- Indkøb
- Togstationer

Køreafstande

- 5 min. kørsel fra hovedby
- 10 min. kørsel fra hovedby
- 5 min. fra større serviceby
- 10 min. fra større serviceby
- 5 min. fra mindre serviceby
- 10 min. fra mindre serviceby

Bymønster kategorier jævnfør Realdania 2021:

- ⊗ Hovedby (mere end 20.000 indbyggere)
- ⊗ Handelsby (mellem 7.5000 og 20.000 indbyggere)
- ⊗ Større serviceby (0.-9. kl. + indkøb)
- ⊗ Mindre serviceby inkl. skole (0.-6., 7.-9., 9.-10. eller specialskele + indkøb)
- ⊗ Mindre serviceby (indkøb)
- ⊗ Landsbyer

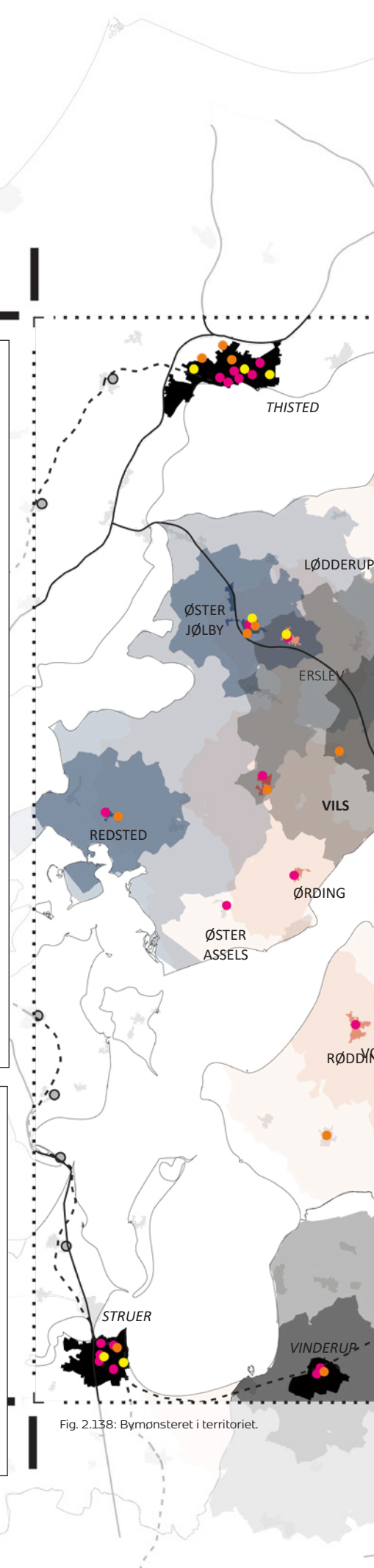
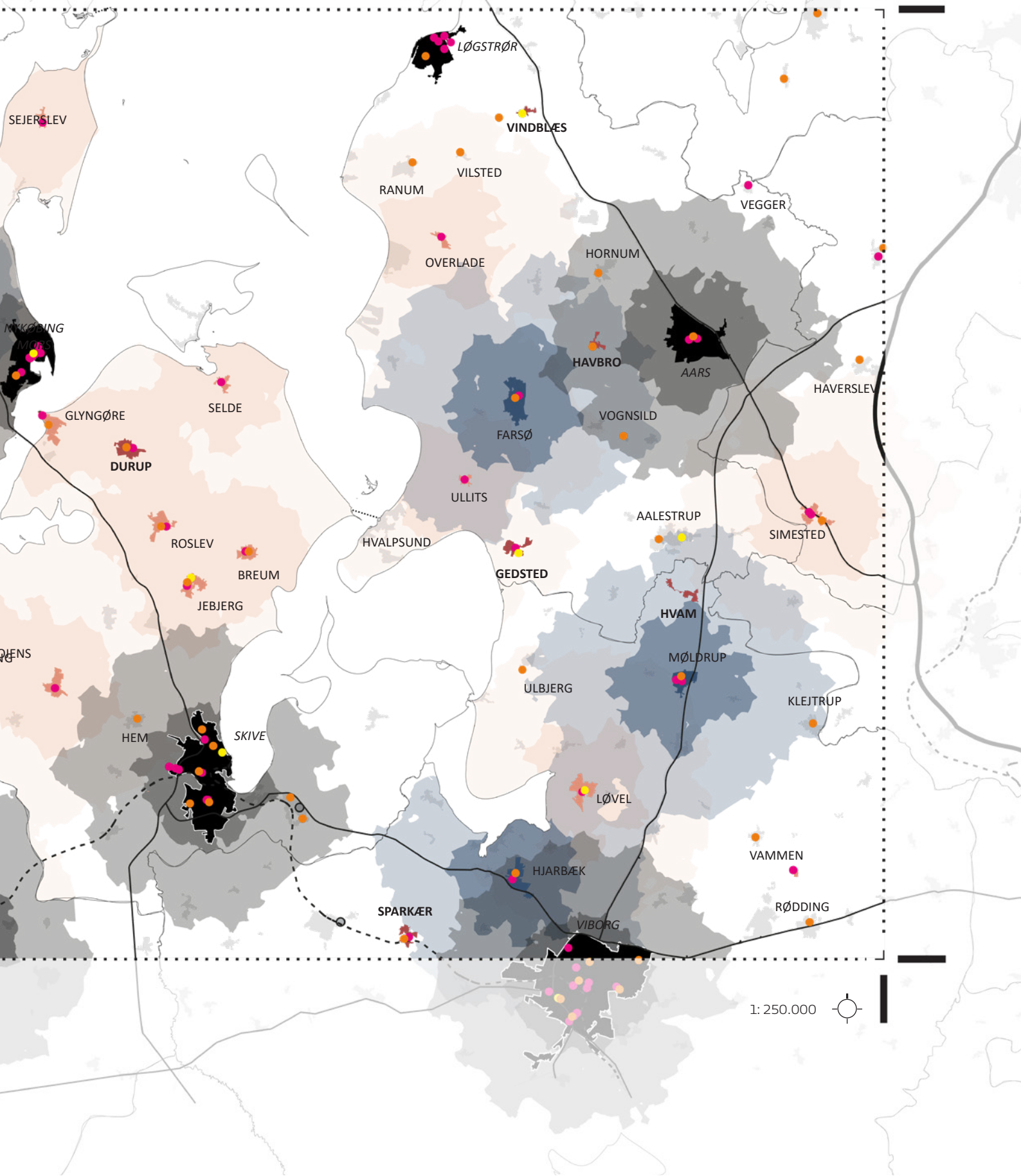

Fig. 2.138: Bymønsteret i territoriet.

Note til kort: udregningen af afstandspolygonerne er beregnet
pba. fugleflugtsafstand enten 5 km eller 10 km afstand, da det
cirka svarer til 5 og 10 min. intervaller ved 60 km/t.

1: 250.000

Landskab

Nærheden til vand spiller en afgørende rolle for at forstå landskabets særlige karakteristika – dets opståen, forandring over tid og de aflejringer, vi ser i dag. Ligeledes fremgår det tydeligt, at langt størstedelen af territoriets areal er landbrugsland, mens både skov og bebyggelse har et mindre omfang. Andre landskabsformer såsom hede og vådområder udgør en mindre del af arealet – hovedsageligt i den sydlige del. Denne arealanvendelse er et produkt af landskabets naturlige forudsætninger kombineret med kulturel indvirkning gennem tid.

Bevaringsværdige landskaber

Bevaringsværdige landskaber er defineret som landskaber af særlig geologisk, oplevelsesmæssig eller på anden vis kultur- og naturmæssig værdi. Disse områder udpeges af kommunerne og efterstræbes friholdt for bebyggelse. Som det fremgår af kortet, er store dele af territoriet sådanne områder; særligt områder langs kysten samt geologiske områder såsom de før omtalte: smeltevandsdal og tidligere havbund, mens moræneler-områderne (landbrugsområderne) er undtaget.

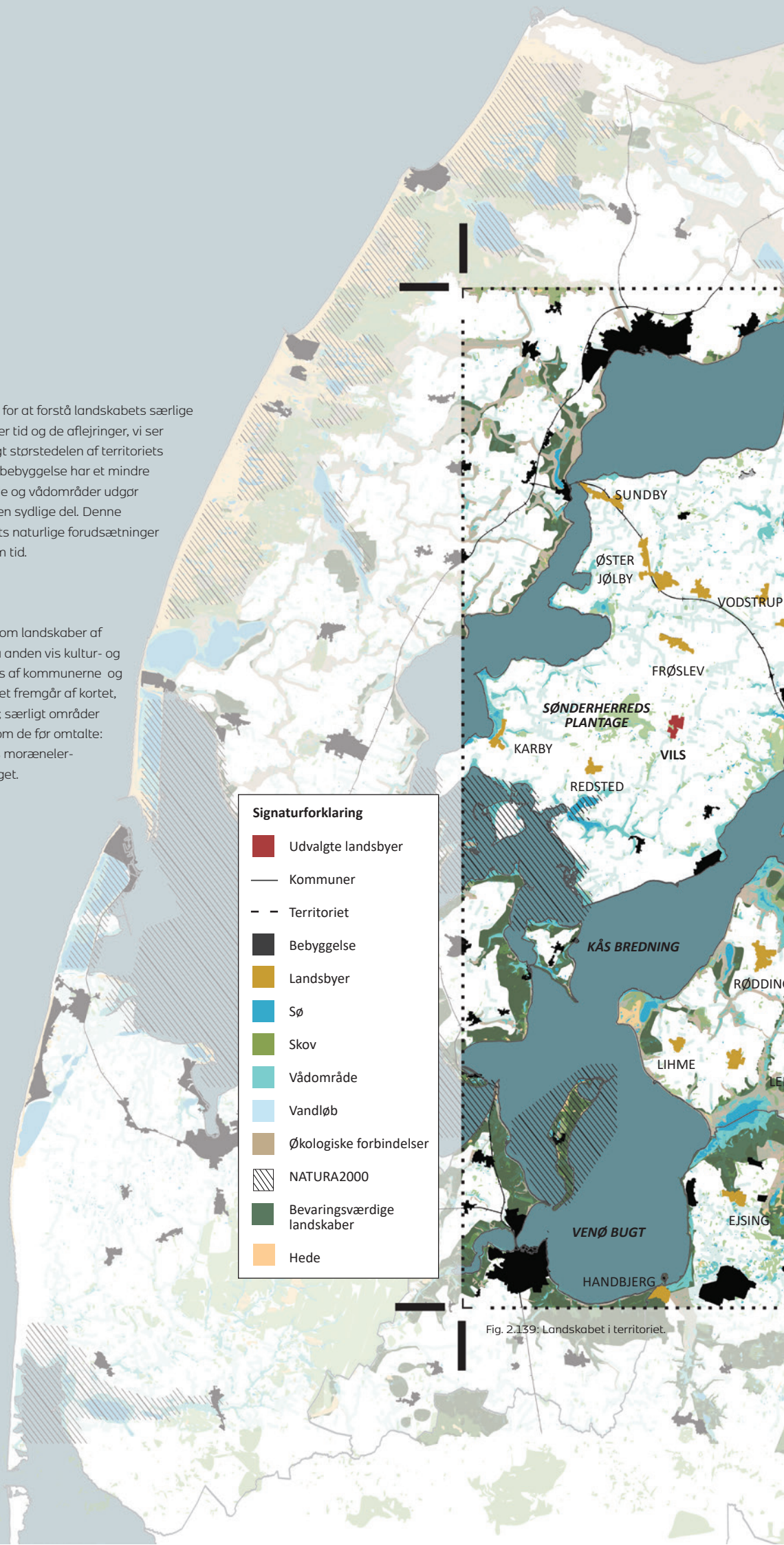

Fig. 2.139: Landskabet i territoriet.

Geologiske forhold - jordbund og råstofområder

Territoriet var under den sidste istid dækket af og under påvirkning af en iskappe. Dennes skiftende fremstød, tilbagetrækning og endelig afsmeltning har dannet landskabet. Her ses moræneler som en væsentlig andel af jordbunden i området, hvilket skaber favorable forhold for afgrødedyrkelse (da denne type jordbund består af usorteret sediment, så jorden både indeholder den næringsrige ler, men samtidig er veldrænet med sand, grus osv). Både moræneler og morænesand og -grus er aflejret af gletsjerfremstød. Afgrødedyrkelse er således den væsentligste arealanvendelse i territoriet.

Ved sidste istids ophør, blev der i perioden umiddelbart efter dannet et hav af afsmeltningen, Littorinahavet, som havde vandstande væsentligt højere end de nuværende i Limfjorden. Dette kan ses i dag ved de nuværende ferskvandsdannelser samt aflejringer af smeltevandsler, -sand og -grus. Modsat morænejorde, er denne type jorde sorteret efter kornstørrelse, hvilket kan muliggøre råstofudvinding. De forekommende plantager befinder sig på disse tidligere havbunde samt i smeltevandsdalen, da jordbunden egner sig dårligt til afgrødedyrkelse. Tilstedeværelsen eller fraværet af passende jordbundsforhold til afgrødedyrkelse afspejler sig desuden i placeringen af bebyggelser, hvor de næringsfattige områder har færre landsbyer med længere imellem.

Landet på morænebakkerne er ret fladt bortset fra i kanterne, hvor det møder områderne med tidligere havbund (Littorina-overfladen) som kystlinjerne og mod syd, hvor landskabet omkring Viborg markerer grænsen mellem morænen og smeltevandslandskabet. Her er det mere bakket og med flere træer.

Ressourceindvinding af især grus sker i hele området flere steder.

Signaturforklaring

- Udvalgte landsbyer
- Kommuner
- Territoriet
- Flyvesand
- Ferskvandsdannelser
- Marint sand og ler
- Morænesand og grus
- Moræneler
- Smeltevandssand og -grus
- Smeltevandsler
- Ekstramarginale aflejringer
- Prækvarter (kridt)
- Sø

Fig. 2.140: Jordbundsforhold i territoriet.

1: 250.000

INDHOLD/FOKUSOMRÅDE	TITEL	METODE
<p>Den strategiske udvikling af landsbyerne i det danske landdistrikt.</p> <p><i>Hvad er den nuværende praksis for planlægning i danske landsbyer mellem 200-1000 indbyggere?</i></p> <p><i>Hvilke udfordringer kan spores?</i></p>	<p>Strategisk udvikling af landsbyer og landsbyrum i det danske landdistrikt</p>	<p>Primært 'Grey literature':</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vidensbanker • Snowballing
<p>Byrums- og stedsteori sat i relation til det rurale territorie</p> <p><i>Hvilken viden har vi om de fælles offentlige udendørs rum i det rurale territorie?</i></p> <p><i>Hvilke temaer beskæftiger arkitekter og planlægger sig med, når det gælder fremtiden for det rurale territorie?</i></p>	<p>Byrumsteori og landsbyrum</p>	<p>Primært akademisk litteratur:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Søgemaskiner • Snowballing • Journals

Tabel 3.1: Litteraturgennemgangens to overordnede felter.

DEL III: KOMPAS - LITTERATURGENNEMGANG

3.1 STRATEGISK PLANLÆGNING I DET DANSKE LANDDISTRIKT

3.2 FÆLLES RUM PÅ LANDET

I kompasset præsenteres en overordnet screening og litteraturgennemgang af felter, der hver især har betydning for forståelsen af landsbyrum i det danske landdistrikt.

Pilotprojektet er funderet indenfor en teoretisk ramme, hvor særligt to felter har betydning. For det første byrumsteori som er betydende for projektets landsbyrumsfaglige fokus. Der redegøres for dette felt i afsnittet 'Fælles rum på landet'. Afsnittet indeholder ligeledes en indsnævring af byrumsteori til et bestemt geografisk territorie - det rurale territorie. Her afsøges om der findes konkret byrumsteori, der med fokus på netop det rurale territorie stiller skarpt på de specifikke forhold for fælles rum på landet. Endeligt rammesættes dette felt af et fokus på den strategiske udvikling af landsbyerne i det danske landdistrikt. Dette felt opridser den nuværende planlægningsopgave samt den nutidige rolle for landsbyerne som bosætningsmiljø. Der redegøres for dette felt i det indledende afsnit 'Strategisk planlægning for det danske landdistrikt'. Pilotprojektets teoretiske undersøgelsesfelt for 'Landsbyrum' befinder sig der, hvor disse felter overlapper.

Kompasset gør overordnet rede for den relevante litteratur, der knytter sig til disse to felter. Litteraturen er opsøgt ved brug af en bred søgning via relevante keywords i artikeldatabaser samt relevante journals, afsøgning af konkrete vidensbanker hhv. Landdistrikterne.dk, Landdistriktspuljens publikationsarkiv, Center for Forskning og Udvikling i landdistrikter (CFUL), Institut for forskning og udvikling af landdistrikter (SDU) og Realdanias udgivelser, samt endeligt det, som i forskningskredse kaldes for 'snowballing', hvor der opsøges viden i tekster, der går igen som kilder på tværs af andet læst materiale eller via de referencer og citationer, der knytter sig til særlige kernetekster.

Fig. 3.1: Kompassets fokusområder.

3.1 STRATEGISK PLANLÆGNING FOR DET DANSKE LANDDISTRIKT

Planstyrelsen redegør for, hvordan 19 procent af den danske befolkning – ca. 1,1 mio mennesker – bor i det åbne land og i landsbyer med op til 1.000 indbyggere (Bolig- og Planstyrelsen, 2021). I dag står disse beboere af det danske landdistrikt og dermed landsbyerne deri midt i en transition, som har været i gang længe – med forskellige meninger ift. hvilken reel forskel der kan skabes inde fra i forhold til de udefrakommende strukturelle forandringer, der ruller afsted.

Landdistriktsudvikling er ikke noget nyt, men de seneste år har landdistriktsudviklingen fået et andet fokus: betegnelserne "The New Rural Paradigm" samt "New Rural Governance" dækker over et landdistriktsparadigme og en praksis der sætter 'landdistrikters konkurrenceevne, fremhævelse af lokale værdier, udnyttelse af ubrugte ressourcer' (OECD 2006; Tanvig 2008, s. 10) i centrum. I Danmark har den politiske og offentlige bevågenhed på de mindre bysamfund været tydeligt påvirket af samtidens udfordringer. I 70'erne fungerede egnsplanerne som et forsøg på at skabe en ligelig udvikling på tværs af den danske geografi, blandt andet med et ønske om at skabe arbejdspladser lokalt. Med den øgede neoliberalisering blev dette dog udfordret. I takt med at de større byregioner styrkedes i den globale konkurrence tabte de danske landdistrikter terræn.

Landsbyen er som alle andre bebyggede enheder i konstant transformation, og dens form og funktion har ændret sig gennem historien på baggrund af samfundsmæssige forandringer. Landsbyernes socio-rumlige konstellation har bl.a. forandret sig grundet flere bølger af globalisering, først med den industrielle revolution, hvor bl.a. jernbanen og bilens komme påvirkede landsbyerne og sidenhen med de teknologiske landvindinger som internettet og mobiltelefonen, der har styrket mulighederne for remote-working og dermed sammenhængen til resten af Danmark. Også urbaniseringens massive indtog har påvirket og udfordret landsbyen som ramme for hverdagslivet for de mennesker, der bor der. Derfor har landsbyen og det hverdagsliv der udspiller sig der, forandret sig betydeligt fra efterkrigstidens landsbyer, der var stærkt forbundet til landbruget, til nutidens landsbyer, hvor borgerne pendler til et arbejde i en tilstødende større by, og hvor landsbyen hovedsageligt er ramme for bosætning og fritidsliv (Sørensen 2011). I dag befinder landsbyerne sig altså midt i overgangen fra at være del af mindre bysamfund til i højere grad at fungere som bosætningsbyer, der skal fungere som dele af større bynetværk og regionale geografier.

Fig. 3.2: Kirken i Havbro

"I løbet af de sidste 10 år er antallet, der bor i små byer og i landdistrikter faldet med næsten 5% samtidig med, at indbyggertallet i hele landet er steget med næsten 5%". (Hjortkær 2020, s 6)

Siden starten af 00'erne har retorikken haft en udpræget negativ klang, hvor mediers udlægning handlede mere om afvikling end udvikling. Begrebet 'den rådne banan' reducerede i denne periode en stor del af Danmarks geografi med fotos af tomme huse og historier om sociale bagsider (Laursen 2020). Som modreaktion opstod netop et fokus på den lokalt initierede udvikling, som i dag ofte beror sig på en udvikling af det som benævnes 'stedbundne potentialer' (Realdania 2017 (stedet tæller), Laursen 2020).

Det følgende afsnit indledes med en kort definition af det danske landdistrikt, hvori pilotprojektets geografiske territorie er defineret. I forlængelse heraf opridses blandt andet den seneste udvikling og de gældende udfordringer samt den seneste lovgivning, der på de store linjer skaber en strategisk kontekst for arbejdet med landsbyrum – deres nuværende samt fremtidige rolle. Endeligt opridses helt kort og oversigtligt en række nutidige temaer indenfor landdistriktsforskning.

"Mens befolkningstallet i byområder i eller tæt på de største byer er vokset med ca. 1 pct. årligt siden 2010, har landdistrikter længere væk fra de største byer oplevet et fald på næsten 6 pct. i samme periode" (Indenrigs og Boligministeriet 2021, s. 12).

"Næsten hver anden dansker bor uden for de større byer. Det er afgørende, at man også her kan bo, arbejde og leve et godt liv. Derfor har regeringen sat en ny, ambitiøs retning. En retning væk fra centralisering og mod større nærhed" (Indenrigs- og Boligministeriet, 2021 s. 5).

3.1.1 Det danske landdistrikt: udfordringer og potentialer

Pilotprojektet beskæftiger sig med landsbyrummene i en del af det danske landdistrikt, som projektet arbejder med via begrebet 'Mellemlandet', eksemplificeret ved et udvalgt territorie i det midt- og nordjyske. Der findes flere måder at definere det danske landdistrikt (Haase Svendsen & Lykke Sørensen 2007; Regional og landdistriktspolitisk redegørelse 2021). Kommunetypologier eller sognetypologier er to måder at skelne, der gør brug af både afstande til større byer samt tilstedeværelsen af større byer. Herudover definerer Danmarks statistik på anden vis landdistriktet som alt det, der findes udenom eller udenfor sammenhængende bebyggelse. Når det gælder kommunetypologier, har man tidligere skelnet mellem fire typer af kommuner; hhv. yderkommuner, landkommuner, mellemkommuner og bykommuner, hvilket siden den landspolitiske redegørelse fra 2021 er gået over til tre typer af kommuner: større bykommuner, kommuner tættere på en større by og endeligt kommuner længere væk fra en større by (Regional og landdistriktspolitisk redegørelse 2021).

Dette pilotprojekt arbejder med Landdistriktsprogrammets skelnen mellem forskellige kommunetypologier (Regional og landdistriktspolitisk redegørelse 2021), der ligger langt væk fra økonomiske vækstcentre. Denne klassificering bruges også i nyere forskning, der netop stiller skarpt på udviklingen af det danske landdistrikt (SDU 2021; Realdania 2018). Jævnfør ovenstående kategoriseringer består det udvalgte geografiske territorie altså af

'Kommuner længere væk fra en større by' samt for størstedelen af områderne 'Landdistrikter længere væk fra de største byer' (se tabel 3.2).

Regeringens seneste redegørelse til Folketinget: 'Regional og landdistriktspolitisk redegørelse 2021' (Indenrigs- og Boligministeriet 2021) opsummerer vilkårene i det danske landdistrikt via en række centrale temaer; herunder demografi, uddannelse, beskæftigelse, infrastruktur og boligmarkedet mv. (ibid). Det generelle billede der tegnes, er af et landdistrikt under pres: indbyggertallet falder og den demografiske sammensætning ændrer sig; her bor flere ældre og færre yngre mennesker. Her er sjældent tale om en befolkningstilvækst, men snarere stagnation eller afvikling. Her er ikke tryk på erhvervsudvikling; her afvikles og centrerer omkring enkelte ankerfunktioner, hvilket efterlader 'huller' i bygningsmassen hvor forfaldne strukturer fjernes eller tomme lokaler, hvor der før har være drevet erhverv; hvilket er en af effekterne fra den danske strukturreform fra 2007, der netop via centralisering af skoler, administrative funktioner mv. har skabt dramatisk ændrede livsvilkår for landdistriktets landsbyer og det hverdagsliv som leves her (Laursen 2021). En dræning af funktioner og ændringer i landbrugserhvervet skaber overskydende bygningsmasse og ændrede brugsmønstre for indbyggerne, der i højere grad må orientere sig i regionale bynetværk.

DEFINITION MED UDGANGSPUNKT I BYSTØRRELSE	KOMMUNETIPOLOGI	SOGNETIPOLOGI
<p>Danmarks statistik:</p> <p>"Et byområde er en sammenhængende bebyggelse, der på opgørelsestidspunktet har mindst 200 indbyggere; at bebyggelsen er sammenhængende, vil som hovedregel sige, at afstanden mellem husene ikke overstiger 200 meter, medmindre afbrydelsen skyldes offentlige anlæg, kirkegårde o.l. Landdistrikter er områderne uden for byområderne." (Def. Danmarks statistik)</p>	<p>"Større bykommuner" består af kommuner med én eller flere byer på over 45.000 indbyggere.</p> <p>"Kommuner tæt på en større by" består af kommuner, som ikke har byer over 45.000 indbyggere, men hvor medianborgeren har mindre end en halv times kørsel i bil til en by over 45.000 indbyggere.</p> <p>"Kommuner længere væk fra en større by" består af kommuner, hvor kommunens største by er mindre end 45.000 indbyggere, og hvor medianborgeren har mere end en halv times kørsel i bil til en by over 45.000 indbyggere.</p> <p>(Indenrigs og Boligministeriet 2021, s. 7; Kristensen, Kjeldsen og Dalgaard 2007)</p>	<p>Byområder i eller tæt på de største byer:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mere end halvdelen af indbyggerne bor i byer med over 3.000 indbyggere: • Sognet ligger mindre end en halv times kørsel fra et større byområde (en by med 45.000 indbyggere eller mere) <p>Byområder længere væk fra de største byer:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mere end halvdelen af indbyggerne bor i sognet i byer med over 3.000 indbyggere • Sognet ligger mere end en halv times kørsel fra et større byområde (en by med 45.000 indbyggere eller mere) <p>Landdistrikter tæt på de største byer:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mindre end halvdelen af indbyggerne bor i byer med over 3.000 indbyggere: • Sognet ligger mindre end en halv times kørsel fra et større byområde (en by med 45.000 indbyggere eller mere) <p>Landdistrikter længere væk fra de største byer.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mindre end halvdelen af indbyggerne bor i byer med over 3.000 indbyggere: • Sognet ligger mere end en halv times kørsel fra et større byområde (en by med 45.000 indbyggere eller mere) <p>(Indenrigs og Boligministeriet 2021, s. 7)</p>

Tabel 3.2: Måder at definere det danske landdistrikt

Staten understreger dog i forbindelse med den landspolitiske redegørelse fra 2021, at nyere tiltag i højere grad har til hensigt at skabe mere lige vilkår, eksempelvis med udflytning af statslige arbejdspladser og markante investeringer i fysisk infrastruktur (Indenrigs- og Boligministeriet 2021). Det benævnes som "en retning væk fra centralisering og mod større nærhed" (ibid s. 5). Denne indledende rammesætning tjener som baggrund for det efterfølgende afsnit uddybning ift. den seneste udvikling inden lovgivningen.

3.1.2 Seneste lovgivning

I Danmark har der længe været fokus på at udvikle brugbare politikker for udviklingen i landdistriktet (By, Bolig og Landdistrikter 2013; CRT 2020). I en undersøgelse af Center for regional og turismeforskning benævnes denne indsats, dog som "et herreløst politisk foretagende, som ikke passer ind i den traditionelle kommunale opgavevaretagelse" (CRT 2020, s. 5) eller en 'kan-opgave' (ibid, s. 11), der i forlængelse af det på daværende tidspunkt ikke eksisterende lovmæssige krav også skabte risiko for en uens ageren på tværs af den danske geografi eller simpelthen nedprioritering af det danske landdistrikt. Realdania beskriver desuden kommuners ageren som 'projektorienteret' og en 'bottom up tilgang' (Hjortkær 2020 s. 7) med den konsekvens at det ofte er de landsbyer, som selv udviser initiativ, der får hjælp. Ydermere understreges det i en rapport fra 2020 af CRT at disse udfordringer tackles af kommuner, der skal finde løsningerne lokalt med "udgangspunkt i egne ressourcer" (ibid s. 19) uden at kunne regne med en positiv beskæftigelsesudvikling eller urbanisering.

"Mange kommuner har i dag ikke en samlet strategi for landsbyer, men baserer sig i stedet primært på en bottom-up tilgang. Ofte er det landsbysamfundet, der selv viser initiativ og virkelyst, som understøttes. Det er positivt, at landsbyer der kan og vil understøttes (...) Knap så positivt er det, at det i praksis medfører en ustrategisk forskelsbehandling af landsbyerne, der ikke bygger på viden om landsbyernes reelle potentialer og udfordringer eller på politiske visioner, men alene på landsbyernes initiativrigdom" (Hjortkær og Müllen 2020, 32).

Kriterierne, der karakteriserer en levedygtig landsby:

- et attraktivt nærmiljø med tidssvarende boliger, en tilpasset bygningsmasse samt adgang til landskab og natur
- nærhed til offentlig og privat service
- tilgængelighed til beskæftigelse og gode muligheder for etablering af virksomhed
- social og kulturel sammenhængskraft,

Vurderingsmodellen for landsbyers levedygtighed indeholder fire trin, som en landsby kan karakteriseres via:

- selv bærende område
- udfordret område
- stærkt udfordret område eller
- rekonstruktionsområde

Fig. 3.3: Legeplads i Vodstrup.

"Men Danmark er for lille et land til store forskelle. Landdistrikterne og de mindre bysamfund har et stort udviklingspotentiale, som kan og skal udnyttes til at styrke dem" (Erhvervsministeriet 2020, s. 4).

I 2017 nedsattes et tværfaglig udvalg der skulle sætte fornyet fokus på landsbyernes fremtid. Arbejdet blev igangsat som led i en større modernisering af planloven (Udvalget for Levedygtige Landsbyer, 2018). I forbindelse med arbejdet besøgte udvalget 6 landsbyer med henblik på at identificere udfordringer og muligheder samt belyse hvad der gør sig gældende for 'levedygtige landsbyer' (ibid.). Udvalgets afsluttende rapport indeholder fire kriterier, der karakteriserer en levedygtig landsby (ibid. s. 16), ligesom den indeholder en model, der kan bruges af kommuner i forbindelse med vurdering en landsbys levedygtighed (ibid s. 17).

Ud over kriterierne for den levedygtige landsby samt den nævnte vurderingsmodel, indeholder rapporten sytten anbefalinger til arbejdet med at understøtte og udvikle levedygtige landsbyer. Heraf har særligt tre af anbefalingerne relevans for pilotprojektets fokus på landsbyrum – de fælles offentlige rum på landet:

- nr. 9, om **øget tilgængelighed**: "at kommunerne i deres fysiske planlægning er opmærksomme på i dialog med lodsejerne at fastholde og om muligt øge tilgængeligheden til landskab og natur som en særlig attraktion og bosætningsmotiv i landsbyerne" (ibid s. 18). Det er dog i højere grad de fælles rum i udkanten af bymæssigheden, som er i fokus. Forbindelserne udadtil i stedet for pauserne indadtil.
- nr. 12, om **samløkalisering**: "udnytter fordele ved at sammentænke og dele fælles faciliteter, forenings- og fritidsaktiviteter, offentlig og privat service, forsyning mv." (ibid s. 18).
- nr. 17, om **faciliteter** og **aktiviteter** der samler landsbysamfund: "understøtter fastholdelse og etablering af fælles faciliteter til forenings- og fritidsliv, fælles mødesteder, begivenheder samt mulighed for deleøkonomiske løsninger i landsbyerne" (ibid s. 18).

Udvalget skitserer desuden to scenarier for landsbyerne i 2030. Et scenarie beskriver en fortsat negativ udvikling med reducerede udbud af kultur og fritidstilbud samt misvedligeholdt bygningsmasse, der ultimativt vil resultere i en begrænsning af muligheder for reelt at bo i landsbyerne. Det andet scenarie beskriver et landsbymiljø, der med attraktive nærmiljøer (hvilket eksemplificeres ved blandt andet tilpasset boligmasse, tilgængelige mobilitets løsninger samt service og social sammenhængskraft) og omkringliggende områder fastholder og tiltrækker nye beboere (Udvalget for levedygtige landsbyer 2018, s. 13). I forlængelse heraf understreges det at netop en national og en kommunal indsats er nødvendig for fremadrettet at sikre en bedre balance i udviklingen af landsbyerne (ibid, s. 12).

Afledt af udvalgets anbefalinger kom en ændring af planloven med betydning for kommunernes politik for planlægning af landsbyerne (Tanvig & Herslund, 2020). På det landspolitiske niveau har den seneste lovgivning (Bolit og Planstyrelsen 2021) direkte påbudt kommunerne strategisk planlægning for landsbyer, der skal give svar på: "hvilke byer der skal vokse, hvilke der skal omstilles, og hvilke der skal tilpasses" (Hjortkær 2020, p. 8). I lovgivningen er der fortsat et udtalt fokus på de 'levedygtige landsbyer'. Flere parametre nævnes som udslagsgivende for denne betegnelse; eksempelvis de landsbyer, som indeholder bestemte funktioner (tidssvarende boliger, dagligvarer, butikker, restauranter eller idræts- og fritidsaktiviteter), har god tilgængelighed (adgang til naturen samt transportmuligheder ind og ud) samt social sammenhængskraft (hvilket ikke defineres nærmere) (se Bolit og Planstyrelsen, 2021, p. 13). Herudover beskrives også potentielle kulturværdier (bygningsmæssig værdi), som betydningsbærende ift. at skabe tilknytning eller understøtte identitetsskabelse.

I et uddrag fra Vejledningen om strategisk planlægning for landsbyer (Bolit og planstyrelsen, 2021) angives det tydeligt, at kommunerne fremover forventes at indtage en aktiv rolle i vurderingen af den pågældende kommunes landsbyer. På sigt handler dette om at træffe beslutninger ift. mulighederne for geografisk udvidelse, omdannelse eller en reduktion af bebyggelsen. I samarbejde med borgerne og det lokale erhvervsliv skal kommunen have det der betegnes som 'realistiske briller' på i forhold til landsbyernes

fremtid. Dette skal gøres med udgangspunkt i landsbyernes nuværende forhold og stedbundne potentiale (ibid s. 14). Kommunerne bliver på denne måde vigtige aktører i den lokalt forankrede tilgang til landsbyernes udvikling, hvilket også indebærer en form for værdisættelse af de miljøer man kigger på. Syddansk Universitet påpeger at et af de dilemmaer, der knytter sig til dette arbejde, blandt andet vedrører at man er: "inde og røre ved dimensioner omkring, hvad der definerer landsbylivet og hvem, som er de rette til at definere, hvad landsbylivet skal være" (SDU 2021, s. 52).

Når tilgange som realisme og rekonstruktion udpeges som nødvendige i den fremtidige håndtering (Bolit og planstyrelsen, 2021), kan der heri aflæses et ønske om at være i stand til at træffe svære beslutninger. Samtidigt understreges det, at det fremadrettet skal være attraktivt at bo og bosætte sig i en landsby med udgangspunkt i de lokale potentialer (ibid d. 14). Som eksempler herpå bruges "natur, landskab, ro, tillid, lokale fællesskaber, samlingspunkter som den lokale dag-ligvarebutik eller idrætshal" (ibid d. 14). Den kommunale opgave indebærer altså en stillingtagen til hvilke tiltag, der skal sættes i værk for den enkelte landsby på baggrund af en prioritering, der på den ene side forventes at være realistisk og på den anden side forventes at være sensitiv overfor de stedbundne potentialer. Herudover gives de pågældende kommuner metodefrihed ift. definitionen af en landsby, samt hvordan disse vurderinger skal foretages. Dog understreges det at arbejdet skal foregå via tværgående samarbejder på tværs af kommunegrænser samt ved involvering af tværfaglige kompetencer indenfor kommunen (herunder eksempelvis plan, turisme og erhvervskompetencer).

"... kommunerne [skal] ud fra valgte målsætninger [...] tage stilling til, hvor der er brug for bestemte udviklings-tiltag og virkemidler, og hvordan man vil prioritere for eksempel placering af kommunale servicetilbud, udlæg af byggegrunde eller en aktivering af lokalsamfundet for at understøtte den ønskede udvikling. Udgangspunktet for udviklingen skal være med afsæt i de lokale muligheder og udfordringer. Det forudsætter, at kommunerne i det omfang, hvor der er behov for det, aktivt undersøger og tager stilling til kommunens landsbyer, om de er eller kan blive levedygtige, og hvilken indsats der eventuelt skal foretages i disse områder" (ibid, p. 9).

Om levedygtighed (Bolit og Planstyrelsen, 2021, s. 21):

- Tilbyde tidssvarende boliger i varierende former
- Tilgængelighed til beskæftigelse
- Gode rammer for opstart, drift og udvikling af virksomhed
- Social sammenhængskraft og lokalt engagement
- Nærhed til off. og privat service
- Idræts og fritidsaktiviteter
- Adgang til natur og landskabsværdier
- Passende trafik og digital infrastruktur
- Kulturmiljø og identitet

Der er udarbejdet enkelte vejledninger, som forsøgsvis beskriver mulige tilgange til kommunerne arbejde med den strategiske planlægning. Blandt andet fra Hjortkær og Realdania (2020) samt fra regeringens side (Bolit og Planstyrelsen, 2021). Realdania udlægger en oversigtlig guide, der med tre trin målretter sig en kortlægning af geografiske og demografiske forhold, en kortlægning af landsbyernes civilsamfundsstyrke og som afslutning på analysedelen, med blik for relationerne mellem flere landsbyer, udarbejdes en samlet analyse af informationerne med henblik på at udpege landsbygrupper med særlige karakteristika. På baggrund heraf udarbejdes differentierede målsætninger for den enkelte landsby. Parallelt hermed opfordres til konkret involvering af civilsamfundet (Hjortkær og Realdania, 2020). Når man kigger nærmere ind i hvilke geografiske forhold der reelt foreslås kortlagt figurerer kategorien 'kulturarv' og der lægges en del vægt på kortlægning af centrale funktioner, særligt dagligvareudbud. Når det gælder landsbyernes civilsamfundsstyrke, indgår 'mødestedet' som parameter i et forslag til et spørgeskema, hvilket indirekte muliggør en medtagelse af landsbyens fælles rum – om end den mere udfoldede diskussion af forskellige typer og deres reelle roller ikke synes at finde vej.

Når det gælder tacklingen af ovenstående og planlægningen for landsbyerne har kommunerne allerede et handlerum med følgende redskaber:

- Omdannelseslandsbyer: Planloven giver kommunerne mulighed for at udpege 2 omdannelseslandsbyer per kommuneplanperiode, der ligger i landzone med befolkningstilbagegang. Her kan kommunen udvide afgrænsningen af landsbyen og dermed potentielt styrke landsbyens bosætningspotentiale ved at udpege nye byggemuligheder i særligt attraktiv natur eller landskab (Erhvervsstyrelsen 2020).
- Landzonelokalplan: Landzonelokalplanen regulerer de arealer, der ikke befinder sig i byzonen eller er udlagt til sommerhusområde.
- Fleksboligordningen: Kommunerne kan udstede fleksboligtilladelser således at en helårsbolig kan anvendes som en ferie- og fritidsbolig. Denne bolig kan senere få status som helårsbolig igen (Erhvervsstyrelsen 2021).
- Landsbyfornyelse: 56 danske kommuner er ansøgningsberettigede til at få adgang til midler fra regeringens pulje til landsbyfornyelse. Landsbyer med under 4.000 indbyggere kan komme i betragtning. Med en medfinansiering fra kommunerne på 40% kan de søge om støtte til at gennemføre følgende: nedrivning (den såkaldte nedrivningspulje), istandsættelse, opkøb, ombygning genhusning, kondemnering, områdefornyelse eller etablering af byrum på tomme grunde (Bolig- og Planstyrelsen 2020).
- Statens Landdistriktspulje: Kommuner og andre aktører kan søge landdistriktspuljen om støtte til projekter som enten har karakter af forsøgs- eller forskningsprojekter. Projekterne har et fokus på udvikling af viden samt formidling heraf. Der kan altså godt gennemføres projekter med udgangspunkt i en bestemt geografi (livogland.dk).
- Lovpligtig strategisk planlægning for landsbyer: Den seneste lovgivning stadfæster kommunens rolle som central aktør der skal kortlægge landsbyerne og på baggrund heraf træffe valg om landsbyernes fremtid; dette med udgangspunkt i 'nuværende forhold og stedbundne potentialer' (Bolig og Planstyrelsen, 2021 s. 14).
- Lokale aktionsgrupper (LAG og FLAG): Lokale aktionsgrupper er lokalt forankrede foreninger, som er udpeget af Erhvervsstyrelsen og modtager midler fra EU. Hver lokal aktionsgruppe råder over midler, som kan støtte projekter i aktionsgruppens lokalområde. Hovedparten af de lokale aktionsgrupper (LAG) og lokale aktionsgrupper i ferieområder (FLAG) er medlemmer af Landdistrikternes Fællesråd (livogland.dk).
- Frilandsbyordningen: En forsøgsordning som er indgået på baggrund af den politiske aftale "Mere liv i bymidter og landdistrikter" 2021. Formålet med ordningen er at undersøge om landsbyer (og øer) har interesse for at få dispensation fra lovgivning, der på den ene eller anden måde hindrer udvikling på landet; eksempelvis opførslen af nye boliger, afprøvning af nye boformer eller integration af grønne energianlæg.
- Landsbyklynger: Landsbyklynger er en model for landsbyudvikling, hvor landsbyer samarbejder på tværs om forskellige tiltag, der kan være med til at styrke området og understøtter livet på landet. En sammenslutning af Realdania, DGI og LOA har siden 2015 arbejdet med initiativet, pt. er der etableret 29 landsbyklynger i Danmark.
- Siden 2021, nylig pålagt strategisk planlægning for landsbyerne: se beskrivelse i selve teksten.

3.1.3 Nogle identificerede tematikker indenfor landdistriktsudvikling og forskning

Det næste afsnit belyser udvalgte tematikker indenfor udviklingsarbejde samt arkitektur- og urban designforskning i relation til landsbyer og landdistrikter.

Lokal udvikling med udgangspunkt i stedet

Et fremherskende tema indenfor arkitektur- og urban design-forskningen i landsbyer og landdistrikter er en steds-baseret tilgang til lokalsamfundsudvikling. Det handler om at tage udgangspunkt i det lokale sted, dets potentialer og ressourcer, og at bruge disse i udviklingen af selvsamme sted. Det er en tilgang, der har rødder i EU's "new rural paradigm", der formulerede et udviklingsperspektiv for landsbyer og landdistrikter, der tager udgangspunkt i at udnytte de lokale styrker og muligheder (OECD 2006; Tietjen 2016; Hausenberg & Realdania, 2008).

I et arkitektonisk og urbant designmæssigt perspektiv handler det om at tage udgangspunkt i stedets rumlige kvaliteter såsom landskabet, topografien, klimaet, lokale karakteristika i det bebyggede miljø og stedernes kulturarv, samt de lokale menneskers ressourcer og bruge disse som ankre for lokal udvikling. De stedbundne potentialer er således de ting der fysisk, socialt, kulturelt og/eller økonomisk er bundet til stedet (Massey 2005; Laursen 2020) og, som hvis de flyttes til et andet sted, mister deres værdi eller mening (Naturstyrelsen, 2013). Det stedbundne opstår således i relation mellem stedets dele og er konstant formet og konstrueret i interaktionen mellem mennesker, og mellem mennesker og deres omgivelser (Dale & Berg 2013). Denne stedbundne tilgang fokuserer altså på at skabe lokal udvikling, og forskning viser, at en sådan tilgang kan være en forandringsagent, der stimulerer og understøtter positiv udvikling, både lokalt og regionalt (Tietjen og Jørgensen 2016).

Fig. 3.4: Boldbane i Havbro

Realdanias udviklingskampagner som 'Mulighedernes land' (2007-12: Realdania, Thisted Kommune, Lolland Kommune og Bornholms Regionskommune) samt 'Stedet Tæller' (2011-16: Realdania) har eksempelvis sat en udpræget stedspecifik dagsorden, som har boostet udviklingen af egenart med fokus på konkrete steders kvaliteter. Dette er sidenhen fulgt op af kampagnerne 'På forkant' (2014-17: Erhvervs- og Vækstministeriet v/ Erhvervsstyrelsen og Naturstyrelsen, KL), 'Hovedbyer' (2007-14: Erhvervsministeriet v/Erhvervsstyrelsen) og 'Yderområder på forkant' (2014: KL, Naturstyrelsen, Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter og Realdania), der med udgangspunkt i bestemte geografier netop udforskede vilkårene og muligheder for udvikling. På det seneste nyder også udviklingen af samarbejdet med landsbyer opmærksomhed.

Tiltaget med at igangsætte landsbyklynger understøtter samarbejdet og synergierne mellem landsbyer (2019-19: Realdania, DGO og LOA) og siden 2019 har Realdania yderligere igangsat kampagnen 'Mødesteder' (2019-23: Realdania og LOA), hvor landsbyklynger har haft mulighed for at søge støtte til udviklingen af mødesteds-eksempelprojekter. Ud over denne række af kampagner, har et af planlægningens konkrete svar på den stærke destinationsudvikling eksempelvis været udarbejdelsen af en række primært strategiske udviklingsplaner med fokus på visioner og strategiske greb (Realdania By og Byg, 2018). Her kan den strategiske udviklingsplan for Vestkysten nævnes, der med et tværregionalt og kommunalt blik tager fat i sammenhængene og synergien på tværs af de vestjyske lokationer med det formål at skærpe egenarten og profilen for det enkelte sted (Bark og Norrøn, 2018). Foruden den stedsspecifikke udvikling af stederne findes der en udtalt turismedagsorden i dette konkrete udviklingsarbejde.

Livskvalitet og civilsamfundets rolle

Et fremherskende tema indenfor arkitektur- og urban design-forskningen i landsbyer og landdistrikter er interessen for det særlige ved livet på landet. Nyere undersøgelser og forskning påpeger også (Realdania 2021 & 2018; Sørensen 2021; Johansen et. al 2022), at livskvaliteten på landet faktisk er højere end det danske gennemsnit, og det nyligt opstartede forskningsprojekt 'Livskvalitet i yderområder og landdistrikter' har netop til hensigt at afdække hvorfor danskere, der bor på landet, vurderer deres livskvalitet som høj. Med fokus på hverdagslivet, foreningslivet, lokale mødesteder og den geografiske variation dykkes der ned i en række delprojekter, der kan bidrage med empirisk grundlag herfor. Projektet gennemføres i et samarbejde mellem Realdania, Syddansk, Aalborg og København Universitet. En tidligere forskningsindsats i samme boldgade er SDU's granskning af landdistrikternes udvikling i et livskvalitetsperspektiv (Sørensen 2018).

Denne interesse for livskvalitet fletter sig med en nysgerrighed for civilsamfundets rolle i netop denne geografi; det handler om en steds-baseret og borgernær tilgang til lokal samfundsudvikling. I landsbyerne i det danske landdistrikt findes udprægede stærke traditioner for frivilligt arbejde og virkelyst (Le kild?). Det ses også i de lokale foreninger så som LAG og FLAG (lokale aktionsgrupper), som skaber udviklingsprojekter ved at uddele ministeriets tilskudsmidler samt eksempelvis landsby- og samråd, som involverer sig aktivt og sætter projekter i søen, som gør en forskel for deres nærmiljø. Mange fulgte i 2018 med i DR1 reportageserie 'Lys i Mørke', der handlede om byfornyelsesprocessen i landsbyen Mørke på Syddjurs. Her spækkede Søren Ryge beskueren stemningsfuldt igennem engagementet og konflikterne, der gemmer sig i de samarbejdsprocesser der får ting til at ske. For som der nævnes i indledningen til afsnit 1: "Selv om byen er lille, kan følelserne godt være store" (DR 'Lys i Mørke' 2018).

"De venner, jeg har her, ville jeg aldrig tale med, hvis jeg boede i en stor by. Jeg ville aldrig blive venner med storsvinebonden eller invitere Hanne, som bor overfor, til kaffe. Men her finder man sammen, fordi man ikke har andre. Det synes jeg er meget givtigt" (Realdania 2021, s. 13).

Udviklingsarbejdet centreret omkring landsbyklynger har herudover sat fokus på fællesskab og samarbejde på tværs af geografier (Laursen & Janko, 2019), som faktorer der netop kan booste sammenhængskraften og robustheden i et landområde. Derudover påpeger resultaterne fra kampagnen 'Stedet tæller' også tydeligt, at netop ressourcerne i det lokale civilsamfund har en afgørende betydning for om en landsby lykkes (Realdania 2021), hvilket støttes af opsamlingen i SDU's publikation 'Foreningslivets engagement i lokal udvikling i landdistrikter' (2002). Dette diskuteres dog også med mere kritiske toner i forbindelse planlægningen for landsbyerne, hvor det blandt andet bemærkes af den store vægtning af civilsamfundets involvering potentielt indebærer at fordelingen af ressourcer får slagside, hvis de som råber højest får mest (SDU 2021).

"Når man først er vant til at kunne se horisonten rundt om sig og have plads, så kan man næsten ikke trække det tilbage igen" (Realdania 2021, s. 21)

Fig. 3.5: Landsbyrum i Durup, mellem hovedgade og Anlægget.

Kulturmiljø, arv og forfald

Et andet og relateret tema handler om landsbyer og landdistrikter som kulturmiljøer og den kulturelle arv disse miljøer besidder. Kulturmiljøer skal forstås som både noget fysisk og som det liv, der udfolder sig i kulturmiljøet (Kirkegaard 2021). Kulturarven er med til at danne et steds identitet og karakteristisk og dækker bredt over alt, der er arvet fra fortiden såsom bygninger, kulturelle traditioner og stedsfortællinger; det er kulturelle processer og produkter som er formet og udviklet gennem tiden (Riesto og Tietjen 2015).

Når det bebyggede miljø forfalder i landsbyer og landdistrikter - grundet fx de strukturelle og demografiske processer skitseret ovenfor - påvirker det kulturarven. På sin vis findes der et etableret system, der arbejder med både bygningsfredning og bevaring, ligesom der i tilfælde hvor der er overskydende bygningsmasse kan findes støtte til nedrivning via nedrivningspuljen. SAVE analysen bidrager til en kortlægning af det fysiske miljø som helhed, ligesom landskabskarakteranalysen kortlægger de lokale landskabelige værdier. Tilsammen er dette robuste metoder til at forstå områdets særegne egenskaber. I tillæg hertil arbejder Arkitektskolen i Aarhus med nye anskuelsesformer og metoder til at forstå kulturarvsmiljøer på baggrund af en holistisk tilgang (Arkitektskolen Aarhus 2018). Den udviklede metode 'Screening Af Kulturmiljøer' eller SAK er et redskab, der kan vurdere kulturmiljøer, så kulturarvens værdier, egenskaber og udviklingspotentialer tydeliggøres.

Herudover findes der også andre mere eksperimenterende tilgange. Arkitekt Mo Krag sætter fokus på arven i den nære fortid. Med begrebet 'kontrolleret forfald', griber Krag ind overfor forfaldet af forladte bygninger i mindre bysamfund via kunstneriske tiltag, der iscenesætter strukturer for dermed at afsløre skjulte fortællinger om stedet. Herved understøttes også relationer mellem mennesker, sted og de rumlige strukturer (Krag 2017). Dermed handler det om at skabe en alternativ praksis omkring bevaring og udvikling af kulturarven i lyset af den stigende mængde af forladte bygninger i landdistrikterne.

Landskabet og den grønne omstilling

Det tredje tema omhandler landskabet og landskabets rolle i landsbyer og landdistrikter, hvor landskabet synes at være et værdifuldt aktiv i forståelsen og udviklingen af landsbyer og landdistrikter (Laursen og Andersson 2011). Dette relaterer sig til de stedbundne potentialer, hvor landskabet eksplicit er et distinkt karakteristika. Fokuset på landskabet relaterer sig både til den regionale skala, hvor landskabet bruges som bindevæv, der understøtter en samlet regional identitet og skaber stedsnarrativer (Drejer og Laursen in press) og til den lokale skala, hvor fokus er på tilgængelighed og/eller attraktivitet af det lokale landskab som vigtig ressource i landsbyernes og landdistrikternes udvikling (Laursen og Andersson 2011).

Endelig er et nyere emne indenfor dette landskabsperspektiv den grønne omstilling på landet og de deraf afledte forandringer i landskabet og det bebyggede miljø, hvor en stedsbaseret tilgang til klimatilpasning og grøn omstilling fokuserer på, hvorledes der kan udvikles lokale bæredygtigheds- og tilpasningsstrategier i samspil med stedet og de lokale samfund (Dupre og Bischeri 2020). Som nogle eksempler herpå er kommunernes indsats ift. udarbejdelse af ambitiøse klimaplaner, der overholder C40 Cities 'Climate Action Plan Framework' et strategisk planmæssigt greb, der tager favntag med de nødvendige omstillinger (se KL's egen hjemmeside for DK2020 planer og Concito 2020). Et andet initiativ er regeringens grønne udspil, der foreslår at produktion af grøn strøm på land skal mere end fire dobles, således at Danmark kan komme i mål med sin 70% målsætning frem mod 2030 (DK 2020 2020). Den nødvendige etablering af vedvarende energianlæg (ofte benævnt VE) betyder potentielt at den strategiske planlægning for landsbyer fremover kan medtage også dette hensyn. Når det gælder undersøgelse af dette har Realdania siden 2014 med projektet Collective Impact 'Fremtidens Bæredygtige Landskaber' netop dykket ned i samspillet mellem anvendelsen af vores arealer og landdistriktsudviklingen.

"Vores samfund står overfor et fælles ansvar for at få omlagt vores sorte energi til grøn, men det er landdistrikterne, der fortrinsvist skal lægge jord til blandt andet vindmølle- og solcelleparker, biogas- og power-to-x anlæg, hvilket ikke sker uden lokale omkostninger. Derfor er vi nødt til at tage højde for, at store energianlæg ofte er til stor gene for naboer og de omkringliggende naboer, hvorfor det er bydende nødvendigt i planen for den grønne omstilling, at vi indtænker tiltag målrettet den lokale opbakning og lokalforankret medejerskab"

(Steffen Damsgaard, Landdistrikternes fællesråd).

Fig. 3.6: Købmanden i Vils

Sammenhænge mellem det rurale og urbane

I et regionalt og nationalt perspektiv er en førende diskussion i forhold til landsbyer og landdistrikter relationen mellem det rurale og det urbane. Denne diskussion fokuserer på by-land dikotomien og forholdet mellem det lokale og globale. Her er fokus på, at en klar opdeling mellem land og by ikke er en realitet i en global verden, da by og land i stigende grad vokser sammen (Carlow 2016, Laursen og Lange 2023). Ofte tales der om, at det globale er byerne og det lokale er landsbyerne, men i et mere holistisk perspektiv er også landsbyerne både en del af det globale og det lokale, da de ligesom byerne indgår i netværk med andre steder på flere skalaer, og da globale processer med flow af varer, kapital og mennesker er lige så virkningsfuld på landdistrikter som i bymetropoler, hvorfor landdistrikterne bør betegnes hybridprodukter af det globale og lokale (Woods 2018, Laursen og Lange 2023). Denne hybridtilstand gælder også det forhold, at de urbane og rurale livsstile smelter sammen, og at en landlig livsstil er meget lig den, man har i byerne. Folk i landdistrikterne lever i stigende grad et byliv livsstilsmæssigt, hvor de pendler til arbejde og stiller krav om kulturelle arrangementer, velfungerende serviceinfrastrukturer og rekreative aktiviteter (Tietjen og Jørgensen 2019).

Tanvig (2008) refererer til tre synsvinkler på rollefordelingen mellem 'by og land', hvor det som benævnes udefrakommende påvirkninger tilskrives varierende betydning. Den ene vinkel fokuserer på udviklingen af de større bysamfund og en 'ruralisering' af landdistriktet som en forudsætning for landdistriktets udvikling, mens den anden vinkel i højere grad definerer landdistriktet som en social konstruktion med tilhørende forestillinger om idyl, og den tredje og sidste vinkel i højere grad tilskriver landdistrikterne muligheden for udvikling via egen udviklingskraft (Tanvig, 2008, s. 13). Sidstnævnte betegnes den neo-endogene model, der baserer sig på aktivering af 'lokale kapitaler' (det som tidligere betegnes civilsamfundet) samtidig med at også 'eksogene' (udefrakommende) relationer skal dyrkes hvis bæredygtig forandring er målet (ibid s. 15).

3.1.4 Med landsbyrum for øje

Flere forhold gør sig gældende for landsbyerne og deres landsbyrum. Om end planlægningen for det danske landdistrikt ikke er en ny opgave, og der findes flere redskaber, der er med til at regulere udviklingen af de mindre bysamfund, kræver den nu lovformeligt pålagte opgave, at kommunerne inkluderer en planlægning for landsbyernes fremtid som del af kommunens strategi. Og det afkræver stillingtagen til det enkelte landsbysamfund – dets karakteristika, styrkepositioner og udfordringer, sat i relation til det omkringliggende regionale bynetværk. Det kalder på en multiskalær opmærksomhed og dermed analyse, som netop også rummer et landsbyrum niveau. Den italesatte diskurs udspringer af begrebet 'levedygtighed', hvor selve graden af levedygtighed vurderes på baggrund af forhold, der vedrører attraktive nærmiljøer, nærhed (til services), tilgængelighed og sammenhængskraft. Men analysen der kan bidrage til viden herom, er ikke defineret specifikt, hvilket stiller de pågældende kommuner overfor både en processuel stillingtagen, der må forventes også at kræve en afvejning af de ressourcer som er til rådighed, ligesom det kalder på en metodisk stillingtagen til hvilke forhold der analyseres samt hvordan?

Fig. 3.7: Skolegården i Vindblæs.

Det trækker tråde til det tidligere nævnte landdistriktssyn, der netop tager udgangspunkt i en (kombineret) accept af udefra-kommende faktorer samt indefra-kommende ressourcer som lokalt set gensidigt betydende. Fremadrettet kræver dette nye multiskalære samt socio-rumlige undersøgelsesmetoder, der kan udfolde lokale forhold. Som det ser ud nu, er den eksisterende metodevejledning ikke konkret ift. landsbyrum skalaen og det nævnte landdistriktssyn vil kræve nye undersøgelsesmetoder (Tanvig 2008, s. 18). Pilotprojektet 'På Sporet af Landsbyrum' udviser interesse for de lokale stedsbetingede (særlige) forhold – den stedsspecifikke kapital – samtidig med at vi anerkender at fremtidig udvikling beror (dels) på kommunernes vurdering og stillingtagen for den enkelte landsby i relation til et større kommunalt og regionalt billede.

I tillæg byder kommende udfordringer vedrørende den grønne omstilling af landdistriktet, når det gælder biodiversitetskrisen samt krav til placering af vedvarende energianlæg i det åbne land (se mere på veprojekter.dk, Energistyrelsen), ligeledes op for en gentænkning. Hvordan landsbyrum kan fungere i disse sammenhænge, er fortsat uvist. Men i takt med at landbrugsarealerne omkring landsbyerne må forventes at ændre sig, samtidig med at nogle landsbyerne oplever skrumpe indefra, vil også strukturen af landsbyrummene blive påvirket. Det peger på vigtigheden af det strategiske arbejde, men fortsat forudsætter det en forståelse af lokale forhold.

Set i lyset af ovenstående kan vi altså konstatere at landsbyerne er pressede på flere fronter af strukturel og økonomisk karakter, samtidig med at her kan findes modspil i udlægninger af livet på landet som værdifuldt grundet aspekter, der ikke kan tilskrives vækst, men snarere fordybelse, civilsamfunds fællesskaber, kulturhistoriske fortællinger (i både landskab og bebyggelse) samt landskabelige og rekreative kvaliteter.

3.2 FÆLLES RUM PÅ LANDET - LANDSBYRUM

Fig. 3.8: Daglig Brugsen i Gedsted.

3.2.1 Forståelsen af sted

Projektets primære undersøgelsesfelt er landsbyrummet, og en væsentlig del af det analytiske objekt er derfor selve stedet på en bestemt lokalitet. Forståelsen af sted er således en forudsætning for at kunne kortlægge og beskrive, hvad der er på færde. Vi læner os op ad den relationelle stedsteori, der udfolder steder som både fysisk-rumlige strukturelle enheder, der kan betragtes, og samtidig også konstitueres gennem sociale praksisser, der leves og udfolder sig over tid (Burns og Kahn 2005; Graham og Marvin 2001). Det er et dynamisk og processuelt stedsbegreb, der er inkluderende snarere end reducerende (Massey 2005). Den relationelle stedsteori rummer altså et blik for steders sammensathed, og italesætter at flere forhold som medskabere af stedet – både det materielle (det ikke-humane) og det menneskelige er væsentligt (Farias og Bender 2010).

Parallelt hermed er der indenfor by-sociologien et udpræget fokus på, hvordan byrum "agerer" og sætter rammerne for mødet mellem mennesker (Gehl 2003, Hajer og Reijndorp 2001). Særligt Gehl har ved sin italesættelse af hvordan byrumsdesign og planlægning på forskellig vis kan facilitere eller obstruere muligheder for menneskelig aktivitet, skabt et fokus på relationerne mellem designvalg og menneskers handlinger. Altså vendes blikket bort fra steders alene fysiske egenskaber til deres kulturelle geografi. Som pendant hertil finder vi arkitekturteoriens mere operationelle og beskrivende tilgang til de konkrete rum, der findes derude (Juul og Frost, 2008; Juul og Frost 2009).

Den nyere tids diskussioner af hverdagens mobilitetsrum som værdifulde steder bringer nye perspektiver frem i lyset. I mobilitetsteori og mobilitetsdesign spiller mobilitet en væsentlig rolle for udvikling, steder og hverdagsliv i landdistrikterne. I et systemperspektiv handler det om, hvordan man kan bevæge sig rundt – fx mellem land og by, og om hvordan man får adgang til lokale services, institutioner, kultur- og naturmuligheder. I dette perspektiv forstås mobilitetens rum som strukturerende punkter og ruter i landdistrikternes trafiknetværk. I forlængelse af afsnittet ovenfor bør mobilitetens rum samtidig forstås i et socio-rumligt stedsperspektiv. Livet leves nemlig ikke kun på de destinationer, vi bevæger os mellem (fx hjemmet, butikken og sportshallen) men også undervejs i de ordinære og ofte upåagtede mellemrum – såsom p-pladser, busstoppesteder og på stierne (Jensen og Lanng 2017; Lanng og Olesen 2020; Lanng 2015). Samfundsvidenskabelig forskning i mobilitet viser endvidere, at mobiliteten påvirker vores identitet, sociale netværk og vores opfattelse af den fysiske omverden (Urry 2007; Cresswell 2006; Hannam et al. 2006; Jensen 2013). Vi dannes i de rum, vi lever i, og de udstrakte mobilitetssystemer – herunder deres stedlige aftryk i konkrete byrum og landsbyrum – er i stigende grad scenen for denne dannelse; her foregår der nødvendige hverdagsaktiviteter og uformelle, spontane møder, og dermed også vigtigt socialt og kulturelt liv. Det betyder, at mobilitetens rum kan betragtes som væsentlige livsrum.

Det er tydeligt, at netop byrumsteorien influeres af det socio-rumlige blik, der kigger på tværs af fysiske og rumlige parametre. Og ligeledes kan der spores en nysgerrighed for hvilke typer af byrum vi kan identificere – samt hvor vi rent faktisk kan finde dem.

3.2.2 Typologier af fælles offentlige rum

Flere har forsøgt på at kategorisere byrum i forskellige typer med varierende geografi, program og indhold; eksempelvis som: klassiske byrum, åbninger i den moderne by, mobilitetsrum, overskudslandskaber, midlertidige byrum samt byrum i det åbne landskab (Nielsen 2008). Vores interesse for landsbyrum som kategori findes i denne typologisering både indenfor 'byrum i det åbne landskab' ligesom de kan være mobilitetsrum og overskudslandskaber.

I en artikel fra 2019 går Nielsen skridtet videre fra disse overordnede kategorier til at diskutere en mulig dansk model for demokratiske byrum (Nielsen 2019). Her præsenteres uformel karakter, rumlig-social sammenpresning samt byrummet som ramme for en demokratiske praksis for at danne fællesskaber som væsentlige kendetegn. Den geografiske rammer for denne diskussion er utvetydigt de større danske byer. Med tidligere rids af relevante tematikker herunder fokus på civilsamfundets rolle kan diskussionen af den demokratiske praksis og den potentielle rumlig-socialt sammenpresning med god ræson tages op også i det rurale territorie.

Herudover er yderligere en kilde særligt interessant, når det gælder bud på byrumstypologier. Matthew Carmona's 3 artikler fra henholdsvis 2010 (a & b) samt 2015 udfolder både et historisk rids af byrums rolle i den moderne by, ligesom teksterne med henblik på at opsætte relevante typologiseret byder på spændende diskussioner af, hvordan der kan skelnes og mellem hvad, eksempelvis på baggrund af funktioner, rumlig morfologi samt graden af rettigheder til og ansvar for (Carmona 2010 a og b, 2015). Væsentligt at bide mærke i her er netop denne udmøntning af de forskellige forhold, hvoraf nogle handler om rummets praksis og andre i højere grad beskriver dets form og struktur. Carmona's arbejde er ligesom Nielsens i høj grad inspireret af den tætte bys sammenhænge, hvilket fortsat efterlader plads til en granskning af den rurale geografis fælles rum.

"There is a deterministic belief among architects and urban planners that well-planned and developed public spaces generate socially desirable behaviour and attitudes" (Mantey 2020, s. 1)

Endeligt er der tre artikler af forfatteren Mantey, hvoraf to har medforfatteren Kępkowicz (Mantey 2017, Mantey & Kępkowicz 2018, 2020), der tager udgangspunkt i forstadens byrum; det der defineres om geografien imellem by og landsby. Artiklerne diskuterer på forskellig vis særligt forskellige modeller, der kan vurdere graden af offentlighed på baggrund af aspekter som: diversiteten af programmet og brugerne, ejerskab og pasning, tilgængelighed samt rumlige og finansielle barrierer. I artiklen fra 2017 præsenteres en række typer af rum, som er opstået direkte på baggrund af indgående feltarbejde i polske forstæder. Spændende er det også at netop denne liste af rum ikke skelner mellem ude og inde, men derimod arbejder med flydende rumligheder. I artiklen fra 2020 skelnes der aktivt mellem publicness (der refererer til intentioner med rummet) samt utility (der snarere afspejler den reelle måde rummet er brugt). Ved opsætningen af dette begrebspar handler det mindre om, hvordan rummene ser ud og mere om, hvordan de virker.

Dermed skabes mulighed for at diskutere forholdet mellem rums intentions og strategiske tiltænkte rolle og den måde rummet optages og bidrager til det levede hverdagsliv. Diskussionen af offentlighed som begreb udspænder et slags kontinuum, hvor det ikke handler om ejerskab, men i stedet handler det om at der skabes muligheder for, at vi kan opleve møder med en værdi for os som sociale væsener. Herved stilles der også skarpt på den spænding, der findes i relationen mellem de fysiske rumlige forhold og påvirkningen af de sociale praksisser.

Siderne 212-215 illustrerer nogle af de vigtigste bidrag i diskussionen af byrumstypologier. Listen er ikke udtømmende, men giver et indblik i feltet.

Overskydende og fremmede byrum, frit fra Nielsen (2008):

Det klassiske byrum: Torve, pladser, gader i tætbebyggede og -befolkede områder, byparker mm.

Åbninger i den åbne by: Indkøbscentre og sportshaller, parkeringspladser og ubebyggede arealer ved og omkring moderne boligbebyggelser, institutioner, sportshaller osv. Denne type kan inkludere åbne skolegårde, græsbeklædte områder mellem boligblokke, små torve ved butikcentre, bynære skove og strandområder mm.

Mobilitetsrum: Rastepladser og pendlerparkeringsanlæg, bus- og togstationer, tankstationer, gang- og cykelstisystemer i den åbne by mm.

Overskudslandskaber: Overskudsjordhøje, kulturlandskabsrester der er 'fanget' af byens udvikling, arealer

ved og omkring infrastrukturelle anlæg, tomme horisontale flader som ubrugte eller forladte parkeringspladser, opmarcharealer osv.

Midlertidige byrum: Tidsmæssigt og rumligt afgrænsede byrum, ofte kraftigt tematiserede. Kan opstå i alle de her nævnte byrumstyper, dvs. både klart rumligt definerede rammer i klassiske bystruktur, der bliver indrettet og iscenesat på en ny måde i et begrænset tidsrum, eller marker, markedspladser osv., der ligger åbne og fleksible og venter på at næste begivenhed skal slå sig ned.

Byrum i det åbne landskab: Steder og lokaliteter, der opstår som 'lommer' i produktionslandskabet, i tidligere landsbyer, eller i grænsefladerne mellem produktions- og rekreative landskab. Det kan være flader og rum i forbindelse med golf-, skyde- eller motorsportsanlæg, petanque-anlæg, lokale mødesteder i småbyer mm.

Her drager vi en række eksempler frem på forskelligartede typer af byrum der ofte bruges til at illustrere forholdene i den tætte by. Eksempelvis de klassiske byrum, der ligger som klare åbne former i de tæt bebyggede historiske bykerner - såsom Store Torv i Aarhus ved Domkirken. Mere amorfe rum i kompakte byområder, evt. med kant til store trafikårer - såsom Skt. Hans Torv på Nørrebro i København. Åbninger i den åbne by, i de luftigt bebyggede, funktionsopdelte forstæder, med mange retninger og udflydende grænser - såsom byrummene ved Tornhøj i det østlige Aalborg. Og landskabelige rum, der lægger sig ind i naturlandskabets særegenhed og store skala og giver form til adgangen til det - såsom Solnedgangspladsen i Gl. Skagen. Med disse fire eksempler spændes et felt af (by-)rum ud, men det peger ikke direkte på mellemrummene i mellemlandet.

SKT. HANS TORV, KØBENHAVN

STORE TORV, AARHUS

ASTRUPSTIEN, AALBORG

SOLNEDGANGSPLADSEN, SKAGEN

Fig. 3.9: Andre velkendte byrum

“...too little academic attention, particular within spatial design disciplines, is being paid to what is happening in the 97 percent of the planet that is not deemed to be urban (dependig upon how you define it). If we live in the era of “planetary urbanisation” then that means that the countryside is changing too, and because rural regions are less resilient to global economic shifts than cities, they are subject to the greatest change” (Stringer 2018, s. 4).

“In 2020, two blatant tasks stand out. The inevitability of Total Urbanization must be questioned, and the countryside must be rediscovered as a place to resettle, to stay alive; enthusiastic human presence must reanimate it with new imagination”
(AMO and Koolhaas, R. Country-side)

Rum i det rurale territorie

Tidligere afsnit 3.2.2 redegjorde for noget af den byrumsteori, der på forskellig vis kan bidrage til undersøgelse af byrum. På baggrund heraf er det tydeligt at diskussionen af offentlige rum næsten udelukkende er forbeholdt en urban kontekst, og der synes kun at være et lille fokus på landsbyens byrum indenfor de rumlige akademiske discipliner. Så på trods af, at landsbyer også indeholder pladser, mødesteder og andre uden- og indendørs rum, hvor mennesker samles, mødes og interagerer, så er landsbyens offentlige rum eller dens byrum for at bruge den mere gængse urbane terminologi ikke et tema som fylder meget i landsby- og landdistriktsforskningen: “... discussion of public space is almost exclusively trained on urban contexts: ‘rare are analyses that take rural space... as public’...” (Potter 2010, s. 17).

“Traditional rural public spaces differ significantly from urban spaces. They are characterised, in particular, by the openness of landscape and the absence of clear boundaries between public and private zones (resulting primarily from the nature of their development and from the lifestyle and leisure activities of residents).”
(Micek and Staszewska 2019, s. 79)

Dog findes der også litteratur, der stiller skarpt på netop offentlige rum på landet som havende andre forudsætninger end det offentlige rum i byen (Micek og Staszewska 2019). De er ikke i samme grad som i byerne scener hvor fremmede interagerer, da de fleste ofte kender hinanden i landsbyerne og landsbyens offentlige rum har måske heller ikke en så heterogen brugergruppe, når det kommer til diversitet i alder, etnicitet, religion mm. (Potter 2010). Men landsbyens offentlige rum leverer dog rum til det som benævnes “publicness” dvs. rum til (for)samling og udveksling (Potter 2010). Dermed beskrives landsbyens offentlige rum også som sociale rum, hvor det er interaktionen mellem mennesker og rum, der er definerende for landsbyrummets karakter (Lipovská og Štěpánková 2013). Det vil sige at “softwaren”, hvilket omhandler de sociale processer, er vigtige for at gøre landsbyens rum beboelige og medskabere til velvære og livskvalitet for landsbyens borgere (Gallant 2019). Den forskning, der er til stede, påpeger altså, at landsbyens offentlige rum spiller en væsentlig rolle i landsbyens hverdagsliv. Landsbyens byrum (Landsbyrum) er med til at understøtte en følelse af fællesskab i landsbyerne, da de danner rammen for social interaktion og udveksling, som meningsfyldte arenaer, hvor hverdagslivet udspiller sig.

Samtidigt bemærkes det, at det offentlige liv ikke nødvendigvis er forbundet til bestemte fysiske lokaliteter, men landsbyens fysiske byrum tilbyder et konkret sted, hvor aktivitet, samling og udveksling kan finde sted (Potter 2010). De fysiske, rumlige og materielle aspekter af landsbyens rum også kaldet “hardwaren” er således også vigtige at sætte fokus på, når man skal forstå landsbyens offentlige rum (Gallant 2019). I forhold til de fysiske rumlige karakteristika beskrives de offentlige rum i landsbyerne som ofte mere åbne og landskabelige, da de ikke i så høj grad som byernes byrum er afgrænset og defineret af en tæt bygningsmasse (Micek og Staszewska 2019). En type offentligt rum som synes at være fremtrædende i landsbyerne er de infrastrukturelle offentlige rum, dvs. busstoppestedet, parkeringspladsen eller vejen (Michalka og Siláci, 2017; Micek og Staszewska 2019), hvor forskning viser, at disse typer rum spiller en vigtig rolle som sociale mødesteder i landsbyerne (Micek og Staszewska 2019).

“Publics may not be tied to geographic coordinates, but places are still crucial to the formation of public space. They provide contexts for publicness, for exchange and gathering, not as physical sites (though they may be), but as an intersection of poetic structures. Place designs are discursively produced and enacted—they are a mode of material storytelling”
(Potter 2010, s. 19).

Fig. 3.10: Skolens udearealer, Havbro

Fig. 3.11: Banestien i Vindblæs.

3.2.3 Med landsbyrum for øje

Forudgående redegørelse for byrumsteori viser, at der findes et veludviklet teoretisk begrebsapparat for byrum og hertil hørende oversigter over byrumstypologier. Der er 2 generelle tråde i de mange forsøg på at typologisere og kategorisere. Nogle sætter er rums fysiske egenskaber i forgrunden, mens andre fokuserer mere på, hvordan rummet virker og er indlejret i hverdags- og brugspraksisser. Interessen for denne sammensathed kan genfindes på tværs af det læste materiale, men ikke i et modsætningsforhold, da størstedelen af forskerne deler opfattelsen af at byens rum ikke kan defineres ved det ene eller det andet, men er både og. Litteraturen understreger netop at det strukturelle fokus på byrum - det rumlige blik - kun er en del af det, som betyder noget for byrummene i vores bymæssigheder. Flere af teksterne involverer med deres fokus på offentlighed også diskussion af flere slags offentligheder, der ikke er defineret kun af ejerskab.

Det står også tydeligt frem, at litteraturens empiriske undersøgelser hovedsageligt tager udgangspunkt i større bymæssigheder. Undersøgelse af fælles offentlige rum findes nærmest ikke i en landdistriktssammenhæng - om end enkelte kilder tager fat på forstads-urbaniteter. Litteratur der fokuserer på landdistriktet som sådan - dets udfordringer og rolle - kan identificeres, men det fælles offentlige rum, det vi med dette pilotprojekt betegner som landsbyrum, defineres ikke som analytisk eller empirisk kategori. Det nævnes mere afledt i forbindelse med netop redegørelser for civilsamfundets rolle, livskvalitet på landet eller den æstetisk kuraterede skrup i de danske landsbyer. Som et blindt punkt findes landsbyrummene der, hvor andre strategiske dagsordner sættes i forgrunden. Fremtidige undersøgelser af landsbyrummet kan bidrage til en mere nuanceret forståelse af det spektrum af danske fælles rum, der findes på tværs af den danske geografi. Ikke alle steder og rum kan drive tunge turisme-dagsordner og erhvervsfremme initiativer frem. Dog er der andre roller af betydning.

<i>Forskellige tematikker der beskriver artiklens fokus på byrum</i>	KILDENS KONTEKSTUELLE FOKUS FOR BYRUMSDISKUSSIONEN	DEFINITION AF RUM
Byens Rum i det fremmede 2008, Nielsen	Artiklen sigter mod byrummene i det 'urbaniserede territorium'.
Contemporary Public Space: Critique and Classification, Part One: Critique 2010a Carmona	Den tætte by. Artiklen opridser den teori, der diskuterer og kritiserer det offentlige rum. - Målet er at diskutere forskellige måder at danne meningsfyldte kategorier for rum.
Contemporary Public Space, Part Two: Classification 2010b Carmona <i>Artiklen er en fortsættelse af del I (se ovenfor).</i>
Assessing the Publicness of Public Space: The Star Model of Publicness 2010 Varna & Tiesdell Skelner mellem 'public sphere' (politisk koncept)/ 'public space' (fysisk rumligt koncept) and 'public realm' som noget der befinder sig derimellem. - Målet er at operationalisere ift. forskellige grader af offentlighed.
Urban Open Spaces in Historical Perspective: A Transdisciplinary Typology and Analysis 2012 Stanley, Stark, Johnston, Smith	Den tætte by. Artiklen udfolder et historisk blik med kategorierne: ancient- modern- contemporary city. Globale eksempler.	Bruger betegnelsen 'Urban open space': 'any urban ground space, regardless of public accessibility, that is not roofed by an architectural structure'.
Challenging the 'End of Public Space': A Comparative Analysis of Publicness in British and Dutch Urban Spaces 2013 Langstraat & Van Melik	Artiklen eksemplificerer via byrum i britiske og hollandske større byer.	Bruger betegnelsen 'Pseudo-offentlige rum': ikke offentligt ejede rum, der føles offentlige.
Understanding Urban Public Space in a Leisure Context 2013 Johnson & Glover	Artiklen eksemplificerer via byrum i større byer (urbane byrum).
Re-theorising contemporary public space: a new narrative and a new normative 2015 Carmona	Artiklen eksemplificerer via byrum i større byer, med London som case.	Bruger betegnelsen offentlige rum: <ul style="list-style-type: none"> Den normative forståelse af offentlige rum (kaldes 'utopian state'): "open and inclusive stage for social interaction, political action and cultural exchange" (p. 376) Men det vi betegner som "the public" er ikke homogen: "Each part of this fragmented society [socio-economic, cultural groups] will relate to public space (and to each other) in different and complex ways" (p. 376). Om betydningen af forskellige strategier og politik: "as weapons in the arsenal of global and local inter-city competition; as potential arenas for community revitalisation and participatory local democracy; and in their more traditional functions as a source of amenities and connecting tissue between the private space of the city" (p. 373).

TYPER AF RUM	BETYDENDE FAKTORER	ANDET
<p>Præsenterer følgende inddeling af offentlige rum:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Det klassiske byrum • Åbninger i den åbne by • Mobilitetsrum • Overskudslandskaber • Midlertidige byrum • Byrums i det åbne landskab <p>(se også selvstændig boks i teksten)</p>	<p>Præsenterer to forudsætninger for diskussionen af byrum:</p> <ul style="list-style-type: none"> • at vi må anerkende 'kommunikationslinjerne' i territoriet, der hvor vi bevæger os • at de ubebyggede områder (mellem byenklaverne) må anskues som byrum også. 	<p>Artiklen præsenterer et 'nutidigt bybegreb' der forstår byer som 'økonomiske, kulturelle og sociale systemer' og vidt udstrakte netværk'.</p>
<p>Artiklen inddeler offentlige rum pba.:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Design perspektiver (eks. park, marked eller gade) • Socio-kulturelle perspektiver (eks. steder med mening, steder hvor man trækker sig tilbage) • Politisk økonomiske perspektiver (eks. offentlig ejendom eller offentlig sphere) 	<p>Præsenterer to tråde i debatten, henholdsvis:</p> <ul style="list-style-type: none"> • det 'overstyrrede rum, og det • 'understyrrede' rum 	<p>Artiklen diskuterer at offentlige rum både kan være over eller under kuraterede og styrede. Artiklen indeholder ligeledes en oversigtlig listning af relevante typologi sæt gennem historien.</p>
<p>Artiklen præsenterer tyve typer af offentlige rum, delt under fire overskrifter (engelske betegnelser herunder):</p> <ul style="list-style-type: none"> • 'Positive' spaces • 'Negative' spaces • Ambiguous spaces • Private spaces 		
<p>.....</p>	<p>Præsenterer fem meta-dimensioner for offentlighed:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mening • Ejerskab • Kontrol • Civilitet • Fysisk konfiguration (makro- og mikro design): eks. centralitet og forbindelser / visuel adgang / tærskler og adgange • Animation (om det støtter og imødekommer menneskelige krav): 'comfort', 'relaxation', 'passive engagement', 'active engagement' and 'discovery'. 	<p>Artiklen bidrager med en diskussion af offentligheds begrebet; kan tilnærmes både konceptuelt og praktisk.</p> <p>Drøfter at urban designeres beskæftigelse med offentlige byrum ofte (blot) er fysisk-rumlig orienteret.</p>
<p>Præsenterer syv typologier (engelske betegnelser herunder):</p> <ul style="list-style-type: none"> • transport facilities • streets • plazas • recreational space • incidental space • parks and garden • food production 	<p>Typologien er organiseret omkring funktion, skala (her skelnes mellem 'city,intermediate, residence') og arealets overflade (her skelnes mellem 'grey/green')</p>	<p>Har til hensigt at muliggøre en komparativ urban analyse af byrum.</p>
<p>Præsenterer ikke en typologi for byrum, men diskuterer forskellige grader af offentlighed.</p>	<p>Præsenterer fire centrale dimensioner af offentlighed:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ejerskab • management • tilgængelighed • inklusivitet <p>Dette resulterer i udviklingen af OMAI modellen.</p>	<p>Artiklen bidrager med en diskussion af privatiseringen af byens offentlige rum.</p>
<p>Præsenterer fire typologier:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Privat-offentligt • Delt rum • Klub sted • Udadvendt off sted 	<p>Typologierne stammer fra en skelnen mellem:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ejerskab (offentligt eller privat) • Tilgængelighed 	<p>Artiklen bidrager med en diskussion af urbane offentlige rum som også fritidsrum. Ligeledes skelnes der ikke skarpt mellem ude- og inderum.</p>
<p>Præsenterer en stor diversitet af rumtyper i nutidige byer. Her anvendes tre klassifikationer (engelske betegnelser herunder):</p> <p>A typology of form:</p> <ol style="list-style-type: none"> Piazzas Courtyards Incidental Garden squares Forecourts Other spaces <p>A typology of function:</p> <ol style="list-style-type: none"> Community Corporate Domestic Civic Consumption Service Transit Undefined <p>A typology of rights and responsibility:</p> <ol style="list-style-type: none"> Public Public-private Private-public Private 	<p>På tværs af de typologiske klassifikationer er der andre væsentlige dynamikker i offentlige rum:</p> <p>Anvendelse og tid: rum har forskellige karakterer - interessegrupper skaber dem, intentioner er lagt ind i dem; ejerskabet skifter, nye grupper indtager dem, andre forlader dem- de forandrer sig over tid.</p> <p>Processer der genererer off. rum: I London/storbyen er der eks. mange intersser, pres på udvikling, 'fight over space' - pauser, tæthed, åbenhed og tilgængelighed er under pres.</p> <p>Massiv kritik af off. rum i denne situation: "the nature of "the public" in public space"/"whose space", s. 397.</p>	<p>Artiklen bidrager med en analyse-metode, der kombinere flere metoder: kvalitative og kvantitative data, time-lapse og observationer; > eksemplificerer muligheden for at generere teori pba. case studier.</p> <p>"Narrative of loss" har genklang, men situationen er ikke kun tabet af det offentlige rum i den neoliberale by. I stedet behov for et narrativ der handler om genkomsten af det offentlige rum >> her formuleres "A new normative" i 10 punkter for storbyen (London).</p>

<p>Forskellige tematikker der beskriver artiklens fokus på byrum</p>	<p>KILDENS KONTEKSTUELLE FOKUS FOR BYRUMSDISKUSSIONEN</p>	<p>DEFINITION AF RUM</p>
<p>Public/private urban interfaces: type, adaptation, assemblage 2015 Dovey & Wood</p>	<p>Artiklen fokuserer på mødet mellem private og offentlige rum i de større byer Sydney, Brisbane og Melbourne, Australien.</p> <p>I Danmark betegnes det som kantzoner.</p>	<p>Artiklen bruger betegnelsen 'Interface': mødet mellem det private og det offentlige rum.</p>
<p>'Fourth places': the contemporary public settings for informal social interaction among strangers 2016 Aalbrecht</p>	<p>Artiklen fokuserer på nyere planlagte kvarterer i Lissabon, Spanien:</p> <ul style="list-style-type: none"> - stor-skala, kontrolleret, tematiserede off. rum. - principper for kompakt og diversitet. 	<p>Artiklen bruger betegnelsen 'Fourth places' der karakteriseres ved 'in-betweenness' og 'publicness': rum der er udefinerede og tomme.</p>
<p>The 'publicness' of suburban gathering places: The example of Podkowa Leśna (Warsaw urban region, Poland) 2017 Mantey</p>	<p>Artiklen fokuserer på en suburban kontekst: byen Podkowa Leśna – tæt ved Warszawa. Beskrives som forstad mellem by og landsby.</p>	<p>Artiklen bruger betegnelsen 'samlingssteder' (engelsk: gathering spaces) der defineres ved (engelske betegnelser herefter): generally accessible public open space, club spaces, third spaces, various spaces spontaneously appropriated. Dvs. både inden- og udendørs.</p>
<p>Towards Sustainable Territories-In-Between: Multidimensional Typology of Open Spaces in Europe 2017 Wandl, Rooij, Rocco</p>	<p>Artiklen fokuserer på det som kaldes 'Territories-In-Between' (TiB): dvs. hverken urbane eller rurale.</p>	<p>Artiklen bruger betegnelsen 'open spaces in TiB': dvs. rum, som ikke er overdækkede.</p>
<p>Understanding the context of neighborhood parks: a method for public space classification 2018 Lee</p>	<p>Artiklen fokuserer på 'urban parks' i den tætte by.</p>	<p>.....</p>
<p>The Making of Democratic Urban Public Space in Denmark 2019 Nielsen</p>	<p>Større danske byer</p>	<p>Artiklen bruger betegnelsen: demokratiske urbane offentlige rum</p>
<p>Models of Community-Friendly Recreational Public Space in Warsaw Suburbs. Methodological Approach 2020 Mantey & Kępkowicz</p>	<p>Østeuropæiske lande, forstæderne i Polen.</p>	<p>.....</p> <p>Artiklen bruger betegnelsen: 'suburban recreational public spaces'. Målet er at operationalisere ift. forskellige grader af offentlighed.</p>
<p>The Future of Urban Cemeteries as Public Spaces: Insights from Oslo and Copenhagen 2020 Grabalov & Nordh</p>	<p>Større nordiske byer: København og Oslo.</p>	<p>Artiklen har fokus på Kirkegården som offentligt byrum.</p>

TYPER AF RUM	BETYDENDE FAKTORER	ANDET
<p>Artiklen præsenterer følgende typologi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Uigennemtrængelig / blank 2. Direkte uigennemtrængelig 3. Direkte transparent 4. Fodgænger forskudt 5. Bil forskudt 	<p>Artiklen inkluderer følgende variabler:</p> <ul style="list-style-type: none"> • tilgængelig / ikke tilgængelig • direkte på eller forskudt • transparent eller uigennemsigtig • tilgængelig som bilist eller fodgænger 	
<p>Artiklen præsenterer følgende typologi (engelske betegnelser herefter):</p> <ul style="list-style-type: none"> • edges • thresholds • paths • nodes • props 	<p>Artiklen inkluderer en diskussionen af rummenes egenskaber:</p> <ul style="list-style-type: none"> • sociale (informelle, fremmede) • rumlige (in- betweenness) • blandede relationelle lokaliteter: lokation, aktivitet, rumlig sammenpresning - karakteriseret af stor offentlighed. 	<p>Artiklen har fokus på relationen mellem sociale dynamikker & rum: off. rum som hverdags-steder for social interaktion mellem fremmede.</p>
<p>Artiklen præsenterer følgende typologi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Café in the town centre 2. WKD railway station 3. School sports field 4. Place spontaneously 'appropriated' by young people 5. Skate park 6. Cultural institution 7. Horse stable 8. Park 9. Garden around the church 10. Parish hall 11. Café or club with a flexible usage programme 12. Playground 13. Institution for seniors 	<p>Artiklen inkluderer ligeledes diskussionen af offethnlighed og forskellige dimensioner heraf:</p> <ul style="list-style-type: none"> • diversitet • management • tilgængelighed <p>Dimensioner af nytte:</p> <ul style="list-style-type: none"> • vitalitet • integration • aktivitet 	<p>Artiklens sæt af typologier er direkte opstået pba. af empirisk granskning af et større område i Polens forstæder. Artiklens fokus på den sub-urbane geografi nærmer sig en landsby skala.</p>
.....	<p>Artiklen inkluderer en diskussionen af hvordan åbne rum interagerer med:</p> <ul style="list-style-type: none"> • sociale netværk + bæredygtighed aspekter (sundhed, interaktion, socialisering, rekreation) • tekniske netværk • øk. aspekter af bæredygtighed (ejendomsværdi, bidrag til lokal øk. via turisme) • øk. netværk + miljømæssige aspekter ved bæredygtighed (beskytte biodiversitet og økosystemer) 	<p>Artiklen inkluderer et non-humant perspektiv. Herudover fokuserer den ligeledes på en anden geografi end den tætte urbane by.</p>
<p>Artiklen præsenterer en sammensætning af seks klassifikationer, der rummer en kompleksitet af de iurbane former, der omgiver kvarters parker:</p> <ul style="list-style-type: none"> • traditionelt kvarter • suburban 'sprawl' • suburban 'sprawl'/industriel korridor • midtbyen • traditionelt kvarter/ suburban 'sprawl' • suburban 'sprawl'/en families huse 	<p>Beskriver beskriver ligeledes:</p> <ul style="list-style-type: none"> • elementer der udgør den urbane form • relationen mellem kvarters parken og den omkringliggende morfologiske struktur. 	<p>Artiklen indeholder review af morfologiske og funktionelle tilgange.</p>
<p>Artiklen præsenterer ikke en typologi, men følgende temaer (karakteristika) i diskussionen af de danske demokratiske byrum:</p> <ul style="list-style-type: none"> • informalitet: en kvalitet at rummene promoverer informelle sociale praksisser • demokrati: praksis relateret til borgerens livsverden; brug og værdi pba. brugerens tilknytning • socio-rumlig kompression • "danskhed": rummene tilhører alle. 	<p>Artiklen inkluderer også nogle principper for demokratiske urbane offentlige rum:</p> <ul style="list-style-type: none"> • fælles punkt for identifikation • fri og lige adgang for alle • udvidet inklusion af brugere • universelle invitationer • imødekomme hverdagen og 'en verden af fremmede' 	<p>Artiklen fokuserer på den danske kontekst med en diskussion af hvad der er det særlige ved danske byrum.</p>
<p>Præsenterer ikke en typologi for byrum, men diskuterer forskellige grader af offentlighed.</p>	<p>Beskriver følgende faktorer, som bør tages med i en diskussion af byrum:</p> <p>Skala: Forstads-skala: her skelnes ml. den rumlige skala/samtiden hvor kavrteret blev etableret / rumlig interaktion / investeringstype / gadens layout. Byrums-skala: fokus på forskel mellem offentlighed (som intention, se herunder) og nytte (den faktiske brug, se herunder).</p> <p>Dimensioner af offentlighed: Diversitet / Management / Tilgængelighed. Artiklen præsenterer også seks indikatorer, som kan anvendes i en vurdering af offentlighed.</p> <p>Dimensioner af nytte: Vitalitet / Integration / Aktivitet.</p>	<p>Artiklen bidrager med en diskussion af offentlighed som et kontinuum.</p>
	<p>Artiklen beskriver fem analytiske dimensioner, som er relevante for kirkegården som byrum:</p> <ul style="list-style-type: none"> • grønne rum • liminale • spirituelle • multikulturelle • multifunktionelle 	<p>Artiklen udforsker kirkegården som type af offentlige byrum, der med en multifunktionel programmering kan bidrage til pauserne i byen.</p>

LITTERATURLISTE

DEL I

Andersson, S. I., 1988. Bygninger og landskab: spredte tanker om at ligge smukt i landskabet. København: Kunstakademiets Arkitektskole.

Bolig og Planstyrelsen, 2021. Vejledning om strategisk planlægning for landsbyer. [Online] Tilgængelig: < https://planinfo.dk/Media/637909713397209540/vejledning_om_strategisk_planlaegning_for_landsbyer_-nov2021.pdf > [Tilgået marts 2023].

Carmona, M., 2015. Re-theorising contemporary public space: a new narrative and a new normative. I: Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability, 8:4, 373-405.

Carmona, M., 2010a. Contemporary Public Space: Critique and Classification, Part One: Critique. I: Journal of Urban Design, 15:1, 123-148.

Carmona, M., 2010b. Contemporary Public Space, Part Two: Classification. I: Journal of Urban Design, 15:2, 157-173.

Concito, 2020. Klimaplanlægning i kommunerne. [Online] Tilgængelig: < <https://realdania.dk/publikationer/faglige-publikationer/klimaplanlaegning-i-kommunerne> > [Tilgået marts 2023].

CRT (Center for Regional- og Turismeforskning), 2020. Den kommunale landdistriktsindsats. [Online] Tilgængelig: < https://crt.dk/wp-content/uploads/2020CRT_Kommunernes_Landdistriktsindsats_hovedrapport.pdf > [Tilgået marts 2023].

DK 2020, 2020. DK 2020: Klimaplaner for hele Danmark. [Online] Tilgængelig: < <https://www.kl.dk/kommunale-opgaver/klima/dk2020/> > [Tilgået 30. marts 2023].

Farias, I. & Bender, T., 2010. Urban Assemblages. Oxfordshire: Routledge.

Fischer, J., Himmer, S. & Holm-Nielsen, B., 2013. Dansk Landskabspris 2013. I: Landskab, nr. 6, 174-177.

Gehl, I., 1971. Bomiljø. København: SBI forlag.

Gehl, J. & Gemzøe, L., 2000. Nye byrum. København: Arkitektens Forlag.

Groth, N. B. & Fertner, C. eds., 2013. Stationsbyer i dag. [Online] Tilgængelig: < <https://realdania.dk/publikationer/faglige-publikationer/stationsbyer-i-dag> > [Tilgået marts 2023].

Hajer, M.A. & Reijndorp, A., 2001. In Search of New Public Domain: Analysis and Strategy. Rotterdam: NAI Publishers.
Hausenberg & Realdania, 2008. Med udgangspunkt i stedet, Mulighedernes Land og det nye landdistriktsparadigme. København: Realdania.

Hjortkjær, Strategisk rådgivning for by og land og Realdania, 2020. Længe leve landsbyerne - en metode til strategisk planlægning for levedygtige landsbyer. [Online] Tilgængelig: < <https://realdania.dk/publikationer/faglige-publikationer/laenge-leve-landsbyerne> > [Tilgået marts 2021].

Indenrigs- og Boligministeriet, 2021. Regional- og landdistriktspolitisk redegørelse 2021. [Online] Tilgængelig: < <https://im.dk/Media/637716986185615426/Regional-%20og%20landdistriktspolitisk%20red%C3%B8relse%202021.pdf> > [Tilgået december 2022].

IPCC, 2023. Synthesis report of the IPCC sixth assessment report (AR6). [Online] Tilgængelig: < https://report.ipcc.ch/ar6syr/pdf/IPCC_AR6_SYR_SPM.pdf > [Tilgået marts 2023].

Jacobs, J., 1961. The Death and Life of Great American Cities. New York: Random House.

Johansen, P. H., Fisker, J. K., Lolle, H. L., Tietjen, A. & Iversen, E. B., 2023. Introducing rural quality of life. I: P. H. Johansen, A. Tietjen, E. B. Iversen, H. L. Lolle, & J. K. Fisker, red., 2023. Rural quality of life. Manchester University Press, 8-16.

Juul & Frost, 2008. Byens Rum – Det fremmede i det kendte. [Online] Tilgængelig: < http://byensrum.dk/projekter/documents/ByensRum1_web.pdf > [Tilgået marts 2023].

Juul & Frost, 2009. Byens Rum 2 – Det kendte i det fremmede. [Online] Tilgængelig: < http://byensrum.dk/projekter/documents/ByensRum2_web.pdf > [Tilgået marts 2023].

Kiib, H. & Marling, G., 2015: Catalyst Architecture. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Lanng, D.B., Laursen, L.H. & Borg, S.R., 2021. Forming issues and publics: participatory design things and uncertain rural futures. I: Policy Design and Practice, 5:1, 86-102.

Laursen, L.H., 2020. Arkitektur- og urban design-fagenes rolle i udviklingen af de mindre bysamfund. I: Gentænk byen: Byer uden grænser - byer og det gode liv - byer i bevægelse - byernes klimaudfordringer, Dansk Byplanlaboratorium, 35-40.

Laursen, L. H. & Janko, K., 2020. Landsbyklynge kampagnen – devaluering 1: Procesevaluering af landsbyklynger som metode. Research report: Architecture & Design Series (A&D Files). ISSN nr. 1603-6204, vol. 123. Aalborg. Aalborg University.

Lund, A., 2013. Stille nu. I: Landskab, nr. 4, 105.

Mantey, D. & Kępkowicz, A., 2020. Models of Community-Friendly Recreational Public Space in Warsaw Suburbs. Methodological Approach. I: Sustainability, 12:17, 6764.

Mantey, D. & Kępkowicz, A., 2018. Types of Public Spaces: The Polish Contribution to the Discussion of Suburban Public Space. I: The Professional Geographer, 70:4, 633-654.

Mantey, D., 2017. The 'publicness' of suburban gathering places: The example of Podkowa Leśna (Warsaw urban region, Poland). I: Cities, 60, 1-12.

Massey, D. 2005. For Space. London: Sage Publications.

Møller, J., 2016. Udfordringer og mulige løsninger for fremtidens landsbyer. I: Futuriblerne, 44:5-7, 21-31.

- Nielsen, T., 2019. The Making of Democratic Urban Public Space in Denmark: An international comparison. I: P. Aelbrecht & Q. Stevens, red., 2019. Public Space Design and Social Cohesion: An international comparison. Routledge, 37-57.
- Nielsen, T., 2008. Overskydende og fremmede byrum. I: Juul & Frost, red., 2008. Byens Rum 1 – Det fremmede i det kendte. København: Arkitekturforlaget, 39-51.
- Nielsen, T., 2001. Formløp: En undersøgelse og diskussion af det urbane felt og dets overskudslandsskaber. Aarhus: Arkitektskolen Aarhus.
- Porsmose, E., 2008. Danske landsbyer. København: Gyldendal A/S.
- Realdania, 2020. Livskvalitet på landet - danskernes egne billeder og fortællinger. [Online] Tilgængelig: < <https://realdania.dk/publikationer/faglige-publikationer/postkortbog-livskvalitet-paa-landet> > [Tilgået januar 2023].
- Realdania, 2018. Tendenser vedrørende livskvalitet og sociøkonomi. København: Realdania.
- Realdania, 2017. Evaluering af Pilotprojekt landsbyklynger. [Online] Tilgængelig: < <https://realdania.dk/publikationer/faglige-publikationer/evaluering-af-pilotprojektet-landsbyklynger> > [Tilgået marts 2023].
- Realdania, 2016. Fundament for muligheder: Effekter af investeringer i kystbyers byggede miljø. [Online] Tilgængelig: < <https://realdania.dk/publikationer/faglige-publikationer/effekter-af-investeringer-i-kystbyers-byggede-miljoe> > [Tilgået marts 2023].
- SBS Byfornyelse & Skive Kommune, 2009. Områdefornyelse i Durup. [Online] Tilgængelig: < https://byfornelsesdatabasen.dk/file/365359/Program_Omraadefornyelse_Durup__Skive_Kommune_2008.pdf > [Tilgået december 2022].
- SDU, 2021. At løfte blikket: Inspirationskatalog om strategisk landsbyplanlægning. [Online] Tilgængelig: < https://findresearcher.sdu.dk/ws/portalfiles/portal/182806598/At_lofte_blikket_brochure_A4_web.pdf > [Tilgået september 2021].
- Simonsen, K., 2005. Byens mange ansigter. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Sitte, C., 1889. Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen. Carl Graeser.
- Stahlschmidt, P., 2001. Metoder til landskabsanalyse. København: Grønt miljø.
- Stanley, B. W., Stark, B. L., Johnston, K. L. & Smith, M. E., 2012. Urban Open Spaces in Historical Perspective: A Transdisciplinary Typology and Analysis. I: Urban Geography, 33:8, 1089-1117.
- Sørensen, J. F. L., 2021. The rural happiness paradox in developed countries. I: Social Science Research, 98, [102581].
- Tietjen, A. & Jørgensen, G., 2019. Planning strategically in the light of rural decline: Experiences from Denmark. I: M. Scott, N. Gallant & M. Gkartzios, red., 2019. The Routledge Companion to Rural Planning. Abingdon: Routledge, 420-430.
- Turell, D. 1984. Kom forbi: sange og recitationer. København: Borgen.
- Udvalget for levedygtige landsbyer, 2018. Landsbyerne – nu og i fremtiden. [Online] Tilgængelig: < <https://em.dk/media/12106/udvalget-for-levedygtige-landsbyer.pdf> > [Tilgået marts 2021].
- Varna, G. & Tiesdell, S., 2010. Assessing the publicness of public space: The star model of publicness. I: Journal of Urban Design, 15:4, 575-598.
- Waley, D. 1988. The Italian city republics. 3d ed. London: Longman. Webb.
- Wandl, A., Rooij, R. & Rocco, R., 2017. Towards sustainable territories-in-between: a multidimensional typology of open spaces in Europe. I: Planning Practice & Research, 32:1, 55-84.
- Weiss, C. L., red., 2019. Kritisk By. København: Arkitektens forlag.
- Whyte, W. H., 1980. The social life of small urban spaces. The conservation foundation.
- Zuckers, P., 1959. Town and square. Columbia University Press.

DEL III

Aelbrecht, P. S., 2016. 'Fourth places': the contemporary public settings for informal social interaction among strangers. I: *Journal of urban Design*, 21:1, 124-152.

AMO & Koolhaas, R., (red) 2020: *Countryside: A Report*. Cologne: Taschen

Arkitektskolen, 2022. Mo designer det kontrollerede forfald. [Online] Tilgængelig: < <https://aarch.dk/mo-designer-det-kontrollerede-forfald/> > [Tilgået marts 2023].

Arkitektskolen Aarhus, 2018. SAK screening af kulturmiljøer. [Online] Tilgængelig: < <https://realdania.dk/publikationer/faglige-publikationer/sak> > [Tilgået januar 2023].

BARK, 2017. Stedet tæller. [Online] Tilgængelig: < <https://realdania.dk/publikationer/faglige-publikationer/stedet-taeller> > [Tilgået marts 2023].

BARK og Norrøn, 2018. Udviklingsplan for vestkysten: En fælles ambition for turismen frem mod 2025. [Online] Tilgængelig: < <https://realdania.dk/publikationer/faglige-publikationer/udviklingsplan-for-vestkysten> > [Tilgået marts 2023].

Bolig og Planstyrelsen, 2021. Vejledning om strategisk planlægning for landsbyer. [Online] Tilgængelig: < https://planinfo.dk/Media/637909713397209540/vejledning_om_strategisk_planlaegning_for_landsbyer_nov2021.pdf > [Tilgået marts 2023].

Burns, C. & Kahn, A., 2005. *Site Matters*. New York: Routledge

By, Bolig og Landdistrikter 2013. Inspiration til arbejdet med kommunale landdistriktspolitikker. [Online] Tilgængelig: < https://livogland.dk/Media/637910706613648060/vaerktoejkasse_landdistriktspolitik_2013.pdf > [Tilgået marts 2023].

Carlow, V., red., 2016. *Rualism. The Future of Villages and Small Towns in an Urbanizing World*. Berlin: Jovis Verlag.

Carmona, M., 2015. Re-theorising contemporary public space: a new narrative and a new normative. I: *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 8:4, 373-405.

Carmona, M., 2010a. Contemporary Public Space: Critique and Classification, Part One: Critique. I: *Journal of Urban Design*, 15:1, 123-148.

Carmona, M., 2010b. Contemporary Public Space, Part Two: Classification. I: *Journal of Urban Design*, 15:2, 157-173.

Center for strategisk byforskning, 2020. Gentænk Byen. [Online] Tilgængelig: < https://www.byplanlab.dk/sites/default/files/Gent%C3%A6nk_Byen_O.pdf?0.6651607069454475 > [Tilgået januar 2023].

Concito, 2020. Klimaplanlægning i kommunerne. [Online] Tilgængelig: < <https://realdania.dk/publikationer/faglige-publikationer/klimaplanlaegning-i-kommunerne> > [Tilgået marts 2023].

Cresswell, T., 2006. *On the move: mobility in the modern western world*. London: Routledge

CRT (Center for Regional- og Turismeforskning), 2020. Den kommunale landdistriktsindsats. [Online] Tilgængelig: < https://crt.dk/wp-content/uploads/2020CRT_Kommunernes_Landdistriktsindsats_hovedrapport.pdf > [Tilgået marts 2023].

Dale, B. & Berg, N.G., 2013. Hva er stedesidentitet, og hvordan fanger vi den opp? I: A. Førde, B. Kramvig, N.G. Berg & B. Dale, red., 2013. *Å finne sted – Metodologiske perspektiver i stedsanalyser*. Bergen: Fagbokforlaget, 23–41.

DK 2020, 2020. DK 2020: Klimaplaner for hele Danmark. [Online] Tilgængelig: < <https://www.kl.dk/kommunale-opgaver/klima/dk2020/> > [Tilgået 30. marts 2023].

Landdistrikternes fællesråd, 2022. Landdistrikter: Grøn energi og energiomstilling skal også skabe lokal udvikling. [Online] Tilgængelig: < [Landdistrikter: Grøn energi og energiomstilling skal også skabe lokal udvikling | Landdistrikternes Fællesråd \(ritzau.dk\)](https://landdistrikter.dk/Landdistrikternes_Faellesraad_(ritzau.dk)) > [Tilgået: marts 2023].

Dovey, K. & Wood, S., 2015. Public/private urban interfaces: Type, adaptation, assemblage. I: *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 8:1, 1-16.

DR, 2018. Lys i Mørke. [TV serie] Tilgængelig: < https://www.dr.dk/drtv/serie/lys-i-moerke_6795 > [Tilgået januar 2023].

Drejer, I. & Laursen, L.H., i tryk. Engaging with forgotten places: Applying a multifaceted understanding of place in an analysis of two Danish cases. I: M. D. C. Sánchez-Carreira, P. J. R. Mourão & B. Blanco-Varela, red., i tryk. *European Regional Policy and Development: Forgotten Regions and Spaces*. Abingdon: Routledge.

Dupre, K. & Bischri, C., 2020. The architecture of resilience in rural towns. I: *Archnet-IJAR: International Journal of Architectural Research*, 14:2, 187-202.

Erhvervsministeriet, 2020. Regional- og landdistriktspolitisk redegørelse 2020. [Online] Tilgængelig: < https://em.dk/media/13925/regeringen_regional-og-landdistriktspolitisk-redegoelse.pdf > [Tilgået marts 2023].

Erhvervsstyrelsen, 2020. Vejledning om planlægning for omdannelseslandsbyer. [Online] Tilgængelig: < https://planinfo.dk/Media/637909721515920402/vejledning_for_omdannelseslandsbyer.pdf > [Tilgået marts 2023].

Farias, I. & Bender, T., 2010. *Urban Assemblages*. Oxfordshire: Routledge.

Forstædernes Tænk tank 2012. Bæredygtige forstæder - udredning og anbefalinger fra forstædernes tænketank. [Online] Tilgængelig: < <https://realdania.dk/publikationer/faglige-publikationer/b%C3%A6redygtige-forst%C3%A6der> > [Tilgået marts 2023].

Gallant, N., 2019. Rural infrastructures. I: M. Scott, N. Gallant & M. Gkartzios, red., 2019. *The Routledge Companion to Rural Planning*. Abingdon: Routledge, 361-368.

Gehl, J., 2003. *Livet mellem Husene*. København: Arkitektens Forlag.

Gabalov, P. & Nordh, H., 2022. The future of urban cemeteries as public spaces: Insights from Oslo and Copenhagen. I: *Planning Theory & Practice*, 23:1, 81-98.

- Graham, S. & Marvin, S., 2001. *Splintering Urbanism*. New York: Routledge.
- Hajer, M. Reijndorp, A., 2001. *In Search of New Public Domain*. Rotterdam: NAI Publishers.
- Hannam, K., Sheller, M. & Urry, J., 2006. Mobilities, Immobilities and Moorings. I: *Mobilities*, 1:1, 1-22.
- Hausenberg & Realdania, 2008. Med udgangspunkt i stedet, Mulighedernes Land og det nye landdistriktsparadigme. København: Realdania.
- Hjortkjær, C. & Müllen, L., 2020. Længe leve landsbyerne – metode til strategisk forskelsbehandling. I: *Byplan Nyt*, nr. 2, 32-33.
- Hjortkjær, Strategisk rådgivning for by og land og Realdania, 2020. Længe leve landsbyerne - en metode til strategisk planlægning for levedygtige landsbyer. [Online] Tilgængelig: < <https://realdania.dk/publikationer/faglige-publikationer/laenge-leve-landsbyerne> > [Tilgået marts 2021].
- Indenrigs- og Boligministeriet, 2021. Regional- og landdistriktspolitisk redegørelse 2021. [Online] Tilgængelig: < <https://im.dk/Media/637716986185615426/Regional-%20og%20landdistriktspolitisk%20redeg%3%b8relse%202021.pdf> > [Tilgået december 2022].
- Jensen, O.B., 2013. *Staging Mobilities*. London & New York: Routledge
- Jensen, O.B. & Lanng D.B., 2017. *Mobilities Design: Urban designs for mobile situations*. London: Routledge
- Johansen, P. H., Fisker, J. K., Lolle, H. L., Tietjen, A. & Iversen, E. B., 2023. Introducing rural quality of life. I: P. H. Johansen, A. Tietjen, E. B. Iversen, H. L. Lolle, & J. K. Fisker, red., 2023. *Rural quality of life*. Manchester University Press, 8-16.
- Johnson, A. J. & Glover, T. D., 2013. Understanding Urban Public Space in a Leisure Context. I: *Leisure Sciences*, 35:2, 190-197.
- Juul & Frost, 2008. Byens Rum – Det fremmede i det kendte. [Online] Tilgængelig: < http://byensrum.dk/projekter/documents/ByensRum1_web.pdf > [Tilgået marts 2023].
- Juul & Frost, 2009. Byens Rum 2 – Det kendte i det fremmede. [Online] Tilgængelig: < http://byensrum.dk/projekter/documents/ByensRum2_web.pdf > [Tilgået marts 2023].
- Kirkegaard, M., 2021. Tilgang til Transformation af Kulturmiljøer: En Fælles Fortælling. Aarhus: Arkitektskolen Aarhus.
- Krag, M. M. S., 2017. Encountering Rural Transformation: A Catalyst for Exchanging Narratives of Place? I: *Architecture and Culture*, 5:1, 135-156.
- Langstraat, F., & Van Melik, R., 2013. Challenging the 'End of Public Space': A Comparative Analysis of Publicness in British and Dutch Urban Spaces. I: *Journal of urban design*, 18:3, 429-448.
- Lanng, D.B., Laursen, L.H. & Borg, S.R., 2021. Forming issues and publics: participatory design things and uncertain rural futures. I: *Policy Design and Practice*, 5:1, 86-102.
- Lanng, D.B. & Meyer, R., 2020. Mobilitetsdesign som et værktøj til udvikling af knudepunkter i landdistrikterne. I: *Trafik & Veje*, 2020, 1.
- Lanng, D.B. & Olesen, M., 2020. Mellem sted og mobilitet: En ny generation af knudepunkter uden for storbyerne. I: *Byplan Nyt*, 2020, 3.
- Laursen, L. L. & Lange, I. S. G., 2023. Towards a multi-scalar place-sensitive planning approach in small-sized cities. I: *European Planning Studies*.
- Laursen, L.H., 2020. Arkitektur- og urban design-fagenes rolle i udviklingen af de mindre bysamfund. I: *Gentænk byen: Byer uden grænser - byer og det gode liv - byer i bevægelse - byernes klimaudfordringer*, Dansk Byplanlaboratorium, 35-40.
- Laursen, L. Holst and Andersson, L., 2011. Differentiated decline in Danish outskirts areas – Spatial restructuring and citizen-based development in the village of Klokkeholm. I: *Danish journal of Geoinformatics and Land Management*, 26:1, 96-113.
- Laursen, L. H. & Janko, K., 2020. Landsbyklynge kampagnen – devaluering 1: Procesevaluering af landsbyklynge som metode. Research report: *Architecture & Design Series (A&D Files)*. ISSN nr. 1603-6204, vol. 123. Aalborg. Aalborg University.
- Lee, S., 2019. Understanding the context of neighborhood parks: a method for public space classification. I: *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 12:1, 103-127.
- Lipovská, B. & Štěpánková, R., 2013. Assessing Observation Methods for Landscape Planning Practice in Rural Villages. I: *Current Urban Studies*, 1, 102-109.
- Mantey, D. & Kępkowicz, A., 2020. Models of Community-Friendly Recreational Public Space in Warsaw Suburbs. *Methodological Approach*. I: *Sustainability*, 12:17, 6764.
- Mantey, D. & Kępkowicz, A., 2018. Types of Public Spaces: The Polish Contribution to the Discussion of Suburban Public Space. I: *The Professional Geographer*, 70:4, 633-654.
- Mantey, D., 2017. The 'publicness' of suburban gathering places: The example of Podkowa Leśna (Warsaw urban region, Poland). I: *Cities*, 60, 1-12.
- Massey, D. 2005. *For Space*. London: Sage Publications.
- Micek M. & Staszewska S., 2019. Urban and Rural Public Spaces: Development Issues and Qualitative Assessment. I: *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, 45:45, 75-93.
- Michalka, L. & Siláci, I., 2017. The transformation of transport and public spaces of the selected rural settlement. I: *TRANSCOM 2017: International scientific conference on sustainable, modern and safe transport*, Procedia Engineering 192, 592 – 596.
- Møller, J., 2016. Udfordringer og mulige løsninger for fremtidens landsbyer. I: *Futuriblerne*, 44:5-7, 21-31.
- Naturstyrelsen, 2013. Planlægning og provinsbyer. [Online] Tilgængelig: < https://www.byplanlab.dk/sites/default/files/planlaegning_og_provinsbyer_2013.pdf > [Tilgået november 2016].
- Nielsen, T., 2019. The Making of Democratic Urban Public Space in Denmark: An international comparison. I: P. Aelbrecht & Q. Stevens, red., 2019. *Public Space Design and Social Cohesion: An international comparison*. Routledge, 37-57.
- Nielsen, T., 2008. Overskydende og fremmede byrum. I: Juul & Frost, red., 2008. *Byens Rum 1 – Det fremmede i det kendte*. København: Arkitekturførlaget, 39-51.

OECD, 2006. The New Rural Paradigm: Policies and Governance. [Online] Tilgængelig: < https://read.oecd-ilibrary.org/governance/the-new-rural-paradigm_9789264023918-en#page4 > [Tilgået December 2022].

Potter, E., 2010. The Ethics of Rural Place-Making: Public Space, Poetics, and the Ontologies of Design. I: *Cultural Studies Review*, 16:1.

Realdania, 2018. Tendenser vedrørende livskvalitet og socioøkonomi. København: Realdania.

Realdania, 2017. Evaluering af Pilotprojekt landsbyklynger. [Online] Tilgængelig: < <https://realdania.dk/publikationer/faglige-publikationer/evaluering-af-pilotprojektet-landsbyklynger> > [Tilgået marts 2023].

Realdania, 2017. Stedet tæller. København: Realdania. [Online] Tilgængelig: Stedet Tæller (realdania.dk). [Tilgået november 2022].

Realdania By og Byg, 2018. Udviklingsplaner som værktøj i byudvikling. [Online] Tilgængelig: < <https://realdania.dk/publikationer/realdania-by-og-byg/udviklingsplaner-som-v%C3%A6rkt%C3%B8j-i-byudvikling> > [Tilgået marts 2023].

Riesto, S. & Tietjen, A., 2015. Doing Heritage Together – New Heritage Frontiers in Collaborative Planning. I: S. Egoz, red., 2015. Defining Landscape Democracy / Hva betyr landskapsdemokrati?. Norwegian University of Life Sciences, 57-58. [Online] Tilgængelig: < https://www.nmbu.no/sites/default/files/pdfattachments/defining_landscape_democracy_proceedings.pdf > [Tilgået marts 2023].

SDU, 2021. At løfte blikket: Inspirationskatalog om strategisk landsbyplanlægning. [Online] Tilgængelig: < https://findresearcher.sdu.dk/ws/portalfiles/portal/182806598/At_lfte_blikket_brochure_A4_web.pdf > [Tilgået september 2021].

SDU, 2002. Foreningslivets engagement i lokal udvikling i landdistrikter. [Online] Tilgængelig: < https://findresearcher.sdu.dk/ws/portalfiles/portal/210040753/Movements2022_6.pdf > [Tilgået marts 2023]

Stanley, B. W., Stark, B. L., Johnston, K. L. & Smith, M. E., 2012. Urban Open Spaces in Historical Perspective: A Transdisciplinary Typology and Analysis. I: *Urban Geography*, 33:8, 1089-1117.

Svendsen, G. L. H., & Tanvig, H. W., red., 2007. Landvindinger: landdistriktsforskning og -perspektiver. Syddansk Universitetsforlag.

Svendsen, G., 2007. Hvorfor klarer nogle udkantssamfund sig bedre end andre? En analyse af udnyttelsen af stedbundne ressourcer i to danske udkantssamfund. Danish Institute of Rural Research and Development (IFUL), Syddansk Universitet.

Svendsen, H. & Sørensen, L., 2007. Hvad er – et landdistrikt? Syddansk Universitet, Institut for forskning og udvikling i landdistrikter (IFUL).

Sørensen, K., 2011. Livet på landet efter 1950. I: Dansk Byplanlaboratorium Byplanhistorisk skrift nr. 67.

Sørensen, J. F. L., 2021. The rural happiness paradox in developed countries. I: *Social Science Research*, 98, [102581].

Sørensen, J. F. L., 2018. Landdistrikternes udvikling i et livskvalitetsperspektiv, 2002-2014: Går det virkelig så dårligt på landet? Syddansk Universitet, Center for Landdistriktsforskning. CLF Report seriesNr.63. [Online] Tilgængelig: <https://www.sdu.dk/da/om_sdu/institutter_centre/c_clf_centerlanddistriktsforskning/clf_publikationer/clf_reports> [Tilgået marts 2023].

Tanvig, H. W. og Herslund, L., 2020. Levedygtige landsbyer 2.0 – lokal udviklingskapacitet. [Online] Tilgængelig: < https://www.landdistrikterne.dk/wp-content/uploads/sites/5/2020/12/Levedygtige_landsbyer_rapport_web_004_.pdf > [Tilgået januar 2022].

Tanvig, H. W., 2008. International forskningsstatus - udvikling i landsbyer og landdistrikter. Museum Tusculanum. Arbejdsrapport / Skov & Landskab Nr. 47/2008.

Tanvig, H. W., (2007): Rural Development and Rural Policy in Denmark – a general overview. I: Copus K. Andrew, red., 2007. Continuity or Transformation? Perspectives on Rural Development in the Nordic Countries. Nordregio Report, 4.

Tietjen, A. & Jørgensen, G., 2019. Planning strategically in the light of rural decline: Experiences from Denmark. I: M. Scott, N. Gallant & M. Gkartzios, red., 2019. The Routledge Companion to Rural Planning. Abingdon: Routledge, 420-430.

Tietjen, A. & Jørgensen, G., 2016. Translating a wicked problem: A strategic planning approach to rural shrinkage in Denmark. I: *Landscape and Urban Planning*, bind 154, 29-43.

Udvalget for levedygtige landsbyer, 2018. Landsbyerne – nu og i fremtiden. [Online] Tilgængelig: < <https://em.dk/media/12106/udvalget-for-levedygtige-landsbyer.pdf> > [Tilgået marts 2021].

Urry, J., 2007. Mobilities. Cambridge: Polity.

Varna, G. & Tiesdell, S., 2010. Assessing the publicness of public space: The star model of publicness. I: *Journal of Urban Design*, 15:4, 575-598.

Wandl, A., Rooij, R. & Rocco, R., 2017. Towards sustainable territories-in-between: a multidimensional typology of open spaces in Europe. I: *Planning Practice & Research*, 32:1, 55-84.

Woods, M. 2018. "Re-Imagine the Global Village." I: E. Stringer, red., 2018. Rurality Re-Imagined: Villagers, Farmers, Wanderers and Wild Things. China: Applied Research and Design Publishing, 14-23.

ILLUSTRATIONSKREDITERING

Fotos

Luftfotos (side 88, 108, 128, 140, 150, 160, 170, 180-181): Geodatastyrelsen, 2022.

Alle øvrige fotos er taget af projektgruppen (Tina Vestermann Olsen, Ditte Bendix Lanng, Eldjona Mataj, Charlotte Amalie Frejlev).

Tegningsmateriale

Alt tegningsmateriale er udarbejdet af projektgruppen (Tina Vestermann Olsen, Ditte Bendix Lanng, Eldjona Mataj, Charlotte Amalie Frejlev) og indeholder grunddata fra Geodatastyrelsen, Dataforsyningen.dk.

Kort

Historiske kort (side 94-95, 114-115, 134-135, 146-147, 156-157, 166-167, 176-177): Geodatastyrelsen, 2022.

Alle øvrige kort er udarbejdet af projektgruppen (Tina Vestermann Olsen, Ditte Bendix Lanng, Eldjona Mataj, Charlotte Amalie Frejlev) med data fra Geodatastyrelsen, Plandata.dk, Dataforsyningen.dk.

